Universiteit Leiden
The Netherlands

Veranderende verhalen in het strafrecht : de ontwikkeling van verhalen over verkrachting in het strafproces

Haket, Vera Theresia

Citation
Haket, V. T. (2007, October 18). *Veranderende verhalen in het strafrecht : de ontwikkeling van verhalen over verkrachting in het strafproces*. Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement, (NSCR), Faculty of Law, Leiden University. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/12384

Version: Not Applicable (or Unknown)
License:
Downloaded from: https://hdl.handle.net/1887/12384

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Veranderende verhalen in het strafrecht

De ontwikkeling van verhalen over verkrachting
in het strafproces

Veranderende verhalen in het strafrecht

De ontwikkeling van verhalen over verkrachting in het strafproces

Proefschrift
ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. P. F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 18 oktober 2007
klokke 15.00 uur

door

Vera Theresia Haket

geboren te Pijnacker
op 9 juni 1974

Promotiecommissie:

Promotoren:

Prof. dr. G.J.N. Bruinsma	(Universiteit Leiden en NSCR)
Prof. dr. P.J. van Koppen	(NSCR, Universiteit Maastricht en Vrije Universiteit Amsterdam)

Co-promotoren:

Mr. dr. M. Malsch	(NSCR)
Dr. H.C. Wagenaar	(Universiteit Leiden)

Referent:

Prof. mr. Th. A. de Roos	(Universiteit van Tilburg)

Overige leden:

Prof. dr. L.E. de Groot-van Leeuwen	(Radboud Universiteit Nijmegen)
Prof. dr. D. Lowery	(Universiteit Leiden)
Prof. dr. J.V. Outshoorn	(Universiteit Leiden)
Prof. mr. dr. E.G.C. Rassin	(Erasmus Universiteit Rotterdam)

ISBN: 978-90-9022233-2

Vertaling samenvatting: Erika Venis Vertalingen /www.erikavenis.com
Drukker: Ridderprint, Ridderkerk

© 2007 Vera Haket

Inhoud

1 Inleiding 11
1.1 Verhalen 13
1.2 Verkrachtingszaken 15
1.3 Wetgeving 16
1.4 Onderzoeksvraag 17
1.5 Onderzoeksdoel 18
1.6 De opbouw van dit boek 19

2 Trajecten en verhalen 21
2.1 Inleiding 21
2.1.1 Actie en interactie 21
2.1.2 Maatschappelijke ontwikkelingen 23
2.2 Uitval 24
2.2.1 Geen melding 25
2.2.2 Uitval bij de politie 26
2.2.3 Uitval bij OM 27
2.2.4 Uitval bij de rechtbank 28
2.2.5 Het strafproces als trechter 28
2.3 Verhalen 29
2.3.1 Verhalen in het recht 30
2.3.2 Verhalen in het strafrecht in Nederland 33
2.3.3 Verhalen in het dagelijks leven 36
2.3.4 Verhalen binnen instituties 38
2.4 Verhalen in dit onderzoek 40

3 Methode 43
3.1 Inleiding 43
3.2 Kwalitatief onderzoek 43
3.3 Werkwijze 45
3.3.1 Observatie 45
3.3.2 Interviews 50
3.3.3 Documentanalyse 52
3.3.4 Intensiteit van onderzoek in verschillende stadia 52
3.3.5 Gemiste stadia 53
3.4 Aantal gevolgde zaken 53
3.5 Data-analyse 56
3.5.1 Grounded theory 56

3.5.2 Exploratie en inspectie ... 57
3.6 Vertrouwelijkheid gegevens ... 58

4 Vóór de aangifte ... 59
4.1 Inleiding ... 62
4.2 Gezamenlijke constructie ... 64
4.2.1 Twijfel over hoe te interpreteren ... 64
4.2.2 Veranderingen in afwegingen van aangeefsters ... 67
4.3 Reacties en verwachtingen omgeving ... 68
4.3.1 Verhalen sluitend maken ... 68
4.3.2 Schaamte en schuldgevoel ... 70
4.4 Steun omgeving ... 71
4.4.1 Druk om wel of geen aangifte te doen ... 72
4.4.2 Reactie van verdachte ... 72
4.4.3 Aanwezig bij gesprekken ... 73
4.5 Melding door een bekende ... 74
4.6 Conclusie ... 75

5 Het opnemen van de aangifte ... 77
5.1 Inleiding ... 78
5.2 Inhoudelijke sturing ... 80
5.2.1 Vragen naar details ... 80
5.2.2 Vragen naar achtergrond ... 83
5.2.3 Problemen met het beantwoorden van gedetailleerde vragen ... 84
5.3 Regie ... 90
5.3.1 Typen of opnemen ... 91
5.3.2 De structuur van het gesprek duidelijk maken ... 92
5.3.3 Het gesprek leiden ... 94
5.4 Verbanden leggen ... 95
5.4.1 Delictomschrijving ... 95
5.4.2 Juridisch taalgebruik en eigen woorden aangeefster ... 96
5.5 Helpen beslissingen te nemen ... 98
5.5.1 De aangeefster beslist ... 98
5.5.2 Advies van rechercheurs ... 100
5.5.3 Beslissing om geen aangifte te doen ... 103
5.6 Conclusie ... 104

6 Het politieonderzoek ... 105
6.1 Inleiding ... 108
6.1.1 Oordeelsvorming ... 109
6.2 Algemene kennis ... 111
6.2.1 Vrouwen en mannen ... 111
6.2.2 Etnische achtergrond ... 113
6.2.3 'Theoretische' verwachtingen ... 115
6.2.4 Logica ... 117
6.3 Beeldvorming ... 118
6.3.1 Beeld van personen ... 118

6.3.2 Emoties ... 121
6.4 Verklaringen vergelijken ... 123
6.4.1 Het politieverhaal ... 123
6.4.2 De aangifte en het verdachtenverhoor ... 124
6.4.3 Verdachtenverhoor ... 125
6.4.4 'Zwijgende' verdachten ... 130
6.4.5 Het politieverhaal als basis van het getuigenverhoor ... 131
6.5 Conclusie ... 134

7 Vervolging door het OM ... 137
7.1 Inleiding ... 139
7.2 Beslissen op basis van politieverhalen ... 140
7.2.1 Betrokkenheid officier bij politieonderzoek ... 140
7.2.2 Contact tussen politie en OM ... 141
7.2.3 Relatie tussen rechercheur en officier ... 142
7.2.4 Beslissen over vervolging ... 146
7.3 Informatie verzamelen ... 150
7.3.1 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO) ... 150
7.3.2 Deskundigen in het strafrecht ... 151
7.4 Interpreteren en oordelen ... 153
7.4.1 Inleven ... 153
7.4.2 Normen, waarden en strafbaarheid ... 154
7.4.3 Begrijpelijkheid delict en strafeis ... 155
7.5 Beeldvorming ... 156
7.5.1 Beeldvorming via de politie ... 156
7.5.2 Het zien van betrokkenen ... 158
7.5.3 Slachtoffergesprek ... 159
7.6 Conclusie ... 161

8 De zitting ... 163
8.1 Inleiding ... 167
8.2 Verhalen van professionals ... 168
8.2.1 Tenlastelegging ... 169
8.2.2 Het verhaal van de rechtbank ... 171
8.2.3 Eigen verhaal verdachte ... 173
8.2.4 Requisitoir en pleitnota ... 176
8.3 Verhalen verifiëren ... 179
8.3.1 Beeldvorming en taalgebruik ... 180
8.3.2 Verklaringen van politie en rechter-commissaris (RC) ... 181
8.3.3 Psychologische rapporten ... 183
8.3.4 'Het verhaal van de aangeefster' ... 185
8.4 Moraliteit en verantwoordelijkheid ... 188
8.4.1 Opmerkingen van rechters ... 188
8.4.2 Emoties ... 189
8.4.3 Moraliteit in requisitoir en pleidooi ... 191
8.5 Conclusie ... 192

9 Veranderingen in interactie 193
9.1 Inleiding 193
9.2 De constructie en ontwikkeling van verhalen 193
9.2.1 De constructie van verhalen 193
9.2.2 Gezamenlijke constructie 195
9.2.3 Het beoordelen van verhalen 197
9.2.4 Complexiteit 201
9.2.5 Keten van verhalen 201
9.2.6 Verandering verhalen in traject 204
9.3 Patronen 205
9.4 Evaluatie en aanbevelingen 206
9.4.1 Mogelijkheden en beperkingen 206
9.4.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek 208

Literatuur 211

Summary 219

Dankwoord 225

Over de auteur 227

1 Inleiding

Een melding van verkrachting

Een vrouw belt naar de politie met de mededeling dat haar dochter verkracht is. De agente die de telefoon opneemt praat kort met de vrouw en verbindt haar vervolgens door met een zedenrechercheur. De rechercheur spreekt met de vrouw af dat ze die avond bij haar en haar dochter langs zal komen voor een informatiegesprek.

In het gesprek, waarbij behalve het meisje ook haar ouders aanwezig zijn, vertelt het meisje kort wat er gebeurd is. Ze vertelt dat ze een paar weken eerder door een onbekende jongen is verkracht, in een kleine speeltuin. De rechercheur stelt een aantal vragen over de gebeurtenissen en ze vertelt over stappen die er op strafrechtelijk gebied genomen zouden kunnen worden. Ze vraagt het meisje of ze aangifte wil doen. Dat wil ze. Hierop wordt er een datum afgesproken voor het doen van aangifte.

Op de afdeling spreekt de rechercheur met andere rechercheurs over haar indruk van het meisje en het verhaal dat ze vertelde. De eerste indruk over de geloofwaardigheid van het verhaal is niet positief. De rechercheur die de melding heeft opgenomen vindt er verschillende dingen vreemd aan, zoals de plaats waar de verkrachting zou hebben plaatsgevonden, 'op klaarlichte dag' en de weigering van het meisje om naar het ziekenhuis te gaan voor een lichamelijk onderzoek en het veiligstellen van eventuele sporen. Collega's bevestigen dat dit vreemd is. Er wordt rekening gehouden met de mogelijkheid dat het verhaal niet klopt. 'Waarom zou ze melding hebben gedaan?' Een andere rechercheur zegt dat ze er 'snel mee aan de slag' moeten gaan, om dingen 'te ontzenuwen.' 'We worden weer aardig genept.' De rechercheur die het informatiegesprek heeft gevoerd nuanceert die laatste opmerking enigszins. Ze zegt dat ze onderdelen van het verhaal vreemd vindt, maar dat de aangeefster wel heel emotioneel was. Dat kan erop wijzen dat er toch 'iets' is gebeurd. 'Maar het kan ook zijn doordat ze bang is voor bijvoorbeeld zwangerschap'.

Een paar dagen later wordt de aangifte opgenomen, door twee rechercheurs. In dit gesprek wordt de eerste indruk over het verhaal bevestigd. De rechercheurs vinden het een vreemd en ongeloofwaardig verhaal. In het journaal schrijven ze onder andere: 'Op verbalisanten komt het verhaal ongeloofwaardig over. Met dien verstande dat wij twijfelen aan hetgeen slt [slachtoffer] over de verkrachting vertelde. Mogelijk toch iets anders gebeurd.'

Een paar dagen nadat de aangifte is opgenomen, loopt de aangeefster met haar moeder op straat. Verderop zien ze twee mannen met elkaar praten. De aangeefster zegt tegen haar moeder dat een van deze mannen degene is die haar

verkracht heeft. Haar moeder loopt snel naar een agent die toevallig in de buurt is en vertelt wat er aan de hand is. De man wordt op heterdaad aangehouden en naar het politiebureau gebracht.

Op het bureau wordt de verdachte gehoord door twee zedenrechercheurs, die door de wijkagent zijn opgeroepen. Hij vertelt dat hij de aangeefster goed kent. Volgens hem hadden ze een relatie en hebben ze op vrijwillige basis gemeenschap met elkaar gehad. De rechercheurs vinden zijn verhaal geloofwaardig overkomen. Bij het bespreken van de zaak op de afdeling, zegt één van de rechercheurs die de verklaring heeft opgenomen, dat 'hij […] wél een aannemelijk verhaal [vertelde].' De andere rechercheur stemt daarmee in.

Nadat er een aantal getuigen zijn gehoord (een vriendin en collega's van de aangeefster) die het verhaal van de aangeefster niet bevestigen, besluiten de rechercheurs om de aangeefster nogmaals te horen. Ze vertellen haar dat ze erachter zijn gekomen dat een deel van haar verklaring niet klopt en ze spreken het vermoeden uit dat de aangeefster het verhaal heeft verzonnen. De aangeefster bevestigt dit. Ze zegt dat ze wél verkracht is door de verdachte, maar dat het niet is gegaan zoals ze eerder heeft verteld. Ze vertelt dat ze de verdachte kende en dat ze vrijwillig met hem mee naar huis is gegaan en met hem heeft gezoend. De verdachte wilde vervolgens verder gaan dan zij, en toen zij niet vrijwillig meewerkte, verkrachtte hij haar. De rechercheurs gaan hier kort op in. Ze willen vooral weten waarom de aangeefster dit niet eerder heeft gezegd, terwijl ze haar 'zoveel kansen hebben gegeven' om te laten weten dat het toch anders was gegaan dan ze in eerste instantie zei. Hier heeft de aangeefster geen antwoord op dat acceptabel wordt gevonden door de rechercheurs.

De rechercheurs laten merken dat ze het nieuwe verhaal van de aangeefster niet geloven. Na afloop van het gesprek stellen ze de officier van justitie op de hoogte van de aangifte en van het onderzoek tot dan toe. De officier besluit daarop om de aangeefster te vervolgen wegens het doen van valse aangifte.
(Zaak 16)

Hierboven wordt in het kort het verloop van een van de voor dit onderzoek gevolgde zaken geschetst. De beschreven zaak maakt duidelijk dat de strafrechtelijke behandeling van een zaak complex kan zijn. Er worden regelmatig verschillende verhalen verteld door betrokkenen. De waarheid daarvan is moeilijk te beoordelen door rechercheurs. In de zaak die hierboven beschreven is, staat de geloofwaardigheid van verschillende verhalen (en personen) centraal. Bij het onderzoeken van de zaak oordelen rechercheurs over verhalen van betrokkenen en construeren ze (nieuwe) verhalen. In de door rechercheurs geconstrueerde verhalen wordt bijvoorbeeld verondersteld dat de aangeefster met een bepaalde reden een valse aangifte heeft gedaan en wordt een verklaring gezocht voor de emoties van de aangeefster. De mate waarin een verhaal aannemelijk wordt gevonden en een verklaring kan bieden voor verschillende feiten, bepaalt hoe er over de zaak en de betrokkenen wordt geoordeeld. Daarmee beïnvloedt het ook hoe een zaak wordt behandeld en afgedaan.

In dit boek wordt de behandeling van verkrachtingszaken in de strafrechtsketen onderzocht, door verhalen in en over verkrachtingszaken te volgen en te onderzoeken. De constructie en ontwikkeling van verhalen in verkrachtingszaken staat

centraal. Hoewel het onderzoek gericht is op een onderdeel van het strafrecht, is het geen juridisch onderzoek. De relevante wetgeving komt wel aan de orde, maar is geen onderwerp van onderzoek. Er worden ook geen uitspraken gedaan over bijvoorbeeld waarheidsvinding, over de mate waarin uitspraken juridisch te rechtvaardigen zijn of over het functioneren van het strafrecht. In dit boek worden er patronen beschreven die een rol spelen bij de constructie en ontwikkeling van verhalen. Door dit te beschrijven, wordt beoogd het inzicht in de ontwikkeling van verhalen over verkrachting in het strafrecht en in de daarmee samenhangende afdoening van zaken te vergroten.

1.1 Verhalen

Besluitvormers in het strafrecht[1] moeten oordelen over de mate waarin de schuld van een verdachte aan vermeende strafbare feiten of aan een ten laste gelegd delict bewijsbaar is. Voordat ze dat kunnen doen, moeten ze achterhalen wat voor strafbare feiten er mogelijk gepleegd zijn en door wie. Verhalen van betrokkenen vormen meestal de eerste bron waaruit dit kan worden afgeleid. Door verhalen van betrokkenen te beoordelen en door verhalen te construeren, onderzoeken besluitvormers een zaak. Mogelijke bewijsmiddelen krijgen vorm en betekenis binnen verhalen. Een verklaring of object wordt pas een bewijsmiddel, op het moment dat het past binnen een verhaal. Een mes dat wordt aangetroffen op de plaats waar volgens de aangeefster een verkrachting heeft plaatsgevonden, wordt pas een bewijsmiddel als het binnen een verhaal past. Als de aangeefster en de verdachte[2] beiden niet spreken over een mes, zal het mes als mogelijk bewijsmiddel terzijde worden gelegd of zal het niet worden opgemerkt als potentieel bewijsmiddel.

Verschillende auteurs hebben de afgelopen jaren betoogd dat verhalen een belangrijke rol spelen bij de behandeling van strafzaken. Met name de rol van verhalen in de rechtszaal is regelmatig onderzocht. 'Dat er in het recht verhalen verteld worden, dat over de juistheid van die verhalen gestreden wordt en dat tenslotte een oordelende instantie uitmaakt wat het juiste verhaal is, is allemaal zo vanzelfsprekend dat er doorgaans weinig ophef over gemaakt wordt' (Witteveen, 1990: 179). Dat verhalen een rol spelen in het strafrecht, is in de afgelopen eeuwen echter niet altijd een aanname geweest. In het grootste deel van de twintigste eeuw werd ervan uitgegaan dat rationele besluitvorming de basis van strafrechtelijke oordeelsvorming was. Rechters zouden alle beschikbare bewijsmiddelen bekijken en beoordelen, vaststellen wat de feiten in de zaak zijn, de toepasselijke delictsomschrijving erbij vinden en de rechtsregel toepassen op de feiten. Op grond daarvan zou de rechter tot een oordeel komen (Van Koppen & De Keijser, 2002). In de jaren zeventig en tachtig kwam er steeds meer kritiek op dit beeld van rechterlijke besluitvorming. Twee onderzoekers

[1] Rechercheurs, officieren van justitie en rechters noem ik 'besluitvormers'. Naast besluitvormers kunnen er andere personen en organisaties betrokken zijn bij het behandelen van zaken, zoals advocaten en psychologen.

[2] Als ik in algemene termen spreek over de verdachte, gebruik ik de mannelijke vorm, terwijl de verdachte ook een vrouw kan zijn. Als ik spreek over de aangeefster, gebruik ik de vrouwelijke vorm, terwijl de aangever ook een man kan zijn. Bij de meeste gevolgde verkrachtingszaken zijn mannelijke verdachten en vrouwelijke aangeefsters betrokken.

die in de jaren tachtig betoogden dat dit model geen goede verklaring bood voor de manier waarop beslissingen over strafzaken genomen worden, waren Bennett en Feldman (Bennett & Feldman, 1981). Zij vroegen zich af hoe het mogelijk is dat (Amerikaanse) juryleden in staat zijn om te oordelen over complexe strafzaken, waarin bewijsmiddelen worden gepresenteerd die op meerdere manieren te interpreteren zijn. Hun conclusie is dat juryleden gebruik maken van verhalen bij het beoordelen van zaken. Door verhalen te construeren rondom een vermeend delict, wordt een link gelegd tussen de juridische context en het dagelijks leven van het jurylid. Complexe juridische vraagstukken en soms tegenstrijdige argumenten en bewijsmiddelen worden daardoor hanteerbaar.

Het werk van Bennet en Feldman kreeg veel aandacht en navolging. De verhaaltheorie werd onder andere uitgewerkt door Pennington en Hastie (1993). Pennington en Hastie onderzochten hoe het komt dat gebeurtenissen in een mondelinge weergave geloofwaardig of ongeloofwaardig worden gevonden. Om de waargenomen geloofwaardigheid van mondelinge weergaven te onderzoeken, deden Pennington en Hastie een aantal experimenten waarin studenten elkaar over echte ervaringen of over verzonnen gebeurtenissen vertelden. Weergaven die in verhaalvorm werden gegeven, bleken overtuigender gevonden te worden dan weergaven die een andere vorm hadden. En verhalen waarin een bepaalde herkenbare structuur voorkwam, bleken geloofwaardiger gevonden te worden dan verhalen waarin deze structuur niet te herkennen was. Geloofwaardigheid is heel belangrijk in het strafrecht. Verhalen worden in het strafrecht vaak verteld om anderen te overtuigen (Gewirtz, 1996: 6; Leitch, 1986: 24). Bij de behandeling van een zaak in de rechtszaal is dat heel duidelijk het geval; alle betrokkenen proberen in principe om de rechtbank te overtuigen van hun versie van de gebeurtenissen, in de hoop op een voor hen gunstige uitspraak.

De rol van verhalen in het strafproces is behalve door Pennington en Hastie ook door andere auteurs onderzocht. Over het algemeen is de aandacht daarbij gericht op de constructie en beoordeling van verhalen door een specifieke groep besluitvormers, zoals de constructie van verhalen door rechercheurs (De Poot, Bokhorst, Van Koppen & Muller, 2004), de beoordeling van verhalen door rechters (Crombag, Van Koppen & Wagenaar, 2005) of de constructie en beoordeling van verhalen door proefpersonen (Pennington & Hastie, 1993).

Het bestaande onderzoek geeft inzicht in de rol van verhalen in verschillende fasen van het strafproces, maar een aantal onderwerpen wordt er niet in behandeld. De constructie en beoordeling van verhalen in de afzonderlijke strafrechtelijke stadia komt aan de orde, maar de manier waarop verhalen over een specifieke zaak in de opeenvolging van stadia worden gebruikt, geconstrueerd en beoordeeld, is niet onderzocht. Ook de interactie tussen betrokkenen en tussen betrokkenen en besluitvormers die plaatsvindt bij de constructie en beoordeling van verhalen, wordt niet beschreven. In het in dit boek beschreven onderzoek is echter gebleken dat deze processen heel belangrijk zijn bij de behandeling van verkrachtingszaken in de strafrechtsketen. Daarom is de aandacht in dit boek gericht op de constructie en ontwikkeling van verhalen in verschillende stadia van het strafproces. De aandacht gaat daarbij specifiek uit naar verkrachtingszaken.

1.2 Verkrachtingszaken

Er zijn verschillende redenen voor de keuze van verkrachtingszaken als onderwerp van onderzoek. Hoewel de behandeling van verkrachtingszaken in veel opzichten overeenkomt met de behandeling van andere strafzaken, vormen verkrachtingszaken in een aantal opzichten een bijzondere categorie. Verkrachting is een gebeurtenis die grote fysieke en psychische gevolgen kan hebben voor een slachtoffer (De Savornin Lohman & Slump, 2003: 17-21; Koss, 1993). Een reden voor de psychische problemen die verkrachtingsslachtoffers kunnen ondervinden, is dat er voorbij wordt gegaan aan de mogelijkheid tot 'zelfbeschikking' van een slachtoffer: zij kan (op het moment van de verkrachting) niet zelf bepalen wat er met haar lichaam gebeurt. Er wordt, zoals dit in de rechtszaal vaak genoemd wordt, 'inbreuk gemaakt op haar lichaam' of op haar 'lichamelijke integriteit'. Hierdoor kan een slachtoffer het idee krijgen dat ze de controle op haar leven kwijt is. Daarnaast kunnen (seksuele) handelingen die normaal gesproken meestal als positief worden ervaren, na een verkrachting een heel negatieve lading krijgen. Dat kan gevolgen hebben voor het gedrag van een slachtoffer na de verkrachting en voor haar relaties. Ook mensen in de omgeving van een slachtoffer, zoals partners en vrienden, ervaren vaak veel emoties bij het horen over de verkrachting (Ahrens & Campbell, 2000). Hoewel slachtoffers van andere geweldsdelicten ook grote psychische en lichamelijke gevolgen kunnen ondervinden, lijkt verkrachting meer beladen te zijn dan bijvoorbeeld mishandeling.[3] Dat hangt waarschijnlijk samen met het seksuele aspect ervan. Seksualiteit is omgeven met regels, taboes en culturele rituelen, waardoor sommige aspecten ervan moeilijk bespreekbaar zijn en min of meer verborgen blijven.

Juridisch zijn verkrachtingszaken vaak 'moeilijke zaken'. Het gaat meestal om gebeurtenissen waarbij geen getuigen aanwezig waren en waarbij geen fysieke bewijsmiddelen gevonden worden. Daarnaast gaat het om handelingen die in het dagelijks leven meestal vrijwillig worden uitgevoerd. Door de omstandigheden kunnen ze gedwongen en strafbaar worden. De context, de omstandigheden en het gedrag van betrokkenen op het moment van de gebeurtenissen zijn heel belangrijk voor de manier waarop de gebeurtenissen gecategoriseerd worden. Tot op zekere hoogte geldt dit voor alle delicten, maar bij verkrachtingszaken is de ambiguïteit vaak sterker dan bij bijvoorbeeld diefstal of bij rijden onder invloed.[4] Verhalen spelen daardoor ook een bijzonder grote rol in verkrachtingszaken.[5] Als de aangeefster zegt dat ze verkracht is,

[3] Mishandeling, bijvoorbeeld binnen huiselijke kring, kan overigens ook heel beladen zijn.

[4] Dit komt mede door de aard van deze delicten. Bij verkrachting wordt een handeling die in principe is toegestaan, strafbaar door de omstandigheden. Het is niet de handeling op zichzelf die strafbaar is, maar het feit dat het tegen de wil van één van de betrokkenen gebeurt. Bij een verkeersdelict, zoals rijden onder invloed, gaat het om een handeling die in principe strafbaar is. Door omstandigheden kan de overtreding in een specifiek geval acceptabel worden.

[5] Dit geldt overigens ook voor andere delicten, zoals mishandeling. Daarbij zijn er ook vaak geen getuigen aanwezig en zijn de verklaringen van betrokkenen heel belangrijk. Bij mishandeling is er vaak wel zichtbaar lichamelijk letsel, maar de betekenis daarvan moet net als bij verkrachtingszaken bepaald worden aan de hand van verhalen. Letsel kan bijvoorbeeld ontstaan doordat de verdachte de aangever aanviel of doordat hij zich verdedigde tegen een aanval door de aangever.

terwijl de verdachte zegt dat hij en de aangeefster gemeenschap hebben gehad op vrijwillige basis, is vaak moeilijk te bepalen wie de waarheid vertelt. En zelfs als rechercheurs en officieren van justitie de ene verklaring veel geloofwaardiger vinden dan de andere, kunnen ze daar niet zomaar op afgaan; het moet (wettig en overtuigend) bewezen kunnen worden. Er moet dan aanvullend bewijsmateriaal gevonden worden.

Uit het in dit boek beschreven onderzoek blijkt daarnaast dat verkrachtingszaken niet alleen complex zijn doordat een verkrachting grote (emotionele) gevolgen kan hebben en doordat het moeilijk te bewijzen kan zijn. Soms zijn gebeurtenissen ook moeilijk te interpreteren voor betrokkenen. De grens tussen vrijwilligheid en dwang is niet altijd gemakkelijk te trekken. Gaat het om verkrachting, als je uit vrije wil met de verdachte mee naar huis bent gegaan en hij je vervolgens zonder fysiek geweld dwingt om verder te gaan dan je eigenlijk wilt? Twijfels over de manier waarop handelingen (juridisch) gedefinieerd moeten worden, zijn in verschillende zaken te zien. Zowel rechercheurs als aangeefsters geven regelmatig aan dat ze niet meteen weten hoe ze het gebeurde moeten categoriseren. Is het verkrachting of een vervelende seksuele ervaring? Een belangrijke vraag daarbij is in hoeverre het gedrag van de verdachte hem aan te rekenen is; had hij kunnen weten dat de aangeefster niet wilde of was dit niet duidelijk voor hem? Het blijkt vaak moeilijk om gebeurtenissen en ervaringen in verband te brengen met begrippen en omschrijvingen uit de wetgeving.

1.3 Wetgeving

Er zijn drie instanties die specifiek belast zijn met de behandeling van (straf)zaken: de politie, het Openbaar Ministerie (OM) en de rechterlijke macht. Rechercheurs, officieren van justitie en rechters onderzoeken zaken, nemen er beslissingen over en leggen informatie erover mogelijk voor aan besluitvormers bij een andere instantie. Rechercheurs, officieren van justitie en rechters noem ik 'besluitvormers'. Naast besluitvormers kunnen er andere personen en organisaties betrokken zijn bij het behandelen van zaken, zoals advocaten en psychologen.

Strafzaken worden door besluitvormers onderzocht en beoordeeld, binnen het kader van de wetgeving. Een belangrijk onderdeel van een wet is de delictsomschrijving. De delictsomschrijving staat centraal bij het onderzoeken en beoordelen van een zaak. Zonder delictsomschrijving is een feit niet strafbaar. Voor verkrachting geldt de volgende delictsomschrijving, met de daarin opgenomen strafbepaling:

> *Hij die door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingt tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie (artikel 242 Wetboek van Strafrecht).*

In de delictsomschrijving worden bestanddelen genoemd die aanwezig moeten zijn voordat er gesproken kan worden van verkrachting. Het moet gaan om het seksueel binnendringen van het lichaam. Er moet sprake zijn geweest van geweld of een andere

feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid. En er moet sprake zijn geweest van 'het dwingen van iemand'.

Naast de delictsomschrijving van verkrachting, kunnen delictsomschrijvingen van andere, enigszins vergelijkbare delicten van toepassing zijn. Soms is een handeling niet te categoriseren als verkrachting, maar wel als een ander delict, zoals aanranding. Door de politie en het OM worden er bij het opnemen van een melding of aangifte en daarna, één of meerdere delictsomschrijvingen geselecteerd. Rechercheurs en officieren van justitie oordelen over de mate waarin de gebeurtenissen die beschreven worden, voldoen aan de eisen die in één of meerdere van die delictsomschrijvingen genoemd worden. Ze oordelen ook over de mate waarin het gebeurde bewijsbaar en strafbaar is en ze maken een inschatting van de kans dat de rechtbank de verdachte zal veroordelen. Mede op basis van die inschatting bepalen ze hun eigen handelen (bijvoorbeeld meer mensen horen of de zaak seponeren).

Een eventuele strafrechtelijke behandeling van een verkrachtingszaak begint met een melding bij de politie. Soms blijft het hierbij en doet de meldster geen aangifte. Als de meldster wel aangifte doet, is het mogelijk dat de zaak, na afronding van het politieonderzoek, wordt doorgestuurd naar het OM. Het OM kan vervolging inzetten, waarna er in principe een rechtszitting volgt. Een verdachte kan pas veroordeeld worden als door de rechtbank wettig en overtuigend bewezen wordt geacht dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan het ten laste gelegde strafbare feit. Door beslissingen van rechercheurs, officieren van justitie en betrokkenen, en door omstandigheden waarop rechercheurs en officieren minder invloed hebben,[6] wordt een zaak uiteindelijk wel of niet door de rechtbank beoordeeld.

1.4 Onderzoeksvraag

Het strafproces bestaat uit verschillende fasen. Een mogelijk misdrijf wordt eerst gemeld bij of opgespoord door de politie. Nadat de politie de zaak heeft onderzocht, is het mogelijk dat de zaak wordt overgedragen aan het OM. De officier van justitie die de zaak behandelt, kan er vervolgens voor kiezen om de zaak te vervolgen of te seponeren. Als ze de zaak vervolgt, zal de rechtbank er, in de meeste gevallen, uitspraak over doen.

Door de opeenvolging van beslissingen die in elk van de stadia worden genomen, doorloopt een zaak een traject. In een traject worden verhalen geconstrueerd, beoordeeld, aangepast en opnieuw verteld. Verhalen komen daarbij in interactie tot stand. Rechercheurs hebben bijvoorbeeld invloed op het verhaal dat een aangeefster vertelt, door de vragen die ze stellen en de informatie die ze geven. Ze zetten het verhaal ook op papier, waardoor hun inbreng verder versterkt. Verhalen die door een rechercheur op papier zijn gezet en mondeling zijn doorgegeven, worden vervolgens door de officier van justitie verwerkt tot een (enigszins) aangepast verhaal, dat ze in de rechtszaal vertelt. Doordat verhalen in het strafproces in interactie worden

[6] Rechercheurs en officieren vinden bijvoorbeeld niet altijd een verdachte. Hoewel de manier waarop zij een zaak onderzoeken beïnvloedt of ze een verdachte vinden of niet, zijn ze ook sterk afhankelijk van omstandigheden zoals toeval en de opstelling van mogelijke getuigen.

geconstrueerd en doordat ze door verschillende mensen worden gepresenteerd en beoordeeld, veranderen ze voortdurend.

In dit onderzoek wordt de behandeling van verkrachtingszaken in het strafrechtelijke traject gevolgd, vanaf de melding tot de afdoening. Het gaat daarbij om de afdoening in eerste aanleg. Een eventueel hoger beroep blijft buiten beschouwing. Dat geldt ook voor de executiefase. Ik bekijk de beslissingen die worden genomen en de handelingen die worden uitgevoerd door de politie, het OM en de rechtbank niet los van elkaar, maar in samenhang. De aandacht is daarbij gericht op de constructie, beoordeling en ontwikkeling van verhalen in en over de zaak. De volgende onderzoeksvraag staat centraal:

> *Op welke manier worden verhalen die een rol spelen bij de behandeling van verkrachtingszaken in het strafrecht geconstrueerd, hoe ontwikkelen deze verhalen zich in het strafrechtelijke proces en waarom gaat het op deze manier?*

Deze vraag is onderzocht door gebruik te maken van een kwalitatieve onderzoeksmethode. Zaken zijn gevolgd door middel van observatie, ongestructureerde interviews en documentanalyse.

1.5 Onderzoeksdoel

Het onderzoek heeft een wetenschappelijk en een praktisch doel. Narratieve theorieën worden vrij veel gebruikt in onderzoek naar de praktijk van het strafrecht. Maar de manier waarop verhalen die bij de politie worden geconstrueerd, zich ontwikkelen bij het OM en in de rechtszaal, is nog niet onderzocht.[7] Met het in dit boek beschreven onderzoek wordt getracht een bijdrage te leveren aan de kennis over de manier waarop verhalen in het strafrecht zich ontwikkelen. Daarnaast wordt beoogd de kennis over de behandeling van verkrachtingszaken in het strafrecht te vergroten. Naar de manier waarop (verkrachtings)zaken door het strafproces lopen, is in Nederland tot nu toe weinig kwalitatief onderzoek gedaan. Gesprekken tussen rechercheurs en betrokkenen zijn bijvoorbeeld nog weinig onderzocht, terwijl deze gesprekken aan de basis van het strafproces liggen en de behandeling van een zaak voor een belangrijk deel bepalen. In het onderzoek wordt getracht in kaart te brengen hoe rechercheurs, officieren van justitie, rechters en betrokkenen in concrete zaken gezamenlijk de ontwikkeling van trajecten bepalen. Inzicht verkrijgen in de manier waarop verkrachtingszaken worden opgebouwd en afgehandeld is belangrijk, omdat er bij het behandelen van zaken beslissingen worden genomen die grote gevolgen hebben voor betrokkenen, zowel op praktisch als op emotioneel gebied.

[7] De Poot & Van Koppen (2002) en De Poot en collega's (2004) geven wel een inzichtelijke beschrijving van de verschillende manieren waarop de politie verhalen construeert. Het stadium dat bij bepaalde categorieën zaken voorafgaat aan de constructie van het verhaal (gesprekken tussen betrokkenen en de politie) en de stadia die erop volgen (bijvoorbeeld vervolging of veroordeling) worden door hen echter niet behandeld.

1.6 De opbouw van dit boek

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op twee begrippen die centraal staan in het onderzoek: verhalen en trajecten. Het onderzoek naar de rol van verhalen in het strafrecht dat tot nu toe is gedaan, komt in dit hoofdstuk aan de orde. Daarbij wordt aandacht besteed aan interactie bij het vertellen en beoordelen van verhalen. Ook de ontwikkeling van verhalen in het traject wordt besproken.

In hoofdstuk drie wordt de onderzoeksmethode beschreven. Het onderzoek is kwalitatief van aard. Het veldonderzoek is verricht door middel van observatie, interviews en inhoudsanalyse. Uit de data die hieruit naar voren zijn gekomen, zijn patronen afgeleid.

In hoofdstuk vier tot en met acht worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Hoofdstuk vier, vijf en zes zijn gewijd aan de politie. In hoofdstuk vier beschrijf ik de interactie die vooraf gaat aan het doen van aangifte. Vrienden en familieleden van meldsters zijn op verschillende manieren betrokken bij de beslissing om al dan niet aangifte te doen. Ze hebben ook invloed op de inhoud van de aangifte. Hoofdstuk vijf is gericht op het opnemen van de aangifte; er wordt beschreven hoe de aangifte tot stand komt. De aangifte is een gezamenlijk product: het wordt in interactie geconstrueerd en door de rechercheur op papier gezet. In hoofdstuk zes wordt het politieonderzoek beschreven, vanaf het moment dat de aangifte is opgenomen. De aangifte vormt de basis van het onderzoek; op basis daarvan worden andere bewijsmiddelen gezocht en geselecteerd en worden verhoren gehouden. Rechercheurs hebben vaak al snel een eerste oordeel over de aangifte.

Hoofdstuk zeven en acht zijn gericht op respectievelijk het OM en de rechtbank. In hoofdstuk zeven staat de 'afstandelijke' omgang van officieren van justitie met zaken centraal. Omdat officieren van justitie (vrijwel) geen contact hebben met betrokkenen, is de beeldvorming over zaken en over betrokkenen voor een groot deel afhankelijk van (schriftelijke) politie-informatie en algemene kennis en ervaringen. In hoofdstuk acht wordt de interactie in de rechtszaal beschreven. Daarbij wordt aandacht besteed aan de verschillende verhalen die verteld worden tijdens de zitting en aan de ruimte die aan betrokkenen en besluitvormers wordt gegeven om verhalen te vertellen. Verhalen van besluitvormers domineren tijdens de zitting.

In hoofdstuk negen worden de patronen besproken, die in de voorgaande hoofdstukken naar voren zijn gekomen. Bevindingen uit het veldonderzoek worden in verband gebracht met theorieën en inzichten uit ander onderzoek. Daarnaast worden er aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek.

2 Trajecten en verhalen

2.1 Inleiding

Bij de behandeling van een verkrachtingszaak zijn verschillende personen betrokken. Dat zijn bijvoorbeeld de direct betrokkenen (aangeefster, verdachte, getuigen), mensen uit hun omgeving (familieleden, vrienden, bekenden), besluitvormers (rechercheurs, officieren van justitie, rechters) en advocaten en hulpverleners. Door hun acties wordt het traject gevormd dat een zaak doorloopt. Een traject begint met een melding bij de politie. Na de melding kunnen er verschillende acties volgen, zoals het opnemen van de aangifte, het verhoren van de verdachte, het vervolgen van de verdachte of het seponeren van de zaak. Handelingen in het ene stadium hebben invloed op wat er in een ander stadium met de zaak gebeurt. Als de politie geen verdachte heeft opgespoord, kan de officier van justitie ook geen vervolging instellen. En als de officier van justitie geen toestemming geeft tot aanhouding, kan de rechercheur de verdachte alleen verhoren als hij vrijwillig naar het politiebureau komt. Acties van verschillende betrokkenen en besluitvormers hangen nauw met elkaar samen in een traject.

2.1.1 Actie en interactie

Actie en interactie zijn sterk met elkaar verbonden. Interactie is een actie waarbij gehandeld wordt ten opzichte van anderen. Het voeren van een gesprek is een duidelijke vorm van interactie. Maar ook als een persoon gericht is op iemand anders zonder dat die ander zich daarvan bewust is, is er sprake van interactie. Anderen kunnen bijvoorbeeld in gedachten een rol spelen bij het ondernemen van een actie. Een aangeefster kan een verhaal op papier zetten dat ze aan de politie wil geven. Ze probeert dan bij het schrijven rekening te houden met mogelijke wensen en reacties van rechercheurs, zonder dat er rechercheurs aanwezig zijn op het moment dat ze het schrijft. Interactie neemt dan de vorm aan van anticipatie. Vrijwel alle acties zijn vormen van interactie (Strauss, 1993: 22).

Interactie kan in twee soorten worden verdeeld: symbolische en niet-symbolische interactie. Bij niet-symbolische interactie is er sprake van een automatische reactie op het gedrag van anderen, zoals het vangen van een bal als iemand die naar je gooit. Bij symbolische interactie wordt gereageerd op een interpretatie van het gedrag van iemand anders, dus op het symbolische niveau ervan. Mensen proberen te begrijpen wat de betekenis van gedrag is en ze reageren op die veronderstelde betekenis (Blumer, 1969: 9). Als een aangeefster steeds kort lacht voordat ze een vraag beantwoordt, kan de rechercheur haar gedrag interpreteren als zenuwachtig. Daar kunnen vervolgens verschillende verklaringen voor gezocht worden. Er kan vanuit

gegaan worden dat de aangeefster zenuwachtig is, omdat ze het moeilijk vindt om te vertellen over zulke ingrijpende gebeurtenissen. Maar het is ook mogelijk dat de rechercheur denkt dat de aangeefster een ongemakkelijk gevoel bij het vertellen heeft, omdat het om een valse aangifte gaat. De manier waarop de rechercheur gedrag van de aangeefster interpreteert, is bepalend voor de manier waarop ze erop reageert. En die reactie (en de manier waarop de aangeefster het interpreteert) beïnvloedt weer wat de aangeefster vervolgens zegt en doet.

Gedrag kan altijd op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Als een verdachte boos wordt tijdens een verhoor kan dat gezien worden als teken van zijn onschuld (wie zou er niet boos worden als hij vals beschuldigd wordt?), of als teken van zijn schuld (als je onschuldig bent kan je dat gewoon uitleggen en is er toch geen reden om boos te worden?). Wat betrokkenen vertellen, hoe ze het vertellen en hoe ze zich gedragen tijdens een gesprek en daarbuiten, wordt in de gevolgde zaken voortdurend geïnterpreteerd en beoordeeld. Vertelt de aangeefster bijvoorbeeld dat ze verkracht is omdat ze wil dat de verdachte gestraft wordt voor de handelingen die hij heeft verricht, of heeft ze er een andere reden voor, zoals jaloezie of wraak? Omgekeerd geldt ook dat betrokkenen gedrag van besluitvormers interpreteren. Zij proberen te begrijpen wat besluitvormers met bepaalde vragen bedoelen en waarom ze deze vragen stellen. De vragen kunnen bijvoorbeeld gericht zijn op het verkrijgen van informatie, op het vinden van bevestiging voor achterliggende aannames of op het beoordelen van de eerlijkheid van de betrokkene.

In het strafproces zijn verschillende vormen van interactie van belang voor het traject dat uiteindelijk tot stand komt. Interactie met rechercheurs, met officieren van justitie en met rechters, beïnvloedt wat betrokkenen vertellen. Dat geldt ook voor interactie die vooraf gaat aan het contact met de politie, zoals gesprekken met vrienden en familieleden.

De inbreng van en sturing door rechercheurs, beïnvloedt de manier waarop een verhaal aan de politie wordt verteld. Daarnaast hebben rechercheurs veel invloed op de manier waarop gebeurtenissen uit het verhaal in verband worden gebracht met juridische categorieën. Daardoor beïnvloeden ze de kans dat een zaak wordt vervolgd, en zo ja, voor welk delict er wordt vervolgd. Het verhaal van de officier van justitie is voor een belangrijk deel gebaseerd op het onderzoek, de rapporten en de mondelinge toelichtingen van de politie. En beslissingen van rechters komen voort uit handelingen van de politie, het OM en advocaten van de verdachte. Het politieonderzoek is daarbij de basis. Beslissingen van de officier van justitie en van de rechtbank beïnvloeden tegelijkertijd het politieonderzoek. Beslissingen die de officier van justitie in een specifieke zaak neemt, beïnvloeden niet alleen hoe het politieonderzoek in die specifieke zaak verloopt, maar kunnen ook de behandeling van zaken in de toekomst beïnvloeden. Als zaken met bepaalde kenmerken geseponeerd worden, kunnen rechercheurs de manier waarop ze nieuwe zaken onderzoeken, aanleveren of presenteren, daaraan aanpassen.

De trajecten die door de opeenvolging van acties ontstaan, kunnen verschillende vormen aannemen. De juridische context biedt daarbij een kader, waarbinnen mogelijkheden en beperkingen worden bepaald door specifieke wetten, gebruiken en praktijken. De inhoud van de wetgeving, en de manier waarop besluitvormers ermee omgaan, hangt samen met maatschappelijke opvattingen en ontwikkelingen.

2.1.2 Maatschappelijke ontwikkelingen

Ontwikkelingen op andere terreinen dan het strafrecht hebben invloed op de wetgeving over verkrachting en op de manier waarop verkrachtingszaken behandeld worden. Ideeën over de rollen van vrouwen en mannen beïnvloeden bijvoorbeeld de wetgeving en de strafbaarstelling van gedrag. En het beïnvloedt de manier waarop rechercheurs, officieren van justitie en rechters over concrete zaken denken. Vinden zij het 'normaal' of niet als een vrouw 's avonds nog iets gaat drinken bij een man die ze dezelfde avond heeft leren kennen? Welke afleidingen over de motivatie en bedoelingen van betrokkenen maken ze op grond van (waarneembaar) gedrag? Waar leggen ze de grenzen van de eigen verantwoordelijkheid?

Oordelen over (potentiële) verkrachtingszaken, zijn sterk afhankelijk van maatschappelijke normen en waarden. Veranderingen in rolpatronen van vrouwen en mannen speelden bijvoorbeeld een rol bij de veranderingen in de wetgeving in de jaren negentig van de twintigste eeuw.[8] Bij het oordelen over strafbaarheid, geloofwaardigheid en de ernst van de feiten in specifieke zaken, zijn maatschappelijke normen ook belangrijk.[9] En de manier waarop betrokkenen gebeurtenissen benoemen en ervaren, hangt samen met maatschappelijke normen en met de geldende wetgeving.

Ook andere maatschappelijke ontwikkelingen en 'trends', die vaak internationaal zijn, hebben invloed op de afhandeling van zaken. Sinds de jaren negentig krijgt slachtofferschap veel aandacht in het strafrechtelijke debat en in de strafrechtelijke praktijk. Dit hangt samen met de toenemende aandacht voor slachtoffers die in de samenleving als geheel is ontstaan. In het Nederlandse strafproces spelen slachtoffers een kleine rol. Ze kunnen aangifte doen, maar het politieonderzoek en een eventuele strafrechtelijke vervolging draaien om de verdachte en niet om het slachtoffer. In de jaren negentig van de twintigste eeuw is geprobeerd de rol van slachtoffers te vergroten door wetswijzigingen en aanwijzingen. In 1995 werd de Wet Terwee ingevoerd. Hierin werden de mogelijkheden voor een slachtoffer om zich op de zitting te voegen als benadeelde partij uitgebreid (art. 51 WvSv). Als een aangeefster besluit zich te voegen als benadeelde partij op de terechtzitting, kan een verzoek om schadevergoeding tijdens de strafzitting worden afgehandeld, in plaats van in een

---

[8] Tot januari 1992 gold de volgende bepaling (art. 242 WvSr): 'Hij die door geweld of bedreiging met geweld een vrouw dwingt met hem buiten echt vleselijke gemeenschap te hebben, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.' Sinds 1992 geldt: 'Hij die door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingt tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.' 'Hij' moet in de wetgeving overigens gelezen worden als 'hij/zij'. Door deze wijzingen is bijvoorbeeld verkrachting binnen het huwelijk strafbaar geworden, worden niet alleen vrouwen maar ook mannen als potentiële slachtoffers van verkrachting erkend en kunnen niet alleen mannen maar ook vrouwen dader zijn en wordt ervan uitgegaan dat mensen niet alleen door geweld of het dreigen daarmee gedwongen kunnen worden, maar ook op andere manieren.

[9] De beoordeling van andere delicten lijkt overigens ook sterk gebonden te zijn aan de tijdsgeest. Sommige delicten die vroeger strafbaar waren (zoals 'sodomie') zijn dat nu niet meer. Andere delicten zijn nu juist wel strafbaar, in tegenstelling tot vroeger (zoals milieudelicten). Deze ontwikkelingen hangen sterk samen met veranderingen in de maatschappij en in maatschappelijke opvattingen. Sommige delicten, zoals verkrachting en diefstal, zijn al heel lang strafbaar, maar de invulling van de delictsomschrijving verandert door de tijd.

aparte (civielrechtelijke) zitting. Om de positie van slachtoffers in het strafproces verder te versterken, is in 2004 het spreekrecht ingevoerd (art. 302 WvSv). Hierdoor heeft een (vermeend) slachtoffer[10], of hebben haar nabestaanden, het recht om tijdens de zitting te vertellen welke gevolgen het ten laste gelegde voor hen heeft gehad. Een (vermeend) slachtoffer kan ook een schriftelijke verklaring op laten stellen, onder begeleiding van slachtofferhulp en in samenwerking met het Openbaar Ministerie. Deze verklaring wordt als processtuk bij het dossier gevoegd. Daarnaast hebben (vermeende) slachtoffers recht op een gesprek met de officier van justitie (een *slachtoffergesprek)*, voordat de zaak in de rechtszaal behandeld wordt.

De meeste besluitvormers in de gevolgde zaken hebben veel aandacht voor aangeefsters. Voor het politieonderzoek is de aangeefster, en haar verklaring, heel belangrijk. Rechercheurs gaan, zeker tijdens de eerste gesprekken, over het algemeen zorgvuldig en respectvol met aangeefsters om. Later in het traject verandert de begripvolle houding soms, als bijvoorbeeld blijkt dat een aangeefster dingen heeft verteld die niet kloppen. In de stadia die volgen op het politieonderzoek, is de aandacht sterker gericht op de verdachte dan op de aangeefster. Er wordt echter wel moeite gedaan om de aangeefster te betrekken bij het proces. Officieren van justitie nodigen aangeefsters uit voor een slachtoffergesprek. Ze zijn hiertoe verplicht, maar de meeste officieren die ik sprak vertelden dat ze het zelf ook prettig vinden om de aangeefster gesproken te hebben voor de zitting. Een deel van de aangeefsters maakt gebruik van deze mogelijkheid. Rechters zijn vaak gericht op de aangeefster en op gevolgen van de gebeurtenissen voor haar. Verschillende voorzitters brengen het gezichtspunt van de aangeefster naar voren in het verdachtenverhoor. Als de aangeefster in de zaal aanwezig is, valt dit rechters en andere procesdeelnemers op en besteden ze daar (verbaal of non-verbaal) aandacht aan. En bij de uitspraak gaan rechters, als de verdachte veroordeeld wordt, vaak in op gevolgen van de gebeurtenissen voor de aangeefster.

De beslissingen die genomen worden door besluitvormers, worden door verschillende maatschappelijke en juridische factoren beïnvloed. Sommige zaken worden al door de politie afgedaan, terwijl andere zaken door de rechter worden beoordeeld.

2.2 Uitval

Zaken die worden afgedaan zonder dat ze door de rechter worden beoordeeld, worden tot de *uitval* gerekend. Naar uitval is, vooral in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, veel onderzoek gedaan. Het onderzoek naar uitval geeft een (kwantitatief) beeld van de doorloop van zaken. Harris en Grace (1999), Lea en collega's (2003) en Gregory en Lees (1996) hebben de uitval van verkrachtingszaken in Engeland onderzocht. Frazier en Haney (1996) en Galvin en Polk (1983) onderzochten de uitval van verkrachtingszaken in de Verenigde Staten, terwijl Minch en collega's (1987) de uitval van verkrachtingszaken in Canada onderzochten. In Nederland hebben De Savornin Lohman en Slump (2003) en Brouwers en Smit (2005) geschreven over de

[10] Ik spreek over 'vermeend slachtoffer', omdat het, voordat er uitspraak is gedaan, niet zeker is of het om een slachtoffer gaat. Zelf gebruik ik liever het begrip 'aangeefster' voor deze groep.

uitval van zedenzaken. Daarnaast is er onderzoek gedaan naar uitval in afzonderlijke stadia van het Nederlandse strafproces (Engelhard, Huls, Meijer & Van Panhuis, 2001; Frenken, Gijs & Van Beek, 1999; Moerings & Swiers, 1997). In de bovengenoemde studies is onder andere gekeken naar het percentage zaken dat in elk van de stadia is afgedaan, en naar geregistreerde redenen om zaken op een bepaalde manier af te handelen. Er blijkt, in elk van de onderzochte landen, een duidelijk 'trechtermodel' te bestaan in de doorloop van zaken. Bij de politie komen veel meldingen binnen, in een deel van die gevallen wordt aangifte gedaan, een deel van de zaken waarin aangifte is gedaan wordt doorgestuurd naar het OM, een deel daarvan wordt vervolgd door het OM en een deel van de verdachten in de doorgestuurde zaken wordt veroordeeld. Uiteindelijk wordt slechts een klein deel van de zaken waarvan melding is gedaan, behandeld in de rechtszaal.

Soms wordt een zaak al vroeg in het proces afgedaan. Dat is bijvoorbeeld het geval als een meldster geen aangifte wil doen. Het is ook mogelijk dat een zaak door de politie wordt afgedaan omdat er geen verdachte gevonden wordt, of dat het politieonderzoek wordt gestopt omdat de aangifte niet geloofwaardig wordt gevonden. Als een zaak wordt doorgestuurd naar het OM, kan de officier van justitie die de zaak behandelt er om verschillende redenen voor kiezen om een zaak te seponeren. Ze kan bijvoorbeeld twijfels hebben over de bewijsbaarheid of strafbaarheid van de feiten. Zaken kunnen in verschillende stadia uitvallen: voordat er melding is gedaan, bij de politie en bij het OM. Sommige auteurs rekenen ook zaken waarin de rechter vrijspraak doet tot de uitval.

2.2.1 Geen melding

Veel situaties die mogelijk als seksueel delict gecategoriseerd kunnen worden, worden niet bij de politie gemeld. Dit is het zogenaamde *dark number*. Het is moeilijk te schatten hoe groot het *dark number* is (vandaar ook de naam), maar het vermoeden is dat het aantal zedendelicten dat niet gemeld wordt groot is. Dit vermoeden is gebaseerd op slachtofferenquêtes. In slachtofferenquêtes wordt niet alleen aan mensen gevraagd hoe vaak ze in een bepaalde periode slachtoffer zijn geworden van bepaald gedrag, maar ook of ze dit incident hebben gemeld bij de politie, of er proces-verbaal is opgemaakt en of het proces-verbaal ondertekend is. In sommige slachtofferenquêtes worden, of werden tot voor kort, alleen vrouwen ondervraagd over slachtofferschap van seksueel misbruik.

Volgens gegevens van de slachtofferenquête van het CBS uit 1992, werd in dat jaar maar vijftien procent van het totale aantal gevallen van seksueel misbruik bij de politie gemeld (Frenken et al., 1999: 348). Ongeveer 85 procent werd dus niet gemeld. Vooral slachtoffers van seksuele delicten die gepleegd waren door bekenden, waarbij relatief weinig lichamelijk geweld werd gebruikt, gingen vaak niet naar de politie. Brouwers en Smit (2005) bekeken slachtofferenquêtes van het CBS over de periode 1997-2003. Van de respondenten die vertelden dat ze aangerand of verkracht waren of dat daar een poging toe was gedaan, zei 22 procent melding bij de politie te hebben gedaan. Bijna tachtig procent heeft dus geen melding gedaan. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met cijfers van het ICVS (internationale slachtofferenquête). Hieruit blijkt dat in Nederland zeventien procent van de respondenten dat zegt slachtoffer te zijn geworden van een seksueel misdrijf, daar melding van doet bij de politie. Het gemiddelde van alle landen ligt op vijftien procent (Brouwers & Smit, 2005: 41). Bij

het omrekenen van het percentage respondenten dat volgens de CBS-enquête aangaf te zijn verkracht of aangerand, naar de totale bevolking, komen Brouwers en Smit op ongeveer vijftien- tot zestienduizend gevallen van (poging tot) aanranding of verkrachting per jaar.[11] Hoewel het de vraag is in hoeverre de gegevens die in slachtofferenquêtes verkregen worden, overeenkomen met het werkelijke aantal gepleegde misdrijven[12], komt uit het genoemde onderzoek een duidelijk beeld naar voren. Het overgrote deel van de gebeurtenissen dat door respondenten als aanranding en verkrachting wordt ervaren, wordt niet bij de politie gemeld.

Dark numbers komen overigens niet alleen bij verkrachting en andere seksuele delicten voor. Engelhard en collega's (2001) hebben slachtofferenquêtes en politiestatistieken met elkaar vergeleken, in de periode van 1980 tot en met 1999. Hieruit kwam naar voren dat vijftien tot dertig procent van de geweldsdelicten in Nederland, waaronder seksuele delicten vallen, bij de politie werd gemeld. Van de vermogensdelicten werd ongeveer de helft gemeld. Van alle delicten samen werd tussen de 30 en 36 procent gemeld (Engelhard et al., 2001: 66). Dit percentage is lager dan het percentage dat door Brouwers en Smit wordt genoemd. Zij constateren op basis van gegevens van de ICVS dat er in Nederland in 58 procent van de gevallen melding wordt gedaan, als wordt gekeken naar het totale aantal delicten (Brouwers & Smit, 2005: 41). Uit deze gegevens komt het beeld naar voren dat *dark numbers* inherent zijn aan alle misdrijven, maar dat ze bij seksuele delicten hoger lijken te zijn dan gemiddeld.

2.2.2 Uitval bij de politie

Van de zaken die gemeld zijn bij de politie, wordt een groot deel niet onderzocht of niet doorgestuurd naar het OM (of de *prosecution)*[13]. Een zaak kan in dit stadium bijvoorbeeld uitvallen doordat de meldster geen aangifte doet, doordat de politie besluit de zaak niet te onderzoeken of niet door te sturen naar het OM omdat ze de gebeurtenissen niet strafbaar acht, of doordat er geen verdachte wordt gevonden. De uitval van zaken bij de politie varieert in de genoemde buitenlandse onderzoeken (zie ook par. 1.4.) van ruim vijftig procent (Minch et al., 1987) tot bijna tachtig procent (Frazier & Haney, 1996). Het percentage zeden- of verkrachtingszaken dat in Nederland bij de politie uitvalt, is niet bekend. Er zijn wel gegevens bekend over

[11] Ongeveer één procent van de bevolking ouder dan vijftien jaar gaf aan in het betreffende jaar slachtoffer te zijn geworden van een seksueel delict. Acht procent van deze groep benoemde deze gebeurtenis als aanranding of verkrachting (Brouwers en Smit, 2005: 40).

[12] In de enquêtes worden seksuele delicten bijvoorbeeld omschreven als het 'op een kwetsende manier met seksuele bedoelingen worden aangeraakt of vastgepakt' of 'handtastelijkheden met seksuele bedoelingen tegen iemands wil' (Engelhard et al., 2001: 69). Dit is een ruime omschrijving, die niet altijd overeen zal komen met de juridische omschrijving van misdrijven. Kester en Junger-Tas zeggen over de verschillen tussen ESM (enquête slachtoffers misdrijven) en politiecijfers met betrekking tot geweldsdelicten, dat het ook de vraag is 'wat precies gemeten wordt in de ESM gezien de ruime vraagstelling die gebruikt wordt voor deze delicten. Behalve van werkelijk slachtofferschap zijn slachtoffergegevens in geval van bedreigingen en handtastelijkheden mogelijk eveneens een uitdrukking van de beleving van de situatie door respondenten. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat de aandacht in de media voor dit type delicten, die door de tijd varieert, van invloed is op de herinnering van de respondenten.' (Kester & Junger-Tas, 1994)

[13] De *prosecutor* is de aanklager. Haar functie is min of meer vergelijkbaar met die van de officier van justitie.

bepaalde vormen van uitval bij de politie, zoals uitval doordat meldsters geen aangifte doen of doordat er geen verdachte wordt gevonden.

Vermeende slachtoffers die melding van verkrachting doen, moeten zelf beslissen of ze ook aangifte doen. Lang niet alle meldsters doen uiteindelijk aangifte. Van de respondenten die in de slachtofferenquête van het CBS vertellen te zijn aangerand of verkracht of die zeggen dat daar een poging toe is gedaan, zegt 22 procent melding bij de politie te hebben gedaan. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 3.000-3.500 meldingen per jaar. Ongeveer twee derde van de respondenten die melding heeft gedaan, heeft ook aangifte gedaan en de verklaring ondertekend. In de politieregistraties van deze jaren komt overigens een hoger aantal meldingen voor dan op basis van de cijfers van het CBS verwacht zou worden; ongeveer 4.500 aanrandingen en verkrachtingen (Brouwers & Smit, 2005: 40).[14]

Het opheldering spercentage[15] in Nederlandse zedenzaken blijkt in vergelijking met andere misdrijven relatief hoog te zijn: bij zedenmisdrijven wordt er in 56 procent van de gevallen een verdachte gevonden, terwijl dat bij het totale aantal misdrijven maar voor zestien procent van de zaken geldt. Dit komt onder andere doordat de verdachte van een verkrachting relatief vaak een bekende is van het slachtoffer. Volgens Moerings en Swiers (1997) wordt verkrachting in bijna zeventig procent van de gevallen gepleegd door een bekende van het slachtoffer.

Op grond van dit hoge opheldingspercentage valt te verwachten dat zedenzaken ook vaker vervolgd worden dan gemiddeld. Dat is niet het geval (Moerings & Swiers, 1997). Juist doordat aangeefsters en verdachten elkaar vaak kennen, is een situatie die mogelijk een verkrachting is, vaak moeilijker te interpreteren en is verkrachting moeilijker te bewijzen. Lang niet alle zaken waarin de verdachte bekend is worden door de politie doorgestuurd naar het OM of door het OM vervolgd.

2.2.3 Uitval bij OM

Het percentage uitval bij de zaken die zijn doorgestuurd naar het OM (de *prosecution)*, is in het buitenlandse onderzoek lager dan de uitval bij de politie. Ongeveer vijftien procent (Gregory & Lees, 1996) tot 24 procent (Frazier & Haney, 1996) wordt niet vervolgd. De overige 74 tot 85 procent wordt dus wel vervolgd.

In Nederland ligt het percentage uitval bij het OM hoger. In de periode van 1997 tot 2003 wordt ongeveer 63 procent van de seksuele misdrijven die door het OM worden behandeld, voor de rechter gebracht. In de andere 37 procent van de gevallen doet het OM de zaak af. Soms wordt de zaak met een transactie afgedaan, maar het grootste deel van deze zaken wordt geseponeerd.[16] Van de verkrachtingszaken wordt ongeveer een derde deel afgedaan door een technisch sepot (Brouwers & Smit, 2005: 44).

---

[14] Brouwers en Smit (2005) noemen hier een aantal mogelijke oorzaken voor. In de slachtofferenquêtes kunnen bijvoorbeeld maximaal drie voorvallen per persoon worden geregistreerd en worden er geen slachtoffers jonger dan vijftien jaar ondervraagd.

[15] Dit is het percentage zaken waarin er een verdachte is gevonden.

[16] Een transactie is een mogelijkheid om strafzaken af te doen (door middel van boetes) buiten de rechter om. In de wet worden voorwaarden gegeven: zie artikel 74 WvSr en artikel 36 WED. Het OM mag een zaak uitsluitend met een transactie afdoen als het om een misdrijf gaat waarop niet meer dan een maximum van zes jaar gevangenisstraf staat. Op verkrachting staat twaalf jaar. Verkrachting komt dus niet in aanmerking voor transactie.

Het afdoen van een zaak door een transactie is enigszins te vergelijken met *plea bargaining*.[17] In de Verenigde Staten en Canada valt een aanzienlijk percentage van de doorgestuurde zaken hierdoor uit. De uitval varieert in de genoemde studies van ruim dertig procent (Minch et al., 1987) tot bijna zestig procent (Frazier & Haney, 1996).

2.2.4 Uitval bij de rechtbank

Vrijspraak door de rechtbank wordt door de meeste genoemde auteurs ook tot de uitval gerekend.[18] In het buitenlandse onderzoek wordt de zaak in ruim twintig procent (Minch et al., 1987) tot ruim veertig procent (Gregory & Lees, 1996) van de gevallen niet in behandeling genomen door de rechtbank of wordt de verdachte vrijgesproken. Uiteindelijk leidt slechts een klein percentage van de zaken die gemeld zijn bij de politie tot een veroordeling van de verdachte door de rechtbank. Als het aantal veroordelingen vergeleken wordt met het aantal meldingen dat bij de politie is gedaan, komen Harris en Grace (Harris & Grace, 1999) op een veroordeling in zes procent van de zaken. In het onderzoek van Frazier en Haney gaat het om drie procent als alleen veroordelingen in de rechtbank worden meegerekend. Als ook afdoeningen via plea bargaining worden geteld, komen ze uit op twaalf procent (Frazier & Haney, 1996).

In Nederland resulteert vijftien procent van de uitspraken over seksuele delicten in de periode 1997-2003 in een vrijspraak. Bij verkrachting is dit 21 procent en bij misdrijven in het algemeen vier procent (Brouwers & Smit, 2005: 44). In 46 procent van de verkrachtingszaken die naar het OM zijn doorgestuurd, wordt een 'sanctie' opgelegd door het OM of de rechtbank en in 54 procent niet.[19] In verkrachtingszaken wordt minder vaak dan bij ontucht en aanranding een sanctie opgelegd[20], maar als een sanctie wordt opgelegd, is dit vaker een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf (69 procent). De strafduur is gemiddeld 22 maanden (Brouwers & Smit, 2005: 44-45).

2.2.5 Het strafproces als trechter

Uit het genoemde onderzoek blijkt dat een groot percentage van de bij de politie gemelde zaken, in Nederland en in andere landen, niet door de rechtbank wordt beoordeeld. De afdoening van zaken in het strafrechtelijke systeem vormt een trechtermodel: van de vele zaken die bij de politie worden gemeld, wordt een deel naar het OM doorgestuurd en wordt een kleiner deel vervolgd. Van de verdachten die vervolgd worden door het OM, wordt een deel veroordeeld door de rechtbank. Het zwaartepunt ligt dus bij de politie; zij behandelt de meeste zaken.

---

[17] Bij *plea bargaining* wordt de verdachte een 'deal' aangeboden: als hij (een lichter feit) bekent, voordat de zaak in de rechtszaal wordt behandeld, kan hij bijvoorbeeld een lagere straf krijgen en voorkomt hij een openbare zitting. In Nederland wordt geen gebruik gemaakt van plea bargaining.

[18] Het is de vraag of dit wel onder uitval zou moeten vallen. De rechtbank is in principe de instantie die als taak heeft te oordelen over de schuld en verantwoordelijkheid van de verdachte. Ongeacht de beslissing die de rechtbank neemt, is de rechtbank het eindstadium (tenzij er beroep wordt ingesteld). Het lijkt dus vreemd om de beslissing dat de verdachte niet schuldig is als uitval te zien, terwijl het oordeel dat de verdachte wel schuldig is niet tot de uitval wordt gerekend.

[19] Hieronder vallen alle soorten sancties, zoals een transactie door het OM en het opleggen van een maatregel (zoals TBS) door de rechtbank.

[20] Bij aanranding wordt in 56 procent van de zaken een sanctie opgelegd en bij ontucht in 59 procent van de zaken.

Uit het onderzoek naar uitval blijkt dat zaken om verschillende redenen, op verschillende momenten, kunnen worden afgedaan. Er blijkt echter niet uit, waarom specifieke zaken op een bepaald moment worden afgedaan. Ook de vraag hoe zaken worden onderzocht en opgebouwd blijft onbeantwoord. In het in dit boek beschreven onderzoek wordt ervan uitgegaan, dat verhalen hier een rol bij spelen.

2.3 Verhalen

Bennett en Feldman (1981) worden gezien als de eersten die het begrip 'verhaal' introduceerden (of herintroduceerden) in analyses over het strafrecht. Deze Amerikaanse onderzoekers stellen de vraag hoe het mogelijk is dat de rechtszitting begrijpelijk is voor leken (juryleden). Juryleden moeten beslissen over de vraag of er voldoende bewijs is om een verdachte te veroordelen voor een ten laste gelegd delict. Tijdens de zitting worden ze geconfronteerd met vaak onbekende wetten, regels en procedures en met soms tegenstrijdige informatie uit verschillende bronnen. Een deel van de informatie waarover ze moeten beslissen, wordt in juridische (of andere specialistische) taal verwoord. Veel juryleden zijn niet bekend met juridische taal en argumenten. Bovendien is vaak niet duidelijk wat bewijsmiddelen precies zeggen over de (on)schuld van de verdachte. Toch moeten juryleden erover beslissen.

Bij verkrachtingszaken vormen verklaringen van betrokkenen en (oog)getuigen vaak de belangrijkste bewijsmiddelen. Daarnaast kunnen andere bewijsmiddelen, zoals DNA-sporen en vingerafdrukken, een belangrijke rol spelen. Deze bewijsmiddelen krijgen betekenis binnen verhalen. Als de aangeefster in het ziekenhuis inwendig wordt onderzocht en er daarbij sperma van de verdachte wordt gevonden, hoeft dat niet per definitie te betekenen dat hij haar verkracht heeft. Er kan ook sprake zijn geweest van vrijwillige gemeenschap. Omgekeerd geldt ook, dat het ontbreken van spermasporen niet hoeft te betekenen dat er geen sprake is geweest van verkrachting.[21] Voordat juryleden kunnen beoordelen in hoeverre de tenlastelegging wordt ondersteund door de gepresenteerde bewijsmiddelen, moeten de bewijsmiddelen geïnterpreteerd worden. Bennett en Feldman komen tot de conclusie dat dit mogelijk is, doordat het rechtsproces is georganiseerd rondom het vertellen van verhalen. Verhalen vormen een verbindende schakel tussen formele rechtsregels en -procedures

[21] Dat bewijsmiddelen op verschillende, en soms onwaarschijnlijke, manieren geïnterpreteerd kunnen worden, blijkt bijvoorbeeld in de zaak die bekend is geworden als 'de Puttense moordzaak'. Op het been van een vrouw die verkracht en vermoord was, werd een druppel sperma gevonden door de politie. Die bleek niet afkomstig te zijn van één van de mannen die door de politie verdacht werden van het delict. De rechercheurs die de zaak behandelden vatten dit niet op als teken van onschuld van de verdachten, maar ze pasten het verhaal dat ze hadden gevormd aan; er zou nog een andere man bij betrokken zijn geweest, die het samen met de verdachten zou hebben gedaan. Toen deze man niet gevonden werd, werd er (door een deskundige die was gevraagd om te adviseren) een andere verklaring gevonden; het sperma zou afkomstig zijn van een man met wie het slachtoffer eerder (vrijwillig) gemeenschap had gehad en er door de verkrachting (door de verdachten) uit zijn gesleept. Door deze theorie konden de verdachten toch als de daders blijven worden beschouwd en worden veroordeeld. Zie voor een uitgebreide beschrijving over de manier waarop deze zaak is opgebouwd en over de manier waarop verhalen zich hebben ontwikkeld: Blaauw (2000). De twee mannen die veroordeeld zijn voor de verkrachting en moord kwamen in 2000, nadat ze ruim zes jaar gevangen hadden gezeten, vrij. In 2002 werden ze alsnog vrijgesproken door het Hof.

en de samenleving daar omheen. Juryleden verwerken het bewijs dat in rechtszittingen wordt geïntroduceerd in verhalen over vermeende criminele activiteiten. Hierdoor kunnen ze oordelen over de informatie die in de zitting naar voren komt. Bewijsmiddelen krijgen niet alleen betekenis binnen verhalen; het verhaal dat geconstrueerd of geaccepteerd wordt, bepaalt ook welke informatie als bewijsmiddel wordt geselecteerd. In een verhaal over verkrachting kan het bijvoorbeeld relevant zijn dat de verdachte veel groter en breder is dan de aangeefster. In een verhaal over vrijwillige seksuele contacten is dit waarschijnlijk niet relevant. Juryleden hoeven verhalen overigens niet zelfstandig te construeren: officieren van justitie en advocaten organiseren en presenteren informatie in verhalen, die ze aan de jury voorleggen.

2.3.1 Verhalen in het recht

Besluitvormers, zoals juryleden, moeten een keuze maken tussen verhalen of moeten een verhaal construeren dat overtuigend genoeg is om te kunnen oordelen over een zaak. 'Goede' verhalen in het recht zijn verhalen waarin een opeenvolging van gebeurtenissen wordt gepresenteerd die aannemelijk wordt gevonden en die wordt ondersteund door bewijsmiddelen. Het zijn geloofwaardige verhalen. Ook verhalen die twijfel oproepen over de verhalen die door anderen worden verteld, kunnen goede verhalen zijn. Dat geldt in ieder geval voor het verhaal van de advocaat van de verdachte; als de advocaat serieuze twijfel creëert over het verhaal van de officier, kan de verdachte niet veroordeeld worden voor datgene wat hem ten laste wordt gelegd.

Bennett en Feldman (1981) stelden de vraag, of verhalen inhoudelijke kenmerken hebben waardoor ze herkend worden als waar of onwaar, of dat het oordeel over geloofwaardigheid wordt beïnvloed door de structuur van een verhaal. Ze onderzochten dit door middel van een experiment, waarin studenten verhalen over eigen ervaringen of verzonnen verhalen vertelden aan een publiek, dat ze moest beoordelen als waar of onwaar. Uit dit experiment kwam geen statistisch verband naar voren tussen het waarheidsgehalte van verhalen en het oordeel over de geloofwaardigheid ervan. Wat wel veel invloed heeft op de waargenomen geloofwaardigheid van een verhaal, is de manier waarop het gestructureerd is (Bennett & Feldman, 1981: 89). Een verhaal wordt minder geloofwaardig gevonden naarmate er meer ambiguïteiten in voorkomen, zoals tegenstellingen of het ontbreken van een logische connectie tussen verschillende verhaalelementen. Vooral ambiguïteiten rondom de centrale actie (zoals het plegen van een delict), verkleinen de geloofwaardigheid van het verhaal. Coherentie en logica lijken dus belangrijke onderdelen van een 'goed' verhaal te zijn.

Dat het voor het beoordelen van de geloofwaardigheid van een verhaal belangrijker is dat het een 'goed' verhaal is, dan dat het een 'waar' verhaal is, heeft gevolgen voor de positie van betrokkenen in het strafproces. Bennett en Feldman stellen dat beslissingen in het strafproces vaak in het voordeel uitvallen van mensen die goed zijn in het vertellen van verhalen, en in het nadeel van mensen die daar minder goed in zijn. Hierdoor ontstaat ongelijkheid in het recht. Deze ongelijkheid is moeilijker te bestrijden dan ongelijkheid op basis van bijvoorbeeld persoonlijke of sociale kenmerken van betrokkenen (sociale klasse, werk, leeftijd, geslacht), omdat het minder gemakkelijk te herkennen of vast te stellen is.

Constructie van een verhaal

Net als Bennet en Feldman, gebruiken Pennington en Hastie (1993) een verhaalmodel om te verklaren hoe juryleden rechtszaken beoordelen. Terwijl het centrale argument van Bennett en Feldman is dat het construeren en beoordelen van verhalen het beslissende principe is bij het beoordelen van rechtszaken en dat dit gevolgen heeft voor de positie van betrokkenen in het strafproces, is de aandacht van Pennington en Hastie vooral gericht op de manier waaróp verhalen worden geconstrueerd en beoordeeld. Zij stellen dat het oordeel dat gevormd wordt door een jurylid, bepaald wordt door het verhaal dat ze heeft geconstrueerd (Pennington & Hastie, 1993: 192, 193).

Het verhaalmodel van Pennington en Hastie bestaat uit drie onderdelen:

- Juryleden evalueren bewijsmiddelen door een verhaal te construeren.
- Juryleden brengen de besluitvormingsalternatieven in kaart door de kenmerken van de delictsomschrijvingen te bekijken.
- Juryleden komen tot een oordeel over de bewijsbaarheid van de tenlastelegging door het verhaal te verbinden met de best passende delictsomschrijving.

Pennington en Hastie stellen dat juryleden gebruik maken van verschillende soorten kennis bij het construeren van een verhaal: zaak-specifieke informatie die tijdens de zitting wordt opgedaan, kennis over vergelijkbare gebeurtenissen en algemene verwachtingen over hoe een compleet verhaal eruit ziet.

In een verhaal wordt een keten van gebeurtenissen verbonden door causale relaties. Niet alles hoeft uitgesproken te worden. Sterker nog: verhalen waarin niet alles wordt uitgesproken, worden beter gevonden dan verhalen waarin alle details worden genoemd. Onderdelen die open worden gelaten, kunnen door luisteraars worden ingevuld. Om impliciete betekenissen in verhalen te kunnen begrijpen of te kunnen construeren, is gedeelde kennis nodig. Op grond van kennis, ervaringen en verwachtingen wordt betekenis gegeven aan gedrag van mensen en worden verhalen ingevuld. Vooroordelen en verwachtingen kunnen bijvoorbeeld een rol spelen, zonder dat ze expliciet gemaakt worden. Als er in Nederland, aan het begin van de 21ste eeuw, verteld wordt dat een Marokkaanse man een vrouw geen hand wilde geven, kan de luisteraar aannemen dat de man dit niet wilde doen vanuit religieuze motieven of door de manier waarop hij tegen vrouwen aankijkt. Het is echter ook mogelijk dat hij om een andere reden geen hand wil geven (bijvoorbeeld omdat hij verkouden is en anderen niet wil aansteken). Afhankelijk van de opbouw van het verhaal en van de bedoeling van de verteller, zal één van deze verklaringen sneller worden opgeroepen en geaccepteerd dan de andere.

Slechts één verhaal kan worden geselecteerd als beste verklaring voor het bewijs. Als een jurylid niet in staat is om te kiezen tussen verhalen, zou de verdachte het voordeel van de twijfel moeten krijgen. Het verhaal dat wordt geselecteerd is het verhaal dat volgens het betreffende jurylid een verklaring biedt voor de meeste bewijsmiddelen en dat het meest coherent is (Pennington & Hastie, 1993: 194). Pennington en Hastie noemen vier zekerheidsprincipes die beïnvloeden welk verhaal geselecteerd wordt, voor welke delictsomschrijving wordt gekozen en met hoeveel zekerheid de beslissing daarover wordt genomen. Dit zijn omvattendheid, coherentie,

uniciteit en passendheid. Coherentie bestaat uit drie componenten: consistentie, plausibiliteit en compleetheid. Verhalen met deze kenmerken worden over het algemeen beter gevonden dan verhalen die hier niet aan voldoen.

Beoordelen van een verhaal

Bij het construeren van en het oordelen over verhalen, worden juryleden beïnvloed door de *prosecutor* (aanklager) en de advocaat van de verdachte. De aanklager en de advocaat hebben veel invloed op de informatie die in de zitting naar voren komt en op de manier waarop deze informatie wordt gepresenteerd. Vragen die aan getuigen worden gesteld, beïnvloeden bijvoorbeeld welke informatie juryleden te horen krijgen en hoe geloofwaardig deze informatie overkomt. Daarnaast vertellen aanklagers en advocaten aan het einde van de zitting aan de juryleden wat er in de zitting aan de orde is gekomen en wat dit volgens hen betekent. Ze geven een interpretatie van verklaringen en andere bewijsmiddelen. Ze kunnen dit in verhaalvorm doen, of op een andere manier presenteren, bijvoorbeeld door een opsomming van bewijsmiddelen te geven.

In een experiment van Pennington en Hastie wordt duidelijk dat de manier waarop informatie wordt gepresenteerd, invloed heeft op het oordeel over schuld en bewijsbaarheid. Pennington en Hastie vroegen aan twee groepen proefpersonen om een oordeel te geven over de schuld van een verdachte in een bepaalde zaak. Beide groepen kregen dezelfde informatie, maar de volgorde waarin de informatie werd gegeven varieerde. Sommige proefpersonen kregen de informatie gepresenteerd in getuigenvolgorde (de volgorde waarin informatie door getuigen was gegeven in het oorspronkelijke proces) en anderen in verhaalvolgorde (de tekst in chronologische en oorzakelijke volgorde) (Pennington & Hastie, 1993). De beoordelaars bleken over het algemeen meer overtuigd te zijn van de informatie die in de verhaalvolgorde werd gegeven: verdachten werden veel vaker veroordeeld als de informatie van de aanklager in de verhaalvorm werd gepresenteerd en die van de advocaat van de verdachte in de getuigenvorm, terwijl vrijspraak juist vaak volgde in het omgekeerde geval (78 procent veroordeling in het eerste geval, tegenover 31 procent in het tweede geval). Wanneer beide partijen de informatie in verhaalvorm presenteerden, of wanneer ze allebei de getuigenvorm gebruikten, lag het oordeel dichter bij het midden (respectievelijk 59 procent en 63 procent veroordeling).

Uit onderzoek van O'Barr (1982) kwamen soortgelijke gegevens naar voren. O'Barr onderzocht de effecten van het gebruik van een narratieve en een fragmentarische verhaalvorm door getuigen die verhoord werden in strafzaken. In het eerste geval vertelt de betreffende persoon een vloeiend en gedeeltelijk ononderbroken verhaal, terwijl het verhaal in het tweede geval door vragen of opmerkingen van iemand anders tot stand komt. Uit het onderzoek kwam naar voren dat het aanhouden van een narratieve stijl over het algemeen meer voordelen heeft dan het gebruiken van een fragmentarische stijl. Getuigen die een narratieve stijl gebruikten werden bijvoorbeeld betrouwbaarder gevonden door proefpersonen dan mensen die op een gefragmenteerde manier vertelden. Aanklagers en advocaten gebruiken deze kennis overigens ook vaak bewust, door 'eigen getuigen' veel ruimte te geven voor het vertellen van een verhaal, terwijl getuigen van de tegenpartij bestookt worden met vragen.

2.3.2 Verhalen in het strafrecht in Nederland

Resultaten van Amerikaans en Engels onderzoek zijn niet zonder meer toe te passen op de Nederlandse situatie. Het rechtssysteem in Nederland wijkt af van het Amerikaanse rechtssysteem. In Nederland bestaat geen juryrechtspraak, maar zijn alleen rechters bevoegd om te oordelen over zaken.[22] Daarnaast is het in Nederland niet vereist dat al het bewijsmateriaal tijdens de zitting wordt behandeld. Dat komt doordat in Nederland volgens een inquisitoir systeem wordt gewerkt, terwijl in de Verenigde Staten een accusatoir systeem geldt.[23] Rechters baseren hun oordeel in grote mate op het strafdossier, dat is opgemaakt uit stukken van de politie, het OM en andere bronnen. Hoewel er tijdens de zitting vragen aan de verdachte worden gesteld en er soms getuigen worden verhoord, is de zitting vaak een min of meer procedurele bijeenkomst, die lang niet zo veel tijd in beslag neemt als Amerikaanse en Engelse zittingen. De door mij bijgewoonde zittingen waarin verkrachtingszaken behandeld werden, duurden 1 tot 2 uur. In de Verenigde Staten en Engeland kunnen zittingen meerdere dagen duren.

Onderzoek naar verhalen in het Nederlandse strafrechtsproces is later op gang gekomen dan in Amerika. In eerste instantie was de aandacht ook hier vooral gericht op verhalen in de rechtszaal. Later werd ook de aanwezigheid en de functie van verhalen in andere stadia van het rechtsproces onderzocht.

Verhalen in de rechtszaal

Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat strafrechtelijke weergaven waarbij een narratieve stijl wordt aangehouden, overtuigender worden gevonden dan weergaven waarin een andere stijl of volgorde wordt gebruikt. In Nederlands onderzoek is een vergelijkbaar resultaat gevonden. Uit een experiment van Pakes (2001: 42) blijkt dat het oordeel van proefpersonen over de schuld van een verdachte, beïnvloed wordt door het lezen van een coherent verhaal waarin de schuld of de onschuld van de verdachte wordt betoogd. Proefpersonen die het verhaal van de officier van justitie lazen, waren meer geneigd om de verdachte schuldig te verklaren dan ze waren voordat ze dit hadden gelezen. Proefpersonen die het verhaal van de advocaat hadden gelezen, hadden juist minder de neiging de verdachte te veroordelen dan voorheen. Het lijkt er dus sterk op, dat niet alleen het noemen van 'de feiten', maar vooral de manier waarop de feiten met elkaar en met de wereld er omheen in verband worden gebracht, bepalend is voor het oordeel van mensen over wat er gebeurd is.

---

[22] In de Verenigde Staten wordt het grootste deel van de zaken overigens ook door een rechter of rechtbank beoordeeld, zonder dat er een jury bij betrokken is.

[23] In een inquisitoir proces is de rechtbank actief op zoek naar de waarheid. De verdachte is geen gelijkwaardige procespartij, maar object van onderzoek. Het Nederlandse strafproces is te omschrijven als getemperd inquisitoir. De verdachte is in de beginfase vooral object van onderzoek. Hij moet de uitoefening van dwangmiddelen accepteren. Tijdens de terechtzitting krijgt het proces meer accusatoire kenmerken (de verdachte kan zich verdedigen), maar de positie van de verdachte wordt niet helemaal gelijk aan die van de officier van justitie (Corstens, 2005). De nadruk ligt in een inquisitoir proces op het onderzoek door politie en justitie. In een accusatoir proces strijden twee gelijkwaardige partijen met elkaar tegenover een lijdelijke rechter, die als scheidsrechter fungeert. Zij let erop dat de procesregels in acht worden genomen, maar laat de zaak verder aan de partijen over. Het Amerikaanse en Engelse strafproces draagt veel meer accusatoire elementen in zich; de verdachte en zijn advocaat vormen in principe een procespartij die gelijk is aan de aanklager, met dezelfde rechten als de openbare aanklager.

Voordat een verdachte door een rechter veroordeeld kan worden, moet zijn schuld aan de ten laste gelegde strafbare feiten wettig en overtuigend bewezen worden.[24] Om een verdachte te kunnen veroordelen, zijn er ten minste twee bewijsmiddelen nodig. Bewijsmiddelen krijgen betekenis binnen (deel)verhalen (Crombag et al., 2005: 73-74). Rechters oordelen over een (deel)verhaal door gebruik te maken van algemeen geaccepteerde aannames over 'menselijk gedrag en de gebruikelijke gang van zaken in de wereld, dat wil zeggen 'feiten en omstandigheden van algemene bekendheid' die […] 'geen bewijs behoeven'.' (Crombag et al., 2005: 73-74). Crombag en collega's noemen dit beslisregels. Voorbeelden van zulke regels zijn: 'gedetailleerde aangiftes van verkrachting zijn meestal betrouwbaar'[25] en 'als een prostituee aangifte doet van verkrachting, dan is het ook gebeurd.'[26] Door een beslisregel te accepteren (zoals de aanname dat een bekentenis vrijwel altijd klopt) kan een bewijsmiddel (een bekentenis) worden beoordeeld. Op verschillende 'verhaalniveaus' kunnen beslisregels worden geaccepteerd. Hoe dieper in de hiërarchie van deelverhalen, hoe specifieker de algemene regel die wordt gebruikt bij de verankering. Beslisregels worden meestal niet uitgesproken.

De theorie van (deel)verhalen en beslisregels komt overeen met de ideeën van Pennington en Hastie. Pennington en Hastie (1993) spreken over een hiërarchie van episodes, waaruit een verhaal wordt opgebouwd. Volgens hen maken mensen gebruik van algemene kennis om een verhaal kloppend en compleet te maken. Beslisregels, die door Crombag en collega's worden genoemd, zijn gebaseerd op algemene kennis. De structuur van verhalen in de Nederlandse rechtszaal lijkt, in ieder geval op deze onderdelen, dus niet af te wijken van de structuur van verhalen in Amerikaanse rechtszalen.

Ook kenmerken van 'een goed verhaal' in de Nederlandse rechtszaal lijken (gedeeltelijk) overeen te komen met kenmerken van een goed verhaal in de Verenigde Staten. Crombag en collega's hebben uit onderzoeksresultaten van onder andere Bennett en Feldman afgeleid, wat de kenmerken van een goed verhaal in de juridische context zijn. Zij herkennen deze kenmerken ook in de Nederlandse context. In een goed verhaal lijken alle gebeurtenissen en acties logisch op elkaar te volgen en worden dubbelzinnigheden vermeden. Officieren van justitie (en advocaten en betrokkenen) kunnen eventuele inconsistenties of 'gaten' in het verhaal laten verdwijnen door de gebeurtenissen zo te ordenen, dat luisteraars automatische verbanden leggen en afleidingen maken (Crombag et al., 2005: 64). 'Een goed verhaal van de officier vertelt hoe de gegeven omstandigheden verdachte in zo'n geestelijke en/of lichamelijke toestand hebben gebracht, dat hij een sterk motief en goede gelegenheid had om het

[24] Rechters hebben veel vrijheid bij de beoordeling van bewijs. De eisen die ze aan bewijsmiddelen stellen liggen volgens Crombag en collega's (2005) niet in alle gevallen hoog genoeg. Zij spreken in die gevallen over een 'dissociatie van overtuiging en bewijs'. Ze bedoelen daarmee dat de rechter zich bij haar oordeel baseert op een verhaal (van het OM), zonder veel aandacht te besteden aan de beperkingen van de bewijsmiddelen (Crombag et al., 2005: 90).

[25] Deze regel werd (impliciet) geopperd in een rechtszitting (zaak 12). De voorzitter van de rechtbank zei daarin tegen de verdachte: 'Als u zegt het is allemaal vrijwillig gegaan en zij gaat naar de politie met zo'n gedetailleerde verklaring (…), wat niet waarschijnlijk is bij een valse aangifte, dan is er in ieder geval sprake geweest van een misverstand'.

[26] Verschillende rechercheurs zeggen dit. Het idee hierachter is dat een prostituee er geen enkel 'belang' bij heeft om een valse aangifte te doen. De drempel om aangifte te doen zou voor haar hoger liggen dan gemiddeld.

delict te plegen. De andere helft van het bewijswerk bestaat uit de verankering van zo veel mogelijk componenten van het verhaal in bewijsmiddelen' (Crombag et al., 2005: 65).

Crombag en collega's gaan in op de rol van verhalen in de rechtszaal. Maar ook in eerdere stadia is het vertellen van verhalen en het verankeren ervan van belang. De politie gebruikt volgens De Poot en collega's (2004) verschillende ankers bij het construeren en verifiëren van verhalen.

Verhalen bij de politie

De Poot en collega's (2004) vragen zich af hoe de politie opsporingsonderzoeken in strafzaken uitvoert. Zij stellen dat opsporingsonderzoek een vorm van probleemoplossing is. De manier waarop een probleem wordt aangepakt, hangt sterk samen met de manier waarop het wordt geïnterpreteerd. Het gestelde einddoel en de acties die worden ondernomen, zijn afhankelijk van die interpretatie (De Poot et al., 2004: 26). Dat wil niet zeggen dat elke mogelijke interpretatie even waarschijnlijk is. Door een probleem te vergelijken met eerdere ervaringen (en interpretaties daarvan), worden volgens de Poot en collega's schema's opgeroepen. Een schema is een 'georganiseerde verzameling van kennis over een stimulus […] of een categorie van stimuli […], die wordt gebruikt bij het verwerken van informatie over de betreffende stimulus of over andere stimuli in die categorie' (Vonk, 1999: 144). Schema's waarvan rechercheurs gebruik maken, kunnen bijvoorbeeld schema's zijn over 'verkrachting door een ex-partner' of 'valse aangifte uit wraak'. Door gebruik te maken van die schema's, kan in een nieuwe situatie worden bepaald waarop gelet moet worden en hoe er gehandeld moet worden.

Lang niet alle gemelde of potentiële misdrijven worden in behandeling genomen door de politie. Als besloten wordt een zaak op te pakken, moet in de eerste plaats worden vastgesteld wat er precies is gebeurd. De zaak moet worden gereconstrueerd. De politie reconstrueert een zaak, door een verhaal te construeren rondom (potentiële) bewijsmiddelen, of door een verhaal dat door bijvoorbeeld een getuige is aangeleverd, te onderzoeken en te beoordelen. De Poot en collega's stellen dat een verhaal een kader vormt waarbinnen informatie geselecteerd, geordend, geïnterpreteerd en geanalyseerd kan worden. Het gemak waarmee een verhaal kan worden geconstrueerd, hangt af van wat er bekend is over het misdrijf (De Poot et al., 2004: 42). Als een slachtoffer of getuige melding doet, vormt zijn of haar weergave het startpunt van het onderzoek. Als er slechts sporen zijn (zoals een lijk), vindt de reconstructie plaats op grond van afleidingen daaruit. De Poot en collega's onderscheiden vier verschillende categorieën zaken. Klip-en-klaarzaken zijn duidelijke zaken, waarbij de verdachte bijvoorbeeld op heterdaad wordt aangehouden. Bij verificatiezaken is er zowel een verhaal als een verdachte bekend (er is melding gedaan, meestal door een vermeend slachtoffer of getuige, die ook de naam van een verdachte noemt). In opsporingszaken is er wel een verhaal (een melding), maar geen verdachte. Bij zoekzaken is er geen melding gedaan, maar moet er een verhaal worden geconstrueerd (vanuit sporen). Verkrachtingszaken zijn vrijwel altijd verificatiezaken of opsporingszaken, waarbij melding is gedaan door een (vermeend) slachtoffer of getuige.

De Poot en collega's onderscheiden een reconstructiefase en een verificatiefase in het politieonderzoek. In de reconstructiefase wordt het verhaal gevormd of compleet

gemaakt, terwijl in de verificatiefase wordt geprobeerd bevestiging voor het verhaal te vinden in bewijsmiddelen (De Poot et al., 2004: 46, 47). 'In principe stopt het onderzoek als het verhaal naar de smaak van de speurders 'geloofwaardig' is en 'voldoende in de werkelijkheid kan worden verankerd'.' (De Poot et al., 2004: 47). De verhalen die door de politie zijn geconstrueerd, worden vervolgens doorgestuurd naar het OM. Het OM handelt de zaak af of besluit de verdachte te vervolgen. Soms worden zaken door de politie zelf afgedaan. Dit is het geval als er bijvoorbeeld geen 'goed' verhaal kan worden geconstrueerd of wanneer een melding niet geloofwaardig wordt gevonden.

2.3.3 Verhalen in het dagelijks leven

In de paragrafen hierboven is gesteld dat verhalen een belangrijke rol spelen in het strafrecht. Het is de vraag waarom specifiek verhalen zo belangrijk zijn. Volgens Bennett en Feldman (1981) hangt het belang van verhalen in het strafrecht samen met de aanwezigheid van verhalen in het dagelijks leven. Mensen vertellen elkaar constant verhalen. Hierdoor hebben verhalen een bekende structuur. White stelt dat een samenleving waarin geen verhalen worden verteld moeilijk voorstelbaar is. 'So natural is the impulse to narrate, so inevitable is the form of narrative for any report of the way things really happened, that narrativity could appear problematical only in a culture in which it was absent […].' (White, 1980: 5). Doordat verhalen zo'n bekende structuur hebben, kunnen ze het omgaan met juridische vraagstukken gemakkelijker maken. Mensen weten ongeveer wat ze kunnen verwachten in een verhaal, qua structuur en verhaallijn. Ze begrijpen de oorzaak-gevolg-relaties die erin gelegd worden en ze kunnen oordelen over de logica daarvan, door de samenhang van verhalen met algemene kennis. Voor het kunnen vormen van strafrechtelijke oordelen, is het leggen van oorzaak-gevolg-relaties essentieel.

Ochs en Capps (1995) stellen dat mensen, als ze praten over gebeurtenissen, vaak persoonlijke verhalen construeren. Persoonlijke verhalen worden meestal gezamenlijk verteld; ze worden niet áán iemand verteld, maar mét iemand. De 'oorspronkelijke verteller' wordt aangevuld door de 'luisteraar', die later soms zelf verteller wordt; verteller en luisteraar wisselen elkaar af. Verhalen worden op die manier interactieve producten (Ochs & Capps, 1995: 5). Ochs en Capps noemen dit *conversational narrative*. Volgens hen komt deze vorm van vertellen in het dagelijks leven vaak voor. Verhalen die verteld worden hebben vaak nog geen vaste vorm aangenomen, omdat mensen nog bezig zijn met het geven van betekenis aan gebeurtenissen. Het vertellen van verhalen is een van de manieren om gebeurtenissen te begrijpen en om te kunnen handelen.

Mensen hebben zowel behoefte aan een stabiele reconstructie van gebeurtenissen, als aan een authentieke reconstructie (Ochs & Capps, 1995: 17). Deze reconstructies komen vaak niet met elkaar overeen. In een 'stabiele reconstructie' worden lineaire verbanden tussen gebeurtenissen gelegd en zijn oorzaak-gevolg-relaties duidelijk. Alle gebeurtenissen lijken toe te leiden naar een bepaalde climax, of een einddoel. Er komt in deze verhalen een duidelijk oordeel naar voren over betrokkenen en hun gedragingen. In verhalen die 'af' zijn, zoals romans of artikelen, wordt deze verhaalvorm vaak gebruikt. In 'authentieke verhalen' komt meer onzekerheid en onduidelijkheid voor. Bij deze verhalen is niet duidelijk hoe gebeurtenissen precies met elkaar samenhangen, maar zijn er verschillende verbanden en oordelen mogelijk.

In persoonlijke verhalen lopen 'authentieke' en 'stabiele' manieren van vertellen vaak door elkaar heen.

Literaire verhalen

In onderzoek naar wat verhalen precies zijn, is de aandacht vaak vooral gericht op afgeronde verhalen en minder op persoonlijke verhalen. Het is moeilijk om te definiëren wat deze verhalen onderscheidt van andere structuren. Een kenmerk van verhalen dat vaak genoemd wordt, is dat het een begin, een midden en een einde heeft (Wagenaar, 1997). Dat geldt echter ook voor andere structuren, zoals argumenten. Het verschil tussen een argument en een verhaal is dat er in een verhaal elementen voorkomen die niet logisch af te leiden zijn uit het voorgaande. Een verhaal heeft een toevallig karakter. Wat verteld wordt, had anders kunnen zijn, zonder dat dit het wereldbeeld van de luisteraar verandert. Bij argumenten is dat anders (Ankersmit, 1990: 131).

Leitch (1986) gaat in op de vraag wat verhalen precies zijn. Zijn analyse is vooral gebaseerd op romans, maar de kenmerken die hij onderscheidt, gelden volgens hem zowel voor fictie als voor non-fictie. Leitch noemt een aantal kenmerken van 'goede' verhalen (Leitch, 1986: 116-117). Goede verhalen zijn verhalen waarbij mensen zich betrokken voelen. De minimale voorwaarde voor een goed verhaal is *tellability* (vertelbaarheid); een verhaal moet het waard zijn verteld te worden. Daarbij horen drie subregels:

- *Display* (beschrijving): een verhaal moet een bepaald aspect, een consequentie van een situatie of toestand beschrijven.
- *Economy* (ontwikkeling): de gegeven toestand moet een lijn van ontwikkeling weergeven).
- S*uspense* (spanning): ontwikkeling moet worden gesuggereerd, maar moet niet gedetailleerd worden voorspeld.

De tweede voorwaarde is coherentie; een verhaal moet logisch en samenhangend zijn. Hierbij horen de subregels:

- C*losure* (logisch einde): een verhaal moet de verwachtingen die het opwekt op een logische manier vervullen.
- *Significance* (doel): de toestand die wordt gepresenteerd en de implicaties daarvan moeten, als geheel, een bepaald algemeen patroon of doel laten zien.

Het is de vraag of de kenmerken van 'goede verhalen' die Leitch noemt, ook van belang zijn voor goede verhalen (of geloofwaardige verhalen) in het recht. Als de theorie klopt dat verhalen worden gebruikt in het recht omdát ze een bekende structuur hebben, valt te verwachten dat er veel overeenkomsten zijn. Bij het vergelijken van de zekerheidsprincipes van Pennington en Hastie met de componenten die Leitch noemt, valt op dat alleen coherentie terugkomt. Dit kenmerk werd ook door Bennett en Feldman genoemd. Dat de kenmerken die genoemd worden verschillen, kan betekenen dat auteurs in de verschillende sectoren op verschillende onderdelen van verhalen hebben gelet, of dat dezelfde kenmerken op verschillende manieren worden omschreven. Het kan ook betekenen dat de structuur van verhalen in het recht afwijkt van de structuur van verhalen in de literatuur.

2.3.4 Verhalen binnen instituties

Verhalen worden verteld binnen een bepaalde gemeenschap of organisatie. De vorm en inhoud die een verhaal aanneemt, hangt samen met institutionele regels, eisen en beperkingen. Ook andere institutionele factoren hebben invloed op de constructie en beoordeling van verhalen. Het onderwijs dat zedenrechercheurs volgen, bepaalt bijvoorbeeld voor een deel hoe ze getuigen en verdachten verhoren, welke vragen ze stellen en wat ze verwachten te vinden. Verhalen worden opgebouwd rondom en beoordeeld met behulp van algemene kennis (Bennett & Feldman, 1981; Shiffrin, 1994: 101; Twining, 1994: 37).

In het strafrecht staan drie organisaties centraal: de politie, het OM en de rechterlijke macht. Zaken worden opgebouwd en afgehandeld binnen deze organisaties. Strafrechtelijke functionarissen hebben bevoegdheden om onderzoek te doen naar verdachten, om ze te vervolgen en om ze te bestraffen. Om verdachten te beschermen, zijn er ook beperkingen aan deze bevoegdheden verbonden. De bevoegdheden en beperkingen zijn soms moeilijk met elkaar te verenigen. Het opsporen en bestraffen van criminaliteit staat soms op gespannen voet met het waarborgen van de rechten van de verdachte. In het strafprocesrecht is geprobeerd aan die spanning tegemoet te komen door ruime bevoegdheden aan functionarissen te verlenen en tegelijkertijd in de wet op te nemen welke beperkingen daaraan gesteld worden. De manier waarop functionarissen omgaan met hun bevoegdheden en met de beperkingen die daaraan gesteld zijn, bepaalt hoe het spanningsveld in de praktijk vorm krijgt (Corstens, 2002: 8).

Street level bureaucracies

Lipsky (1980) noemt ambtenaren die direct met burgers interacteren en die veel discretionaire bevoegdheid hebben bij het uitvoeren van hun werk *street level bureaucrats*. Overheidsorganisaties die veel street level bureaucrats in dienst hebben, zijn *street level bureaucracies*. Street level bureaucrats beslissen over het toekennen van voorzieningen en het opleggen van sancties aan burgers. Zij bepalen door hun acties hoe het overheidsbeleid er in de praktijk uitziet. Ze hebben daardoor veel invloed op het leven van burgers die met de organisaties in aanraking komen (Lipsky, 1980: 3). Rechercheurs, rechters en andere 'wetshandhavers' reageren op mogelijk strafbare feiten, waarbij ze sancties kunnen opleggen en voorzieningen kunnen toekennen (zoals een schadevergoeding).

Klanten van street level bureaucracies zijn over het algemeen niet vrijwillig klant (Lipsky, 1980: 54). Dit geldt in het bijzonder voor (een deel van) de 'klanten' van politie en justitie. Verdachten hebben bijvoorbeeld geen keuze; zij zijn 'gedwongen klanten'. Meldsters gaan meestal wel vrijwillig naar de politie; de politie zal ze niet dwingen om melding of aangifte te doen. 'Vrijwillige klanten' kunnen zij echter ook niet genoemd worden. Als ze willen dat de verdachte vervolgd wordt, hebben ze geen keus; het starten van een strafrechtelijke procedure is de enige manier waarop een verdachte mogelijk (strafrechtelijke) gevolgen ondervindt. En als meldsters eenmaal aangifte hebben gedaan, ligt de verdere behandeling van de zaak (formeel) niet meer in hun handen. De officier van justitie kan besluiten om te vervolgen of om te seponeren, zonder rekening te houden met de wens van de aangeefster.

Ondanks deze ongelijke relatie, staan aangeefsters en verdachten niet machteloos. Besluitvormers zijn ook afhankelijk van hen. Voor besluitvormers is het belangrijk dat klanten meewerken. Op die manier kunnen ze de orde en controle bewaren en kunnen ze hun werk uitvoeren (Lipsky, 1980: 57). Klanten kunnen het werk van besluitvormers moeilijk maken, door niet mee te werken of door veel tijd te vragen voor hun zaak. In de meeste gevallen werken klanten echter wel mee en stemmen ze in met beslissingen van besluitvormers. Dat is ook een manier om invloed uit te oefenen op het traject; als een klant meewerkt en de besluitvormer haar aardig vindt, pakken beslissingen wellicht gunstig voor haar uit.

In het in dit boek beschreven onderzoek werd duidelijk dat de meeste betrokkenen de positie van rechercheurs, officieren en rechters accepteren. Dat de rechercheur de leiding neemt in gesprekken en verhoren, wordt bijvoorbeeld vrijwel altijd geaccepteerd (of verwacht) door aangeefsters en verdachten. En in de rechtszaal zijn verdachten meestal beleefd. De meeste verdachten wachten met praten totdat ze het woord krijgen van de voorzitter en het grootste deel van de verdachten antwoordt op vragen van rechters zonder uit te wijden over andere onderwerpen. Dit wordt ook van ze verwacht.

Discretionaire bevoegdheid

Street level bureaucrats hebben, door de aard van het werk, veel discretionaire bevoegdheid. Werk dat complex is, zoals het onderzoeken van een zaak en het oordelen over vervolging en veroordeling, kan maar tot op zekere hoogte gecoördineerd worden door standaardisatie (Mintzberg, 1983: 163-165). Het is niet mogelijk om criteria te formuleren waardoor bij voorbaat vaststaat wat er met een verkrachtingszaak met bepaalde kenmerken moet gebeuren. Zaken die één of meerdere kenmerken met elkaar gemeen hebben, verschillen weer op andere gebieden. Als de aandacht in zo'n geval heel strikt zou worden gericht op een van de kenmerken, kan er geen recht worden gedaan aan de zaak. Er worden wel pogingen gedaan om meer standaardisatie bij de behandeling van zaken in te voeren en om te sturen op output, (bijvoorbeeld door prestatiecontracten),[27] maar in de praktijk kan een groot deel van het werk onmogelijk gestandaardiseerd worden. Functionarissen in het strafproces kunnen, binnen bepaalde grenzen, zelf bepalen hoe ze een zaak beoordelen en behandelen.

Rechercheurs, officieren van justitie en rechters hebben de mogelijkheid om op verschillende manieren te reageren op een situatie. Ze moeten zelf beoordelen hoe ernstig een situatie is, hoe het gecategoriseerd kan worden en wat de beste reactie is.

[27] In 2003 zijn prestatiecontracten ingevoerd bij de politie (Groenhuijsen, 2003) In deze contracten is per korps vastgelegd hoeveel producten, zoals processen-verbaal voor een bepaald delict, er in een bepaald jaar gemaakt moeten worden. De nadruk die door de contracten wordt gelegd op cijfers en 'output' heeft invloed op de manier waarop de politie haar werk doet. Het kan de organisatie transparanter en efficiënter maken, omdat op die manier inzichtelijk wordt waar politieagenten hun tijd aan besteden en op welke manieren zaken worden afgehandeld. Agenten kunnen er ook een extra stimulans in vinden om hard te werken. Tegelijkertijd kan het leiden tot strategisch gedrag, een beperking van innovaties en verminderde ambities. Agenten kunnen geneigd zijn zich met name te richten op de prestaties die in het contract genoemd worden terwijl ze andere (belangrijke maar minder meetbare) werkzaamheden negeren. Een gevolg kan ook zijn dat ze bijvoorbeeld gaan bekeuren voor minimale overtredingen om de eis maar te halen. Het werk dat door de politie gedaan wordt kan op die manier juist minder transparant worden (De Bruijn, 2002)

Ze vertrouwen soms ook op het eigen oordeel in situaties die formeel op een voorgeschreven manier afgehandeld moeten worden. Als politieagenten zelf getuige zijn van een verkrachting, of meteen na de verkrachting ter plaatse zijn, moeten ze in principe proces-verbaal opmaken (Corstens, 2002: 73).[28] Maar in de praktijk doen ze dat meestal niet als het slachtoffer geen aangifte wil doen.[29] In onderzoek van Malsch en Smeenk (2004), naar het optreden van agenten in gevallen van huiselijk geweld, komt de manier waarop agenten omgaan met hun discretionaire bevoegdheid ook naar voren. De *aanwijzing huiselijk geweld*, waarin gesteld wordt dat in beginsel ambtshalve moet worden vervolgd bij huiselijk geweld, werd niet altijd opgevolgd. Een deel van de agenten die door Malsch en Smeenk geïnterviewd werden, bleek een aangifte van huiselijk geweld als ingetrokken te beschouwen als de aangeefster daarom vroeg, hoewel dit formeel niet mogelijk is (Malsch & Smeenk, 2004: 23-24).

Volgens March en Olsen (1989) bestaat er in instituties een repertoire van procedures en regels. Mensen die in de organisatie werken, moeten per situatie bepalen welke regel ze zullen gebruiken. Ze gaan daarbij vaak sterker af op wat passend wordt gevonden, dan op rationele calculatie. Om te bepalen wat passend wordt gevonden, worden regels van gepastheid (*rules of appropriateness*) toegepast. De vragen die dan gesteld worden, zijn bijvoorbeeld: 'wat doet een rechercheur in situatie als dit?' of 'wat doet een rechter in situatie als dit?' Om dit te bepalen, worden nieuwe situaties vergeleken met eerdere ervaringen (March & Olsen, 1989: 52). Hoewel March en Olsen niet spreken over verhalen, lijkt hun model goed aan te sluiten bij narratieve theorieën. Het verhaal dat geconstrueerd wordt, bepaalt (mede) met welke andere zaak de betreffende zaak wordt vergeleken. Daardoor kunnen de relevante 'regels van gepastheid' worden toegepast. Door bepaalde elementen uit een zaak te benadrukken, kan de zaak met specifieke andere zaken vergeleken worden en daardoor ook tot bepaalde conclusies leiden.

2.4 Verhalen in dit onderzoek

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen 'algemene verhalen' over verkrachting en verhalen van individuen. Verhalen van individuen zijn persoonlijke verhalen over ervaringen (of verhalen waarin bepaalde ervaringen en handelingen worden ontkend). Het zijn verhalen die aangeefsters, verdachten en andere betrokkenen vertellen in een strafrechtelijk proces. Ook verhalen die besluitvormers vertellen over een specifieke zaak, reken ik tot de verhalen van individuen. Het zijn verhalen waarin specifieke gebeurtenissen worden beschreven, op basis waarvan er wordt geoordeeld over gewenste vervolgstappen.

---

[28] Iedereen die kennis draagt van bepaalde ernstige misdrijven zoals moord, doodslag en verkrachting, heeft overigens een verplichting tot het doen van aangifte.

[29] Dat was bijvoorbeeld het geval bij een zaak waarbij de politie werd gebeld wegens overlast van buren. Toen de agenten aanbelden bij het betreffende huis, bleek dat de man de vrouw mishandeld had. Zij vertelde ook dat hij haar verkracht had, en hij erkende dat. De vrouw wilde echter geen aangifte doen. Ook na latere pogingen van rechercheurs om contact met haar te leggen en met haar aan de praat te raken (dat lukte uiteindelijk wel) vertelde ze dat ze het niet aankon om aangifte te doen. De rechercheurs vonden dat heel jammer, maar wilden de zaak niet vervolgen zonder haar medewerking, zeker niet als dat negatieve gevolgen voor haar zou kunnen hebben (zaak 4).

Algemene verhalen over verkrachting gaan niet over specifieke gebeurtenissen die een betrokkene zou hebben meegemaakt, maar het zijn 'basisverhalen'. Dit zijn bijvoorbeeld verhalen die mensen vertellen als hen wordt gevraagd te vertellen over 'een verkrachting'. De algemene verhalen zijn opgedeeld in subcategorieën, zoals 'verkrachting door een vreemde', of 'date-rape'. Deze verhalen kunnen fungeren als schema's, die door besluitvormers gebruikt worden bij het oordelen over individuele verhalen. Er bestaat een verwachtingspatroon over de gebeurtenissen in het verhaal, de opeenvolging daarvan en oorzaken en gevolgen ervan. Bij het luisteren naar en oordelen over een persoonlijk verhaal, kunnen algemene verhalen of schema's een rol spelen. Met één (of meerdere) algemene verhalen in het achterhoofd, kan geluisterd worden naar, en bijgedragen worden aan, een persoonlijk verhaal.

Doordat individuele en algemene verhalen met elkaar samenhangen, zijn ze allebei van belang in dit onderzoek. De aandacht is echter gericht op persoonlijke verhalen. Algemene verhalen spelen een rol, voor zover ze de interpretatie en acceptatie van persoonlijke verhalen beïnvloeden.

3 Methode

3.1 Inleiding

In dit onderzoek is de ontwikkeling van verhalen in het strafproces onderzocht, door verkrachtingszaken te volgen vanaf de melding tot en met de afdoening. Het onderzoek is kwalitatief van aard. Zaken zijn gevolgd door gesprekken en verhoren tussen betrokkenen en besluitvormers en gesprekken tussen besluitvormers onderling bij te wonen. Daarnaast zijn schriftelijke stukken over gevolgde zaken doorgenomen en interviews met besluitvormers gehouden. De observaties, documentanalyses en interviews vormen de basis van het onderzoek. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het gebruik van deze methodes, de mogelijkheden die ze bieden en beperkingen ervan. Ook de mate waarin de resultaten generaliseerbaar zijn komt aan de orde. Nadat de gebruikte methodes zijn beschreven en de in dit onderzoek gebruikte werkwijze is behandeld, wordt beschreven hoe de data geanalyseerd zijn.

3.2 Kwalitatief onderzoek

Omdat in dit onderzoek het verloop van een proces centraal staat en er niet wordt gekeken naar bijvoorbeeld het (statistische) verband tussen verschillende variabelen, is kwalitatief onderzoek het meest geschikt. Bij kwalitatief onderzoek staat het begrijpen van een situatie of onderzoeksterrein centraal; verklaren komt op de tweede plaats (Stake, 1996: 38). Het uitgangspunt daarbij is dat kennis niet zozeer ontdekt, maar geconstrueerd wordt door de onderzoekster. De onderzoekster kan gegevens niet op een 'objectieve manier' verkrijgen en vastleggen, maar ze selecteert en interpreteert gegevens en ordent ze op een bepaalde manier. Theorieën zijn hierbij van belang. Door het gebruik van theorieën wordt bepaald naar welke soort gegevens wordt gezocht, hoe relevant bepaalde gegevens worden gevonden en hoe gegevens worden geïnterpreteerd en gepresenteerd. In het hier gepresenteerde onderzoek was de verhaaltheorie bijvoorbeeld een belangrijk uitgangspunt bij het volgen van zaken. Dit heeft de verzameling en interpretatie van gegevens sterk beïnvloed. Als uitgegaan zou zijn van een feministische theorie of van een criminologische theorie, zouden heel andere gegevens zijn verzameld en zou het onderzoek dus ook heel andere resultaten kennen. De keuze voor een theorie bepaalt het kader waarbinnen het onderzoek wordt verricht, en beïnvloedt daarmee ook de beperkingen van het onderzoek.

Ook bij *kwantitatief onderzoek* spelen theorieën een rol. Theorieën worden bij kwantitatief onderzoek echter op een andere manier gebruikt dan bij kwalitatief

onderzoek. Bij kwantitatief onderzoek worden één of meerdere theorieën getoetst, door variabelen uit een grote hoeveelheid elementen met elkaar in verband te brengen. Vaak worden de betreffende variabelen afzonderlijk van de situatie waarin ze normaal gesproken voorkomen bekeken, om de theorie te kunnen toetsen. Op grond van die toetsing kunnen theorieën (gedeeltelijk) worden verworpen, (gedeeltelijk) worden bevestigd, of worden aangevuld. Mogelijk komen er ook nieuwe theorieën uit voort. Bij *kwalitatief onderzoek* wordt getracht een theorie aan te vullen, beter kloppend te maken of een nieuwe theorie te construeren, door één of een aantal verschijnselen in hun natuurlijke context te bekijken. Hierdoor wordt een ander soort gegevens verzameld en kan een ander soort conclusies worden getrokken, dan met kwantitatief onderzoek het geval is. Het doel is niet om theorieën te toetsen, maar om ze te ontwikkelen.

Omdat een verschijnsel wordt onderzocht in de context waarin het normaal gesproken voorkomt, zonder dat van tevoren duidelijk is in welke categorieën gegevens moeten worden geordend, is de persoon van de onderzoekster van belang (Stake, 1996: 42). Twee onderzoeksters die naar hetzelfde verschijnsel kijken, zullen niet precies dezelfde observaties doen en ze zullen gegevens ook niet op dezelfde manier interpreteren.[30] Dat komt doordat mensen hun eigen ervaringen, theorieën en vooroordelen meenemen bij het observeren van een verschijnsel. Daarnaast treden er bij een verschijnsel dat in zijn natuurlijke context wordt bekeken constant veranderingen op in de inhoud en omstandigheden. Dit heeft gevolgen voor de controleerbaarheid en herhaalbaarheid van het onderzoek. Een onderzoekster die de hier gehanteerde onderzoeksopzet zou gebruiken, zou andere observaties doen (onder andere doordat ze andere zaken zou bekijken) en vermoedelijk andere conclusies trekken. Om de controleerbaarheid van het hier gepresenteerde onderzoek toch zo groot mogelijk te maken, is het belangrijk om inzichtelijk te maken hoe de conclusies tot stand zijn gekomen. Dat wordt gedaan door te beschrijven hoe het onderzoek is verricht en door een deel van de verzamelde gegevens te presenteren.

Er worden in kwalitatief onderzoek verschillende onderzoeksmethoden gebruikt, zoals narratieve analyse, inhoudsanalyse, discoursanalyse, fenomenologie en etnomethodologie (Denzin & Lincoln, 2000: 6). Deze benaderingen hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Verschijnselen worden in hun natuurlijke omgeving onderzocht met het doel ze te interpreteren of te begrijpen, in termen van de betekenissen die participanten (mensen in de 'natuurlijke omgeving' van het verschijnsel) eraan toekennen (Denzin & Lincoln, 2000: 3). Het verschijnsel dat in dit onderzoek is bestudeerd, is de constructie en ontwikkeling van verhalen over verkrachtingszaken bij de doorloop van deze zaken door de strafrechtsketen. De participanten zijn besluitvormers en betrokkenen bij zaken. De acties die zij ondernemen en de betekenissen die ze daaraan geven, staan centraal.

[30] Dat is overigens ook het geval bij kwantitatief onderzoek. De selectie van variabelen die bij kwantitatief onderzoek gemaakt wordt, de keuze voor de dataverzameling en voor de dataverwerking, en de interpretatie van de data, zullen per onderzoeker verschillen. Het verschil met kwalitatief onderzoek is, dat als iemand dezelfde variabelen selecteert als de onderzoeker, van hetzelfde databestand uitgaat en de data op dezelfde manier gebruikt, in principe dezelfde (kwantitatieve) resultaten moeten verschijnen. Het onderzoek is herhaalbaar, in tegenstelling tot kwalitatief onderzoek. De resultaten uit kwantitatief onderzoek kunnen wel weer op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, net als bij kwalitatief onderzoek.

3.3 Werkwijze

Het veldonderzoek is uitgevoerd in twee politieregio's. Er is gekozen voor twee regio's in plaats van één, om een meer gefundeerd beeld te krijgen over de ontwikkeling van verhalen over verkrachtingszaken. Het volgen van zaken in nog meer regio's zou wenselijk zijn geweest, maar dit was praktisch niet haalbaar. Om de kans op een zo compleet mogelijk beeld te vergroten, is gekozen voor twee regio's die op een verschillende manier georganiseerd zijn. In de ene regio is er sprake van een centrale organisatie; alle zedenrechercheurs werken bij elkaar op de afdeling. Op het moment dat er een melding komt van een zedendelict, gaan twee rechercheurs direct naar het betreffende bureau of maken ze een afspraak voor een gesprek op een later moment. De zedenafdeling van de andere regio is decentraal georganiseerd. Rechercheurs zijn verspreid over politiebureaus in de regio werkzaam. Zedendelicten die in een bepaalde buurt plaatsvinden, worden in principe opgepakt door de rechercheurs die op het betreffende bureau werken.

De zaken die zijn gevolgd, werden in de betreffende regio's gemeld in een periode van respectievelijk zes en drie maanden. In de eerste regio liep de periode van het laatste deel van 2001 tot het begin van 2002. In de tweede regio ging het om het najaar van 2003. In de periodes van het veldonderzoek was ik drie à vier dagen per week aanwezig op de politiebureaus waar de zaken behandeld werden. Daarnaast kon ik opgeroepen worden als er plotseling melding werd gedaan van een seksueel delict.

Het onderzoek is gestart met een pilot; voordat het veldonderzoek daadwerkelijk zou beginnen, ben ik twee weken lang dagelijks aanwezig geweest op de eerste politieafdeling waar het onderzoek werd verricht. Ik ben met rechercheurs meegegaan naar gesprekken en verhoren, heb met rechercheurs gepraat en heb stukken doorgelezen. Daarnaast ben ik aanwezig geweest bij een aantal rechtszittingen. Deze periode was bedoeld voor het verkrijgen van een beeld van het werkterrein, zodat ik in het veldonderzoek dat erop volgde gerichter zou kunnen observeren.

3.3.1 Observatie

Bij de politie en in de rechtszaal heb ik geobserveerd hoe zaken behandeld worden. Bij de politie ben ik regelmatig aanwezig geweest bij gesprekken (zie ook par. 3.4). Ik heb gesprekken tussen betrokkenen en rechercheurs bijgewoond en ik was aanwezig bij (informele) gesprekken tussen rechercheurs onderling. Verder heb ik gesprekken en verhoren tussen rechercheurs en betrokkenen bijgewoond in zaken die niet geheel zijn gevolgd.[31] De gegevens uit deze zaken zijn niet gebruikt in de onderzoeksresultaten, maar de algemene indruk over de manier waarop rechercheurs zedenzaken behandelen, is er wel door beïnvloed. Het heeft een breder beeld opgeleverd van de manier waarop zaken worden behandeld. Zo kon ik de gevolgde zaken beter plaatsen in het geheel; was een bepaalde gebeurtenis of handeling bijvoorbeeld uitzonderlijk of kwam dit (bijna) standaard voor?

[31] Het ging daarbij bijvoorbeeld om aanrandingen, of om jonge kinderen die misbruikt zouden zijn door volwassenen. Deze zaken heb ik niet verder gevolgd.

Betrouwbaarheid en validiteit

Eén van de belangrijkste voordelen van observatie, is dat observatie het mogelijk maakt om verschijnselen en betrokkenen daarbij in hun natuurlijke toestand te analyseren. Op die manier kan een vollediger beeld worden verkregen van een situatie en van betekenissen ervan dan bijvoorbeeld met laboratoriumstudies mogelijk zou zijn (Nooij, 1990). De validiteit van het onderzoek is daardoor relatief groot (validiteit is de mate waarin het beschreven resultaat overeenkomt met de werkelijke situatie). De omgeving waarin het onderzoek plaatsvond is niet aangepast voor het onderzoek, dus in principe is een situatie onderzocht die ook zonder mijn aanwezigheid bestond. Het is wel mogelijk dat mijn aanwezigheid het gedrag van de rechercheurs en andere betrokkenen beïnvloed heeft. Mensen die geobserveerd worden kunnen bijvoorbeeld sociaal wenselijk gedrag gaan vertonen (Angrosino & Mays de Perez, 2000: 676). Ik heb geprobeerd om dat zoveel mogelijk te voorkomen door vaak een plaats te kiezen waar ik niet 'in het zicht' zat en door me zo min mogelijk te bemoeien met wat er gezegd werd. Verder was ik gedurende langere tijd op de afdelingen aanwezig, waardoor rechercheurs eraan gewend raakten dat ik er was. Ze leken zich soms niet bewust van mijn aanwezigheid; ze praatten dan vrijuit en leken mij niet op te merken. Maar op andere momenten werd er plotseling gerefereerd aan mijn aanwezigheid en zei een rechercheur bijvoorbeeld (grappend): 'Kijk uit met wat je zegt hoor, ze schrijft alles op!' Mijn aanwezigheid kan dus wel degelijk invloed gehad hebben op de situatie die ik onderzocht. Toch zal de situatie meer overeen zijn gekomen met de 'natuurlijke gang van zaken' dan het geval zou zijn geweest bij bijvoorbeeld een laboratoriumstudie of een experiment.

De betrouwbaarheid is daarentegen waarschijnlijk beperkt (betrouwbaarheid is de mate waarin verschillende onderzoekers van hetzelfde verschijnsel dezelfde resultaten verkrijgen). Er zijn bij kwalitatief onderzoek geen vooraf vastgelegde categorieën bepaald waarin observaties geplaatst kunnen worden (zoals bijvoorbeeld het aantal keren dat een bepaald woord gebruikt wordt) en die bij verschillende observators dezelfde resultaten zouden moeten opleveren. Omdat begrippen worden onderzocht die op verschillende manieren kunnen worden ingevuld, zoals interactie, de ontwikkeling van een verhaal en de functie van een verklaring in het proces, is het observeren en analyseren tot op zekere hoogte een subjectief proces. Niet alle beoordelaars zullen dezelfde gedragingen zien en opschrijven. Hetzelfde gedrag kan ook op verschillende manieren worden geïnterpreteerd en omschreven. Dit maakt observeren en het maken van een verslag erover moeilijk controleerbaar.

Observatie van gesprekken bij de politie

Op momenten dat er een melding van een mogelijke verkrachting binnenkwam of er een ander gesprek gevoerd zou worden dat relevant leek, kon ik vaak mee met de rechercheur die de zaak behandelde. Zij vroeg de betrokkene dan of het goed was als er iemand bij aanwezig was. In alle gevallen werd dit, soms met enige twijfel, geaccepteerd. Ik zocht dan bij voorkeur een plaats uit waarbij ik niet in het zicht van de betrokkene zat en schreef zoveel mogelijk op over het gesprek. Ik was vooral geïnteresseerd in de volgende onderwerpen:

1. Hoe ontwikkelt een gesprek zich in interactie?
2. Hoe herinneren rechercheurs zich het gesprek achteraf?
3. Hoe wordt de gespreksinhoud op papier gezet?
4. Welke functie heeft de verklaring later in het politieonderzoek en in het traject?

Tijdens de observaties bij de politie richtte ik me op vraag 1, 2 en 4. De derde vraag onderzocht ik door mijn observaties van het gesprek te vergelijken met de processen-verbaal die werden gemaakt.

Voor het beantwoorden van de vraag *hoe een gesprek zich ontwikkelt in interactie*, lette ik met name op verhoortechnieken, aannames en suggesties en op het al dan niet doorvragen over bepaalde onderwerpen. Daarnaast keek ik naar verbale en non-verbale reacties van gesprekspartners op elkaar, zoals het uiten van begrip, het overnemen van elkaars woorden en uitingen van emoties. Ik lette verder op de manier waarop gesprekspartners elkaars woorden interpreteerden, voor zover dat was af te leiden uit hun reacties op elkaar. Voor het beantwoorden van de vraag *hoe het gesprek later door rechercheurs herinnerd werd*, was de interpretatie die rechercheurs na het gesprek gaven aan uitspraken van betrokkenen belangrijk. Ik wilde ook weten wat ze precies deden met de informatie die ze verkregen hadden. Hoe en waarop beoordeelden ze informatie van betrokkenen, welke categorieën kwamen er naar voren? Zo bleek bijvoorbeeld geloofwaardigheid een van de belangrijkste beoordelingscategorieën te vormen. Als rechercheurs spraken met collega's die niet bij het gesprek aanwezig waren geweest, vertelden ze vaak hoe het gesprek verlopen was en wat hun indruk was van de geloofwaardigheid van betrokkenen en hun verhalen. Daarnaast sprak ik na een gesprek, aangifte of verhoor steeds even met de rechercheur die het gesprek had gevoerd. Ik stelde dan een aantal algemene vragen, zoals 'hoe vond je het gaan?' Daarnaast stelde ik specifieke vragen over wat ik had gezien en gehoord.

Als ik bij een melding aanwezig was geweest, volgde ik de zaak ook verder in het proces. Als het mogelijk was, probeerde ik bij getuigen- en verdachtenverhoren aanwezig te zijn (of via een camera mee te kijken). In deze verhoren lette ik op de ontwikkeling van het verhaal in interactie, op de manier waarop het later herinnerd werd door rechercheurs en op de manier waarop het werd beoordeeld. Daarnaast besteedde ik aandacht aan de *functie van eerder opgenomen verklaringen in deze gesprekken* en in gesprekken tussen rechercheurs op de afdeling. Er werd in verdachtenverhoren bijvoorbeeld vaak verwezen naar opmerkingen van de aangeefster. Aan de verdachte werd dan gevraagd om daarop te reageren.

Mijn aanwezigheid bij getuigenverhoren was vrijwel nooit een probleem. Het bijwonen van verdachtenverhoren was echter niet altijd mogelijk. Rechercheurs deden de verdachtenverhoren altijd met twee personen en ze vonden het soms 'strategisch niet handig' als daar een derde persoon bij zou zitten, die ook nog onderzoekster was. Vaak lieten ze hun beslissing over mijn aanwezigheid bij het verhoor afhangen van het beeld dat zij hadden van de verdachte. Als het idee bestond dat de verdachte zich door mijn aanwezigheid kon laten beïnvloeden, of als werd verwacht dat hij niet zou bekennen (terwijl ze vermoedden dat hij wel schuldig was), was het oordeel soms dat ik er beter niet bij kon zijn. Dit betekent dat er een bepaalde vertekening kan zitten in de verdachtenverhoren die ik heb bijgewoond. Het is mogelijk dat ik bepaalde 'moeilijke' verhoren heb gemist. Dat heeft invloed op de mate waarin de resultaten generaliseerbaar zijn.

In de tweede regio was er duidelijk sprake van een bias in de door mij gevolgde zaken; relatief veel zaken die ik volgde werden door het OM vervolgd. Deze bias hangt samen met de organisatie van de regio. In tegenstelling tot de eerste, is deze regio op een decentrale manier georganiseerd. Eén bureau was mijn vaste standplaats. Als daar een melding binnenkwam of er een gesprek werd gevoerd, kon ik daarbij zijn. Er waren in de periode dat ik er was echter weinig verkrachtingszaken bij dit bureau, dus ik was ook op andere bureaus aangewezen. Omdat ik op het moment van de melding niet op het betreffende bureau aanwezig was, kon ik vrijwel nooit bij de melding of het informatiegesprek aanwezig zijn. Rechercheurs vergaten ook vaker om mij op de hoogte te stellen van nieuwe zaken, omdat ze mij niet elke dag zagen. De zaken die ik wel heb gevolgd, had ik meestal in de mutaties gezien[32], waarna ik belde naar het bureau. Omdat ik de melding en het informatiegesprek meestal miste, heb ik in deze regio vooral zaken gevolgd waarbij aangifte is gedaan. Het grootste deel van deze zaken werd ook vervolgd. Ook dit heeft invloed op de mate waarin de resultaten generaliseerbaar zijn. De ontwikkeling van zaken die vervolgd worden ziet er mogelijk anders uit dan de ontwikkeling van zaken die niet vervolgd worden. Om dit probleem enigszins te ondervangen, heb ik in interviews met rechercheurs wel gevraagd naar zaken die niet verder vervolgd werden. Zij vertelden dan over de gesprekken die ze hadden gevoerd met betrokkenen en over de redenen om de zaak niet te onderzoeken of niet te vervolgen. Door deze aanvullingen is mijn beeld over zaken verbreed.

Een aantal rechercheurs nam overigens wel steeds contact op als er een melding binnenkwam of als er ontwikkelingen waren in een zaak die ik had gevolgd. Ook hierdoor kan er een bias in de geselecteerde zaken zitten; ik heb zaken gevolgd bij rechercheurs die het geen probleem vonden dat ik bij gesprekken aanwezig was en dat ik de afhandeling van de zaak volgde. Wellicht behandelen zij zaken anders dan collega's die liever niet wilden dat ik gesprekken bijwoonde.

Onderdelen van zaken zijn om verschillende redenen gemist. Soms wilden rechercheurs niet dat ik bij een gesprek was, soms wist ik niet op tijd dat er een verhoor was en soms waren er tegelijkertijd twee verhoren die ik had willen volgen, waarvan ik er dus één miste. Hierdoor ontbreken er in vrijwel alle zaken onderdelen. Over deze gemiste gesprekken heb ik, zo snel mogelijk nadat de gesprekken hadden plaatsgevonden, wel met rechercheurs gepraat.

De onderzoeksresultaten zijn door de bias in zaken, de gemiste onderdelen en door het, voor kwantitatieve begrippen kleine aantal gevolgde zaken, niet generaliseerbaar naar alle verkrachtingszaken. Desondanks vermoed ik dat de resultaten niet uitsluitend voor de gevolgde zaken gelden. Hoewel niet duidelijk is in hoeverre de gevolgde zaken een afspiegeling vormen van alle verkrachtingszaken, is er geen reden om te veronderstellen dat ze sterk afwijken van andere zaken. Het zijn zaken zoals ze dagelijks voorkomen in de onderzochte regio's en hoewel er een bepaalde bias in zit, maakt dat de afhandeling ervan niet minder reëel of algemeen. Het is niet waarschijnlijk dat besluitvormers bij het behandelen van andere verkrachtingszaken totaal anders te werk gaan.

[32] Mutaties zijn korte verslagen die zijn ingevoerd in een computersysteem, over meldingen die zijn binnengekomen of onderzoekshandelingen die zijn verricht. Deze mutaties zijn toegankelijk voor agenten buiten de eigen afdeling en voor rechercheurs.

Aanwezigheid op politieafdelingen

Op momenten dat er geen gesprekken met betrokkenen plaatsvonden, was ik vaak aanwezig op de politieafdelingen. Hierdoor heb ik veel gehoord over zaken en over de mening van rechercheurs erover. In één van de regio's was er elke week een afdelingsoverleg waarbij ik aanwezig was. Daar werden lopende zaken vrij uitgebreid besproken. De verhalen die over zaken werden verteld en de reacties van rechercheurs op elkaar, gaven informatie over de manier waarop politieonderzoek wordt gedaan en over de manier waarop verhalen over zaken worden geconstrueerd en beoordeeld.

In de andere regio was er ongeveer eens per maand een algemeen overleg, waarin vooral over beleid van de politie en het openbaar ministerie en over organisationele kanten van het werk werd gesproken. Voor het leren begrijpen van de politieorganisatie, de relatie met het OM en de manier waarop rechercheurs omgaan met beleidsregels, was dit overleg nuttig.

De meeste informatie over de manier waarop rechercheurs met zaken omgaan, heb ik echter verkregen door aanwezig te zijn op de bureaus op momenten waarop rechercheurs zaken met elkaar bespraken, op een informele manier. Ze vertelden hoe ze over een zaak dachten en welke problemen ze tegenkwamen, terwijl collega's hierop reageerden. Van deze 'gewone dagen op de afdeling' en de manier waarop zaken daarbij besproken werden, heb ik veel opgeschreven. Hierdoor kreeg ik zicht op problemen die rechercheurs ervaren in hun werk, op wat ze van elkaar overnemen en wat niet en op de manier waarop zij verhalen over zaken vertelden, voor en nadat ze met verschillende betrokkenen bij de zaak hadden gesproken. De veranderende ideeën en oordelen over een zaak waren vaak goed te volgen door op de bureaus aanwezig te zijn. Doordat ik veel gesprekken hoorde die op de bureaus gevoerd werden, kon ik ook veranderingen in het denken over zaken waarnemen die bijna ongemerkt plaatsvonden. Rechercheurs nemen soms bijvoorbeeld ideeën van andere rechercheurs over, zonder dat ze zich daarvan bewust zijn. Het verhaal dat ze vertellen kan dan enigszins veranderen. In een interview zouden subtiele veranderingen in het oordelen over een zaak of in de onderzoekslijn die wordt aangehouden, waarschijnlijk niet naar voren komen. Voor de ontwikkeling van verhalen over een zaak, kunnen deze veranderingen echter belangrijk zijn.

Observatie bij het OM

Officieren van justitie heb ik niet tijdens hun werk bij het parket geobserveerd. Het is moeilijk om te observeren wat officieren van justitie precies doen, omdat de acties die ze verrichten vaak niet zichtbaar zijn. Ze voeren onderzoekshandelingen in principe ook niet samen uit, maar ze doen hun werk in de meeste gevallen alleen. Ze praten daarnaast veel minder vaak met betrokkenen of met andere besluitvormers dan rechercheurs.

Naast deze praktische punten die observeren bij het OM moeilijk maken, is het de vraag of het de moeite waard zou zijn om er veel tijd aan te besteden. Omdat er geen officieren zijn die zich uitsluitend met zedendelicten bezighouden, zou slechts een klein deel van de observaties te maken hebben met verkrachtingszaken. Observatie zou dan een heel grote tijdsinvestering vragen voor naar verwachting relatief weinig relevante gegevens. Daarom heb ik ervoor gekozen om officieren te interviewen over

concrete zaken. Hoewel daar de eerder genoemde nadelen aan verbonden zijn (ontwikkelingen in de zaak en het denken erover zijn achteraf moeilijk te achterhalen), leek deze keuze het meest realistisch. Officieren van justitie zijn overigens wel geobserveerd in de rechtszaal.

Rechtszittingen
Als een zaak die ik vanaf het begin gevolgd had in de rechtszaal behandeld werd, probeerde ik daarbij te zijn. Ik kon niets op band opnemen, maar het was wel mogelijk om aantekeningen te maken. Het requisitoir van de officier, de pleitnota van de advocaat en het vonnis van de rechtbank heb ik in een aantal gevallen ook gelezen. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk van de verbale en non-verbale informatie die werd uitgewisseld tijdens de zittingen op te schrijven. Ik was vooral geïnteresseerd in de manier waarop documenten die in eerdere stadia verzameld en gemaakt waren, gebruikt werden in de rechtszaal. Daarnaast wilde ik weten welke verhalen er in de rechtszaal werden verteld, door wie, en in hoeverre deze verhalen geaccepteerd werden door de rechters. Ik heb gelet op de manier waarop verdachten en eventuele anderen verhoord werden door de rechters, de officier van justitie en de advocaat en op de manier waarop documenten uit eerdere stadia daarbij gebruikt werden. Daarnaast heb ik gekeken naar de verschillen in de benadering van de officier van justitie en de advocaat van de verdachte die in het requisitoir en pleidooi naar voren kwamen.

3.3.2 Interviews
Om te achterhalen hoe officieren van justitie zaken onderzoeken en beoordelen, heb ik interviews gehouden. Rechercheurs heb ik ook geïnterviewd. De interviews waren kwalitatief van aard. De begrippen die centraal staan worden in kwalitatieve interviews niet van tevoren geoperationaliseerd door de onderzoekster, zoals bij kwantitatieve interviews het geval is, maar ze worden ingevuld door de respondenten (Nooij, 1990: 48-49). Er zijn door de onderzoeker geen antwoordcategorieën opgesteld waaruit de respondent mag kiezen. Doordat respondenten de kans krijgen om in hun eigen woorden en met behulp van hun eigen begrippenkader te antwoorden, kan duidelijk worden wat zij zelf verstaan onder de concepten die onderzocht worden (Weiss, 1994: 41).

Rechercheurs
Met rechercheurs in de eerste regio heb ik vooral gesproken nadat ze een aangifte hadden opgenomen of verhoor hadden afgenomen, of op andere toevallige momenten. We maakten geen afspraken voor het houden van een interview, maar ik vroeg vooral door over wat ik hoorde of zag op het moment dat het zich voordeed. Ik stelde op een informele manier vragen en rechercheurs beantwoordden deze ook als zodanig. Na de eerste week ben ik niet meer voor langere tijd, met een vragenlijst of puntenlijst voor me, met een rechercheur gaan praten. Ik merkte dat ik meer informatie kreeg over wat er in de praktijk gebeurde door op een informele manier vragen te stellen en door te luisteren naar onderlinge gesprekken, dan door formele interviews te houden. In de interviews verwezen rechercheurs bijvoorbeeld regelmatig expliciet naar wetgeving en richtlijnen, terwijl in de informele gesprekken aan de orde

kwam op welke manier wetgeving in specifieke zaken werd geïnterpreteerd en gebruikt.

In de tweede regio heb ik net als in de eerste regio op een informele manier met rechercheurs gesproken over de gevolgde zaken. Over zaken waarin melding was gedaan, die ik uiteindelijk niet gevolgd heb, heb ik rechercheurs wel 'formeel' geïnterviewd. Omdat er in deze regio sprake was van een decentrale organisatie van het zedenspecialisme en rechercheurs daardoor bij verschillende bureaus werkten, was het niet mogelijk om rechercheurs toevallig te spreken over zaken die ik niet volgde. Ik las elke dag de mutaties en als er een melding van een verkrachtingszaak binnen was gekomen, belde ik daarover naar het betreffende bureau met de vraag of ik de betreffende zaak vanaf dat moment zou kunnen volgen. Daarnaast ben ik op afspraak langsgegaan bij een aantal rechercheurs om over specifieke zaken te praten, waarover ik in de mutaties had gelezen. In totaal heb ik over zeventien zaken persoonlijk gesproken met rechercheurs. De zaken waarover ik met rechercheurs sprak, waren voornamelijk zaken die niet onderzocht waren door de politie of die niet vervolgd werden, bijvoorbeeld omdat de meldster geen aangifte wilde doen of omdat er geen verdachte gevonden werd.

In de interviews over de zaken waarvan ik (via mutaties) gehoord had, vroeg ik eerst of de betrokken rechercheur iets over de zaak kon vertellen. Daarna vroeg ik hoe de zaak was binnengekomen, wat voor acties er ondernomen waren, wie erbij betrokken waren, wie er waren verhoord, wat voor informatie er naar voren kwam en wat er moeilijk of gemakkelijk was aan de zaak. Daarnaast stelde ik vragen over uitspraken die me waren opgevallen in de mutatie. Ik wilde er in de interviews achterkomen hoe het proces precies verliep vanaf het moment van de melding, wat de inbreng van rechercheurs bij het opnemen van verklaringen was en welke verhalen er over zaken verteld werden. Daarnaast wilde ik weten op welke manier oordelen van rechercheurs de opzet en uitvoering van het politieonderzoek beïnvloedden.

Interviews over zaken die niet gevolgd zijn, spelen bij het bespreken van de onderzoeksresultaten (hoofdstuk 4 tot en met 7) overigens geen grote rol. De resultaten zijn vooral gebaseerd op de gevolgde zaken, maar soms verwijs ik naar niet-gevolgde zaken waarover ik rechercheurs heb geïnterviewd. Als ik gebruik maak van gegevens uit interviews over niet-gevolgde zaken, maar ik dat duidelijk in de tekst.

Officieren van justitie

Officieren van justitie die een zaak behandelden die ik op dat moment volgde werden door mij geïnterviewd. Daarnaast heb ik twee zedenofficieren gesproken over het werk dat zij doen en over de manier waarop zedendelicten worden behandeld.

Ik heb voor de interviews over de gevolgde zaken gewerkt met een vragenlijst. Een aantal vragen waren gericht op de beslissing van de officier om te vervolgen of te seponeren en op de manier waarop ze tot die beslissing kwam. Daarnaast was ik geïnteresseerd in de omgang van de officier met politie-informatie en andere schriftelijke stukken. Ik vroeg naar de eerste keer dat de officier van de zaak hoorde, naar de acties die tot het moment van het interview waren ondernomen en naar redenen om die acties te ondernemen, naar het contact met de politie, naar een eventueel slachtoffergesprek, naar de tenlastelegging en de strafeis en naar de mate waarin ze de betreffende zaak 'moeilijk' of 'gemakkelijk' vond. Naast deze algemene vragen, stelde ik vragen over specifieke onderdelen van de zaak.

Door deze manier van interviewen heb ik waarschijnlijk voor een deel gehoord wat voor officieren zelf belangrijk was bij het behandelen van specifieke zaken. Informatie hierover moest na de interviews nog wel gecategoriseerd worden en er moest betekenis aan worden gegeven. De persoon van de interviewer speelt daarbij een rol. De interviews zijn hierdoor moeilijk te herhalen. Een andere onderzoeker kan niet min of meer hetzelfde interview afnemen, wat bij kwantitatieve interviews of bij meer gestructureerde kwalitatieve interviews in sterkere mate het geval zou zijn.

3.3.3 Documentanalyse

Naast observaties en interviews, heb ik gebruik gemaakt van documenten. Ik heb processen-verbaal van zaken die ik volgde doorgelezen, ik heb politierichtlijnen gelezen en soms heb ik andere relevante stukken in een zaak ingezien, zoals de dagvaarding of een rapport van de reclassering. Deze stukken zijn vergeleken met informatie uit observaties en interviews. Daarbij werd onder andere gelet op de manier waarop vragen en antwoorden in het proces-verbaal zijn opgeschreven, op het al dan niet gebruiken van letterlijke citaten en op de volgorde waarin onderwerpen in gesprekken en in verslagen naar voren kwamen. Ik wilde op deze manier inzicht krijgen in de manier waarop gesprekken tussen personen in schriftelijke verklaringen worden getransformeerd. Daarnaast heb ik de bekeken op welke manier stukken het proces doorlopen. Processen-verbaal van de politie worden bijvoorbeeld gebruikt door de officier van justitie en de rechtbank. Ik heb onderzocht welke onderdelen er wel en welke er niet worden gebruikt en hoe er naar de stukken wordt verwezen in andere stadia van het proces.

3.3.4 Intensiteit van onderzoek in verschillende stadia

Het OM en de rechterlijke macht heb ik veel minder intensief onderzocht dan de politie. Ik heb vooral veel tijd besteed aan het politieonderzoek, door observaties en interviews. Officieren van justitie heb ik geïnterviewd en geobserveerd in de rechtszaal. Rechters heb ik alleen gezien bij de zittingen die ik heb bijgewoond. Over de manier waarop officieren van justitie en rechters met zaken omgaan, kan ik dan ook minder zeggen dan over de omgang van rechercheurs met zaken. Ik heb bijvoorbeeld vrijwel niet gehoord (een uitzondering daargelaten) hoe officieren met elkaar praten over een zaak. Ik ben één keer aanwezig geweest bij een gesprek tussen een officier en een aangeefster en ik heb een paar keer een gesprek tussen een officier en een rechercheur bijgewoond. Gesprekken tussen officieren en verdachten (bijvoorbeeld bij de inverzekeringstelling) heb ik niet bijgewoond. Ik kan dus alleen afgaan op wat zij mij hierover verteld hebben. Voor rechters geldt hetzelfde, met de toevoeging dat ik met hen ook niet heb gesproken.

Deze verschillen in intensiteit komen naar voren in de opbouw van het boek. Aan de eerste fase van het strafrechtelijke traject, de politie, wordt een groter deel van het verslag besteed dan aan de laatste twee fasen. Deze indeling komt overeen met de manier waarop het strafrechtelijke traject is ingericht: het zwaartepunt ligt bij de politie. Er worden veel meldingen gedaan bij de politie, er worden minder zaken doorgestuurd naar het OM en er worden nog minder zaken voor de rechter gebracht. Het grootste deel van het onderzoek vindt plaats bij de politie (het horen van getuigen, het bedenken van een strategie, het opbouwen van een proces-verbaal). Rechercheurs besteden over het algemeen meer tijd aan het onderzoeken van een

verkrachtingszaak, dan de officier kwijt is aan het beslissen over en voorbereiden van de zaak.

3.3.5 Gemiste stadia

Aan de behandeling van verkrachtingszaken door de politie, het OM en de rechterlijke macht, is niet in gelijke mate aandacht besteed. Twee andere professionals die bij de behandeling van verkrachtingszaken betrokken kunnen zijn, zijn helemaal niet in het onderzoek betrokken. Het gaat daarbij om de rechter-commissaris (RC) en de raadsvrouw of –man van de verdachte. De RC raakt betrokken op het moment dat er een gerechtelijk vooronderzoek (GVO) wordt aangevraagd. De raadsvrouw van de verdachte komt over het algemeen in beeld, op het moment dat de verdachte in verzekering wordt gesteld.

De raadsvrouw kan een belangrijke rol spelen in de rechtszaal, door een alternatief verhaal te vertellen over de gebeurtenissen. Het zou interessant zijn om haar op verschillende momenten te interviewen, bijvoorbeeld na de inverzekeringstelling en na de beslissing over vervolging. Ik heb er om verschillende redenen voor gekozen om raadslieden niet in dit onderzoek te betrekken. De redenen daarvoor zijn vooral praktisch van aard. Met de politie had ik afspraken gemaakt over het volgen van zaken. Zij mochten mij hierdoor vrijwel alle beschikbare informatie over zaken geven. Informatie over de raadsvrouw van de verdachte is echter vertrouwelijke informatie, die niet zomaar mag worden doorgegeven. Via de politie kon ik deze informatie dus niet verkrijgen. Een mogelijkheid zou geweest zijn, om toestemming aan de verdachte te vragen om te spreken met zijn raadsvrouw. Ik heb verdachten echter niet gesproken over zaken. Deze mogelijkheid viel daardoor dus ook af. Wat wel had gekund, was raadslieden aanspreken na de zitting, om te vragen of ik ze mocht interviewen. Hier heb ik niet voor gekozen. De zitting was voor mij in principe het eindstadium van de zaak; ik heb in dit stadium alleen observaties verricht. Rechters zijn door mij ook niet geïnterviewd. Het interviewen van raadslieden in dit stadium zou waarschijnlijk interessante informatie hebben opgeleverd, maar dit zou niet zozeer gaan over de manier waarop verhalen worden geconstrueerd en zich ontwikkelen in het proces.

De fase van een eventueel onderzoek door de RC heb ik ook niet gevolgd. Ik ben niet aanwezig geweest bij verhoren door de RC en ik heb geen RC's geïnterviewd over zaken. In eerste instantie had ik me niet gerealiseerd dat de RC regelmatig betrokken was bij de behandeling van verkrachtingszaken. Om die reden is er ook geen toestemming aangevraagd voor het bijwonen van eventuele verhoren. Op het moment dat het veldonderzoek al enige tijd liep, bleek dat er regelmatig verhoren door de RC plaatsvonden. Omdat het veel tijd zou kosten om alsnog toestemming aan te vragen en ik daardoor in ieder geval al wat verhoren gemist zou hebben, heb ik er toen voor gekozen om de verhoren bij de RC niet te volgen.

3.4 Aantal gevolgde zaken

In de eerste regio zijn zeventien zaken gevolgd en in de tweede regio waren dat er zes. Dit is een relatief klein aantal. Dat heeft te maken met de opzet van het onderzoek. Het onderzoek is kwalitatief van aard. Zaken zijn inhoudelijk en intensief gevolgd. Dat kost veel tijd. Een tweede reden voor het relatief kleine aantal zaken, is dat het niet

mogelijk was om zaken van tevoren te selecteren. Doordat zaken werden gevolgd vanaf het moment van de melding, was ik afhankelijk van de meldingen die in de periode van het veldonderzoek in de onderzochte regio's werden gedaan. Daarnaast was ik afhankelijk van rechercheurs; als zij geen contact opnamen op het moment dat er een melding of aangifte werd gedaan of als zij liever niet wilden dat ik bij een gesprek aanwezig was, kon ik de zaak niet volgen. De gevolgde zaken zijn dus niet representatief voor verkrachtingszaken in het algemeen.
Van de gevolgde zaken doorliep een deel het strafrechtelijke traject vanaf de melding tot de behandeling in de rechtszaal. Andere werden bij de politie of het OM afgehandeld. Van sommige zaken zijn bijna alle onderdelen direct gevolgd, terwijl er bij een aantal zaken slechts één gesprek is bijgewoond. De lengte van het traject was van invloed op het aantal gevolgde onderdelen in een zaak. In alle gevolgde zaken heb ik ook verslagen van de politie over de zaak gelezen en met rechercheurs over de zaak gesproken. Naast de gevolgde zaken, heb ik onderdelen gevolgd van zaken die niet in hun geheel gevolgd zijn. Ik ben in die zaken bijvoorbeeld bij één gesprek aanwezig geweest, of bij een zitting, zonder dat ik me helemaal in de zaak verdiept heb of van plan ben geweest deze zaak helemaal te volgen. Van de onderdelen die gevolgd zijn, zijn verslagen gemaakt. Bij het beschrijven van patronen die ik ben tegengekomen, maak ik soms gebruik van gegevens uit deze niet gevolgde zaken. Als ik over 'de gevolgde zaken' schrijf, laat ik deze gegevens echter buiten beschouwing. In de beschrijving die in de volgende hoofdstukken wordt gegeven, wordt expliciet benoemd wanneer een opmerking gebaseerd is op een zaak die niet tot 'de gevolgde zaken' behoort.

Bij de melding was niet altijd meteen duidelijk of het om een verkrachting of een aanranding ging. In twee zaken, die overigens niet vervolgd werden door het OM, bleek bij de aangifte dat het om een aanranding ging en niet om een verkrachting. Hieronder worden de gegevens over de gevolgde zaken kort genoemd. De gegevens uit beide regio's zijn daarvoor bij elkaar opgeteld.

- Er is 23 keer melding gedaan en een informatiegesprek geweest. In 21 gevallen werd de melding gedaan door het vermeende slachtoffer. Eén keer werd een informatiegesprek gehouden met familieleden van het vermeende slachtoffer. Eén keer werd melding gedaan door buren van het vermeende slachtoffer, in verband met geluidsoverlast en een vermoeden van huiselijk geweld. Bij tien zaken was ik aanwezig bij één of meerdere informatiegesprekken. In de zaken waarbij ik niet aanwezig was bij het gesprek, hoorde ik pas na het gesprek over de zaak.
- Vijftien meldsters hebben aangifte gedaan. Acht meldsters deden geen aangifte. Bij het opnemen van de aangifte ben ik in tien zaken aanwezig geweest. Bij vijf zaken was ik niet aanwezig bij het opnemen van de aangifte. In één van deze zaken vond het opnemen van de aangifte tegelijk plaats met een verdachtenverhoor in een andere zaak en in twee zaken had ik niet op tijd gehoord dat de aangifte zou worden opgenomen. In één zaak werd plotseling eerder aangifte opgenomen dan was gepland, omdat de aangeefster op een avond vóór de afspraak de politie belde met de mededeling dat de verdachte (haar ex-vriend) had geprobeerd haar te wurgen. Eén keer werd meteen nadat de aangeefster naar het bureau kwam om melding te doen, aangifte

opgenomen. De verdachte werd direct na het opnemen van de aangifte aangehouden.

- In de zaken waarin aangifte werd gedaan, werden in dertien gevallen één of meerdere verdachten verhoord, en in twee zaken niet. In deze twee zaken liet de aangeefster weten dat ze toch niet wilde vervolgen. Deze zaken werden, met toestemming van de officier van justitie, door de politie afgehandeld. Eén verdachte bleek al snel in het verhoor niet de gezochte persoon te zijn. Hij werd in vrijheid gesteld. Er werd geen andere verdachte gevonden. Van de overige twaalf zaken, was ik bij de verhoren in zeven zaken aanwezig. Het ging vaak om meerdere verhoren per verdachte. In vijf zaken was ik niet bij de verdachtenverhoren aanwezig. In drie gevallen wilden rechercheurs niet dat ik bij de verhoren aanwezig zou zijn, terwijl twee verdachten op heterdaad waren aangehouden en meteen werden verhoord, op momenten waarop ik niet aanwezig was.
- In veertien zaken zijn er getuigen gehoord door de politie; in één zaak waarin aangifte was gedaan werden er geen getuigen gehoord. Dit was een van de zaken waarin de aangeefster vrij snel na het doen van aangifte doorgaf dat ze niet wilde dat de verdachte vervolgd werd. In zeven zaken ben ik bij één of meer getuigenverhoren geweest.
- Van de vijftien aangiftes, werden elf zaken doorgestuurd naar het OM. Vier zaken werden niet doorgestuurd. In twee van deze zaken lieten de aangeefsters weten dat ze toch niet wilden dat de verdachte vervolgd werd. De officier vond deze zaken allebei 'zwak' en ging akkoord met het stopzetten van het politieonderzoek. In één geval besloot de politie, in overleg met de officier van justitie, om de zaak niet in te sturen naar het OM wegens een gebrek aan geloofwaardigheid en bewijs. In één zaak was er geen verdachte gevonden.
- De officier van justitie stelde in acht van de elf doorgestuurde zaken vervolging in tegen de verdachte. In één geval werd de aangeefster vervolgd, wegens het doen van valse aangifte. Eén zaak werd geseponeerd. In één geval zat de verdachte in het huis van bewaring toen hij een nieuw delict pleegde (dit bleek later aanranding te zijn).[33] Dit delict werd niet meteen afgedaan; ik heb de afdoening door het OM later niet meer gevolgd. Over zeven vervolgde zaken en over de zaak die geseponeerd werd, heb ik de behandelende officier van justitie één of meerdere keren gesproken. Alleen in de eerste zaak die ik volgde is het door omstandigheden niet gelukt om de officier van justitie te spreken. Bij de zaken die vervolgd werden, waren twaalf verdachten betrokken. Bij één zaak werden er vier en bij één zaak werden er twee mannen verdacht. In de overige zes zaken was er sprake van één verdachte.
- Elf van de twaalf verdachten werden uiteindelijk voor de rechter gebracht. In één van de zaken waarbij meerdere verdachten betrokken waren, werd één verdachte uiteindelijk niet vervolgd. In alle elf de gevallen waarin de verdachte vervolgd werd, volgde er een rechtszitting. Ik ben bij tien zittingen aanwezig geweest.

[33] De verdachte randde een penitiair inrichtingswerkster aan.

- In alle elf de gevallen (dus in acht zaken) werden de verdachten veroordeeld. Twee verdachten werden niet veroordeeld voor verkrachting, maar voor mishandeling. De officier had dat ook ten laste gelegd.

Hoewel percentages in een onderzoek met zo'n klein aantal zaken op zichzelf niet zoveel waarde hebben, komt er wel een patroon uit naar voren dat redelijk overeen komt met de resultaten uit het onderzoek over uitval, die in hoofdstuk twee zijn genoemd.[34] In het in dit boek beschreven onderzoek worden 11 van de 23 zaken waarin melding is gedaan, uiteindelijk doorgestuurd naar het OM. Meer dan vijftig procent valt uit bij de politie. Acht van de elf doorgestuurde zaken worden vervolgd. Bijna dertig procent valt dus uit. De verdachten in de acht vervolgde zaken, worden allemaal veroordeeld. Twee van hen worden wel veroordeeld voor een ander delict dan verkrachting.

Hoewel het patroon van de doorstroom van zaken redelijk overeenkomt met patronen die in ander onderzoek zijn gevonden, zijn de gevolgde zaken op andere vlakken niet helemaal representatief voor het totale aantal verkrachtingszaken dat gemeld wordt bij de politie. Eerder in dit hoofdstuk ben ik hier ook op ingegaan. Eén van de opzichten waarin de zaken niet representatief zijn, is dat het in 22 van de 23 zaken ging om een bekende verdachte. De laatste jaren bestaat er overeenstemming over het idee dat verkrachting meestal gepleegd wordt door een bekende dader[35], maar 22 van de 23 zaken is wel erg veel. Verder valt op dat alle verdachten die zich voor de rechter moesten verantwoorden, veroordeeld zijn (hoewel verkrachting niet in alle gevallen bewezen werd geacht). Het patroon wijkt dus iets af van wat te verwachten zou zijn op basis van onderzoek over uitval, maar het is duidelijk herkenbaar als trechtervorm met een grote basis bij de politie en een kleiner aantal zaken dat door de rechtbank wordt beoordeeld.

3.5 Data-analyse

Voor het analyseren van de verzamelde gegevens heb ik gebruik gemaakt van inzichten uit de *grounded theory* van Glaser en Strauss (1967).

3.5.1 Grounded theory

Volgens Glaser en Strauss moeten begrippen en theorieën *grounded* zijn. Dat betekent dat ze op basis van en in confrontatie met de empirie ontwikkeld zijn. *Grounded theory* komt voort uit de data en wordt vervolgens geïllustreerd aan de hand van data. De voorbeelden komen naar voren uit de data; ze worden niet gebruikt ter illustratie van vooraf bedachte theorieën en verbanden (Glaser & Strauss, 1967: 5).

---

[34] Uit Nederlands en buitenlands onderzoek komt naar voren dat vijftig tot tachtig procent van de gemelde seksuele delicten niet naar het OM wordt doorgestuurd. Van de zaken die door het OM behandeld worden, wordt 15 tot 37 procent niet voor de rechter gebracht, maar afgehandeld door een transactie, of geseponeerd. Van de verdachten van verkrachting die in Nederland voor de rechter werden gebracht, bleek ongeveer twintig procent te worden vrijgesproken (zie hoofdstuk 2)

[35] Moerings en Swiers (1997) noemen bijvoorbeeld een percentage van zeventig procent bekende verdachten.

Er kunnen twee soorten theorieën worden gegenereerd uit de data; substantief en formeel (Glaser & Strauss, 1967: 32-33). Substantieve theorieën zijn gericht op een bepaald onderzoeksgebied, zoals de behandeling van verkrachtingszaken of de werking van strafrechtelijke organisaties. Formele theorieën worden ontwikkeld rondom een concept, zoals deviant gedrag, beslissingsgedrag, autoriteit of verhalen. Dit onderzoek is vooral formeel van aard. De constructie, beoordeling en ontwikkeling van verhalen staat centraal. Er wordt getracht om het strafrechtsproces en de behandeling van verkrachtingszaken te begrijpen door de ontwikkeling van verhalen te onderzoeken.

3.5.2 Exploratie en inspectie

Blumer onderscheidt twee fasen in het veldonderzoek: exploratie en inspectie (Blumer, 1969: 40). In het stadium van exploratie is de aandacht gericht op het leren kennen van het onderzoeksveld, op het onderzoeken van globale ideeën en op het veranderen of aanpassen van vragen en hypothesen. Exploratie dient twee doelen. Het biedt een kans om een uitgebreid en gedetailleerd beeld te krijgen van een onbekend terrein. Tegelijkertijd kan de onderzoeksopzet door exploratie ontwikkeld worden. Door exploratie komen het probleem, de manier van onderzoek, data, verbanden en interpretaties voort uit het onderzoeksveld; ze worden niet onafhankelijk van het onderzochte onderwerp bedacht.

In de inspectiefase worden de verzamelde gegevens geanalyseerd. De inspectiefase is vergelijkbaar met de 'methode van constante vergelijking' die Glaser en Strauss beschrijven (Glaser & Strauss, 1967). Gegevens worden geordend en geanalyseerd door data steeds opnieuw te coderen en te vergelijken met andere data. Gegevens worden gecodeerd in categorieën en worden met andere gegevens en categorieën vergeleken. Gegevens binnen een categorie kunnen vervolgens opgedeeld worden in kleinere categorieën en er kunnen overkoepelende categorieën worden gevormd. De categorie 'gezamenlijke constructie' kan bijvoorbeeld onder andere worden opgedeeld in de categorie 'vermenging inbreng rechercheur en betrokkene' en 'elkaar bevestigen'. Op die manier wordt een raamwerk gevormd, waarbinnen theorieën ontwikkeld kunnen worden.

De data in dit onderzoek zijn in eerste instantie geanalyseerd door verslagen van de observaties, interviews en documentstudies te ordenen op fase en op onderwerp. Na afloop van het veldonderzoek zijn de data nogmaals gecodeerd. Nadat ik een conceptversie van mijn hoofdstukken had geschreven op grond van deze coderingen, heb ik de data nog een keer bekeken. Bij het lezen en opnieuw coderen van de verslagen kon ik de context erbij betrekken. Een wantrouwende houding van een rechercheur ten opzichte van een aangeefster kan bijvoorbeeld verschillende dingen betekenen. Het kan te maken hebben met bepaalde kenmerken van de aangeefster, het kan samenhangen met een opmerking die de aangeefster eerder in het gesprek heeft gemaakt en het kan veroorzaakt worden doordat de rechercheur het verhaal vergelijkt met een verhaal dat ze een week eerder heeft gehoord, dat heel betrouwbaar leek maar niet bleek te kloppen. Om te voorkomen dat ik handelingen en interacties als losse incidenten beschreef en interpreteerde, betrok ik de context erbij.

Uiteindelijk leverde dit proces een aantal hoofdthema's op, zoals interactie en beeldvorming. Deze hoofdthema's en de bijbehorende patronen zijn verder uitgewerkt per strafrechtelijke fase. De verschillende fasen zijn afzonderlijk van elkaar

beschreven, in één of meerdere hoofdstukken per fase. Voor de indeling van het boek, is de chronologische volgorde van het behandelen van een zaak aangehouden.

3.6 Vertrouwelijkheid gegevens

De verzamelde gegevens zijn vertrouwelijk van aard. In verband met de privacy van betrokkenen, mogen ze niet naar hen herleidbaar zijn. Om herleidbaarheid te voorkomen, heb ik gegevens die naar de betrokkenen verwijzen, zoals namen, geboortedata en woonplaats, niet in de beschrijvingen opgenomen. Om die reden noem ik ook de regio's waar het onderzoek is uitgevoerd niet. Andere herkenbare gegevens, zoals beschrijvingen van familierelaties, zijn soms wel in de beschrijvingen opgenomen. Door niet-relevante details te veranderen of weg te laten, heb ik de herleidbaarheid van beschrijvingen naar concrete personen zo klein mogelijk gemaakt.

In de hoofdstukken waarin de resultaten gepresenteerd worden, gebruik ik regelmatig citaten uit gesprekken of uit schriftelijke stukken. Deze citaten zijn afkomstig uit verschillende bronnen. Soms heb ik mijn aantekeningen gebruikt, soms heb ik delen overgenomen van de cassetteband waarop een gesprek of interview was opgenomen, en soms heb ik delen uit het proces-verbaal overgenomen. De betrokkenen en besluitvormers bij zaken worden in de citaten op de volgende manier aangeduid:

a- aangeefster
v- verdachte
g- getuige
r- rechercheur
vz- voorzitter van de rechtbank
rt (2 en 3)- de andere aanwezige rechters
o- officier van justitie
ad- advocaat (raadsvrouw of –man)

Soms worden dezelfde zaken meerdere keren beschreven, op verschillende momenten. Om duidelijk te maken wanneer het om dezelfde zaken en wanneer het om verschillende zaken gaat, heb ik de zaken genummerd.

4 Vóór de aangifte
Betrokkenheid van familie, vrienden en bekenden

Aangifte doen of niet?

Een veertienjarig meisje komt naar het politiebureau omdat ze aangifte wil doen van verkrachting door een bekende van haar. Er wordt een zedenrechercheur opgeroepen om een informatiegesprek met haar te voeren.[36] De broer en de vader van het meisje zijn daarbij aanwezig. Van het gesprek wordt kort verslag gedaan in het proces-verbaal van bevindingen. 'Daar het meisje behoorlijk overstuur met haar vader en broer aangetroffen in buro.' Volgens het verslag was de aanleiding voor haar komst naar het bureau dat de verdachte (die veel ouder is dan de aangeefster) had rondverteld dat hij met de aangeefster naar bed was geweest. Haar familie hoorde hiervan en ze werd erop aangesproken. Daarop begon ze te huilen en vertelde ze dat ze het helemaal niet gewild had. De familie van het meisje reageerde daar emotioneel en boos op. Haar vader en broer namen haar mee naar de politie om aangifte te doen van verkrachting.

Na het informatiegesprek gaat het meisje met de politie naar het ziekenhuis voor een lichamelijk onderzoek en een sporenonderzoek. Er wordt een afspraak gemaakt voor het doen van aangifte, twee dagen na het informatiegesprek.

Een zedenrechercheur en een 'agente van de afdeling' nemen de aangifte op. De broer van de aangeefster is bij het gesprek aanwezig. Eerder is haar verteld dat haar broer in principe wel bij het opnemen van de aangifte kan zijn, maar dat hij dan niet meer als getuige gehoord kan worden.[37] Het meisje wil dat haar broer erbij blijft. Ze komt nogal ongelukkig en 'onwillig' over. Ze kijkt boos, snauwt tegen haar broer en geeft geen of heel korte antwoorden op vragen. Als ze wel iets zegt praat ze vaak afgemeten, waarbij ze haar gesprekspartners niet

---

[36] Bij de korpsen zijn gespecialiseerde zedenrechercheurs werkzaam. Zij behandelen in principe alle zedenzaken waarvan melding wordt gedaan. Het specialisme jeugd- en zedenzaken is in de politieregio's op verschillende manieren georganiseerd. In sommige korpsen is er een centrale zedenafdeling, in andere korpsen zijn zedenrechercheurs werkzaam op verschillende bureaus (Van Gelder, 1998)

[37] In de aanwijzing 'opsporing seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties', die tot februari 2005 gold, wordt gesteld dat er geen bezwaar is tegen de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon bij de melding en de aangifte. De vertrouwenspersoon kan later niet meer als getuige gehoord worden. In februari 2005 is deze aanwijzing vervangen door de aanwijzing 'opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik'. (zie http://www.om.nl/beleid/beleidsregels/zeden/). Hierin staat dat de vertrouwenspersoon bij voorkeur niet bij het informatiegesprek en de aangifte aanwezig is. Als er toch een vertrouwenspersoon bij de aangifte is, is het verstandig deze vóór het opnemen van de aangifte te horen, tenzij ze ook al bij het informatiegesprek aanwezig was. In het laatste geval is het onwenselijk de vertrouwenspersoon als getuige te horen.

aankijkt maar haar blik opzij of naar beneden richt. Soms krijgt ze tranen in haar ogen als ze iets zegt.

Door de rechercheur worden verschillende onderwerpen geïntroduceerd, zoals het onderzoek in het ziekenhuis en de reactie van de ouders van de aangeefster op haar verhaal. De zedenrechercheur doet voornamelijk het woord; de aangeefster zegt niet veel. De rechercheur gaat ook in op de woedeaanval van de moeder van het meisje. Als de broer daar iets over vertelt, zegt de aangeefster: 'alsof ik erom gevraagd heb'. De rechercheur zegt een aantal keer tegen de aangeefster dat ze ook wel begrip moet kunnen opbrengen voor de reactie van haar ouders. 'Die reactie zie ik heel vaak van ouders.' De rechercheur zegt dat het heel begrijpelijk is dat haar moeder zo reageerde, maar dat ze het waarschijnlijk niet zo bedoelde. 'Die jongen had beter moeten weten, maar dat weet je moeder natuurlijk ook wel hoor […].'

Vrij snel nadat de rechercheur begonnen is met het stellen van vragen over 'wat er gebeurd is', zegt de aangeefster, terwijl ze bijna moet huilen: 'Ik wil er niet over praten, ik wil het voor mezelf houden.' De rechercheur zegt daarop: 'Dat kan, dat respecteren wij, maar het wordt dan wel erg moeilijk. […]. We weten dat het soms […] te belastend kan zijn om te vertellen, we respecteren dat, maar dan moet je je wel goed afvragen of het zin heeft om aangifte te doen.' De rechercheur vertelt dat de officier moet beslissen over vervolging, maar 'die kan er waarschijnlijk niet veel mee' als het meisje niet gedetailleerd wil vertellen wat er gebeurd is. 'Jij bepaalt het, achter jouw rug om zullen we niets doen.' Maar als ze besluit dat ze wel aangifte wil doen, moet het heel gedetailleerd, met naam en toenaam.

De rechercheur en de aangeefster praten nog even verder over de beslissing om wel of geen aangifte te doen. Daarbij is vooral de rechercheur aan het woord. De aangeefster zegt een paar keer dat ze het eigenlijk niet wil vertellen. De rechercheur reageert hierop door te zeggen dat het hem verstandig lijkt als ze er nog een paar dagen over nadenkt. Dit wordt afgesproken en de aangeefster en haar broer vertrekken.

Na afloop van het gesprek zegt de rechercheur dat hij denkt dat het meisje geen aangifte gaat doen. In het journaal schrijft hij: '[A] kwam met broer aan bureau. Zij wil niet in detail praten over wat er is gebeurd. Mijn interpretatie is dat ze helemaal geen aangifte wil doen. Zelf geeft ze aan dat wat er gebeurd is "iets voor haarzelf is" en dat ze geen details wil geven. Zaak nogmaals doorgesproken en [a] en broer aangegeven dat de keuze uiteindelijk bij [a] ligt. Vrijdag belt [a] mij op de afdeling. Ik ga ervan uit dat er geen aangifte komt.'

Een paar dagen later belt het meisje naar het bureau. Ze vertelt aan een agent dat ze heeft besloten dat ze toch aangifte wil doen. De rechercheurs zijn verbaasd. De rechercheur die het vorige gesprek heeft gevoerd vraagt zich af of ze nu toch aangifte wil doen door druk van haar ouders of dat het meisje zelf op de een of andere manier van gedachten is veranderd.

Hij belt de aangeefster om een nieuwe afspraak te maken voor het doen van aangifte. Bij de aangifte zijn dezelfde personen aanwezig als in het vorige gesprek. Al aan het begin van het gesprek zegt de aangeefster dat ze denkt dat het haar echt niet lukt om over de details te praten. De rechercheur zegt dat ze het gaan proberen. Hij begint het gesprek met vragen over de familie van de

aangeefster en haar school. Op het moment dat de rechercheur vragen gaat stellen over 'wat er die bewuste avond gebeurd is', reageert de aangeefster afwijzend. Ze geeft heel korte antwoorden en ze zegt een paar keer dat ze het niet wil vertellen. Uiteindelijk wordt besloten om de aangifte af te breken. De aangeefster en haar broer vertrekken.

Nadat de aangeefster en haar broer weg zijn, praten de rechercheur en de agente nog even na over het gesprek. De agente denkt dat het meisje geen aangifte wil doen omdat ze bang is haar populariteit te verliezen[38]; veel van haar vrienden kennen de verdachte ook. De rechercheur denkt dat het komt doordat het eigenlijk geen verkrachting was, hoe vervelend ze het misschien (achteraf) ook heeft gevonden. Maar het meisje zit nu in een lastig parket; er wordt aan twee kanten aan haar getrokken. Hij weet het overtuigend te brengen en de agente gaat al snel mee in zijn redenering.

Een paar dagen later belt het meisje weer naar de politie. Ze wil toch aangifte doen. Als de rechercheur die eerder geprobeerd heeft aangifte op te nemen dit hoort, moet hij een beetje lachen. Dit kan nog wel even doorgaan zo. De rechercheur spreekt met de chef van de afdeling af dat er op dit moment geen aangifte wordt opgenomen. 'Anders blijf je aan de gang.' Ze zullen nog wel een afspraak met haar maken voor een gesprek, om uit te leggen waarom ze nu geen aangifte op willen nemen en om de mogelijkheden om later eventueel nog aangifte te doen te bespreken. De rechercheur die bij het informatiegesprek aanwezig was (een andere dan de rechercheur die de aangifte op zou nemen) zal dat gesprek voeren.

Deze rechercheur heeft een andere interpretatie van wat er gebeurd is dan de rechercheur die probeerde aangifte op te nemen. Zij denkt dat het meisje helemaal overdonderd was door de jongen en niet wist wat er gebeurde. Volgens haar heeft het meisje ook gezegd dat ze verstijfd was van angst. Dat ze niet wil vertellen kan komen doordat ze het gewoon echt niet wil vertellen (misschien omdat het geen verkrachting was), maar het is ook mogelijk dat het niet lukt, omdat de ervaring zo ingrijpend is geweest.

De rechercheur belt het meisje en maakt een afspraak voor een gesprek. De aangeefster[39] komt samen met een vriendin. De rechercheur vraagt of de vriendin bij de balie kan wachten en gaat met de aangeefster een kamer binnen. Ze vraagt naar de reden waarom het meisje nu wel aangifte wil doen. De aangeefster vertelt dat ze de jongen weer heeft gezien. 'Hij doet er heel stoer over' en vertelt aan iedereen dat ze met elkaar naar bed zijn geweest. Het meisje krijgt nu 'een naam'. Ze zegt dat ze hem niet meer kan zien, ze walgt van hem. Ze noemt heel veel dingen achter elkaar. Ze vindt dat hij dit 'niet zomaar kan doen'. De rechercheur bevestigt dat een paar keer. 'Het is verkeerd wat hij gedaan heeft', dat zou hij 'niet ongestraft moeten kunnen doen'. Ze vraagt of de aangeefster hulp krijgt en of ze goed kan praten met familieleden of anderen. De aangeefster vertelt dat haar familieleden heel veel moeite hebben met de gebeurtenissen. Haar broer wordt bijvoorbeeld heel emotioneel en boos als ze

[38] Dit is ook door de broer van de aangeefster gezegd.

[39] Hoewel het meisje op dit moment geen aangeefster meer is, omdat ze geen aangifte doet, blijf ik haar voor de duidelijkheid zo noemen in deze beschrijving.

erover praat. De rechercheur reageert hierop met de opmerking dat het soms gemakkelijker is om met anderen, die meer op afstand staan, te praten over wat er gebeurd is. Ze zegt dat ze denkt dat het verstandiger is als de aangeefster nu niet meteen aangifte doet, maar dat ze eerst hulp krijgt. 'De sporen zijn veiliggesteld' en aangifte kan ook later nog gedaan worden. Het verjaart nog lang niet, en over een paar weken of een paar maanden, 'als je er klaar voor bent', kan het altijd nog. Dat ze dan even heeft gewacht 'doet niets af aan de aangifte'. Het meisje stemt ermee in. De rechercheur wil weten of ze het ermee eens is. 'Ja, op zich wel.' De rechercheur zegt dat het meisje altijd kan bellen als er iets is en dat zij ook wel als tussenpersoon voor de hulpverlening wil fungeren. Als ze aangifte wil doen kan dat ook bij haar, als ze dat wil. De aangeefster bedankt de rechercheur en vertrekt.[40]
(Zaak 13)

4.1 Inleiding

De aangifte speelt een belangrijke rol in het strafproces (Corstens, 2002; Komter, 2001: 25). Bij verkrachtingszaken start het politieonderzoek in principe pas nadat er aangifte is gedaan. Een aangifte van verkrachting is een verhaal over een gebeurtenis die mogelijk als verkrachting kan worden gecategoriseerd. Op basis van dit verhaal wordt naar informatie gezocht. Die informatie kan vervolgens leiden tot bevestiging of aanpassing van het verhaal van de aangeefster.[41]

Omdat de aangifte zo'n centrale rol heeft in het strafproces, is het belangrijk om te weten hoe de aangifte tot stand komt en wie daarbij betrokken zijn. Wie hebben er invloed op de aanloop naar en de inhoud van de aangifte? Op welke manier hebben zij invloed? In hoeverre is de aangifte het verhaal van de aangeefster? En wat betekent dit voor het strafproces? Deze vragen zullen in dit hoofdstuk en in hoofdstuk 5 naar voren komen. In dit hoofdstuk wordt de invloed van familieleden en bekenden op de inhoud van de aangifte en op de beslissing om aangifte te doen besproken. In het volgende hoofdstuk staat interactie tussen de politie en de aangeefster centraal. Hoewel ze afzonderlijk van elkaar behandeld worden, zijn interactie met bekenden en interactie met de politie niet helemaal van elkaar te scheiden. Rechercheurs en familieleden van de aangeefster hebben in veel gevallen contact met elkaar. Ouders van minderjarige aangeefsters praten bijvoorbeeld altijd met de rechercheur die de zaak behandelt. En de interactie tussen een aangeefster en haar ouders kan invloed hebben op de interactie tussen de aangeefster en een rechercheur die daarop volgt. Interactie tussen aangeefsters en familieleden of bekenden gaat vaak wel voor een deel vooraf aan interactie tussen de aangeefster en rechercheurs. Daarom wordt dit als eerste besproken.

Ik ben niet bij de gesprekken tussen aangeefsters en bekenden of familieleden aanwezig geweest, maar uit de informatie die hierover naar voren kwam in gesprekken

[40] In de periode waarin zaken gevolgd werden op de afdeling, heeft de meldster geen contact meer opgenomen.
[41] De Poot en collega's (2004) en de Poot en van Koppen (2002) beschrijven dit proces. Het gaat in deze beschrijving overigens niet specifiek om verkrachtingszaken, maar om strafzaken in het algemeen.

tussen rechercheurs en betrokkenen, heb ik patronen gehaald. Deze patronen komen in dit hoofdstuk aan de orde.

Invloed familieleden en vrienden

Interactie met familieleden of bekenden heeft invloed op het traject naar de aangifte toe. Het kan de beslissing om wel of niet naar de politie te gaan en om wel of geen aangifte te doen beïnvloeden, doordat er bijvoorbeeld druk wordt uitgeoefend op de meldster om aangifte te doen. En het kan de inhoud van datgene wat verteld wordt beïnvloeden, doordat er bijvoorbeeld al gesproken is over wat er gebeurd is en over de manier waarop dat geïnterpreteerd kan worden. In de hierboven beschreven zaak heeft de aangeefster met familieleden gesproken over wat er gebeurd is. De reacties van familieleden van de aangeefster, komen in de gesprekken die ze met rechercheurs voert een aantal keren naar voren.

Voordat een meldster naar de politie gaat, moet ze een aantal afwegingen maken en beslissingen nemen. Ze moet de gebeurtenissen interpreteren, ze moet bepalen hoe ernstig het was, ze moet bedenken welke consequenties het voor haar heeft om aangifte te doen of om dat niet te doen en ze moet bepalen of ze vindt dat het consequenties voor de verdachte moet hebben. Vrienden en familieleden helpen bij het maken van deze afwegingen en bij het nemen van beslissingen. In de bovenstaande zaak zijn familieleden van de aangeefster op een aantal manieren betrokken bij de aanloop naar de aangifte.

- Familieleden van de aangeefster helpen haar de gebeurtenis te definiëren: als ze gemeenschap heeft gehad terwijl ze niet wilde, gaat het om verkrachting (*gezamenlijke constructie*).
- De familie van de aangeefster steunt haar, door te bevestigen dat het niet haar schuld is en dat ze naar de politie moet gaan. Eén familielid, de broer van de aangeefster, ondersteunt haar door aanwezig te zijn bij gesprekken met de politie. De steun van haar familie lijkt soms uit te monden in het uitoefenen van druk om aangifte te doen *(steun en druk*)
- Bij het vertellen over wat er gebeurd is, houdt de aangeefster rekening met verwachte reacties en gevoelens van anderen; ze vertelt, in het gesprek waar haar broer niet bij is, dat hij heel veel moeite heeft met de gebeurtenissen. Het is mogelijk dat het hierdoor voor haar moeilijker werd om te vertellen waar hij bij was (*rekening houden met reactie en verwachtingen omgeving).*
- Familieleden spelen op de achtergrond een rol in de gesprekken tussen de aangeefster en rechercheurs, doordat rechercheurs duidelijk rekening houden met de mogelijkheid van een aangifte die onder druk van familieleden wordt gedaan. Dat heeft invloed op de manier waarop ze met de aangifte omgaan. In het volgende hoofdstuk wordt dit besproken.

In de onderstaande paragrafen worden de eerste drie punten besproken; gezamenlijke constructie, steun en druk en rekening houden met de omgeving. Daarnaast komt een vierde vorm van betrokkenheid van anderen vóór de aangifte aan de orde:

- Anderen dan het vermeende slachtoffer kunnen melding doen bij de politie (*melding door anderen*).

4.2 Gezamenlijke constructie

Mensen die aangifte doen bij de politie hebben vaak al meerdere keren gesproken over wat ze hebben meegemaakt. Bij het praten hierover met vrienden en familieleden worden gezamenlijk verhalen geconstrueerd: gesprekspartners reageren op elkaar, interpreteren wat er wordt gezegd en geven er gezamenlijk betekenis aan. Crombag en collega's (2005) bespreken de manier waarop er soms op kinderen en verstandelijk gehandicapten is ingepraat, voordat ze bij de politie komen. Ouders stellen bijvoorbeeld (suggestieve) vragen en maken opmerkingen die het kind in het verhaal dat ze aan de politie vertelt opneemt. Het is dan voor de politie niet meer mogelijk te onderscheiden wat van het kind zelf komt en welke informatie door anderen is aangeleverd of aangepraat (Crombag et al., 2005: 128-130).

In veel van de gevolgde zaken en in zaken waarover gesproken werd bij de bureaus, hebben meldsters met anderen gesproken voordat ze naar de politie zijn gekomen. In 16 van de 23 gevolgde zaken heeft de meldster eerder met anderen gesproken. In zes gevallen is niet bekend of de aangeefster met anderen heeft gesproken. Eén meldster heeft niet met anderen gesproken voordat ze naar de politie is gegaan. Zij is direct na de gebeurtenis naar het bureau gekomen. De aangeefsters die met anderen hebben gesproken, hebben dat soms op eigen initiatief gedaan. Een meisje dat door een onbekende man is aangerand, heeft meteen nadat ze thuis kwam aan haar ouders en vriend verteld wat er was gebeurd. Sommige aangeefsters vertelden over de verkrachting nadat anderen, zoals ouders, zelf iets gemerkt of gehoord hadden en daar vragen over stelden.

Soms wordt een verhaal ook doorgegeven van de een naar de ander, waarna de zaak 'aan het rollen komt'. In één van de zaken heeft een meisje aan een collega verteld dat ze verkracht is. Die collega vertelt dat aan haar baas. Hij spreekt de aangeefster erover aan en hij overtuigt haar ervan dat ze met haar ouders moet praten. Dat doet ze. Haar ouders nemen vervolgens contact op met de politie. In een zaak die niet gevolgd is maar die besproken wordt op één van de bureaus, belt een vrouw naar de politie met de mededeling dat haar dochter is verkracht. Haar dochter had dit aan een vriendin verteld, die het aan de moeder van het meisje doorgaf. De moeder vroeg vervolgens of het verhaal klopte en de aangeefster bevestigde dat. In deze zaken hebben verschillende mensen over de gebeurtenissen gesproken, met de aangeefster en met elkaar, voordat er contact met de politie is opgenomen. De beslissing om naar de politie te gaan, is in deze gevallen niet alleen door de aangeefster genomen.

4.2.1 Twijfel over hoe te interpreteren

In gesprekken tussen aangeefsters en bekenden, geven bekenden regelmatig hun oordeel over de gebeurtenissen. Ze vertellen soms ook wat de aangeefster volgens hen zou kunnen of moeten doen. De meeste aangeefsters in de gevolgde zaken lijken niet te twijfelen over hoe ze de gebeurtenis moeten categoriseren.[42] Maar sommige aangeefsters vertellen aan de politie dat ze in eerste instantie niet zeker wisten hoe ze

[42] Hoewel aangeefsters wel vaak twijfelen over wat ze moeten doen.

de gebeurtenissen moesten interpreteren. In drie van de gevolgde zaken komt dit duidelijk naar voren in de gesprekken bij de politie.

> Een vrouw die gemeenschap heeft gehad met een man die ze dezelfde dag heeft leren kennen, vertelt dat ze in eerste instantie positief was over hem en over de avond. Op het moment dat de man vertrokken is, begint ze echter na te denken over wat er gebeurd is. Ze voelt zich vreemd, ze vindt dat ze anders reageert dan normaal en ze kan zich weinig herinneren van de avond. Ze krijgt het idee dat er iets niet klopt. Er begint zich een vermoeden te vormen dat de verdachte iets in haar drankje heeft gedaan. Ze gaat langs bij een vriend om dit vermoeden te bespreken. Samen reconstrueren ze wat er gebeurd zou kunnen zijn. De vriend bevestigt dat de vrouw naar de politie moet gaan om uit te vinden of er inderdaad een middel in haar drankje is gedaan. Met dit verhaal (dat er misschien iets in haar drankje is gedaan en dat ze misschien verkracht is) komt de meldster bij de politie. Daar wordt geprobeerd het verhaal verder te construeren, door gedetailleerd te vragen naar wat de aangeefster zich herinnert en door ook andere mogelijke interpretaties te noemen. Er wordt ook geprobeerd te achterhalen of er sporen van een middel te vinden zijn in het restje cola dat nog in het glas zit.
> (zaak 21)

In het bovenstaande geval ontwikkelt de aangeefster zelf het vermoeden dat ze misschien verkracht is en bespreekt ze dit met een vriend. Ze vraagt een reactie op haar vermoeden aan de vriend. Hij erkent de mogelijkheid van een verkrachting en bevestigt dat ze naar de politie moet gaan.

In een andere zaak komt uit het verhaal van een getuige naar voren dat de aangeefster datgene wat ze heeft meegemaakt zelf in eerste instantie niet als verkrachting definieert. Als de getuige zegt dat het om verkrachting gaat, leidt dat tot een andere kijk op de gebeurtenissen.

> Een getuige vertelt dat hij een 'onschuldige grap' maakte tegen een vriendin van hem. Zij barstte daarop in tranen uit. Toen hij vroeg wat er was, zei ze 'dat ze seks had gehad met [naam] en dat ze eigenlijk helemaal niet wilde. Ik vroeg heb je dat dan niet gezegd en ze zei wel 4, 5, 6 keer.' Ze had hem ook van zich afgeduwd maar toen hij 'bleef terugkomen heeft ze het maar over zich heen laten komen' om er snel vanaf te zijn. Even later zegt de getuige dat het toch anders ging en dat hij vroeg nadat de aangeefster had gezegd dat ze seks met de verdachte had gehad: 'Wilde jij dat dan?', waarop de aangeefster zei: 'Nee, ik wilde dat helemaal niet.' De getuige had daarop gezegd: 'Dan is het aanranding of verkrachting.' Hij zegt dat het wel leek alsof de aangeefster zelf niet besefte dat het aanranding of verkrachting was. De rechercheur vraagt: 'Hoe reageerde ze toen je zei dat het dan verkrachting was?' De getuige vertelt dat ze in tranen was, doodstil zat en met haar hoofd op tafel lag. Ze was 'helemaal ondersteboven, zo had ik haar nog nooit gezien'.
> (zaak 9)

Mensen weten soms niet meteen precies hoe ze een gebeurtenis die ze later als (mogelijke) verkrachting definiëren, moeten interpreteren. Dat betekent overigens niet dat het in die gevallen dan waarschijnlijk niet om verkrachting gaat. Maar mensen zoeken soms reflectie bij anderen om betekenis te geven aan ervaringen en om

bevestiging te krijgen voor gedachten en gevoelens. Anderen geven die reflectie ook vaak vanzelf, als iemand iets vertelt. Verhalen worden mede verteld om gezamenlijk uit te zoeken wat er gebeurd is, hoe dat beoordeeld moet worden en hoe erop gereageerd moet worden (Ochs & Capps, 2001: 2). Gesprekspartners kunnen hulp en (morele) 'richtlijnen' bieden en ze kunnen helpen een gebeurtenis te definiëren. Ze kunnen ook bevestigen dat het gedrag van het vermeende slachtoffer niet vreemd of verkeerd was en het gedrag van de andere persoon wel. Of ze kunnen juist zeggen dat het vermeende slachtoffer verkeerd heeft gehandeld. De communicatie met vrienden, familieleden en bekenden kan op die manier beïnvloeden of er melding of aangifte wordt gedaan. Het kan ook invloed hebben op de eventuele inhoud ervan.

Uit onderzoek van Vorrink (1982) blijkt ook dat een deel van de aangeefsters van verkrachting naar de politie ging 'op aanraden van iemand uit haar omgeving'. Van de vijftien vrouwen die in het onderzoek van Vorrink aangifte deden, namen er zes zelf het initiatief om naar de politie te gaan, terwijl zes aangeefsters mede op aanraden van iemand anders naar de politie gingen. In drie gevallen nam iemand anders contact op met de politie (Vorrink, 1982: 138).

Dat het soms moeilijk is om te bepalen of een situatie als verkrachting kan worden gedefinieerd of niet, blijkt onder andere uit Amerikaans onderzoek dat door Fisher en collega's (2003) onder studentes is uitgevoerd. Sommige vrouwen die een ervaring hebben gehad die volgens de wet onder het begrip verkrachting valt, blijken dat niet zo te benoemen. Het deel van de vrouwen dat een verkrachting niet als zodanig definieerde, varieerde in onderzoeken die door Fisher en collega's genoemd worden van een derde tot tweederde. In het onderzoek van Fisher en collega's ging het om ongeveer de helft.[43] Een klein deel van de vrouwen dat niet verkracht was, maar dat slachtoffer was geworden van een ander seksueel delict, omschreef dat juist wel als verkrachting (Fisher, Daigle, Cullen & Turner, 2003: 562-563).

Mensen benoemen en categoriseren ervaringen dus lang niet altijd in overeenstemming met juridische definities.[44] Juridische bepalingen spelen bij de politie een belangrijke rol. Om een strafrechtelijke procedure te starten moeten ervaringen in verband worden gebracht met wetten en beschrijvingen daarin. In de interactie tussen bekenden spelen juridische definities meestal alleen op de achtergrond een rol.[45] Veel mensen hebben echter wel (duidelijke) ideeën en beelden over wat een verkrachting is.

---

[43] In de vragenlijst waren items opgenomen die wijzen op verkrachting. Deze werden voorgelegd aan de studentes, met de vraag of ze dit weleens hadden meegemaakt, en zo ja, hoe vaak. Vervolgens werd gevraagd elk van de gebeurtenissen te beschrijven. Na het beschrijven van elke gebeurtenis werd onder andere gevraagd 'Beschouwt u de gebeurtenis als verkrachting?' De antwoorden op de items die op verkrachting zouden duiden werden vervolgens vergeleken met de antwoorden op de vraag over de defintie van de gebeurtenissen. Het onderzoek werd overigens uitsluitend onder vrouwen uitgevoerd. Het is mogelijk dat het percentage mannelijke slachtoffers dat een gebeurtenis die als verkrachting valt te definiëren als zodanig benoemd, nog lager ligt, in verband met het grotere taboe op verkrachting van mannen.

[44] Dat lijkt overigens ook voor andere delicten te gelden.

[45] Het gebruik van een begrip in het dagelijks leven en de juridische invulling ervan zijn niet gelijk aan elkaar, maar ze hangen wel met elkaar samen. De wetgeving over verkrachting kan bijvoorbeeld worden gewijzigd omdat de delictsomschrijving niet overeenkomt met wat er in het dagelijks leven als verkrachting wordt ervaren. In 1991 werd bijvoorbeeld een wetswijziging ingevoerd, waarin onder andere verkrachting binnen het huwelijk strafbaar werd gesteld. Door die wetswijziging zullen weer meer mensen de betreffende handelingen ook als verkrachting gaan beschouwen.

Mensen die een gebeurtenis die juridisch als verkrachting is te definiëren niet als zodanig categoriseren, zullen meestal geen melding doen bij de politie (omdat ze het gebeurde niet als strafbaar feit zien). Mensen die wel melding of aangifte doen, vinden het soms moeilijk hun ervaring te definiëren. Sommige aangeefsters hebben bij het begrip 'verkrachting' een beeld dat niet overeenkomt met wat zij hebben meegemaakt.[46] Gesprekken met bekenden kunnen helpen een ervaring te interpreteren en te bepalen wat er vervolgens gedaan kan worden.

4.2.2 Veranderingen in afwegingen van aangeefsters

Ideeën van meldsters over wat er gebeurd is, ontwikkelen zich niet alleen in gesprekken met anderen, maar ook in afwegingen die ze zelf maken. Sommige meldsters krijgen na verloop van tijd het idee dat wat er is gebeurd 'niet klopt' en dat ze er iets mee moeten doen. In 10 van de 23 gevolgde zaken ging de meldster pas na langer dan een jaar naar de politie. Deze meldsters waren nog niet eerder naar de politie gegaan omdat ze er nog niet aan toe waren, omdat ze dachten dat ze het wel weer snel zouden vergeten of omdat ze dachten dat het gebeurde niet zo erg was. Rassin en Van Koppen beschrijven de reacties van kinderen die slachtoffer worden van seksueel misbruik. Zij realiseren zich in eerste instantie lang niet altijd dat het om een ernstig misdrijf gaat. Pas op latere leeftijd gaan ze het als zodanig definiëren en reconstrueren (Rassin & Van Koppen, 2002: 509). Voor jongeren en volwassenen geldt dit soms ook, vooral als het om verkrachting door een bekende gaat.

> Een meisje dat op haar dertiende seksueel misbruikt is door een vriend van haar moeder, doet daar op haar vijftiende aangifte van. Ze dacht eerder dat het haar eigen schuld was en dat het haar wel zou lukken om het te vergeten, maar ze merkt, nadat ze voor het eerst met haar vriend naar bed is geweest, dat ze er steeds weer aan moet denken. Haar moeder merkt dat er iets met haar aan de hand is. Het meisje vertelt dat er op seksueel gebied iets is gebeurd, maar ze laat er verder niet veel over los. Op het moment dat ze de man weer gezien heeft, gaat ze naar haar moeder en vertelt ze dat hij het is geweest. Haar moeder neemt haar vervolgens mee naar de politie. De aangeefster vertelt bij de politie dat ze merkt dat ze de ervaring niet los kan laten. Hoe ouder ze wordt, hoe meer last ze ervan krijgt.
> (Zaak 23)

Een ervaring die de aangeefster heeft geprobeerd af te sluiten, blijkt toch steeds weer naar boven te komen. De aangeefster blijft er aan denken en mensen in haar omgeving merken dat er iets met haar is. Interactie met bekenden speelt dus ook hier een rol. Hoewel de aangeefster zelf merkt dat ze de ervaring niet los kan laten, gaat ze pas naar de politie nadat haar moeder gemerkt heeft dat er iets met haar aan de hand is.

[46] Dat geldt overigens ook voor verdachten. Een (niet-Nederlandse) verdachte zegt bijvoorbeeld: 'maar niet verkracht, ze was echt [aan het] kussen […]. Verkrachting dat is forceren.' Even later zegt hij: 'Als rape is, ze moet huilen, ze is, maar is niet zo.' Deze verdachte werd overigens niet vervolgd.

4.3 Reacties en verwachtingen omgeving

Gebeurtenissen kunnen worden gedefinieerd en geconstrueerd in interactie met anderen. Maar ook reacties die erná verwacht worden, kunnen invloed hebben op het al dan niet doen van aangifte. Het doen van aangifte heeft consequenties; mensen in de omgeving van de aangeefster horen over de gebeurtenissen en reageren erop. Als een zaak wordt vervolgd, komen verhalen in de openbaarheid. Hoewel er uitzonderingen zijn, zijn zittingen in principe toegankelijk voor publiek.[47] Dit betekent dat allerlei persoonlijke en pijnlijke details in het openbaar besproken worden. Dat is voor veel betrokkenen geen prettig vooruitzicht.

4.3.1 Verhalen sluitend maken

Voor aangeefsters die jonger dan achttien jaar zijn, geldt de 'openbaarheid' in zekere zin ook in een eerder stadium van het traject. Het gaat daarbij om openbaarheid naar ouders toe. Hoewel ouders vaak niet bij het opnemen van de aangifte aanwezig zijn, worden ze door de politie intensief bij het proces betrokken. Rechercheurs vinden dat zij, in grote lijnen, moeten weten wat er gebeurd is. Veel jongeren hebben daar problemen mee.

> Een zestienjarig meisje heeft aangifte gedaan van verkrachting. Na verloop van tijd blijkt dat het verhaal dat ze verteld heeft niet klopt. Ze heeft, onder druk van de politie, aan haar ouders toegegeven dat ze niet de waarheid heeft verteld. De rechercheurs spreken hierna nog een keer met de aangeefster.
> De rechercheur vraagt naar ontwikkelingen die zich dat weekend hebben voorgedaan bij de aangeefster thuis.
> A: 'Hoe bedoelt u?'
> R2 legt het uit
> A: 'Ja, we hebben goed gepraat.'
> R2: 'Wat heb je nu verteld?'
> A: 'De waarheid. Echt de waarheid.'
> R2: 'Ik hoop dat je dat hier ook gaat doen. […]. Je wordt als verdachte gehoord, voor het doen van valse aangifte. […] eieren voor je geld kiezen. Het woord is aan jou.'
> A: 'Wat moet ik zeggen?'
> R: 'Waarom heb je dit verteld?'
> A: 'Ik heb dit verteld omdat ik weet hoe m'n ouders reageren als ze dit hoorden. Wat moet ik zeggen. Eigenlijk heb ik nooit gewild dat dit uit zou komen. […]. […] voor anderen gedaan, voor [ouders en vrienden]'. De aangeefster begint te huilen. 'Het spijt me echt. […].'
> R2: 'Maar vertel nu dan eens het echte verhaal.'

[47] Bij zaken waarin verdachten van onder de achttien jaar worden vervolgd, is de zitting niet openbaar. Als de verdachte volwassen is en de aangeefster minderjarig, is de zitting in principe wel openbaar.

De aangeefster vertelt dat ze wel verkracht is, maar op een andere manier dan ze eerder vertelde. Ze vertelt wat er volgens haar gebeurd is. De rechercheurs zeggen dat ze dat niet geloven.
R1: 'Begrijp je een beetje dat wij je nu niet meer geloven?'
De aangeefster zegt dat ze dat begrijpt.
R1: 'We hebben je genoeg mogelijkheden gegeven om te zeggen dat het anders is gegaan. […].'
A: 'Ik kon toch niet meer zeggen dat het niet gebeurd was.'
R1 en r2: 'Juist wel!'.
R2: 'We hebben je zoveel mogelijkheden gegeven. […].'
R1: 'Waarom heb je dat niet gedaan? Waarom heb je niet gezegd wat er echt gebeurd is?'
A: 'Wat ik hier vertelde moet ik ook thuis vertellen.'

Het onderwerp komt nog een aantal keren terug in het gesprek.
R1 zegt dat ze de aangeefster zo vaak de mogelijkheid heeft gegeven om de waarheid te vertellen.
De aangeefster zegt dat ze dan ook naar haar ouders zouden gaan. 'Jullie hebben toch geen beroepsgeheim.'
De rechercheurs zijn even stil.
R1: 'Nee, van minderjarigen tegenover de ouders niet.'

R2: 'Hoe is het thuis gegaan, nadat je ouders thuis waren gekomen? […].'
A: […]
R2: 'Ja, maar wat mocht dan niet uitkomen?'
A: 'pfff. Ja, wat er echt gebeurd is. Dit.'
R2: 'Dus de verkrachting mocht niet uitkomen?'
A: 'Nee. Hoé het gebeurd is.'
R2: '[…] dus toen heb je weer een nieuw verhaal verzonnen.'
De aangeefster is stil.
(zaak 16)

Het is niet zeker dat de aangeefster iets anders aan de politie zou hebben verteld, als rechercheurs haar ervan verzekerd zouden hebben dat haar ouders dat niet te horen zouden krijgen. Maar in het gesprek komt het feit dat haar ouders te weten komen wat zij bij de politie vertelt, naar voren als een belangrijke zorg en als reden om niet alles te vertellen. De aangeefster zegt dat ze datgene wat ze aan de rechercheurs vertelt, ook thuis moet vertellen. Ze heeft het gevoel dat ze de verhalen sluitend moet maken. Als ze niet alles aan haar ouders wil vertellen, kan ze ook niet alles aan de rechercheurs vertellen, omdat ze weet dat haar ouders er dan van zullen horen. En ze weet dat de verhalen die ze op beide plekken vertelt, vergeleken zullen worden.

De weerstand om aan ouders te vertellen wat er precies gebeurd is, komt vaker voor bij jonge meldsters. In de gevolgde zaken zijn zeven meldsters op het moment van de melding tussen de veertien en achttien jaar. Als zij aangifte doen, worden hun ouders bij het proces betrokken. Eén meldster wil niet dat haar ouders erachter komen dat ze bij de politie is geweest. Zij wil ook geen aangifte doen. Ze wil na de melding snel naar huis, zodat haar ouders niet merken dat ze weg is geweest. Drie meldsters zeggen dat ze niet willen dat hun ouders te weten komen wat er precies is gebeurd.

Hun ouders zijn wel op de hoogte van het feit 'dat er iets is gebeurd'; zij hebben daar zelf over gebeld naar de politie. Ze weten echter niet wat zich precies heeft afgespeeld en de aangeefsters willen dat (in eerste instantie) zo houden.[48] In een andere zaak is de vader van de meldster de verdachte. Haar moeder weet ervan. Bij één meldster is niet bekend of haar ouders op de hoogte zijn; zij doet geen aangifte, dus ze worden niet door de politie op de hoogte gesteld. Een andere meldster heeft op eigen initiatief aan haar ouders verteld wat er gebeurd is. Zij was aangerand door een onbekende man terwijl ze op straat fietste.

Het al dan niet vrijwillig vertellen over de gebeurtenissen aan ouders, kan onder andere te maken hebben met kenmerken van de zaak. Aanranding door een onbekende man is een ander soort ervaring dan met een jongen meegaan naar zijn huis, vrijwillig met hem zoenen en vervolgens verkracht worden. Het schuldgevoel en de problemen met het interpreteren van een situatie zijn in het laatste geval waarschijnlijk groter dan in het eerste. Bij zaken die op de afdeling besproken worden, maar die ik niet gevolgd heb, komt een vergelijkbaar beeld naar voren. Er wordt bijvoorbeeld een zaak besproken van een meisje dat niet aan haar ouders wilde vertellen dat ze verkracht was door een bekende (waarmee ze eerder vrijwillig gezoend had), uit angst voor straf. Een jongen die melding heeft gedaan van verkrachting wil ook niet dat zijn ouders erachter komen. In een gesprek met de politie heeft hij, na aandringen van de politie, gezegd dat hij het toch zal vertellen.

4.3.2 Schaamte en schuldgevoel

Schaamte voor familieleden en bekenden speelt een rol bij de manier waarop een verhaal aan de politie wordt verteld. Als aangeefsters weten dat familieleden zullen horen wat zij hebben verteld, kan dit extra druk op hen leggen om een verhaal te vertellen waarin ze zelf 'correct' hebben gehandeld, of om het verhaal dat ze aan familie hebben verteld ook aan de politie te vertellen, zelfs al klopt dat niet helemaal.

> Een meisje heeft aan haar moeder verteld dat ze verkracht is door een familievriend. In een informatiegesprek met de rechercheur, waar haar moeder bij is, vertelt ze dat de man haar met geweld heeft verkracht. Als ze later alleen met de rechercheur praat, zonder haar moeder erbij, vertelt ze na lang aandringen dat het anders is gegaan. De man had haar geld beloofd als ze een keer gemeenschap met hem zou hebben en zij heeft daar mee ingestemd. Ze schaamt zich hiervoor en ze durft het bijna niet te vertellen. Ze laat wel snel merken dat het anders is gegaan dan ze in eerste instantie vertelde, maar ze durft niet te zeggen hoe precies. Ze is ook bang dat haar moeder erachter zal komen en dat ze boos op haar zal worden. Uiteindelijk spreekt ze met de rechercheur af dat ze aan hem zal vertellen wat er gebeurd is en dat hij dit aan haar moeder zal vertellen.
> (zaak 23)

De aangeefster in de bovenstaande zaak vertelt aan de rechercheur 'wat er echt gebeurd is', hoewel ze bang is dat haar moeder daar boos om zal worden. Sommige aangeefsters blijven bij de politie (in eerste instantie) bij het verhaal dat ze ook aan hun

[48] De politie accepteert dit overigens niet. Zij vinden dat de ouders van minderjarige aangeefsters op de hoogte moeten zijn van wat er gebeurd is. De meldsters moeten dit (in grote lijnen) aan hun ouders vertellen, als ze aangifte willen doen. Als zij het zelf niet vertellen, vertellen rechercheurs het.

ouders hebben verteld en blijken later een valse aangifte gedaan te hebben.[49] In één van de gevolgde zaken werd de aangeefster vervolgd wegens het doen van valse aangifte. Daarnaast bespraken rechercheurs op de afdeling zaken van aangeefsters die vervolgd werden wegens het doen van valse aangifte. Bij het begrip 'valse aangifte' stellen mensen zich soms iemand voor die bewust voordeel wil behalen uit het valselijk beschuldigen van iemand anders (bijvoorbeeld uit wraak, of om overspel te verbergen) (Adler, 1987: 74). Maar bij de gevallen van valse aangifte die ik heb gezien ging dat niet op.[50] 'Valse aangiftes' lijken regelmatig voort te komen uit aansporingen van familieleden en bekenden, die vinden dat de aangeefster met het verhaal dat ze heeft verteld of dat ze bevestigt, aangifte moet doen. De aangeefster heeft dan het gevoel dat ze niet meer terug kan of niet meer van het verhaal af kan wijken.

4.4 Steun omgeving

Het belang van steun van mensen in de omgeving bij het doen van aangifte van verkrachting, is in verschillende studies aangetoond. Daaruit bleek onder andere dat mensen die gesteund worden door vrienden en familie, vaker aangifte doen dan mensen die deze steun niet krijgen (Frazier & Haney, 1996: 608).[51] De steun van bekenden is belangrijk, omdat dit het gemakkelijker maakt om het strafrechtelijke proces 'in te gaan' en het vol te houden. Steun van bekenden kan ook bevestigen dat de beslissing om aangifte te doen juist is. Het biedt verder een mogelijkheid om emoties en verhalen die aan het proces verbonden zijn kwijt te kunnen. Vooral als het gaat om verkrachting of seksueel misbruik door bekenden, lijkt de steun van familieleden heel belangrijk te zijn. In verschillende zaken gingen (vermeende) slachtoffers pas naar de politie op het moment dat ze gesteund werden door ten minste één persoon uit hun omgeving. Vaak is dit een familielid. Soms bieden vrienden of 'buitenstaanders', zoals docenten, die steun. In 18 van de 23 gevolgde zaken wordt de meldster gesteund door familieleden en bekenden. In twee van de achttien zaken wordt de meldster gesteund door één of meerdere familieleden, terwijl andere familieleden de verdachte steunen. In de andere vijf zaken is niet bekend of de meldster gesteund wordt door familieleden of bekenden. De grens tussen steun en druk is overigens niet altijd duidelijk te leggen.

[49] Dit betekent niet altijd dat er helemaal niets klopt van wat ze verteld hebben, of zelfs dat zeker is dat ze niet verkracht zijn (door de verdachte of door iemand anders). Het betekent wel, dat duidelijk is geworden dat ze op een bepaald moment (ernstig) gelogen hebben tegen de politie over wat er gebeurd is.
[50] Rechercheurs vertelden overigens weleens over aangiftes die volgens hen door hele 'foute' personen of om hele verkeerde redenen werden gedaan. Het ging dan bijvoorbeeld om zaken waarin vrouwen hun ex-partner beschuldigden van het seksueel misbruiken van hun kind, of waarin mannen de nieuwe partner van hun ex-vrouw hiervan beschuldigden. In een aantal van zulke zaken hadden rechercheurs het idee dat er aangifte werd gedaan in verband met de voogdij over de kinderen of uit wraak naar de ex-partner.
[51] Voor familie, partners en vrienden is verkrachting ook een ingrijpende ervaring. Vrienden bleken er in een Amerikaans onderzoek over het algemeen goed mee om te kunnen gaan, maar niet altijd (Ahrens & Campbell, 2000).

4.4.1 Druk om wel of geen aangifte te doen

Als ouders van minderjarigen horen dat hun dochter of zoon zou zijn verkracht, reageren ze vaak heel emotioneel. Veel ouders willen dat hun kind meteen naar de politie gaat om aangifte te doen. De politie start in principe alleen een onderzoek als de meldster zelf aangifte wil doen. Sommige ouders zetten, door hun eigen emoties en de wens om de dader te straffen, echter veel druk op meldsters om aangifte te doen. Als iemand aangifte doet als gevolg van aansporingen of druk door anderen, betekent dat niet dat er geen verkrachting heeft plaatsgevonden. Het kan ook zo zijn dat een (vermeend) slachtoffer het niet wil vertellen of het op een andere manier wil verwerken. Het is ook mogelijk dat een meldster wat aansporing nodig heeft voordat ze aangifte durft te doen. Maar er is ook een gevaar dat meldsters niet tegen de druk van ouders of anderen opkunnen en iets verzinnen, of tegen hun wil aangifte doen. Bij drie meldingen had de politie de indruk dat ouders druk op de meldster uitoefenden om aangifte te doen. In een ander geval vertelde de meldster dat ze naar de politie was gegaan nadat haar zus daar op had aangedrongen. In één van deze vier zaken heeft de meldster ook aangifte gedaan, in de andere drie zaken is het bij een melding gebleven.

Tegenover druk om aangifte te doen, die vaak van bijvoorbeeld ouders uitgaat, zijn er ook gevallen waarin druk wordt uitgeoefend door familie om geen aangifte te doen. In de twee gevallen waarin ik dat heb gezien, ging het om zaken die zich binnen families afspeelden. Een meisje dat door haar oom misbruikt is, die dat eerst erkend heeft en later weer ontkent, krijgt te maken met druk uit haar familie om geen aangifte te doen. Ook de beslissing van een meisje dat aangifte doet tegen haar vader, terwijl haar moeder zegt niet te geloven dat hij haar seksueel misbruikt heeft, wordt haar niet in dank afgenomen. Een andere persoon die druk kan uitoefenen op de aangeefster, om haar af te houden van het doen van aangifte, is de verdachte. Ik heb dit in de gevolgde zaken niet gezien.

4.4.2 Reactie van verdachte

De reactie van de verdachte kan beïnvloeden of de meldster al dan niet aangifte doet. De verdachte kan door zijn gedrag na de gebeurtenissen, erkennen of ontkennen dat hij verkeerd heeft gehandeld. Hij kan de meldster daardoor steun bieden of steun onthouden. In drie van de gevolgde zaken heeft de reactie van de verdachte na de gebeurtenissen en de manier waarop hij er met anderen over praat, duidelijk invloed op de beslissing van de meldster om wel of geen aangifte te (willen) doen.

> Een meisje vertelt dat ze in eerste instantie geen aangifte wilde doen van seksueel misbruik door haar oom, nadat hij (in aanwezigheid van anderen) had toegegeven dat hij 'aan haar had gezeten'. Later trekt hij dit echter weer in en krijgt het meisje van familieleden te horen dat ze leugens aan het verspreiden is en dat ze gestoord is. Op dat moment besluit ze om toch naar de politie te gaan om aangifte te doen. Ze wordt daarbij gesteund door een nicht.
> (zaak 20)

Dat de oom zijn eerdere verklaring weer intrekt, kan gezien worden als het intrekken van steun voor het verhaal van de aangeefster. Dit leidt er niet alleen toe dat zij geen begrip en spijtbetuiging krijgt van haar oom, maar ook dat andere familieleden haar

een leugenaarster noemen. Hierdoor valt ook de steun van een aantal andere familieleden weg. De reactie van de verdachte leidt ertoe dat het meisje aangifte doet. Dat is ook in een andere zaak te zien.

> Het meisje in de zaak waarmee dit hoofdstuk begint, wordt in haar beslissingen om wel of geen aangifte te doen mede gestuurd door handelingen van de verdachte na de bewuste avond. Die 'vertelt overal rond' dat hij met haar naar bed is geweest. Hij doet er 'heel stoer over'. Als het meisje hem ziet, walgt ze van hem. De reacties van de verdachte en
> het contact met hem beïnvloeden de wens van het meisje om toch aangifte te doen.
> (zaak 13)

Reacties van de verdachte hebben in de beschreven zaak tot gevolg dat er aangifte wordt gedaan.[52] Het omgekeerde komt ook voor. Als het contact na de (vermeende) verkrachting op een positieve manier verloopt, is het mogelijk dat de meldster toch geen aangifte doet of dat ze haar aangifte ongedaan wil maken. Dat is geen onbekend fenomeen: vrouwen die mishandeld worden door hun man gaan bijvoorbeeld vaak weer naar hem terug nadat ze hem weer gesproken hebben en hij beterschap heeft beloofd (Malsch & Visscher, 2002: 5). In één van de gevolgde zaken wil een vrouw de aangifte 'weer intrekken' nadat ze met haar ex-man (de verdachte) heeft gesproken.[53] De officier van justitie gaat ermee akkoord en seponeert de zaak; hij vond het toch al een 'zwakke zaak'.

4.4.3 Aanwezig bij gesprekken

Als een meldster daar prijs op stelt, mag er een bekende aanwezig zijn bij de melding en bij de aangifte. Bij meldingen zijn regelmatig vrienden of familieleden aanwezig. Bij aangiftes is dat minder vaak het geval. In negen zaken was er een bekende aanwezig bij het informatiegesprek of de melding. In twee van de negen zaken was er ook een bekende aanwezig bij het opnemen van (een deel van) de aangifte.

Bij meldingen praten degenen die erbij zitten regelmatig mee. In een zaak waarbij een meisje dat veel te veel gedronken heeft niet goed meer weet wat er is gebeurd, behalve dat er een jongen bovenop haar lag die 'bezig was' toen ze weer bijkwam, voert haar vriendin regelmatig het woord om te vertellen wat zij van de situatie vindt. Zij is daar veel duidelijker over dan de meldster. De moeder van een vrouw die vertelt dat haar baas haar verkracht heeft, geeft ook regelmatig haar mening. Rechercheurs laten het vrijwel altijd toe dat een bekende af en toe meepraat. Vooral ouders en andere familieleden worden in de gelegenheid gesteld om mee te praten. Rechercheurs betrekken ze er soms expliciet bij. De broer van het meisje uit de zaak waarmee dit hoofdstuk begint is bij de aangiftes aanwezig. Af en toe geeft hij zijn mening over wat er gebeurd is. Hij geeft soms ook antwoord op vragen die de rechercheur aan de aangeefster stelt. Op de vraag waar de aangeefster zo bang voor is, antwoordt haar

[52] In dit geval hadden de rechercheurs overigens besloten de aangifte nog niet op te nemen, in verband met eerdere mislukte pogingen om aangifte op te nemen.
[53] Hoewel het intrekken van de aangifte wettelijk niet mogelijk is, wordt een verzoek om de zaak te seponeren in de praktijk wel regelmatig gehonoreerd.

broer: 'Ze is bang dat ze vrienden kwijtraakt.' De rechercheur vraagt hier vervolgens over door aan de aangeefster.

De invloed van de aanwezigheid van een bekende bij het gesprek is vrij direct merkbaar in gevallen waarin zij actief betrokken is bij het gesprek. De aanwezige persoon kan het gesprek echter ook indirect beïnvloeden. Aan de ene kant is het mogelijk dat een aangeefster zich gesteund voelt en daardoor meer ontspannen praat. Aan de andere kant kan de aanwezigheid van een bekende het moeilijker maken om allerlei details te vertellen. Bovendien is het mogelijk dat een aangeefster rekening gaat houden met de gevoelens van de persoon die erbij is. In de zaak waarmee het hoofdstuk begint vertelt de aangeefster tijdens het laatste gesprek, waarbij ze alleen is, dat haar broer zoveel moeite heeft met wat er gebeurd is. De aanwezigheid van haar broer bij het vorige gesprek kan ervoor gezorgd hebben dat de aangeefster minder vrij praatte.

4.5 Melding door een bekende

Vrienden, bekenden en mensen uit de omgeving van betrokkenen doen soms melding van (een vermoeden van) verkrachting of seksueel misbruik. Soms wordt de politie gebeld door bijvoorbeeld huisartsen en docenten. Daarnaast komen familieleden van vermeende slachtoffers soms naar de politie. In de zaken die besproken worden op de afdeling wordt regelmatig melding gedaan door ouders. Er wordt ook een keer melding gedaan door een vriend van een vermeend slachtoffer. In vier van de gevolgde zaken doen familieleden telefonisch melding bij de politie, drie keer met medeweten (of 'in opdracht') van het vermeende slachtoffer. In deze drie gevallen is het vermeende slachtoffer bij het informatiegesprek dat op de melding volgt aanwezig. Eén keer wordt er melding gedaan en wordt er een informatiegesprek met de melders gehouden, zonder dat het vermeende slachtoffer hierbij is of er iets vanaf weet.

> Een vrouw komt met haar ouders naar het politiebureau. De politie denkt in eerste instantie dat de vrouw slachtoffer van verkrachting is geworden, maar zij blijkt de zus te zijn van een man die mogelijk seksueel misbruikt is. Zij en haar ouders willen daar melding van doen. De ouders vertellen dat zij gehoord hebben dat hun zoon herhaaldelijk misbruikt is door bekenden van hem. Dit zou op een gewelddadige manier gebeurd zijn. Zij hebben dit gehoord van een vriendin van hun zoon. Hun zoon wil het niet aan hen vertellen en 'doet alsof er niets aan de hand is', maar de ouders en zus vinden dat het niet goed gaat zo. Zij vinden dat de jongen aangifte zou moeten doen en in ieder geval hulpverlening zou moeten krijgen. De ouders denken dat hun zoon zich schaamt. Nadat hier even over gesproken is, zegt de rechercheur dat hij 'het politieverhaal' wil bespreken. Hij vertelt over de manier waarop de zaak aangepakt zou kunnen worden in het strafproces, als er aangifte wordt gedaan. Hij zegt dat het belangrijk is dat het slachtoffer zelf aangifte wil doen; de politie dwingt niemand tot het doen van aangifte. Als het slachtoffer er klaar voor is, nemen ze aangifte op, maar het kost soms tijd voordat iemand zover is. Hij legt verder uit wat de mogelijke procedure is

> als de jongen besluit om aangifte te doen.[54] Daarna vraagt hij of de ouders zelf behoefte hebben aan hulp. Deze behoefte blijkt er te zijn; de rechercheur zegt later dat dit een 'schot in de roos' was.
> (Zaak 14)

De melding wordt opgeschreven en bewaard en als er later nog aangifte wordt gedaan zal het weer bekeken worden. Maar tot die tijd gebeurt er verder niets mee. Rechercheurs nemen geen contact op met degene waarover melding is gedaan; die persoon moet zelf bepalen of hij aangifte wil doen en zo ja, wanneer. Degene die melding doet kan zelf wel uitleg krijgen over hulpverlening. Soms is daar veel behoefte aan. Verkrachting en seksueel misbruik hebben niet alleen (psychische) gevolgen voor het slachtoffer, maar ook voor mensen in de omgeving van slachtoffers en daders.

4.6 Conclusie

Bij het reageren op gebeurtenissen die mogelijk als verkrachting te categoriseren zijn, worden meldsters in de gevolgde zaken bijgestaan en beïnvloed door mensen in hun omgeving. Bij jonge meisjes hebben vooral ouders en broers en zussen veel directe invloed op de beslissing om naar de politie te gaan en in mindere mate op de beslissing om aangifte te doen. Ouders hebben ook invloed op de inhoud van de aangifte, omdat meldsters weten dat ouders door de politie op de hoogte worden gesteld van wat er gebeurd is. Bij volwassen slachtoffers bieden vrienden, zussen en broers vaak steun en helpen ze bij het interpreteren van de gebeurtenissen.

Interactie met bekenden kan leiden tot een bepaalde categorisatie van de gebeurtenissen. Het kan aangifte doen waarschijnlijker of minder waarschijnlijk maken, bijvoorbeeld door steun of druk. En contact met de verdachte kan ertoe leiden dat een vermeend slachtoffer uiteindelijk geen aangifte meer doet of juist wel. De ervaring van een vermeend slachtoffer en de beslissing om bepaalde strafrechtelijke stappen te nemen, lijkt dus niet alleen samen te hangen met de gebeurtenissen zelf. Het hangt ook samen met de manier waarop ze de gebeurtenissen achteraf definieert en reconstrueert, onder andere door (verwachte) reacties van anderen.

Het verhaal waarmee de politie te maken krijgt is een verhaal dat onder andere door deze interacties beïnvloed is. Het verschilt daarin niet van de meeste andere verhalen; verhalen worden vrijwel altijd in interactie geconstrueerd. Een verhaal wordt aan iemand verteld op een manier die is afgestemd op de situatie en het wordt beïnvloed door reacties van de gesprekspartner. Op het moment dat de politie met de aangeefster praat, zijn de gebeurtenissen vaak al meerdere keren besproken met anderen en overdacht door de aangeefster. Hierdoor is een verhaal gevormd. Dit verhaal kan in het gesprek met de politie overigens weer (enigszins) veranderen. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de manier waarop de aangifte door de politie wordt opgenomen.

---

[54] In de periode dat ik zaken volgde, heeft de jongen geen contact opgenomen met de politie. De politie heeft er verder ook niets mee gedaan.

5 Het opnemen van de aangifte
Interactie tussen politie en meldsters/aangeefsters

Een aangiftegesprek

Een vrouw die een paar weken eerder aangifte heeft gedaan van mishandeling door haar ex-vriend, belt de politie om te vertellen dat ze ook door hem is verkracht. Ze wil daar aangifte van doen. Omdat al bekend is dat de mishandeling ongeveer twee maanden later ter zitting zal komen, wordt de aangifte met spoed opgenomen.

De aangifte wordt opgenomen door de rechercheur die eerder ook met de aangeefster heeft gesproken. Naast de rechercheur, is er ook een agente van de afdeling aanwezig. De rechercheur komt iets te laat aan bij het bureau waar het gesprek plaatsvindt. Als de aangeefster haar ziet, zegt ze lachend dat zij de vorige keer meteen werd gebeld toen ze iets te laat was en nu is zij op tijd… De rechercheur maakt hier een grap over, waar ze samen met de aangeefster om lacht. Na een kort gesprek over hoe het gaat met de aangeefster, zegt de rechercheur dat ze het gesprek zal opnemen op een cassetteband; ze is verplicht dat te doen, omdat er sprake is van een afhankelijkheidsrelatie tussen de aangeefster en verdachte. Ze vertelt ook dat niet zeker is dat de verkrachting nog kan worden meegenomen bij de zitting die gepland staat. En zelfs als de officier de verkrachting ook ten laste legt, is niet zeker of de verdachte ervoor veroordeeld wordt. 'Als we alleen jouw verhaal hebben, sec, zonder getuigen, dus een één-op-één-verhaal', dan kan het moeilijk bewezen worden. De aangeefster vraagt zich af of ze dan wel aangifte moet doen. De rechercheur zegt dat ze dat zelf moet beslissen. 'Wat er al ligt, is ook al heel ernstig.' Ze zegt dat ze niet voor de aangeefster kan beslissen, maar dat de aangeefster moet doen wat goed voelt voor zichzelf. De aangeefster zegt dat ze toch aangifte wil doen. 'Ik wil het gewoon kwijt.' Ze zegt dat ze het wel heel moeilijk vindt om erover te praten. 'Ik vind het echt gênant jongen, daarom heb ik het ook niet eerder gezegd'. De rechercheur zegt dat ze begrijpt dat het moeilijk is. Als het te moeilijk wordt, moet de aangeefster dat zeggen, dan stoppen ze even. De rechercheur zet de band aan en vraagt de aangeefster of ze wil vertellen waarom ze naar de politie is gekomen.

De rechercheur vraagt door over wat de aangeefster vertelt. Ze vraagt naar de periode waarin er sprake was van seksueel geweld en ze vraagt naar de precieze gebeurtenissen. 'Kan je vertellen hoe dat gegaan is?' 'Waarom, waarom moest dat? Wat was de reden daarvoor?' 'Wat zou er gebeuren als je het niet deed?' 'Is er in de keuken nog meer gebeurd op seksueel gebied?' 'Deed hij jouw hoofd heen en weer of moest je dat zelf doen?' 'Deed het pijn?' 'Is hij

klaargekomen?' De rechercheur vraagt ook een paar keer of de verdachte wist dat de aangeefster het niet wilde.
R: 'Heb jij er ooit met hem over durven praten dat je dat soort dingen niet wilde?'
A: 'Dat wist hij heus wel hoor, het was echt geen pretje.'
R: 'Nee, maar heb je dat ooit duidelijk gezegd?'
De aangeefster zegt dat ze het wel heeft laten merken.
R: 'Maar een normaal gesprek over wat er gebeurd is, heb je nooit gehad.'
De aangeefster zegt dat ze dat had moeten doen.
R: 'Maar je hebt wel gegild, je hebt gehuild en als je seks hebt die je prettig vindt… […]. Je hebt nooit een normaal gesprek aangedurfd. […]'

De aangeefster antwoordt over het algemeen vrij 'open' op vragen. Soms reageert ze met irritatie. Als de rechercheur vraagt hoe ze het vond om een bepaalde handeling te verrichten, zegt ze verontwaardigd: 'niet leuk natuurlijk!' De rechercheur legt daarop uit: 'Soms vraag ik iets wat ik zelf kan bedenken, maar ik wil het in jouw bewoordingen hebben.'

Terwijl de aangeefster vertelt, typt de agente. De rechercheur houdt in de gaten wat ze opschrijft. Ze kijkt regelmatig ingespannen naar het scherm en geeft soms aanvullingen of commentaar. Het duurt vrij lang voordat de agente alle informatie heeft ingetypt. Ze vraagt soms om praktische verduidelijkingen of herhalingen. Als zij aan het typen is, is het verder stil in de kamer. De agente en de rechercheur kijken naar het computerscherm, de aangeefster staart voor zich uit.

Het gesprek duurt ongeveer twee uur. Aan het einde ervan vraagt de rechercheur nogmaals hoe de aangeefster zich voelde bij de handelingen van de verdachte. Ze vraagt ook waarom ze aangifte heeft gedaan en wat voor straf de verdachte volgens haar zou moeten krijgen. Hierna wordt de verklaring die is getypt voorgelezen door de rechercheur. Ze vraagt of de aangeefster het ermee eens is. Dat is het geval. De aangeefster mag het daarna zelf ook nog een keer doorlezen. Kort nadat ze daarmee begonnen is, zegt ze: 'Ik heb eigenlijk helemaal geen zin om het door te lezen.' De rechercheur zegt dat ze het ook gewoon kan ondertekenen als ze wil, omdat het ook al aan haar is voorgelezen. De aangeefster ondertekent het.

Nadat de rechercheur heeft verteld wat er vervolgens zal gebeuren, wordt het gesprek afgerond. De aangeefster vertrekt en de rechercheur en de agente praten na over de aangifte.
(Zaak 1)

5.1 Inleiding

De aangifte is de schriftelijke verklaring van de aangeefster die in het proces-verbaal van de politie is opgenomen.[55] In processen-verbaal wordt vastgelegd wat er is gezegd door verschillende betrokkenen. Er staat ook in vermeld welke andere informatie er in

[55] Het gesprek tussen de rechercheur en de aangeefster, op basis waarvan een verklaring op papier wordt gezet, wordt overigens ook 'de aangifte' genoemd.

het politie-onderzoek naar voren is gekomen, hoe deze informatie is vergaard en wie de processen-verbaal heeft geschreven (degene die het proces-verbaal schrijft is de 'verbalisant'). Rechercheurs zijn verplicht om onderzoekshandelingen en de resultaten daarvan in een proces-verbaal te beschrijven. In de stadia die mogelijk volgen op het politieonderzoek spelen processen-verbaal een belangrijke rol. Officieren van justitie, advocaten en rechters baseren hun beslissingen voor een belangrijk deel op het dossier van de politie en de processen-verbaal daarin; een groot deel van de kennis die zij over de zaak hebben is afkomstig uit het dossier van de politie. Processen-verbaal van de politie spelen dus een belangrijke rol in het strafproces (Komter, 2001; Malsch & Nijboer, 1999).

De aangifte neemt, als beginpunt van het onderzoek, een bijzondere positie in. Het politieonderzoek is in eerste instantie gericht op het onderzoeken van de aangifte. De aangifte wordt in het politieonderzoek en in latere stadia als 'het verhaal van de aangeefster' beschouwd. In de rechtszaal wordt er bijvoorbeeld vaak op die manier naar de aangifte verwezen. Rechercheurs hebben echter veel invloed op de totstandkoming ervan. Dat is op een aantal manieren zichtbaar in de zaak die hierboven wordt beschreven.

- De aangeefster vertelt niet uit zichzelf wat er gebeurd is, maar ze antwoordt op vragen van de rechercheur en de agente. Zij stellen veel, vaak gedetailleerde vragen. Ze hebben op die manier invloed op wat de aangeefster vertelt. Hierdoor geven ze sturing aan het verhaal (*inhoudelijke sturing*).
- De rechercheur wil graag dat de aangeefster uit eigen initiatief over gebeurtenissen vertelt en dat ze dit in haar eigen bewoordingen doet. 'Soms vraag ik iets wat ik al weet, maar ik wil het in jouw bewoordingen hebben'. Tegelijkertijd bepaalt de rechercheur de structuur van het gesprek. Zij bepaalt waarover wordt doorgevraagd en waarover niet. Ze bepaalt ook wat er op papier komt te staan. De manier waarop de aangeefster haar verhaal kan doen en de manier waarop dit verhaal op papier komt te staan, wordt sterk beïnvloed door de manier waarop de rechercheur en agente het gesprek structureren *(regie*).
- De rechercheur vraagt met een specifieke reden door over onderdelen van de gebeurtenissen. Ze wil bijvoorbeeld graag weten of de verdachte wist dat zijn handelingen tegen de wil van de aangeefster ingingen. Op die manier probeert ze erachter te komen of de gebeurtenissen strafbaar zijn, en zo ja, onder welke delictsomschrijving. Er wordt zo een verband gelegd tussen gebeurtenissen en de wetgeving *(verbanden leggen).*
- De rechercheur benadrukt dat de aangeefster zelf moet beslissen over het al dan niet doen van aangifte. Ze probeert de aangeefster wel te helpen met het nemen van die beslissing, door haar duidelijk uit te leggen wat de mogelijkheden zijn. Ze vertelt de aangeefster ook dat ze elk moment kan zeggen dat ze even wil stoppen. Daarnaast steunt ze de aangeefster bij het vertellen van het verhaal, door begrip te tonen en mee te leven. Dit maakt het misschien gemakkelijker voor de aangeefster om te vertellen. De aangeefster beslist over het doen van aangifte, maar de inbreng van de rechercheur kan de beslissing beïnvloeden (*helpen beslissingen te nemen*)

Wat aangeefsters vertellen en de manier waarop ze dit vertellen, wordt dus op verschillende manieren beïnvloed door interactie met rechercheurs. Rechercheurs geven inhoudelijke sturing, ze houden de regie, ze leggen verbanden tussen persoonlijke verhalen en de wetgeving en ze helpen aangeefsters beslissingen te nemen over het doen van aangifte. In de paragrafen hieronder ga ik gedetailleerd in op deze vormen van interactie.

5.2 Inhoudelijke sturing

De eerste taak van rechercheurs bij het opnemen van een aangifte, is het uitvinden van wat er precies is gebeurd. Om de informatie te verkrijgen die nodig is om de zaak te onderzoeken, stellen ze veel vragen. Hoewel dit de kans op een juridisch relevante aangifte vergroot, zijn er ook nadelen aan verbonden.

5.2.1 Vragen naar details

Rechercheurs stellen tijdens de aangifte veel, vaak gedetailleerde, vragen. Deze vragen kunnen in principe over alle onderdelen van het verhaal gaan, van de kleding die de aangeefster droeg tot het nummer van de bus waarin ze zat, toen ze onderweg was naar de verdachte. Het meest overheersend (qua impact) zijn echter de gedetailleerde vragen over de verkrachting. Van aangeefsters wordt verwacht dat ze stap voor stap vertellen hoe de verkrachting plaatsvond. In de zaak waarmee dit hoofdstuk begint, werden de volgende vragen na elkaar aan de aangeefster gesteld.

> 'Dat zei hij tegen jou?
> Heb jij iets gezegd?
> Wat zou er gebeuren als je het niet deed?
> [...].
> In de kamer. Waar in de kamer?
> Heeft hij zichzelf uitgekleed?
> En jij?
> Jij hebt eigenlijk gewoon gedaan wat hij vroeg?
> Jij hebt gezegd dat je niet wilde?'
> (zaak 1)

Veel aangeefsters vinden het moeilijk om dit soort vragen te beantwoorden. Ze worden niet alleen gedwongen om zich zeer gedetailleerd te herinneren wat er precies gebeurd is, wat heel pijnlijk kan zijn. Ze moeten dat ook nog eens vertellen aan iemand die ze voor de eerste of tweede keer zien. Bovendien moeten ze praten over seksuele handelingen. In het dagelijks leven praten mensen zelden zo gedetailleerd over seksuele ervaringen, zeker niet met iemand die ze niet goed kennen.[56] Rechercheurs weten en verwachten ook dat veel aangeefsters het moeilijk vinden. In de bijgewoonde gesprekken maakten de rechercheurs vaak meerdere keren per

[56] Het zou overigens ook gemakkelijker kunnen zijn om dit te bespreken met een onbekende in plaats van een bekende.

gesprek een opmerking als: 'moeilijk hè', of 'ik begrijp dat het moeilijk voor je is', of 'als het te moeilijk wordt moet je het zeggen, dan kunnen we even stoppen'.

In de gevolgde zaken doen acht meldsters geen aangifte. In vijftien zaken (zeventien aangeefsters) doen de meldsters wel aangifte. Vier van de zeventien aangeefsters hebben zoveel moeite met vertellen dat het ze (bijna) niet lukt. Zes aangeefsters lijken vrij gemakkelijk te vertellen. Bij de andere gesprekken ben ik niet aanwezig geweest. De (zichtbare) moeite die een aangeefster heeft met vertellen, hangt onder andere samen met de mate waarin ze zich op haar gemak voelt bij de rechercheurs waarmee ze praat. Eén van de aangeefsters komt in een gesprek met een tweede rechercheur bijvoorbeeld heel anders over dan in gesprekken met de eerste. In het eerste gesprek kwam ze nors en onwillig over en vertelde ze bijna niets. In het gesprek met de tweede rechercheur lijkt ze veel vrolijker en opener dan eerder. Ze kijkt de rechercheur aan, ze lacht af en toe en ze vertelt vrij veel uit zichzelf. Ze vertelt onder andere dat ze het 'niet zo' vond om door een man (de eerste rechercheur) gehoord te worden. Ze zegt dat hij heel aardig was, maar dat ze het altijd moeilijker vindt om met mannen te praten.

Hoewel aangeefsters in principe kunnen aangeven dat ze liever door een vrouw gehoord willen worden, doet niet iedereen dit even gemakkelijk. Een eventuele (niet expliciet gemaakte) voorkeur voor een vrouw of een man kan de communicatie echter wel beïnvloeden. Daarnaast is het mogelijk dat een aangeefster en een rechercheur elkaar niet liggen. De conclusie dat dit in een bepaalde situatie het geval is, is voor betrokkenen waarschijnlijk moeilijk te trekken. Als een rechercheur en een aangeefster elkaar niet liggen, is het mogelijk dat de rechercheur het moeizame verloop van het gesprek aan de aangeefster wijt. In één van de zaken gebeurt dat heel duidelijk. De twee rechercheurs die het gesprek met de aangeefster voeren, vinden haar een vervelend meisje. De mogelijkheid dat de communicatie tussen hen niet goed verloopt en dat het met een andere rechercheur misschien beter zou gaan, wordt niet overwogen.[57] Rechercheurs zeggen (in algemene zin) overigens wel dat ze bereid zijn om een zaak over te dragen aan een collega als dat beter lijkt te zijn, omdat het bijvoorbeeld niet klikt. Verschillende rechercheurs vertelden mij ook dat dit in de praktijk wel eens gebeurt.

Zelf opschrijven wat er gebeurd is

Afgezien van problemen met specifieke rechercheurs, zijn er aangeefsters die erg veel moeite hebben met vertellen. Twee van de vier aangeefsters die veel moeite met vertellen hebben, vragen of ze kunnen opschrijven wat er is gebeurd in plaats van het te vertellen.

> A: 'Mag ik wel dingen opschrijven, want dan komt het toch ook van mij?'
> De rechercheurs zeggen dat ze het toch zal moeten vertellen, als ze aangifte wil doen. Ze kan het wel opschrijven, 'maar dan kom je toch weer op hetzelfde uit, want jij zet het heel anders op papier dan wij. Voor jou zijn bepaalde dingen veel belangrijker. Wij gaan hier met name in op de technische details en dat heeft te maken met de strafbare feiten.'
> A: […].

[57] Deze aangeefster is overigens bekend op de afdeling; meerdere rechercheurs hebben met haar gesproken ze heeft 'de naam' niet gemakkelijk te zijn en niet altijd de waarheid te vertellen.

> R2: 'Maar jij zegt net tegen hem [tegen de andere rechercheur]: "Ik ben verkracht door hem." Ik kan me best voorstellen dat jij het ziet als verkrachting, maar volgens de letter van de wet is het ontucht en is het geen verkrachting. Dat zijn de kleine dingen. […].' (zaak 5)

Als het meisje aangifte wil doen, moet ze gedetailleerd aan de rechercheurs vertellen wat er gebeurd is. Als ze dat niet wil of niet kan, is het niet mogelijk om aangifte te doen. Zelf opschrijven is geen alternatief: de aangeefster zal niet alles opschrijven wat de rechercheurs belangrijk vinden. En ze zal het verhaal opschrijven op een manier die niet voldoet in de strafrechtelijke context.

Horselenberg en collega's (2002) noemen ook een andere reden waarom het niet verstandig is om betrokkenen en getuigen bij het strafproces te laten opschrijven wat er is gebeurd.[58] Bij het schrijven over de gebeurtenissen kan er een goed verhaal ontstaan, met duidelijke causale relaties, maar dit verhaal hoeft niet overeen te komen met de feiten. Als dit verhaal eenmaal is opgeschreven en wordt gebruikt in de strafrechtelijke (of een andere) context, gaan betrokkenen er vaak sterker aan vast gaan houden. Onderdelen ervan worden dan, ook al kloppen ze niet, voor waar gehouden. Het wordt dus moeilijker om van zo'n verhaal af te stappen (Horselenberg, Merckelbach, Crombag & Van Koppen, 2002: 456-457). Het is overigens wel de vraag of dit bij het vertellen van een verhaal in een gesprek heel anders is. Veel betrokkenen hebben voordat ze met de politie over de gebeurtenissen praten al veel nagedacht en met anderen gesproken over wat er precies is gebeurd. Het verhaal is daardoor waarschijnlijk al grotendeels gevormd. Het is mogelijk dat dit verhaal wel flexibeler is dan een geschreven verhaal. Omdat de rechercheurs het verhaal nog niet kennen op het moment dat ze beginnen met verhoren, vormt het ook niet de basis voor de vragen die zij stellen. Het voordeel daarvan (en soms ook het nadeel)[59], is dat rechercheurs de constructie van het verhaal beïnvloeden. Uiteindelijk wordt het verhaal dat stand komt en dat wordt opgeschreven voor waar aangenomen, terwijl het moeilijk is er weer vanaf te stappen.[60] Zowel bij het laten opschrijven van het verhaal door de betrokkene, als bij het opnemen van de verklaring door de politie, is het mogelijk dat er onwaarheden of ingebeelde herinneringen in het verhaal worden opgenomen, die later voor waar worden gehouden.

Aangeefsters zijn uit zichzelf meestal niet geneigd om heel gedetailleerd te vertellen hoe een verkrachting plaatsvond, maar zeggen bijvoorbeeld 'toen verkrachtte hij mij'. Voor rechercheurs is het echter belangrijk om te weten hoe het precies is gebeurd. Op basis daarvan oordelen ze over de bewijsbaarheid en strafbaarheid van de feiten. Als de aangeefster vertelt dat de verdachte haar niet dwong, zal er (uitzonderingen

[58] Ze refereren daarbij aan de 'Zwolse verhoormethode', waarbij aan (jonge) getuigen en verdachten werd gevraagd om hun verhaal op papier te zetten, voorafgaand aan het verhoor. Als het verhaal op papier staat, verhoort de politieagent de betrokkene over onduidelijkheden en tegenstrijdigheden erin.

[59] Een voordeel hiervan is dat rechercheurs juridisch relevante vragen kunnen stellen, waardoor er een verhaal tot stand komt dat relevant is in de strafrechtelijke context. Een nadeel is dat het verhaal door deze sturing minder 'het verhaal van de betrokkene' wordt.

[60] Dat hangt waarschijnlijk ook samen met de gevolgen van het veranderen van een verhaal in het strafrecht. Inconsistentie in verklaringen wordt vaak als teken van onbetrouwbaarheid opgevat.

daargelaten)[61] geen sprake zijn van een strafbaar feit. En als de aangeefster vertelt dat de verkrachting op een manier plaatsvond die volgens de rechercheurs onmogelijk is (bijvoorbeeld overdag, op een plek waar meestal veel mensen lopen) beïnvloedt dat de geloofwaardigheid die ze aan de aangifte toekennen. Door gedetailleerde vragen te stellen, kan ook de mate waarin de gebeurtenissen in een verhaal bewijsbaar worden geacht, worden beoordeeld en beïnvloed. Gegevens over de plaats waar de verkrachting heeft plaatsgevonden, over de personen met wie de aangeefster heeft gesproken en over de kleding die de aangeefster droeg, kunnen aanwijzingen bieden voor verder onderzoek. Gedetailleerde aanwijzingen zijn soms ook nodig voor het opsporen van een verdachte. En voordat een verdachte verhoord wordt, willen rechercheurs weten wat er volgens de aangeefster precies gebeurd is. Ze kunnen de verdachte daar dan over horen en ingaan op eventuele verschillen tussen zijn verklaring en de verklaring van de aangeefster. Doordat rechercheurs de mogelijkheid hebben om door te vragen en te sturen, kunnen ze hun aandacht richten op de onderdelen van het verhaal die zij nodig denken te hebben om te kunnen oordelen. Daarnaast kunnen ze doorvragen over de informatie die officieren en rechters nodig hebben. Ze zijn tijdens het opnemen van de aangifte in gedachten dus al bezig met het vervolgtraject.

Vanzelfsprekendheden

Het ingaan op details komt soms neer op het uitleggen van 'vanzelfsprekendheden'. In zes van de gevolgde zaken wordt duidelijk naar vanzelfsprekendheden gevraagd. Eén aangeefster reageert hier heel gemakkelijk op, alsof het vragen zijn die dagelijks gesteld worden. Ze zegt bijvoorbeeld 'toen stak hij hem erin', waarna rechercheurs vragen: 'Hoe bedoel je dat?' Ze legt het vervolgens uit. Anderen reageren soms met verwondering of irritatie. Vragen die gesteld worden zijn bijvoorbeeld: 'Wat versta je onder seks?' 'Wat bedoel je met verkrachting?' 'Weet je wat het verschil is tussen likken en zuigen?' Eén van de rechercheurs vraagt aan een vijftienjarig meisje: 'Weet je wat een condoom is?' Hij zegt meteen hierna: 'Je weet, ik kan domme vragen stellen, hè?' De aangeefster moet daarom lachen.

Hoewel aangeefsters het soms raar vinden om te antwoorden op gedetailleerde vragen van rechercheurs, begrijpen ze vrijwel allemaal waarom ze gesteld worden. Rechercheurs leggen dit aan het begin van het gesprek ook uit. Slechts in één geval lijkt de aangeefster niet te begrijpen waarom de rechercheurs steeds maar doorvragen. Zij reageert boos en emotioneel op vragen. Naarmate de rechercheurs meer vragen stellen over de gebeurtenissen, reageert ze steeds heftiger. Deze aangeefster wordt later overigens vervolgd wegens het doen van een valse aangifte. Haar weerstand tegen de vragen kan ook daarmee te maken hebben.

5.2.2 Vragen naar achtergrond

Rechercheurs stellen niet alleen gedetailleerde vragen over de gebeurtenissen rondom de verkrachting. Gesprekken starten, nadat er uitleg is gegeven over het proces, meestal met het vragen naar achtergrondinformatie. Er wordt dan bijvoorbeeld gevraagd wat de aangeefster voor werk doet, of waar ze op school zit en waar ze

[61] Bijvoorbeeld bij kinderen of een verdachte die een aangeefster een middel heeft toegediend waardoor zij buiten bewustzijn is geraakt.

woont en met wie ze daar woont. Deze vragen bieden aangeefsters de mogelijkheid om te praten over bekende onderwerpen waar ze niet te diep over na hoeven te denken, zonder dat ze direct emotionele gesprekken moeten voeren. Rechercheurs geven als verklaring voor deze vragen vaak de uitleg dat de officier van justitie of de rechter dit wil weten.

> De rechercheur zegt dat de officier van justitie wat achtergrondinformatie wil hebben over wie de aangeefster is, hoe de relatie met haar ex-man (de verdachte) is geweest, hoe er 'scheurtjes' in de relatie zijn gekomen en hoe het tot een 'climax' is gekomen. 'We willen achtergrondinformatie hebben, maar we gaan er niet heel diep op in. […]. Het kan zo zijn dat een officier van justitie of een rechter zegt "ja, maar waarom gaat die mevrouw dan terug?".' Het is belangrijk dat de officier dan weet dat ze is teruggegaan voor haar dochter.
> (zaak 6)

In dit voorbeeld wordt uitgelegd waarom bepaalde informatie relevant wordt gevonden. Er wordt benadrukt dat de officier van justitie bepaalde dingen wil weten. Deze informatie is echter ook relevant voor de rechercheur. Het verhaal wordt hierdoor duidelijker 'het verhaal van de aangeefster'; het lijkt alsof de aangeefster zich aan het begin van de verklaring voorstelt. Hierdoor wordt het verhaal completer; het heeft een duidelijk begin, waarin de personages worden voorgesteld. Daarnaast kan kennis over de achtergrond van aangeefsters een aanvulling zijn op het verhaal over de verkrachting. Het kan gebeurtenissen in perspectief plaatsen en gedrag begrijpelijk of juist onbegrijpelijk maken. Op deze manier kan kennis over de achtergrond bijdragen aan het vormen van een oordeel over de bewijsbaarheid en geloofwaardigheid van het verhaal. Informatie over achtergrondfactoren kan helpen een verhaal te verankeren.

In een zaak waarbij een aangeefster in een bepaalde periode door getuigen wordt omschreven als 'vrolijk', terwijl ze vertelt dat ze in die periode misbruikt werd door familieleden, wordt dat niet vreemd gevonden door de rechercheurs die de zaak behandelen. De aangeefster is opgegroeid in een gezin waarin misbruik normaal is, dus ze kent niet anders. De rechercheurs leggen een relatie tussen het gedrag en de achtergrond van het meisje, waardoor het gedrag verklaarbaar wordt. Bij een meisje met een andere achtergrond kan hetzelfde gedrag wel vreemd worden gevonden. Dat is bijvoorbeeld het geval in een zaak waarbij het vermoeden bestaat dat de aangeefster een valse aangifte heeft gedaan. De opmerking van een getuige dat de aangeefster de bewuste middag, nadat de verkrachting gepleegd zou zijn, heel vrolijk was, wordt gezien als bevestiging van het vermoeden dat er valse aangifte is gedaan. Kennis over de achtergrond van de aangeefster kan een politieverhaal helpen vormen en bijdragen aan de verankering ervan.

5.2.3 Problemen met het beantwoorden van gedetailleerde vragen

Gedetailleerde informatie over de gebeurtenissen die in een zedenzaak worden onderzocht, is voor het grootste deel afkomstig uit gesprekken met betrokkenen en getuigen. Het gebruik van deze informatie kan echter problemen opleveren. Mensen kunnen liegen over wat er is gebeurd en hoewel rechercheurs zich bewust zijn van die mogelijkheid, kunnen ze leugens lang niet altijd herkennen (Vrij & Winkel, 2002). Daarnaast weten mensen niet altijd meer wat er exact is gebeurd; het geheugen van de

meeste mensen is flexibel en vatbaar voor suggesties. Hierdoor is het de vraag wat de informatie die naar voren komt uit gesprekken, precies waard is.

Herinneren

Een verkrachting is voor veel slachtoffers een traumatische gebeurtenis. Wagenaar stelt dat vaak wordt aangenomen dat mensen herinneringen aan traumatische gebeurtenissen niet vergeten (Wagenaar, 1989). Rechercheurs gaan daar soms ook vanuit. Het verhaal van een aangeefster die vertelt dat ze niet meer precies wist hoe het ging toen haar vader voor het eerst gemeenschap met haar probeerde te hebben, wordt bijvoorbeeld weinig geloofwaardig gevonden door rechercheurs: zoiets vergeet je niet.[62] Maar herinneringen blijken helemaal niet zo standvastig te zijn. Overlevenden van concentratiekampen herkennen bijvoorbeeld sommige bewakers niet meer van foto's of herinneren zich ingrijpende gebeurtenissen niet meer (Wagenaar, 1989: 37). In die gevallen gaat het om herinneringen aan gebeurtenissen die zich veertig jaar eerder hebben afgespeeld. Herinneringen aan (ingrijpende) gebeurtenissen van korter geleden zijn echter ook niet altijd volledig of correct (Wolters, 2002). Bij traumatische gebeurtenissen ervaren mensen (veel) emoties. Over het verband tussen herinneringen en emoties bestaat onduidelijkheid. Het is mogelijk dat de centrale onderdelen van traumatische gebeurtenissen beter worden onthouden dan die van neutrale gebeurtenissen (Wolters, 2002: 409). Toch zijn ook herinneringen aan traumatische gebeurtenissen vatbaar voor vervorming (Merckelbach, Crombag & Horselenberg, 2002: 492).[63] Herinneringen zijn niet compleet en kunnen veranderen in de tijd.

Dat mensen zich gebeurtenissen vaak niet meer helemaal of niet correct herinneren, heeft gevolgen voor de manier waarop ze op anderen reageren. Veel mensen onthouden details niet goed en zijn vatbaar voor suggesties over wat ze mogelijk waargenomen hebben (Horselenberg et al., 2002: 449). Informatie die mensen van anderen horen, kan worden geïntegreerd met eigen ervaringen. En informatie die is verkregen ná de gebeurtenis kan interfereren met herinneringen aan de gebeurtenis zelf. Als iemand een vechtpartij in een café heeft gezien en de avond daarna weer in dat café is, kunnen herinneringen aan de tweede avond vermengd worden met herinneringen aan de eerste avond. Er kan dan bijvoorbeeld worden aangenomen dat iemand die de tweede avond aanwezig was, op de eerste avond gesignaleerd is.

Herinneringen kunnen ook bewust worden gemanipuleerd. In experimenten bleek bijvoorbeeld dat het mogelijk is om personen te laten vertellen over herinneringen die ze niet kunnen hebben, zoals de herinnering aan een film die nooit gemaakt is (Crombag & Merckelbach, 1997: 323) of aan een ervaring uit hun jeugd die ze nooit hebben gehad (Loftus & Ketcham, 1995: 123-128). Door de Gezondheidsraad (2004:

[62] Of het wel of niet geloofwaardig wordt gevonden dat je zoiets vergeet, hangt overigens ook weer van de context af. In sommige gevallen, bijvoorbeeld als het een hele 'labiele'aangeefster is of als de aangeefster nog heel jong was toen het begon, wordt het wel weer geloofwaardig gevonden.

[63] Een mogelijke verklaring daarvoor is dat emoties gepaard gaan met de aanmaak van stresshormonen. Volgens Wolters (2002: 409) geldt over het algemeen dat informatie over de centrale gebeurtenissen die de emotie opwekten, beter wordt verwerkt en vastgelegd onder invloed van de stresshormonen. Aan de verwerking van deze gebeurtenissen draagt ook bij, dat mensen vaak veel nadenken en praten over traumatische ervaringen. Als er teveel emoties worden ervaren, kunnen stresshormonen een negatieve invloed op het geheugen krijgen.

15-16) wordt gesteld dat ingebeelde herinneringen als authentiek beleefd kunnen worden. Ze kunnen dezelfde intensiteit hebben en emoties oproepen als werkelijke ervaringen. In de categorie van herinneringen die zijn ingebeeld of die door anderen zijn opgewekt, vallen mogelijk ook 'verdrongen herinneringen'. Loftus en Ketcham (1995) bespreken zaken waarin betrokkenen herinneringen aan seksueel misbruik in hun jeugd hervinden, die ze lange tijd verdrongen zouden hebben. Loftus en Ketcham hebben serieuze bedenkingen bij de hervonden herinneringen en bij de manier waarop deze worden hervonden.[64] Ze stellen wel, dat veel vermeende slachtoffers geloven in de juistheid van hun herinneringen.

Mensen kunnen, onder andere door gesprekken met anderen, herinneringen creëren of aanpassen. Daarnaast kan sociale druk beïnvloeden wat mensen vertellen; er worden bijvoorbeeld wel valse bekentenissen gedaan om rechercheurs tevreden te stellen of niet boos te maken (Rassin & Candel, 2002: 474). Rechercheurs beseffen ook dat herinneringen vaak niet volledig zijn. Ze zeggen regelmatig dat aangeefsters die een verhaal vertellen dat op sommige punten 'hapert', geloofwaardiger zijn dan aangeefsters die een heel vloeiend verhaal vertellen zonder te twijfelen. Een heel 'strak' verhaal zou volgens hen kunnen betekenen dat het verhaal verzonnen is.

Suggestie

Herinneringen, en daarmee verklaringen van betrokkenen en getuigen, zijn dus beïnvloedbaar en flexibel. Bovendien vertellen mensen niet altijd wat ze zich daadwerkelijk herinneren, maar kunnen ze hierover liegen. Dat maakt een betrokkene of getuige bij een strafzaak minder geschikt als betrouwbare bron voor het leveren van feitelijke en gedetailleerde informatie. Toch is de politie voor een groot deel afhankelijk van (getuigen)verklaringen. Aangeefsters, verdachten en getuigen worden uitgenodigd heel precies te vertellen wat ze hebben meegemaakt en waargenomen. Rechercheurs 'begeleiden' hen hierbij, door veel vragen te stellen. Daarbij bestaat het risico dat betrokkenen suggesties van rechercheurs overnemen. Proefpersonen blijken soms onterecht te geloven dat ze bepaalde dingen hebben gedaan of gezien, als er suggestieve vragen over worden gesteld waarin een veronderstelling wordt gedaan of nog onbekende informatie wordt genoemd (Rassin & Candel, 2002). De gebruikte

[64] Loftus en Ketcham (1995) suggereren dat veel therapeuten herinneringen aan seksueel misbruik creëren, door er steeds naar te vragen, door dromen en vage beelden als 'waar' te categoriseren, door mensen te prijzen als ze herinneringen aan seksueel misbruik in hun jeugd ophalen (soms in groepen van vrouwen die in hun jeugd allemaal slachtoffer van seksueel misbruik zouden zijn geweest en die dit hebben verdrongen) en door te stellen dat ze pas echt kunnen genezen op het moment dat ze de herinneringen hebben opgehaald en er iets mee hebben gedaan. Hoewel Loftus en Ketcham stellen dat ze niet weten of het mogelijk is dat verdrongen herinneringen worden opgehaald, is het volgens hen nooit aangetoond en zijn de herinneringen door de manieren waarop ze worden verkregen niet betrouwbaar. Ze zijn in de Verenigde Staten echter regelmatig als bewijs geaccepteerd in rechtszittingen (Loftus & Ketcham, 1995). In vergelijking met de Verenigde Staten komen zaken die gebaseerd zijn op hervonden herinneringen maar zelden voor de rechter in Nederland (Merckelbach et al., 2002: 490). In de jaren negentig waren er wel een paar uitzonderingen; een aantal geruchtmakende zaken die gebaseerd waren op hervonden herinneringen kwam voor de rechter, zoals 'Yolanda uit Epe' (zie bijvoorbeeld www.skepsis.nl/epe.html). Verdrongen en hervonden herinneringen kregen in deze periode veel aandacht, in de media, de wetenschap en van belangengroeperingen. Tussen de belangenorganisaties die dachten dat hervonden herinneringen (altijd) serieus genomen moesten worden en organisaties die dachten dat de hervonden herinneringen door therapeuten werden opgewekt, ontstond een strijd. Deze strijd is nu over het hoogtepunt heen (Gezondheidsraad, 2004: 26-33).

vraagstelling blijkt ook invloed te hebben op het antwoord dat gegeven wordt (De Poot, 1996; Loftus, 1979). Voor aangeefsters geldt vatbaarheid voor suggesties en gevoeligheid voor de vraagstelling waarschijnlijk nog sterker dan voor proefpersonen in een onderzoek; het is belangrijk voor hen dat de rechercheur ze gelooft. De meeste aangeefsters willen graag meewerken, door de informatie aan te leveren die de rechercheur nodig heeft.

Om suggestieve vragen te kunnen stellen en te kunnen begrijpen, zijn (gedeelde) verwachtingen nodig. Als een onderdeel van een verhaal onduidelijk is, of als rechercheurs een opeenvolging van gebeurtenissen verwachten die niet (allemaal) worden genoemd, kunnen ze suggestieve vragen stellen. Het stellen van suggestieve vragen is in die gevallen gericht op het vullen van 'gaten' in het verhaal.[65] Rechercheurs willen soms heel specifieke dingen van aangeefsters horen. Ze willen het 'van de aangeefster zelf horen', dus ze zeggen niet waar ze precies naar zoeken. Maar ze maken wel duidelijk waar ze heen willen. Bij het opnemen van aangiftes is dat soms te zien.

> R1: '[…] kwam die niet klaar hè, en later'
> A: [overlap] 'Ja later had ie een condoom om, had ie…'
> R2: 'Wanneer ging je oom condooms gebruiken?'
> A: stilte.
> R2: 'Laat ik het anders vragen; wanneer heb jij voor de eerste keer menstruatie gehad, hoe oud was je toen?'
> A: '15 of zo, of 16.'
> R1: 'En wanneer gaat je oom dan condooms gebruiken?'
> A: 'Ja toen ik zo oud was, 15, zoiets.'
>
> In de verklaring komt te staan: 'Hij kwam pas in mij klaar toen hij condooms ging gebruiken. Ik werd ongesteld zo rond mijn vijftiende. Toen ging hij dus condooms gebruiken.'
> (zaak 5)

De rechercheurs verwachten een verband te vinden tussen menstrueren en condoomgebruik. Als de aangeefster dit verband niet uit zichzelf legt, doen zij een suggestie. Ze vragen niet direct of er een verband tussen deze gebeurtenissen was, maar als de rechercheur een vraag stelt over de eerste menstruatie terwijl er wordt gesproken over het gebruik van condooms, is wel duidelijk waar hij heen wil. De aangeefster begrijpt dat ook. Hoewel dit niet wil zeggen dat het niet kan kloppen, zijn deze zinnen in het proces-verbaal duidelijk door sturing van de rechercheur tot stand gekomen. Na het opnemen van de aangifte wordt de opmerking overigens al snel aan de aangeefster toegeschreven. Eén van de rechercheurs zegt na het opnemen van de aangifte dat ze sommige onderdelen van het verhaal ongeloofwaardig vindt. Maar een aantal dingen vindt ze wel geloofwaardig; 'Dat hij op een gegeven moment een condoom is gaan gebruiken rond de tijd dat zij ging menstrueren vind ik wel heel

[65] Suggestieve vragen kunnen ook om andere redenen gesteld worden. Het kan bijvoorbeeld onderdeel zijn van een 'verhoorstrategie' en tot doel hebben om de verdachte in verwarring te brengen of te achterhalen of hij liegt.

sterk'. Een andere rechercheur bevestigt: 'Dat komt wel weer betrouwbaar over'. Al direct na het opnemen van de aangifte is de inbreng van de verschillende gesprekspartners dus al niet meer te onderscheiden en wordt de aangifte volledig aan de aangeefster toegeschreven. De schriftelijke verklaring wordt al snel leidend in de manier waarop gebeurtenissen worden herinnerd en geïnterpreteerd.

Het gevaarlijke van suggesties is dat de suggestie vaak wordt vergeten en dat alleen de reactie erop wordt onthouden. Door de vraagstelling krijgt de aangeefster een duidelijk idee over wat de rechercheur wil horen, terwijl achteraf niet meer te achterhalen is wat de aangeefster nu zelf heeft ingebracht en wat door de rechercheur is gesuggereerd. Het is mogelijk dat de aangeefster zelf ook denkt dat ze zich een onderdeel van het verhaal uit zichzelf heeft herinnerd en dat ze er uit eigen initiatief over heeft verteld, terwijl ze niet meer weet dat ze heeft gereageerd op een suggestie. Bij niet-suggestieve vragen die worden gesteld, worden vragen en antwoorden in de herinnering overigens ook vaak vermengd.

In elf van de gevolgde zaken heb ik rechercheurs suggestieve of sturende vragen horen stellen. Dat gebeurt op verschillende manieren. In een studioverhoor[66] wordt bijvoorbeeld gevraagd of de aangeefster (een zwakzinnige vrouw) heeft gedaan wat de verdachte vroeg omdat ze bang voor hem was. Dat bevestigt ze. De angst voor de verdachte wordt in gesprekken tussen rechercheurs een belangrijk onderdeel van het verhaal van de aangeefster. In een zaak waarin de meldster niet gemakkelijk praat over wat er gebeurd is, vindt een andere vorm van suggestie plaats. De rechercheur vermoedt dat het niet om een verkrachting ging. Hij zegt dit niet direct tegen de aangeefster. Hij suggereert het echter wel, door de opmerking dat het ook goed is als ze besluit 'dat jullie het voor jezelf willen houden'. Door het gebruik van het woord 'jullie' in plaats van 'je', wordt een band tussen de aangeefster en de verdachte gesuggereerd die er volgens haar verhaal niet is.

Vermenging van inbreng rechercheurs en gesprekspartners

Van de vragen die zijn gesteld in het gesprek, is meestal weinig terug te zien in het proces-verbaal. 'Hoe tot de verklaringen gekomen is, welk vraag- en antwoordspel daaraan is voorafgegaan en hoe lang dat heeft geduurd, verraadt het pv niet.' (De Hullu & Rüter, 1992: 21). In het verhaal dat in het proces-verbaal terechtkomt, is het gesprek tussen de rechercheurs en de aangeefster tot één geheel gemaakt. Er is een soort 'fusie' tussen de bijdragen van verschillende gesprekspartners opgetreden. Dit wordt zichtbaar bij het vergelijken van een deel van het gesprek met de zinnen die erover zijn opgeschreven in het proces-verbaal.

> De aangeefster zegt tegen de rechercheurs dat haar dochter zich moest omdraaien van de verdachte.
> R: 'Waarom moest [dochter] zich omdraaien, die kon toch niets zien?'

[66] Jonge kinderen en verstandelijk gehandicapten worden vaak in een 'verhoorstudio' gehoord. In zo'n studio bevindt zich een huiselijk ingerichte verhoorkamer met speciale voorzieningen (zoals een camera, speelgoed en een eenzijdige glaswand waardoor rechercheurs en anderen mee kunnen kijken naar het verhoor). Speciaal opgeleide rechercheurs of andere deskundigen, zoals orthopedagogen, nemen de verhoren in de studio af.

> Hierop denkt de aangeefster even na en zegt ze 'wacht even'. Ze draait haar lichaam een beetje en probeert met haar handen aan te geven waar haar dochter lag.
> R: 'Of lag ze over het randje te kijken?'
> A: 'Ja, ze lag over het randje te kijken.'
>
> In het proces-verbaal staat: '[Dochter] keek over de bedrand heen naar beneden. [V] zei tegen [dochter] dat zij zich om moest draaien en niet mocht kijken.'
> (zaak 1)

De aangeefster vertelt iets waarover de rechercheur verduidelijking vraagt. Als de aangeefster er niet meteen uitkomt, doet de rechercheur een suggestie die door de aangeefster wordt overgenomen. In het proces-verbaal lijkt het echter alsof de aangeefster dit uit zichzelf vertelde. Het wordt tot haar verhaal gemaakt. En zo wordt er later ook mee omgegaan, als de rechercheurs er onderling over praten. In gesprekken over zaken op de afdeling worden mutaties en processen-verbaal er soms bij gepakt, om te zien wat er gebeurd is volgens de aangeefster of andere betrokkenen. Datgene dat op papier wordt gezet, wordt als 'het verhaal' van de betrokkene gezien. Rechercheurs herinneren het zich vervolgens ook als zodanig. Een verklaring die in het proces-verbaal is opgenomen, lijkt dus al snel te gaan gelden als 'het verhaal van' een betrokkene.

Door de vermenging van de inbreng van aangeefsters en rechercheurs, wordt het voor rechercheurs minder goed mogelijk om te oordelen over wat er verteld wordt. Rechercheurs leiden de geloofwaardigheid van een verhaal onder andere af uit de vraag wat door een betrokkene uit zichzelf verteld wordt. Het kan bijvoorbeeld relevant zijn om te weten of een betrokkene bepaalde informatie al had (en zo ja, hoe ze daaraan is gekomen) of dat ze het van de rechercheur heeft gehoord. Als rechercheurs bepaalde verbanden zelf hebben gesuggereerd of bepaalde informatie zelf hebben ingebracht, kan er geen oordeel over de geloofwaardigheid van het verhaal op gebaseerd worden.

Suggestie in proces-verbaal

Soms lijkt het in gesprekken alsof rechercheurs al weten wat ze ongeveer op willen schrijven, terwijl de aangeefster het anders formuleert. De rechercheur kan dan zelf een suggestie doen voor een formulering en vragen of dit klopt. Dat is bijvoorbeeld het geval in een zaak waarin een vrouw (een hulpverleenster) als getuige verhoord wordt. Zij heeft van de aangeefster gehoord wat er gebeurd is. Zelf heeft ze eerder ook soortgelijke, maar minder vergaande, ervaringen met de verdachte (een cliënt van haar) gehad. Zij wil daar zelf geen aangifte van doen, maar ze wil het wel melden. Aan de rechercheur vertelt ze dat de verdachte zijn geslachtsdeel aan haar heeft getoond en haar daarbij uitdagend aankeek.

> R: '[…] moet ik zeggen dat je het een gênante vertoning vond, of hoe moet ik het samenvatten in één regel zeg maar?'
> De getuige zegt dat ze vooral verbouwereerd was. En dat ze het achteraf vooral naïef vond van zichzelf.

> De rechercheur zegt dat ze dit niet bedoelt, of het naïef was of niet. '[…] vond je het een gênante vertoning of was je geschokt, […], hoe haalt hij het in zijn hersens om zo tegen mij te doen.'
> De getuige zegt dat ze zoiets wel dacht.
> R: 'Dus ik kan wel zeggen dat je je aangetast voelde in je eergevoel?'
> De getuige denkt even na. 'Ja, want ik vind niet dat je dat kan doen in aanwezigheid van mij – of van wie dan ook.'
>
> In het proces-verbaal staat: 'Ik vind het zeer onbeleefd dat [v] deze handelingen ten opzichte van mij heeft gepleegd. Ik voel mij dan ook best wel aangetast in mijn eer en goede naam. Ik was erg boos op [v].'
> (zaak 24)

De inbreng van de rechercheur raakt in het proces-verbaal vermengd met wat de getuige vertelt. De rechercheur wil niet (uitsluitend) opschrijven dat de getuige zichzelf iets verwijt, maar ze wil vooral opschrijven wat ze de verdachte verwijt. Daarmee kan ze iets laten zien van de impact die zijn gedrag heeft. De verklaring moet tegelijkertijd weergeven wat de getuige zegt en vindt. Daarom vraagt ze de reactie van de getuige en schrijft ze de zinnen pas op nadat zij ermee heeft ingestemd.

In het proces-verbaal lijkt het vaak alsof aangeefsters een monoloog hebben gehouden die door de rechercheurs is opgeschreven.

> 'Tijdens de verkrachting heb ik tegen [v] gezegd dat het pijn deed. [V] zei hierbij dat het gewoon moest gebeuren. Ik had hierbij veel pijn. [V] kwam in mij klaar. Ik moest toen ook direct van hem af. […].'
> 'Ik ben dus eigenlijk een aantal keren door [v] verkracht. Ik kon merken dat hij ook steeds gewelddadiger ging doen. […].'
> (zaak 1)

Over de gebeurtenissen waarover de aangeefster vertelt, zijn veel vragen gesteld door rechercheurs. Deze vragen zijn niet in de verklaring opgenomen, waardoor het lijkt alsof de aangeefster spontaan vertelt over de gebeurtenissen. In de zeventien zaken waarin aangifte is gedaan, wordt de verklaring in alle gevallen vanuit de eerste persoon geschreven. Af en toe wordt in het proces-verbaal een vraag van de rechercheur opgenomen. Een voorbeeld hiervan is: 'U vraagt mij iets te vertellen over [v]. Hij is een beetje een sukkel. Hij is iemand die alleen maar blowt, met auto's bezig is, hij heeft zijn school niet afgemaakt, geloof ik.' (zaak 23) De eerste vraag van de rechercheur wordt weergegeven, waarna een verhaal volgt dat vanuit de aangeefster is geschreven. De aangeefster heeft dit echter niet achter elkaar verteld, maar de rechercheur stelde hier ook vragen over.

5.3 Regie

Rechercheurs bepalen voor een groot deel wat er in een gesprek naar voren komt, doordat zij vragen stellen en antwoorden accepteren of erover doorvragen. Ze typen

mee met het gesprek of nemen het gesprek op band op, waardoor ze beïnvloeden in welke sfeer en met welke snelheid verteld wordt. Door hun kennis over het strafrechtelijke proces en hun positie als 'toegangspoort naar het strafrechtelijke traject' hebben ze de regie over het gesprek. Tegelijkertijd benadrukken ze dat de aangeefster degene is die de beslissingen neemt.

5.3.1 Typen of opnemen

Of een rechercheur veel (gesloten) vragen stelt of niet, heeft onder andere te maken met het al dan niet opnemen van de aangifte op band. Hoewel de uitdrukking 'het opnemen van de aangifte' de indruk kan wekken dat alle aangiftes op band worden opgenomen, is dat niet het geval. Van een deel van de gesprekken wordt een verslag gemaakt, zonder dat er een bandopname is.

Als de aangifte op band wordt opgenomen en later wordt uitgewerkt, worden er in eerste instantie minder gesloten vragen gesteld. Er hoeft dan niet steeds om herhaling en verduidelijking gevraagd te worden. Als het op band wordt opgenomen en er tegelijkertijd direct mee wordt getypt of als het niet wordt opgenomen maar er direct een verklaring wordt opgemaakt, onderbreken rechercheurs aangeefsters regelmatig om bevestiging en verduidelijking te vragen.

Van de zeventien aangiftes worden er acht op band opgenomen, terwijl rechercheurs meetypen tijdens het gesprek. De band wordt later niet meer uitgewerkt of afgeluisterd. Bij vier aangeefsters wordt meegetypt met het gesprek, zonder dat de aangifte op band wordt opgenomen. Drie aangiftes worden op band opgenomen en na het gesprek, niet letterlijk, uitgewerkt door rechercheurs. In één geval wordt de aangifte die op band is opgenomen, letterlijk uitgewerkt door een agent. Bij één aangeefster, die wordt gehoord in de studio, wordt het verhoor opgenomen op video en later, niet letterlijk, uitgewekt door de orthopedagoge die de aangeefster heeft gesproken.

De beslissing om een aangifte wel of niet op band op te nemen, heeft onder andere te maken met kenmerken van de zaak. Bij bepaalde zaken moet er een bandopname worden gemaakt.[67] Daarnaast hebben sommige rechercheurs een sterke voorkeur voor het opnemen van de aangifte op band en anderen juist niet. Een reden die genoemd wordt voor het opnemen van aangiftes op band, is dat het gemakkelijker is. Het wordt ook minder storend gevonden voor de aangeefster. Een rechercheur vertelde verder dat hij het idee had dat de officier opgenomen zaken gemakkelijker vervolgt. Ook werd genoemd dat de kans kleiner is dat de aangeefster in de rechtszaal nogmaals gehoord zal worden of dat de advocaat van de verdachte de politie beschuldigt van het stellen van suggestieve vragen. Rechercheurs die de aangifte bij voorkeur niet op band opnemen, geven als reden daarvoor dat ze het idee hebben dat dit de aangeefster kan belemmeren bij het vertellen; het zou extra druk op haar kunnen leggen. Daarnaast zei een rechercheur dat ze het onzin vond; het kost extra tijd en moeite om de band uit te werken en ze had niet het idee dat de banden ooit nog door iemand worden beluisterd.

[67] Bij Hulsenbek-zaken, waarbij er aangifte wordt gedaan van een seksueel delict tussen mensen die een afhankelijkheidsrelatie hebben, bijvoorbeeld ouders en kinderen of leraren en leerlingen, moet de aangifte op een cassetteband worden opgenomen. Dit geldt niet voor het verdachtenverhoor en getuigenverhoren.

De manier van werken (opnemen op band of typen) lijkt invloed te hebben op de manier waarop emoties worden geuit.[68] Als er tijdens het opnemen van de aangifte direct een verklaring wordt opgemaakt, zijn gesprekken soms minder emotioneel. Misschien komt dat doordat er dan tijd is om even 'afstand te nemen' of op adem te komen. Doordat er door de rechercheur die aan het typen is steeds gevraagd wordt om bevestiging van 'feitelijkheden', zoals tijden en plaatsen, wordt het gesprek soms bijna zakelijk. De noodzaak om tussendoor te wachten (terwijl er getypt wordt) kan aangeefsters ook de tijd geven om na te denken. Het kan echter ook zo zijn, dat het gesprek minder 'diep' en sterker gefragmenteerd wordt. Als rechercheurs tussendoor steeds vragen: 'wacht even hoor, je zei net […], wat bedoelde je daarmee?' of 'ik heb nu [...] opgeschreven, klopt dat?', kan het moeilijker worden voor de aangeefster om zich in de situatie in te leven. Ze moet dan steeds weer terug naar een eerder punt in het verhaal. Bovendien moet ze steeds wachten met vertellen, op momenten die niet door haarzelf zijn uitgekozen.[69]

Bij het opnemen van de aangifte op band kan de aangeefster in eerste instantie achter elkaar vertellen over wat er is gebeurd. Voordat de band wordt aangezet, krijgt ze uitleg over wat er van haar wordt verwacht. Nadat de aangeefster heeft verteld wat er is gebeurd, stellen rechercheurs vragen over onderdelen van het verhaal. De opgenomen gesprekken die ik heb bijgewoond, leken 'soepeler' te verlopen dan gesprekken waarin direct werd meegetypt. De aangeefster had in deze gesprekken meer ruimte om het verhaal in eerste instantie op haar eigen manier te vertellen, zonder dat ze steeds op gedetailleerde vragen moest reageren. Of de manier waarop de aangifte wordt opgenomen ook invloed heeft op de verklaring, is niet duidelijk. Alleen als de aangifte letterlijk wordt uitgewerkt ziet de verklaring er duidelijk anders uit dan in andere gevallen. Alle vragen en antwoorden zijn dan opgeschreven. Daarbij wordt overigens ook een verslag gemaakt waarin rechercheurs de hoofdlijnen hebben gezet.[70]

5.3.2 De structuur van het gesprek duidelijk maken

Rechercheurs vertellen al in het informatiegesprek welke onderwerpen aan de orde zullen komen bij een eventuele aangifte.[71] Bij het begin van de aangifte worden aangeefsters hier nog een keer op voorbereid. Rechercheurs vertellen over de opbouw van de aangifte en geven uitleg over het mogelijke strafrechtelijke vervolg erop.

> De rechercheur vertelt aan de aangeefster dat ze later met de verdachte zullen praten. Ze zullen de aangeefster laten weten hoe dat is gegaan. Daarna zullen ze ook met andere

[68] Het heeft overigens ook invloed op de emoties van de luisteraar. Als het verhaal achter elkaar wordt verteld is het levendiger en 'reëeler' dan wanneer het in fragmenten wordt verteld.

[69] Zie voor een beschrijving van de manier waarop een verklaring op papier wordt gezet tijdens een verhoor ook Komter (Komter, 2001).

[70] Het is de vraag of officieren, advocaten en rechters het letterlijke verslag doornemen, of dat ze kiezen voor het overzicht. Waarschijnlijk hangt dat af van de 'moeilijkheidsgraad' van de zaak. De officieren die ik gesproken heb vertellen dat ze de banden vrijwel nooit beluisteren. Alleen als de advocaat stelt dat het opnemen van de aangifte niet correct is verlopen, worden de banden weleens beluisterd.

[71] Rechercheurs geven veel uitleg over de procedure. Ze zijn hier ook toe verplicht: de politie behoort het (vermeende) slachtoffer informatie te geven over het strafproces en over beslissingen die in de specifieke zaak genomen zijn (Lünnemann & Piechocki, 2001). Ook de gevolgen van het doen van aangifte moeten duidelijk worden gemaakt.

> familieleden praten, onder andere om uit te leggen dat de verdachte degene is die schuldig is aan wat er gebeurd is en dat het niet de schuld is van de aangeefster. De rechercheur legt uit waarom er zo gedetailleerd gepraat zal worden over de gebeurtenissen en hij vertelt wat ze zullen gaan doen. 'We gaan er één keer over praten en daarna nooit en nooit meer. […]. Dat hoeft [v] zeker niet te weten en anderen ook niet. Ook bij de hulpverlening hoef je het niet direct te vertellen. Alleen als je daar later over wilt praten, kan je dat natuurlijk doen, maar alleen als jij dat wilt.' De rechercheur vertelt dat de aangeefster veel details zal moeten vertellen. 'Dat weet je hè?' Ze zegt dat ze dat weet. De rechercheur vertelt dat het heel vervelend kan zijn. 'Zeg het heel eerlijk als je niet wilt dat ik erbij ben, dan ga ik gewoon weg. […]. Als je liever tegen een vrouw vertelt […], dat is helemaal niet gek. Denk dan niet dat ik denk dat je me niet aardig vindt, of dat je me niet vertrouwt. […].' Het is sowieso niet gemakkelijk om over seks te praten. 'Zelfs volwassen vrouwen vinden het heel vreemd om erover te praten. En niet alleen gaan we zomaar over seks praten, maar heel gedetailleerd. […]. En dat is best lastig.'
> (zaak 23)

Door de uitleg van de rechercheur weet de aangeefster wat ze kan verwachten. Een mogelijk resultaat daarvan is dat ze gemakkelijker zal vertellen. Voor rechercheurs en voor aangeefsters is dat prettig; er is dan meer kans dat het gesprek 'soepel' verloopt en dat er een gedetailleerde en relevante aangifte op papier komt te staan.

Twee rechercheurs proberen aangeefsters op hun gemak te stellen door te vertellen over eigen ervaringen. Eén van hen zegt dat hij dit in principe altijd doet. Op die manier kan hij laten zien dat hij begrijpt dat de aangeefster iets heel moeilijks moet doen.

> De rechercheur zegt dat het een moeilijk gesprek kan worden. Hij zegt dat het moeilijk is om over seks te praten, en zeker als het zo gedetailleerd moet. 'En weet je waarom ik me zelf goed kan voorstellen waarom dat lastig is?'
> A: 'Omdat je het zelf ook moeilijk vindt.'
> R: 'Ja, inderdaad.' Hij vertelt over de zedencursus. Daar zit je met collega's. Je moet jezelf eerst voorstellen. Daarna vertelt de cursusleider dat er zo gepauzeerd wordt, en verdeelt ze de groep in tweetallen. De bedoeling is dat die na de pauze heel gedetailleerd met elkaar gaan praten over seks. 'Dus dat moet je dan doen met iemand die je helemaal niet kent. De helft werd al boos en zei, ja, dat doe ik niet.' De rechercheur vertelt dat hij na de pauze wel ging praten met zijn gesprekspartner. Maar over seks hebben ze het niet gehad. 'Zoiets intiems, dat gaat je niks aan.'
>
> De rechercheurs en de aangeefster lachen. De rechercheur vertelt dat, toen ze weer terugkwamen bij de groep, de cursusleider vroeg wie er over seks had gepraat. Dat bleek niemand gedaan te hebben. Het was een goede les. De rechercheurs die daar zaten zouden later mensen vragen moeten gaan stellen over seks. '[…] maar je kon altijd in je achterhoofd houden dat je het zelf niet kon. […]. Dus wij weten hoe moeilijk het is om erover te praten.'
> (zaak 23)

De manier waarop de rechercheur de aangeefster voorbereidt op wat er gaat komen, maakt het misschien gemakkelijker voor haar om te praten. De rechercheur schept 'gelijkwaardige posities' en biedt steun aan de aangeefster. Hij vergroot hiermee de kansen op een succesvol gesprek en een bevredigende afhandeling van de zaak.

5.3.3 Het gesprek leiden

Bij de politie vertellen mensen een 'uitgenodigd verhaal' in plaats van een 'vrijwillig verhaal'. Bij het vertellen van een vrijwillig verhaal krijgt de verteller de ruimte om een verhaal te vertellen zonder steeds onderbroken te worden. Bij het vertellen van een uitgenodigd verhaal, zoals bij een melding of een aangifte, wordt de aangeefster uitgenodigd en in de gelegenheid gesteld om een verhaal te vertellen, terwijl dit verhaal in principe elk moment onderbroken kan worden door vragen en opmerkingen van de rechercheur (Hester & Eglin, 1992: 138).

Rechercheurs leiden het gesprek. En dat houden ze ook graag zo. Dat is heel duidelijk in een zaak waarbij de aangeefster voordat ze naar de politie is gekomen, voor zichzelf heeft opgeschreven wat er gebeurd is.

> A: 'Ik heb gister dat verslag dat jij nu in je handen hebt, dat heb ik bij [naam politieagent] ingeleverd. Want dat is, ik heb daar heel duidelijk in uitgetypt, wat, wanneer, waar gebeurd is, dus ik zou als dat mogelijk is, eigenlijk daarmee willen werken. Omdat ik het daar gewoon voor mezelf duidelijk heb ingezet. Dus ik weet niet of het handig is dat jullie dat eerst even lezen en aan de hand daarvan vragen stellen. Maar het is voor mij makkelijker om aan de hand daarvan te werken, want ik ga anders dingen vergeten.'
> R: 'Ja, ik stel voor om eerst even zelf het verhaal te vertellen. Het voordeel daarvan is dat je ook even kunt ontladen en globaal dingen even kunt vertellen. Als je het dan goed vindt dan zet ik hem even stop. Dan gaan we even dat, dan wil ik dat stuk doornemen en als er dan verder vragen zijn dan wil ik daar wel eigenlijk op doorgaan.'
> De aangeefster en rechercheurs spreken dat af.
> (zaak 21)

De rechercheurs zeggen na het gesprek dat de aangeefster probeerde de regie over te nemen. Ze zeggen dat ze hier op verschillende moment in het gesprek (waarin de aangeefster vrij assertief was) ook goed op moesten letten. Als je als rechercheur niet zelf de regie houdt, heb je kans dat je helemaal niet te horen krijgt wat je wilt weten. Er is een grote kans dat de aangeefster dan niet ingaat op informatie die nodig is om een juridisch relevante aangifte te verkrijgen.

Rechercheurs hebben dus 'juridische redenen' om de regie te houden. Daarnaast spelen er sociale factoren mee bij de taakverdeling tussen rechercheurs en aangeefsters. Het voeren van gesprekken is het werk van rechercheurs. Zij zijn professionals, terwijl aangeefsters meestal geen ervaring hebben met de procedure. Een aangeefster weet meestal niet precies wat er van haar verwacht wordt. Door het verschil in posities, dat samenhangt met een verschil in kennis, wordt het in de meeste gevallen vanzelfsprekend gevonden dat de rechercheur de regie heeft. De meeste aangeefsters wachten de uitleg van rechercheurs af en reageren op vragen van rechercheurs. Sommigen doen dat niet, of in mindere mate. Hierboven werd een voorbeeld gegeven van een aangeefster die volgens de rechercheurs 'de regie wilde overnemen'. Dat wordt niet geaccepteerd. Een andere aangeefster is 'moeilijk te

sturen', doordat ze vaak geen antwoorden geeft op vragen van de rechercheur, maar iets anders vertelt. Zij onderbreekt de rechercheur ook regelmatig.[72] De rechercheur reageert daarop door steeds te proberen 'even terug te gaan' naar de vraag die ze heeft gesteld, maar dat heeft weinig effect. In de meeste gevallen is de leidende rol van rechercheurs echter vrij vanzelfsprekend.

5.4 Verbanden leggen

Een belangrijke taak van rechercheurs is het leggen van verbanden tussen de gebeurtenissen waarover verteld wordt en strafbare feiten. Feiten zijn pas strafbaar als ze in het Wetboek van Strafrecht als zodanig zijn benoemd. In delictsomschrijvingen staan de feiten beschreven.

5.4.1 Delictomschrijving

Het is de bedoeling dat het proces-verbaal van de politie bruikbaar is in het strafproces. De politie moet er een onderzoek op kunnen baseren en officieren van justitie en rechters moeten kunnen beoordelen of de verdachte schuldig is aan het plegen van een strafbaar feit. Daarom is het belangrijk dat rechercheurs al tijdens het opnemen van de aangifte weten welke strafbare feiten er mogelijk gepleegd zijn. Ze kunnen het proces-verbaal dan op een manier opbouwen die het mogelijk maakt om te beoordelen of deze strafbare feiten bewijsbaar zijn. In de meeste gevallen hebben rechercheurs al vóór het opnemen van de aangifte een idee over de delictsomschrijving die van toepassing is, op grond van het informatiegesprek. De delictsomschrijving die gekozen wordt, bepaalt welke feiten relevant zijn en welke niet (Wagenaar, Van Koppen & Crombag, 1993: 24).

Soms zijn er meerdere delictsomschrijvingen die van toepassing kunnen zijn. In een zaak vertelt de rechercheur bij de eerste poging om aangifte op te nemen[73] bijvoorbeeld dat er in principe twee artikelen zijn die in aanmerking zouden kunnen komen (art. 245 en 242 WvSv).

> De rechercheur vertelt dat het eerste artikel 'gaat over een meisje tussen de 12 en 16 jaar oud waarmee seksuele contacten zijn geweest'. Hij vertelt dat seksueel contact met een meisje tussen de 12 en 16 niet altijd strafbaar is, maar dat dit in sommige gevallen wel zo is. Er moet dan wel een klacht worden ingediend.[74] 'Ook als je zegt, ik heb me niet zo verzet maar ik wilde het helemaal niet, kan dit van toepassing zijn.' Het andere artikel is verkrachting. Dan gaat het erom dat ze tegen haar wil en onder dwang, door geweld of een andere feitelijkheid, gemeenschap heeft gehad. 'Andere feitelijkheden kunnen allerlei dingen zijn, zoals gebruik maken van het feit dat jij teveel alcohol had gedronken, of dat hij overwicht heeft door zijn leeftijd.'
> (zaak 13)

[72] Deze aangeefster is verslaafd aan drugs en komt (waarschijnlijk daardoor) soms verward over.
[73] Er worden twee gesprekken met de meldster gevoerd met het doel om aangifte op te nemen, maar uiteindelijk wordt er toch geen aangifte opgenomen.
[74] Op het moment dat dit gesprek werd gevoerd, was het nog een klachtdelict. In 2002 is het klachtvereiste vervallen. Het kan vanaf dat moment ook ambtshalve worden vervolgd.

Rechercheurs brengen de gebeurtenissen in verband met één of meerdere delictsomschrijvingen. De delictsomschrijving die gekozen wordt, beïnvloedt welke vragen worden gesteld. Afhankelijk van de antwoorden daarop, kan de delictsomschrijving die het meest van toepassing lijkt tijdens het gesprek of erna wijzigen. Om te kunnen spreken van verkrachting is het bijvoorbeeld noodzakelijk dat er sprake is geweest van geweld of een andere feitelijkheid, of bedreiging daarmee. Als het gaat om seksueel binnendringen bij een kind van tussen de 12 en 16 jaar hoeft dat niet relevant te zijn.[75] De delictsomschrijving vormt het centrale element van het (juridische) verhaal.

5.4.2 Juridisch taalgebruik en eigen woorden aangeefster

'Het strafproces is een vertaalmachine' (Witteveen, 1990: 188). Wat getuigen en verdachten vertellen moet vertaald worden naar juridische begrippen en categorieën. 'Als het alleen maar om een vertaling zou gaan, zou dat al problemen genoeg geven. Maar het is onmiskenbaar dat bij die vertaling veel informatie die in de leefwereld van belang is, verloren gaat en dat het verhaal wordt vervormd tot een verwerkbaar verhaal' (Witteveen, 1990: 189).

Hoewel het vaak moeilijk is om de inbreng van de gesprekspartners te herkennen in het proces-verbaal, is het in sommige processen-verbaal wel heel duidelijk zichtbaar dat de schriftelijke tekst geen letterlijke weergave is van wat de aangeefster heeft verteld:

> 'Ik verklaar dat ik door de nader te omschrijven verdachte ben gedwongen tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van mijn lichaam. Deze dwang geschiedde door geweld of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid, die ik nader in mijn verklaring zal omschrijven. […].' (Zaak 1)

Het bovenstaande gedeelte uit een proces-verbaal is vanuit de eerste persoon geschreven, alsof de aangeefster een monoloog heeft gehouden die door de rechercheur is opgetekend. Tegelijkertijd is het duidelijk dat de bovenstaande formulering niet door de aangeefster is gebruikt. Deze zinnen zijn heel duidelijk gebaseerd op de delictsomschrijving, waarin de elementen 'geweld of een andere feitelijkheid' en 'seksueel binnendringen van het lichaam' worden genoemd. Deze elementen worden letterlijk overgenomen in de verklaring.

In vier gevallen is het proces-verbaal (gedeeltelijk) opgesteld in formele taal. In tien verklaringen is het taalgebruik informeler. Er staat dan bijvoorbeeld: 'Ik ben vandaag naar u toegekomen om aangifte te doen van seksueel misbruik. Ik ben in de periode dat ik ongeveer 10 tot 12 jaar oud was, seksueel misbruikt door [...].' Eén gesprek dat

[75] Het vóórkomen van geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging daarmee is bij dit artikel geen voorwaarde voor vervolging. Maar het kan wel relevant zijn voor de ernst die aan het delict wordt toegekend en daarmee voor de geëiste of opgelegde straf.

is opgenomen op band is letterlijk uitgewerkt en daardoor niet formeel. Het taalgebruik in de bevindingen[76] is wel formeel.

Rechercheurs zeggen regelmatig dat ze hebben geprobeerd het taalgebruik van de aangeefster weer te geven. In twee verklaringen is dat duidelijk zichtbaar. Woorden van de aangeefster worden in deze verklaringen afgewisseld met formeel taalgebruik. In één van deze verklaringen staan opmerkingen als: 'Ja, hoe bedoelt u.' De rechercheur zegt daarover dat hij heeft geprobeerd het beeld van het gesprek weer te geven in het proces-verbaal. Hij vond dat de aangeefster nogal afwachtend en soms vaag reageerde op vragen en hij vond het belangrijk dat de officier van justitie dat zou weten. Dit kan invloed hebben op de geloofwaardigheid die aan de aangifte wordt toegekend.

Het verhaal in het proces-verbaal neemt vaak een vorm aan die logischer en vloeiender is, dan in het gesprek naar voren kwam. De gebeurtenissen die erin beschreven worden volgen elkaar vaak logisch op, terwijl dat in het gesprek lang niet altijd het geval is.

> De rechercheur legt aan de aangeefster uit hoe het proces-verbaal wordt opgebouwd. Hij zegt dat het proces-verbaal soms chronologisch wat anders is dan het verhoor. Dat wordt onder andere gedaan om de leesbaarheid te vergroten. 'Dingen die bij elkaar horen worden bij elkaar gezet.'
> (zaak 5)

Logica, oorzakelijke verbanden en een chronologische volgorde lijken de leesbaarheid van de aangifte te vergroten. Ook een verhaal dat ononderbroken wordt verteld heeft de voorkeur. De vaak fragmentarische manier waarop een verhaal in een gesprek wordt geconstrueerd, is in het proces-verbaal grotendeels onzichtbaar. Het verhaal in het proces-verbaal is vaak vloeiender en heeft meer samenhang dan het gesprek waarop het gebaseerd is. Toch wordt tegelijkertijd geprobeerd om het verhaal 'authentiek' te laten, door er af en toe vragen van de rechercheur in op te nemen of door te benadrukken dat de aangeefster of verdachte iets uit zichzelf zei.

Rechercheurs hebben dus veel invloed op de manier waarop aangiftes (en andere verklaringen) op papier komen te staan. Crombag en collega's (2005) noemen voorbeelden van opgetekende verklaringen van verdachten, waarop de politie duidelijk invloed heeft gehad. Het zou te verwachten zijn dat verklaringen waarin (belastende) formuleringen duidelijk van de politie afkomstig zijn en de politie dus een (niet te achterhalen maar ook niet te ontkennen) inbreng heeft gehad, minder betrouwbaar worden gevonden, omdat de mate waarin de verklaring aan de verdachte kan worden toegeschreven daalt. Zulke verklaringen werden in zaken die Crombag en collega's volgden, echter regelmatig geaccepteerd door de rechtbank (Crombag et al., 2005: 232-237). In de gevolgde zaken in dit onderzoek blijkt ook dat verklaringen, vanaf het moment dat ze op papier staan, aan de betrokkene worden toegeschreven, zonder dat er nog (veel) wordt stil gestaan bij de invloed van rechercheurs op de totstandkoming en verslaglegging van de verklaring.

---

[76] In het proces-verbaal van bevindingen schrijven rechercheurs in chronologische volgorde wat ze hebben gedaan in een zaak. Ze geven samenvattingen van de resultaten van verhoren en andere onderzoeksmethoden en ze laten soms blijken wat ze van verklaringen vinden.

5.5 Helpen beslissingen te nemen

Niet alle meldsters die aangifte willen doen, zetten dit uiteindelijk ook door. Tijdens het gesprek zeggen meldsters soms dat ze toch geen aangifte willen doen. Rechercheurs benadrukken bij het opnemen van de aangifte en in de informatiegesprekken die eraan vooraf gaan, dat de meldster degene is die moet beslissen of ze wel of geen aangifte wil doen. Als de meldster laat merken dat ze twijfels heeft, adviseren rechercheurs om er nog eens rustig over na te denken.

5.5.1 De aangeefster beslist

Zonder aangifte zal de politie geen onderzoek starten. Maar als de meldster ervoor kiest om aangifte te doen, zal ze gedetailleerd moeten vertellen. Als een aangeefster duidelijk laat merken dat ze twijfelt of als ze niet wil vertellen wat er gebeurd is, zeggen rechercheurs expliciet dat ze geen aangifte hóeft te doen.

> R1: 'Waar in het park? Ongeveer?'
> De aangeefster reageert steeds afwijzender en zegt vaak 'daar let ik nooit op' en 'dat weet ik niet'. R1 blijft vragen stellen, maar de aangeefster geeft geen of heel korte antwoorden. Ze kijkt naar de tafel of staart voor zich uit en praat 'onwillig'.
> R1: 'Wat gebeurt er in het park?'
> A: 'Moet dat echt?'
> R1: 'Wil je zelf echt wel aangifte doen?'
> A: 'Op zich wel, maar ik vind het moeilijk om het erover te hebben.'
> Na de volgende vraag zegt de aangeefster: 'Ik kan het echt niet hoor.' Ze speelt met haar sleutels en kijkt naar de grond.
> […].
> R1: 'Je kunt het hierbij laten en denken: "Ik heb een onprettige eerste seksuele ervaring gehad en hij heeft zich […] gedragen als een eikel" en dan is het over een paar maanden weer op de achtergrond geraakt.'[77] Maar ze kan ook aangifte doen en dan 'zoeken wij het tot op de bodem uit.' Het is mogelijk dat de verdachte vervolgd wordt, maar als justitie het te moeilijk vindt om met de zaak door te gaan, kunnen ze seponeren, 'en op dat moment kan hij zeggen "zie je wel".' [78]
> A: 'Iedereen gelooft hem toch.'
> De rechercheur denkt dat het verstandig is als ze er nog een paar dagen over nadenkt en de beslissing niet overhaast neemt.
> De aangeefster zegt heel zacht: 'Ik denk er nog over na.'
> R1: 'Je moet het niet doen om mij een plezier te doen, maar voor jezelf.'
> (zaak 13)

De rechercheur raadt de aangeefster aan om eerst nog eens na te denken over het al dan niet doen van aangifte. Hij noemt ook verschillende manieren waarop het gebeurde op te vatten is. Hij biedt de aangeefster hiermee een 'ontsnappingsclausule'.

[77] Voor mensen die ervan gehoord hebben, niet per se voor de aangeefster zelf.
[78] Daar is de aangeefster heel bang voor.

Ze hóeft geen aangifte te doen. En ze kan datgene wat er gebeurd is, op verschillende manieren opvatten (als verkrachting of als onprettige seksuele ervaring). Rechercheurs bieden deze 'ontsnappingsmogelijkheid' soms bewust. Zo vertelt een rechercheur die dacht dat een meisje valse aangifte had gedaan, dat zij in het tweede gesprek zelf een suggestie deed over hoe het ook gegaan zou kunnen zijn. Ze vertelde het meisje ook dat het niet raar zou zijn als dit inderdaad zo was en dat ze er niet boos om zou worden. Ze deed dit om de aangeefster een mogelijkheid te geven om 'ermee te stoppen'. Ze zegt dat ze haar een ontsnappingsmogelijkheid wilde bieden uit het proces.[79] Dit doet ze niet alleen voor de aangeefster, maar ook voor zichzelf. Rechercheurs hebben maar een beperkte tijd beschikbaar, en die besteden ze het liefst goed.[80]

Ook in andere opzichten moeten aangeefsters beslissingen nemen over het gesprek en eventuele vervolgstappen daarop. Rechercheurs vragen soms aan aangeefsters wat zij van de politie verwachten. In een zaak vraagt de rechercheur naar de wensen van de aangeefster: wil ze dat de zaak strafrechtelijk vervolgd wordt, of wil ze dat de verdachte door de politie wordt aangesproken? In verschillende zaken wordt ook benadrukt dat de aangeefster zelf bepaalt wat ze wel en niet vertelt; als ze iets niet wil vertellen, moet ze dat zeggen. Dat kan overigens wel weer beïnvloeden wat de politie vervolgens met de zaak zal doen, waardoor de beslissing om iets niet of juist wel te vertellen niet zonder gevolgen is.[81]

Rechercheurs benadrukken dus op verschillende manieren dat de aangeefster de regie heeft in het gesprek. Hoewel dat maar tot op zekere hoogte zo is, kan het de aangeefster wel op haar gemak stellen. Rechercheurs vinden het belangrijk dat de aangeefster het gevoel heeft dat ze vrijwillig aangifte doet en dat ze niet gedwongen wordt om te vertellen. De expliciete keuze die aan aangeefsters wordt gegeven om wel of geen aangifte te doen, heeft naast sociale overwegingen ook te maken met bewijsmatige factoren. De aangifte is (in eerste instantie) vaak het enige bewijsmiddel dat er is. Als rechercheurs geen 'goede aangifte' hebben, is het moeilijk de zaak te onderzoeken. Het is ook waarschijnlijker dat iemand die zich gedwongen voelt tot het doen van aangifte, deze later weer intrekt.[82] Een ingetrokken aangifte maakt het politieonderzoek of eventuele vervolging moeilijker. Om die redenen krijgen meldsters ook vaak een paar dagen bedenktijd tussen het informatiegesprek en de aangifte. De kans dat een aangeefster impulsief aangifte doet en daar later spijt van krijgt, wordt daardoor kleiner. Verder bestaat er soms een vermoeden dat er geen verkrachting gepleegd is, maar dat iemand bijvoorbeeld onder druk van familie naar de politie komt. In dat geval is het belangrijk om te benadrukken dat de meldster zelf moet beslissen of ze wel of geen aangifte wil doen.

---

[79] Soms lijkt het alsof aangeefsters min of meer ongewild in de strafrechtsketen terechtkomen (doordat steeds meer mensen ervan horen en vinden dat ze aangifte moeten doen) en dat ze er daarna moeilijk meer uit kunnen 'ontsnappen'. In hoofdstuk 4 wordt dit ook beschreven.

[80] De vraag wat een 'goede tijdsbesteding' is voor rechercheurs, is overigens moeilijk te beantwoorden. Rechercheurs praten weleens over 'leuke zaken' en 'ronde zaken'. Dat zijn zaken die bewijsmatig goed in elkaar zitten en waarbij er weinig of geen twijfels bestaan over de aangifte en over de schuld van de verdachte. Maar rechercheurs kunnen ook 'tevreden' zijn als ze een valse aangifte ontdekken, voordat er vervolging is ingezet en mensen (zoals de verdachte) erdoor gedupeerd zijn.

[81] Als de aangeefster geen details wil geven, is het bijvoorbeeld niet mogelijk de zaak te vervolgen.

[82] Dit is officieel niet mogelijk maar wordt in de praktijk wel zo genoemd.

5.5.2 Advies van rechercheurs

Rechercheurs vinden het belangrijk dat aangeefsters bewust kiezen voor het doen van aangifte of het afzien daarvan. Aangeefsters vinden het echter soms moeilijk om te bepalen wat ze moeten doen. Sommige aangeefsters vragen rechercheurs om advies. In drie zaken vragen de aangeefsters hier expliciet om. Zij willen weten of het verstandig is om aangifte te doen, wat de gevolgen ervan zijn en hoeveel kans er is dat de verdachte vervolgd wordt. Bij het geven van uitleg en informatie hierover, sturen rechercheurs de beslissing van aangeefsters in mindere of meerdere mate. Ze blijven echter zeggen dat de aangeefster zelf moet beslissen. Ik heb hier één keer een duidelijke uitzondering op gezien. Deze rechercheur stuurde de aangeefster zodanig, dat zij niet meer zelf kon beslissen.[83]

Aangeefsters vragen niet alleen advies en sturing van rechercheurs bij de beslissing om wel of geen aangifte te doen. Ook als het gaat om het vertellen van 'het verhaal' weten aangeefsters vaak niet wat belangrijk wordt gevonden en wat relevant is voor de politie en voor het politieonderzoek.

> De aangeefster vertelt dat ze mailtjes van de verdachte heeft bewaard en dat de rechercheur ze wel mag zien als ze dat wil.
> R: 'Wat wil je dat wij doen met die mailtjes?'
> A: 'Ik weet het niet, ik geef aan dat ik ze heb. Ik weet niet wat jullie daarmee kunnen, dus ik ja…'
> De rechercheur zegt dat je hiermee in ieder geval duidelijk kunt maken hoe de communicatie verliep.
> A: […].
> R: 'Wat je er ook mee aangeeft, maar dat is een stukje bewijstechnisch verhaal, […]. Het heeft geen zin om te ontkennen dat er contacten hebben plaatsgevonden, dus ook bewijstechnisch draagt het iets bij aan deze zaak.'
> (zaak 21)

De aangeefster vermoedt dat de politie de e-mails relevant vindt, maar als de rechercheur haar vraagt waarom zij denkt dat het relevant is, geeft ze haar twijfel aan. Zij weet niet hoe een politieonderzoek verloopt en wat daarvoor nodig is. Ook bij het vertellen van 'het verhaal' weten aangeefsters niet altijd wat relevant is en wat niet, en waar ze moeten beginnen met vertellen.

> R: 'Begin bij het begin.'
> A: 'Ja, ik zit echt te denken waar ik in godsnaam kan beginnen.'

[83] De rechercheur in deze zaak zei rechtstreeks tegen de aangeefster dat het hem niet verstandig leek als ze aangifte zou doen. Het zou toch niks worden, de officier zou waarschijnlijk niet vervolgen, en als de zaak wel voor de rechter zou komen zou ze 'afgemaakt' worden door de advocaat van de verdachte. Hij zei een aantal malen dat het hem niet verstandig en niet zinvol leek. Maar als ze echt wilde, kon ze wel aangifte doen. Niet geheel onverklaarbaar 'besloot' de aangeefster, niet helemaal overtuigd, om geen aangifte te doen. In andere zaken die ik heb gevolgd lieten rechercheurs de beslissing vaak wel aan aangeefsters over, soms met (subtiele) sturing.

> De rechercheur vraagt naar het werk van de aangeefster. Daarvan kent ze de verdachte. De aangeefster vertelt daar iets over. Daarna vraagt de rechercheur verder over haar werk. Waar werkt ze, hoe lang al, wat doet ze daar precies?
> (zaak 21)

De uitleg en sturing van rechercheurs is in dit soort gevallen noodzakelijk voor aangeefsters; het geeft hen houvast over wat belangrijk wordt gevonden en wat niet. Voor rechercheurs is het ook nodig om die sturing te geven; anders is het mogelijk dat ze alleen 'irrelevante dingen' horen, zonder dat ze uiteindelijk juridisch iets met de zaak kunnen. Dat er veel sturing en uitleg wordt gegeven, betekent tegelijkertijd dat rechercheurs invloed hebben op de inhoud van de aangifte en op de beslissing om wel of geen aangifte te doen.

Het is overigens ook weer niet zo dat aangeefsters zelf helemaal geen ideeën hebben over wat relevant is en over wat ze willen vertellen. Een aangeefster zegt bijvoorbeeld over een ervaring die ze beschrijft: 'Ik denk niet dat jullie er iets mee kunnen, want ik heb zelf ingestemd.' Ook op andere momenten is te zien dat aangeefsters zelf een selectie maken tussen relevante en niet-relevante gebeurtenissen en dat ze zelf al een mening hebben over hoe hun eigen gedrag (strafrechtelijk en moreel) te beoordelen is.

Steun bieden

Rechercheurs helpen aangeefsters niet alleen met het nemen van beslissingen en het geven van sturing; ze tonen vaak ook begrip voor de aangeefster en ze leven met haar mee. In alle achttien zaken waarbij ik het informatiegesprek of de aangifte, of beide, heb bijgewoond, werd er steun en begrip getoond. Uit onderzoek van Ensink en Van Berlo (1999) blijkt dat slachtoffers van zedendelicten zich over het algemeen ook gesteund voelen door zedenrechercheurs.[84]

De mate waarin steun wordt geboden, verschilt per zaak. Rechercheurs zeggen in alle zaken dat ze weten dat het moeilijk kan zijn om te vertellen. Andere vormen van steun die rechercheurs bieden is dat ze zeggen dat ze begrijpen wat de aangeefster vertelt, dat ze meelevend zijn, zakdoeken en water aanbieden als de aangeefster emotioneel is, naar voren gebogen zitten als ze luisteren en laten merken dat ze het vervelend vinden voor de aangeefster. Aangeefsters worden soms geprezen omdat ze het zo goed hebben verteld.

Steun en begrip worden soms ook geuit door te bevestigen dat de aangeefster goed heeft gehandeld en door ondersteunende opmerkingen te maken bij haar verhaal. In zes gesprekken werd deze vorm van steun geboden. Dat was onder andere het geval bij de hieronder beschreven zaak.

---

[84] Ruim zeventig procent van de afdelingen jeugd-en zedenpolitie werkten mee, door meldsters van (poging tot) verkrachting te attenderen op het onderzoek. Ensink en van Berlo interviewden 93 vrouwen die in 1996 of 1997 melding bij de politie hadden gedaan. Hoewel het de vraag is in hoeverre deze groep representatief is voor het totaal, zegt het wel iets over de manier waarop de benadering van zedenrechercheurs door een deel van de meldsters ervaren wordt. Het is mogelijk dat degenen die meewerkten, vooral degenen waren met een bepaald soort ervaringen. Dat het (op sommige gebieden) geen 'gemiddelde' groep was, blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat slechts twee respondenten geen aangifte deden nadat ze melding hadden gedaan.

> De aangeefster vertelt over het gedrag van haar ex-vriend. De rechercheur zegt dat het 'echt van het pad af' is, en de aangeefster bevestigt dit met de woorden 'echt krankzinnig'. Ze vertelt dat haar ex-vriend verkrachting als straf zag en zegt 'ik mag blij zijn dat ik het overleefd heb'. De rechercheur stelt 'het is bar en boos'.
> De aangeefster geeft een aantal keren aan dat ze zelf niet weet waarom ze zich gedragen heeft zoals ze deed. 'Achteraf denk ik had ik tegengestribbeld, maar zo ging het niet.' De rechercheur zegt dat dit begrijpelijk is, omdat ze helemaal 'murw geslagen' is. De aangeefster herhaalt deze woorden. Ze zegt dat ze zich toch schuldig voelt. 'Ik voel me gewoon schuldig. Uiteindelijk heb ik meegewerkt omdat ik dan minder pijn zou hebben.' De rechercheur zegt dat het wel begrijpelijk is dat ze zich schuldig voelt, maar dat het niet reëel is. 'Ik snap het. […]. Je wilde het niet, maar […] je kon ook eigenlijk niet weigeren, je had daarvoor al zo'n pak slaag gehad.'
> (zaak 1)

Ochs en Capps stellen dat oordelen over (het eigen) 'morele gedrag' (moral stance) in sommige verhalen relatief zeker en constant is, terwijl het in andere verhalen onzeker en veranderlijk is (Ochs & Capps, 1995: 45). Aangeefsters laten in gesprekken met rechercheurs regelmatig merken dat ze twijfelen aan hun eigen gedrag; hebben ze wel goed gehandeld, hadden ze het anders kunnen doen? Door hier met rechercheurs over te praten, kan er een duidelijker standpunt over het eigen gedrag en over het gedrag van anderen worden ingenomen.

In de besproken zaak laat de aangeefster merken dat ze achteraf vindt dat ze niet goed heeft gehandeld. De rechercheur is het daar niet mee eens. Zij stelt dat het begrijpelijk is dat de aangeefster zich op deze manier heeft gedragen en ze benadrukt dat de verdachte verkeerd heeft gehandeld. In het gesprek geven de aangeefster en de rechercheur gezamenlijk betekenis aan ervaringen en gedrag van de aangeefster. Ze bevestigen en herhalen elkaars opmerkingen. De rechercheur is verontwaardigd over wat de aangeefster vertelt en de rechercheur en de aangeefster lachen samen om vreemde dingen die de ex-vriend gezegd zou hebben. De rechercheur leeft mee met de aangeefster en ze wil haar helpen en steunen. In haar houding komt de hulpverleningsrol van rechercheurs naar voren.

Interacties zoals de bovenstaande kunnen gevolgen hebben voor de waarheidsvinding. Een goede sfeer bij het opnemen van de aangifte, waarin de aangeefster zich begrepen voelt, kan van belang zijn om een 'goede' (dat wil zeggen uitgebreide, gedetailleerde, correcte) aangifte te krijgen, waarin de aangeefster veel informatie geeft die van belang is voor het onderzoek. Een minder positief effect kan zijn, dat ze de goede band met de rechercheur wil behouden en daardoor, ook als ze iets niet weet, toch antwoord geeft of dat ze suggesties van de rechercheur heel snel opneemt in haar verhaal.[85] Voor de rechercheur geldt, dat haar open houding ervoor

[85] Uit onderzoek blijkt dat mensen soms dingen vertellen of doen waarvan ze weten dat het niet klopt of waar ze het niet mee eens zijn, omdat ze zich daartoe verplicht voelen door sociale druk. Sociale druk wordt meestal negatief geformuleerd, zoals aanhoudende politieverhoren waarbij agenten verhoorstrategieën gebruiken die erop gericht zijn de getuige of verdachte bepaalde dingen te laten bekennen. Getuigen en verdachten kunnen dan mee gaan in de suggesties om van de verhoren af te zijn (Rassin & Candel, 2002). Daarnaast is het echter niet ondenkbaar, dat getuigen en verdachten ook onjuiste informatie geven of dingen vertellen waarvan ze niet zeker zijn, omdat ze de goede band met de rechercheur willen behouden.

kan zorgen dat ze een compleet en accuraat verhaal te horen krijgt. Tegelijkertijd is het mogelijk dat haar betrokkenheid invloed heeft op de manier waarop ze met de verkregen informatie omgaat. Het is mogelijk dat ze uitspraken van de aangeefster op zo'n manier interpreteert en opschrijft, dat ze passen bij haar (positieve) beeld van de aangeefster en van haar verhaal. Het is ook mogelijk dat ze niet meer kritisch naar het verhaal kijkt, omdat ze zich identificeert met de aangeefster. In zaken waarin de aangeefster niet geloofwaardig wordt gevonden, kan overigens het omgekeerde gebeuren: rechercheurs kunnen dan alles op een (voor de aangeefster) negatieve manier interpreteren.

Verhoorruimtes

Aangeefster worden in eerste instantie anders benaderd dan verdachten. Voor aangeefsters bestaat over het algemeen meer begrip dan voor verdachten. Zij krijgen meer tijd om te vertellen, meer bemoedigende reacties en de mogelijkheid om te stoppen wanneer ze dat willen. De ruimtes waar de gesprekken met aangeefsters en verdachten worden gevoerd, weerspiegelen de verschillen in benadering. Aangeefsters worden bij voorkeur in een 'huiskamer' gehoord. Dit is een ruimte die speciaal gereserveerd is voor moeilijke gesprekken met aangeefsters en andere betrokkenen. In deze ruimte staan gemakkelijke banken en stoelen en een bijzettafeltje, alsof het (zoals de naam al zegt) de woonkamer van iemand is. Er staan vaak wat planten en er hangen schilderijen aan de muur. Het idee is dat zo'n ruimte een ontspannen sfeer schept, waardoor aangeefsters zich beter op hun gemak voelen en gemakkelijker kunnen praten. Als aangeefsters in een verhoorkamer verhoord zouden worden, kunnen ze het gevoel krijgen dat zij verdacht worden. Bij bureaus die niet zo'n huiskamer hebben, is soms een deel van het kantoor waarin rechercheurs werken ingericht als een soort huiskamer, met een laag tafeltje en een paar gemakkelijke stoelen.

Verdachten worden meestal in een verhoorkamer gehoord. Deze kamers zien er heel anders uit. Een verhoorkamer is over het algemeen veel kleiner dan een huiskamer. De muren zijn kaal en er staan meestal vier bureaustoelen en een tafel in. Op de tafel staat de computer waarmee de rechercheur werkt. De stoelen en tafel passen vaak net in de ruimte. Sommige rechercheurs horen (bepaalde) verdachten overigens liever ook in de huiskamer. Als ze zich daar meer op hun gemak voelen, zullen ze misschien meer vertellen, net als aangeefsters. Maar lang niet alle verdachten worden geschikt gevonden om daar te horen en lang niet alle rechercheurs willen verdachten in deze ruimte horen.

5.5.3 Beslissing om geen aangifte te doen

Soms wordt tijdens een gesprek duidelijk dat iemand toch (nog) geen aangifte wil doen. In dat geval wordt er geen verklaring opgesteld, maar wordt er een mutatie gemaakt van het gesprek. In vijf van de gevolgde zaken besluit de meldster al snel dat ze geen aangifte wil doen. In één geval wil de meldster, nadat er twee keer tevergeefs is geprobeerd om aangifte op te nemen, alsnog aangifte doen. De rechercheurs besluiten om dit (nog) niet te doen. In twee andere gevallen besluiten rechercheurs om geen aangifte op te nemen. In één van deze zaken adviseert de rechercheur met klem aan de meldster om geen aangifte te doen. Deze meldster volgt het advies op. In één zaak besluit de rechercheur om geen aangifte op te nemen, omdat het meisje vrijwel geen

details kan geven.[86] De rechercheur zou niet weten wat ze met de zaak zou kunnen. 'Wat moet ik dan vertellen? Wat voor verhaal heb je dan? Je hebt geen verhaal.' Alleen de mededeling dat iemand is verkracht, is geen verhaal. Een strafrechtelijk verhaal vormt zich pas als duidelijk wordt welke opeenvolging van stappen tot de verkrachting leidde, hoe de verkrachting plaatsvond, en welke stappen erop volgden. Rechercheurs hebben verhalen nodig om een zaak te kunnen onderzoeken en beoordelen. Als er sporen of getuigen zijn, kunnen rechercheurs daar een verhaal omheen reconstrueren. Maar als er geen verhaal is en als er geen aanknopingspunten zijn waar het verhaal omheen gebouwd kan worden, kan er geen onderzoek worden gestart.

5.6 Conclusie

Aan de manier waarop de aangifte op papier wordt gezet is te zien dat er tegenstrijdige eisen aan de politie worden gesteld: er wordt van rechercheurs verwacht dat ze het verhaal van een betrokkene zoveel mogelijk in de eigen woorden van de betrokkene opschrijven, terwijl ze tegelijkertijd een verklaring op papier moeten zetten die juridisch relevant is en waarop een strafrechtelijk onderzoek gebaseerd kan worden. In schriftelijke verklaringen is meestal niet duidelijk wat de rechercheur heeft ingebracht en welke onderdelen afkomstig zijn van de aangeefster. De verklaring komt in interactie tot stand.

Rechercheurs hebben op verschillende manieren invloed op de aanloop naar en de inhoud van de aangifte. Ze geven inhoudelijke sturing aan het gesprek, door vragen te stellen en door suggesties te doen. Ze hebben de leiding over het gesprek; ze leggen uit hoe het gaat verlopen, ze bewaken de structuur en ze zetten de verklaring op papier. Daarnaast leggen ze verbanden tussen het verhaal dat naar voren komt en één of meerdere delictsomschrijvingen. Rechercheurs hebben ook invloed op de beslissing van de aangeefster om aangifte te doen. Daarnaast hebben ze de rol van hulpverlener: ze steunen de aangeefster, tonen begrip en leven mee met het verhaal dat ze vertelt.

Door de inbreng van rechercheurs wordt de juridische relevantie van verklaringen (zoveel mogelijk) gegarandeerd. Tegelijkertijd wordt de verklaring minder sterk 'het verhaal van de aangeefster'. De verklaring wordt echter wel uitsluitend aan haar toegeschreven en zij kan erop worden aangesproken in het proces dat mogelijk volgt op het doen van aangifte. Beslissingen worden voor een groot deel gebaseerd op de aangifte en op andere schriftelijke stukken. In de rechtszaal kunnen aangeefsters hun verhaal vaak uitsluitend 'laten horen' door de schriftelijke verklaring die in het proces-verbaal is opgenomen. In het volgende hoofdstuk komt naar voren op welke manier de aangifte en andere verklaringen door de politie onderzocht en beoordeeld worden.

[86] Het meisje zegt dat ze dronken was toen ze verkracht werd. Ze weet wel wie haar verkracht heeft en ze noemt een persoon (waarmee ze ruzie heeft) die erbij was, maar ze weet niet meer hoe het precies gegaan is, wat voor handelingen de verdachte en zijzelf precies hebben uitgevoerd en wat de aanloop naar de gebeurtenissen was.

6 Het politieonderzoek
Oordelen en reconstrueren

Een aangifte onderzocht

Een meisje belt naar de politie met de mededeling dat ze verkracht is door een buurjongen. De rechercheur waarmee ze spreekt, kent haar al van een eerdere zaak. Hij maakt een afspraak met haar voor het opnemen van de aangifte, een dag later. Na het gesprek schrijft de rechercheur in het journaal: '[…] in contact gekomen met [a]. Deze zegt nu verkracht te zijn door een buurjongen.'

Op de dag van de aangifte gaat de rechercheur met een collega naar het bureau waar het gesprek zal plaatsvinden. In de auto praten ze over de aangeefster. Hoewel de verdachte in de vorige zaak waarvan ze aangifte deed is veroordeeld, bestond het idee dat de aangeefster veel verzonnen had omdat ze aandacht wilde. Zou ze nu weer aangifte hebben gedaan vanuit een behoefte aan aandacht? De rechercheurs bespreken de mogelijkheden. Aan de ene kant is het mogelijk dat de aangeefster weer verkracht is; meisjes die slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld lopen een grotere kans dan gemiddeld om daar nog eens mee geconfronteerd te worden. Ze kan de verdachte ook zelf hebben 'uitgedaagd', omdat ze geleerd heeft zich zo te gedragen. Aan de andere kant is het ook mogelijk dat de aangeefster aandacht wil; de rechercheurs waren er al bang voor dat ze, na afloop van de vorige zaak, nog 'van zich zou laten horen'. Ze sluiten het gesprek af met de conclusie dat ze haar eerst maar eens moeten horen.

Nadat ze hebben plaatsgenomen in de verhoorruimte, praten de rechercheurs en de aangeefster kort over de vorige zaak en de uitspraak van de rechtbank daarin. Al vrij snel vragen de rechercheurs naar de gebeurtenissen waarover ze nu contact heeft opgenomen. Ze zeggen dat ze waarschijnlijk geen uitleg meer hoeven te geven over hoe het gesprek in zijn werk gaat, omdat de aangeefster dat al weet. De aangeefster bevestigt dat. Ze vertelt zonder veel aansporing in grote lijnen wat er is gebeurd. Ze gaat daarbij kort maar expliciet in op de seksuele handelingen waarom het gaat. De aangeefster praat vrij gemakkelijk; ze beschrijft de handelingen zonder merkbare problemen. Voor de rechercheurs gaat het iets te snel. 'Dit is niet het eerste informatiegesprek; je weet al hoe het gaat. […]. Zullen we eerst een algemeen stukje doen? Over je familie, woonsituatie en dat soort dingen?' De rechercheurs vragen naar algemene informatie over de aangeefster. Daarna wordt gevraagd naar de verkrachting. De aangeefster moet nogmaals vertellen wat er gebeurd is, deze keer gedetailleerder. Dat vindt ze moeilijker.

De rechercheurs zijn vriendelijk, tonen begrip en gaan min of meer mee met het verhaal ('hoe reageer je dan, het gaat best vrij grof, je hebt al het een en ander meegemaakt op dat gebied, […] best een enge situatie'). Toch is bij één rechercheur af en toe te merken dat ze het niet zo gelooft. Dat heeft vooral met non-verbaal gedrag en intonatie te maken. Ze kijkt soms bijvoorbeeld schuin omhoog, in een soort blik van wanhoop. Ze kijkt dan ook steeds naar mij.

Het opnemen van de aangifte duurt ongeveer een uur. Na afloop van het gesprek wordt de aangifte voorgelezen. De aangeefster leest het zelf ook snel door en ondertekent het.

Als de aangeefster vertrokken is, bespreken de rechercheurs de zaak. Ze vinden het een ongeloofwaardig verhaal. In de vrije mutatie staat: 'Vanochtend van [a] aangifte opgenomen terzake verkrachting. Haar verklaring is op zijn minst dubieus.' In het journaal staat: 'Haar verklaring kan gewoon niet kloppen omdat de wijze waarop zij zegt verkracht te zijn gewoon niet mogelijk is. […]. Zij heeft twee onderzoekspunten in haar aangifte. Een buurjongen, […], zou van de VE [verdachte] gehoord hebben dat hij met [a] seks had gehad. [Vriendin] kreeg als eerste te horen wat er was gebeurd.'

Een week later wordt de vriendin van de aangeefster gehoord. Zij vertelt wat de aangeefster met haar heeft besproken. De buurjongen waarmee de verdachte gepraat zou hebben, wordt ongeveer drie weken later gehoord. Hij bevestigt dat hij heeft gehoord dat de aangeefster en de verdachte 'met elkaar naar bed zijn geweest'. Daarnaast horen de rechercheurs twee andere getuigen. Zij hebben met de verdachte en de aangeefster over de gebeurtenissen gesproken.

De verdachte wordt ongeveer tweeënhalve maand na het opnemen van de aangifte gehoord. Als hij in de verhoorkamer is, legt de rechercheur uit dat hij is aangehouden en dat hij nu 'ten dienst van de politie staat'. 'Het gaat om een strafbaar feit. U heeft iets gedaan dat niet mag. Wij hebben een aanklacht tegen u.' De rechercheurs leggen uit hoe het gesprek gaat verlopen en ze vragen of het duidelijk is. De verdachte heeft geen vragen over het verloop van het gesprek. 'Maar ik weet niet wat ik heb gedaan.'

De rechercheur begint met het vragen naar achtergrondgegevens. Nadat besproken is waar de verdachte vandaan komt, waar hij werkt en wat zijn gezinssituatie is, zegt de rechercheur dat ze gaan praten over het strafbare feit. De verdachte hoeft niet te antwoorden. 'Weet je waarvoor je bent uitgenodigd?' De verdachte zegt van niet. 'Geen idee?' De verdachte heeft wel een idee. Hij denkt dat het om zijn buurmeisje gaat. Hij heeft gehoord dat ze aan anderen heeft verteld dat hij haar verkracht heeft.

De rechercheurs vragen wat er precies gebeurd is. De verdachte vertelt dat hij seks heeft gehad met het meisje, maar dat hij haar niet verkracht heeft. Hij praat heel snel. 'Probeer wat langzamer te praten, je wilt je verhaal kwijt en je doet het heel goed, maar ik moet ook luisteren en [collega] moet ook typen.' De rechercheurs vragen verder over de gebeurtenissen. Ze vragen naar de gesprekken die de aangeefster en verdachte met elkaar hebben gehad, naar de eerste zoenen en naar hoe het verder ging, en naar de locatie waar de handelingen plaatsvonden. Ook de handelingen die vooraf gingen aan de

gemeenschap worden gedetailleerd besproken. De rechercheurs vragen ook meerdere keren naar de reactie van de aangeefster op handelingen waarover de verdachte vertelt.

Na een paar uur praten wordt het gesprek onderbroken door de komst van de hulpofficier. Hij legt aan de verdachte uit dat hij maximaal zes uur vastgehouden mag worden. Daarna zijn er twee mogelijkheden; hij wordt in vrijheid gesteld of in verzekering. De hulpofficier stelt een paar korte vragen aan de verdachte. Hij vertelt erbij dat de verdachte niet hoeft te antwoorden. 'U bent aangehouden voor verkrachting, klopt dat?' Ja, dat klopt. 'Heeft u dat ook gedaan?' Nee. De verdachte zegt dat ze wel seks hebben gehad, maar dat het geen verkrachting was.

Als de hulpofficier vertrokken is, praten de rechercheurs en de verdachte verder. Er wordt niet veel nieuwe informatie besproken; er wordt vooral dieper ingegaan op wat eerder is besproken en sommige vragen worden nog een keer gesteld. Aan het eind van het verhoor, wordt de verklaring geprint. De rechercheur vraagt of de verdachte hem zelf wil lezen of dat hij hem moet voorlezen. De verdachte zegt dat hij de rechercheurs wel gelooft. Dat accepteert de rechercheur niet. 'Nee, het is jouw verklaring, dus je moet het ermee eens zijn. Dan lezen wij het voor.' De verdachte luistert naar het voorlezen van de verklaring. Hij heeft geen commentaar en hij ondertekent het.

De verdachte blijft zitten, terwijl de rechercheurs de ruimte verlaten om te pauzeren. Ze bespreken de zaak. Ze vinden zijn verhaal geloofwaardiger dan haar verhaal. Dit komt onder andere door eerdere ervaringen met de aangeefster. Maar het heeft ook te maken met de verdachte en zijn verhaal. Eén van de rechercheurs zegt dat hij de verdachte heel betrouwbaar over vindt komen, heel vriendelijk ook. De andere rechercheur bevestigt dit.

Na de pauze zeggen de rechercheurs tegen de verdachte dat ze met hem naar de plek willen rijden waar de handelingen zouden hebben plaatsgevonden. Ze rijden op aanwijzing van de verdachte naar een parkje. De verdachte wijst de plek aan waar het gebeurd zou zijn. Daarna gaan ze weer terug naar het bureau. De rechercheurs stellen weer vragen aan de verdachte. Voor een groot deel zijn het de vragen die eerder ook al zijn gesteld. De verdachte begint geïrriteerd te raken. 'Heb je nog nagedacht over wat we vanochtend hebben besproken?' 'Nee'. Hij zegt dat hij toch alles heeft verteld; wat willen ze nu nog meer? De rechercheur zegt; 'Je hebt twee keer seks met haar gehad.' De verdachte zegt dat ze wilde, waarom heeft ze dan niet geschreeuwd, waarom heeft ze niet gezegd dat ze niet wilde. Hij raakt over zijn toeren. Hij praat snel, beweegt veel, zucht en schudt met zijn hoofd. De rechercheur vraagt: 'Heb jij met dat meisje nog andere dingen gedaan dan je tegen ons hebt gezegd?' De verdachte zegt van niet.

De verklaring wordt opnieuw uitgeprint en voorgelezen. De rechercheurs zeggen dat ze met de officier van justitie gaan bellen en dat daarna duidelijk is wat er verder zal gebeuren.

Als de verdachte naar zijn cel is gebracht, praten de rechercheurs over hun indruk van de verdachte en zijn verhaal. Ze vinden het een 'aannemelijk verhaal', 'de opbouw klopt', en ze vinden de verdachte 'oprecht'; hij is er 'geen type voor', 'niet agressief'. 'Het klopt ook met het verhaal van [getuige].' Ze

vonden de manier waarop de verdachte de plaats aanwees waar het gebeurd zou zijn ook heel geloofwaardig. 'Zonder aarzelen', 'heel betrouwbaar', 'hij was ook helemaal gespannen aan het kijken, en herkende het gewoon, dat zag je, "daar!".'

Eén van de rechercheurs belt de officier van justitie. Hij vertelt het verhaal, vanaf het moment van de melding. Hij zegt ook dat de aangeefster aan één van de getuigen een ander verhaal heeft verteld dan aan de rechercheurs. Hij bespreekt wat de verdachte gezegd heeft en vertelt dat ze met de verdachte naar de plek zijn gereden waar het gebeurd zou zijn. 'Je moet echt weten dat er daar wat aan de hand is.' Het verhaal wordt verder verteld, vanuit het perspectief van de verdachte. De rechercheur zegt dat een onderdeel van zijn verhaal niet overeenkomt met het verhaal van een getuige. Maar dat komt misschien doordat de verdachte uit een ander land komt; hij spreekt wel Nederlands, maar niet bijster goed. Misschien heeft de getuige niet de tijd genomen om goed naar hem te luisteren.

De officier zegt dat de verdachte naar huis gestuurd mag worden. Als de verdachte dat hoort, is hij heel blij. Hij lacht breeduit, geeft iedereen een hand en bedankt de rechercheurs. De rechercheurs moeten daarom lachen.

De zaak wordt geseponeerd. De aangeefster wordt hier telefonisch van op de hoogte gesteld.
(zaak 17)

6.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is besproken hoe de aangifte wordt opgenomen. Het opnemen van de aangifte is een belangrijke stap in het politieonderzoek; op basis van de aangifte wordt het politieonderzoek gestart. Het politieonderzoek is gericht op het verzamelen van informatie die het mogelijk maakt voor de officier van justitie om te beslissen over eventuele vervolgstappen en voor de rechter om te beslissen over de schuld van de verdachte. Maar voordat het zover is, zoeken rechercheurs in het politieonderzoek naar informatie over 'wat er echt gebeurd is.' Om dit te kunnen bepalen, oordelen rechercheurs tijdens het onderzoek constant over bewijsbaarheid, geloofwaardigheid en strafbaarheid. Op basis van die oordelen kunnen er acties ondernomen worden, zoals het horen van getuigen, het doen van sporenonderzoek en het aanhouden van een verdachte. Omdat de aangifte het beginpunt van het politieonderzoek is, heeft de manier waarop de aangifte beoordeeld wordt veel invloed op de opzet van het onderzoek. Als een aangifte heel geloofwaardig wordt gevonden, zijn rechercheurs geneigd vooral te zoeken naar informatie die de aangifte kan bevestigen. Als rechercheurs twijfelen aan de aangifte, construeren ze alternatieve verhalen of onderzoeken ze twijfelachtige elementen in het verhaal van de aangeefster.

Een oordeel over de aangifte of andere verklaringen wordt soms al snel gevormd. In de hierboven beschreven zaak vormen de rechercheurs al een eerste, voorlopige oordeel, voordat ze de aangeefster gehoord hebben. Oordelen van rechercheurs komen in de beschreven zaak op verschillende manieren tot stand.

- Voordat de rechercheurs de aangeefster hebben gesproken, hebben ze al verwachtingen over wat ze gaat vertellen. Daarbij speelt algemene kennis en ervaringskennis een rol. Ze zeggen bijvoorbeeld dat bekend is dat meisjes die eerder misbruikt zijn, een grotere kans lopen om nogmaals misbruikt te worden. Rechercheurs maken bij het beoordelen van verhalen gebruik van deze en andere vormen van kennis (*algemene kennis en verwachtingen*).
- De rechercheurs hebben al ervaring met de aangeefster. Op basis van die ervaring, vormen ze een eerste oordeel over het verhaal dat ze vertelt. De aangeefster wordt gezien als een meisje dat niet betrouwbaar is en dat graag aandacht krijgt. De rechercheurs zien dit beeld bevestigd in het verhaal dat ze vertelt. De verdachte wordt daarentegen gezien als een betrouwbare man, die niet agressief is, die eerlijk overkomt en die niet tot een verkrachting in staat lijkt te zijn. Zijn verhaal wordt veel geloofwaardiger gevonden dan haar verhaal. Verhalen worden in verband gebracht met de personen die ze vertellen en met de indruk die van die personen bestaat (*beeldvorming*).
- Nadat de aangifte is opgenomen, worden er getuigen gehoord die het verhaal van de aangeefster mogelijk kunnen bevestigen, ontkrachten of nuanceren. De opgenomen verklaringen worden met elkaar vergeleken. Ze worden ook vergeleken met het verhaal dat op dat moment wordt aangehouden door rechercheurs (het politieverhaal). Tegen de officier van justitie wordt gezegd dat de aangeefster aan de politie iets anders vertelde dan ze aan een vriendin had verteld. De aangifte wordt, mede hierdoor, niet geloofwaardig gevonden. Het verhaal van de verdachte komt ook niet helemaal overeen met wat een getuige vertelde. Hiervoor wordt echter een verklaring gevonden (een taalprobleem), waardoor de verdachte geloofwaardig blijft. Verhoren worden afgenomen en beoordeeld met het politieverhaal en andere verklaringen in gedachten (*verklaringen vergelijken*).

In dit hoofdstuk komt de beoordeling van verhalen aan de orde. In de onderstaande paragraaf wordt eerst aandacht besteed aan de vraag over welke elementen van verhalen en personen rechercheurs precies oordelen.

6.1.1 Oordeelsvorming

Rechercheurs oordelen over de geloofwaardigheid, strafbaarheid en bewijsbaarheid van de feiten waarover verteld wordt.[87] Aan bewijsbaarheid in de rechtszaal zijn twee eisen verbonden: bewijsmiddelen moeten wettig zijn en ze moeten overtuigend zijn. Dat de bewijsmiddelen wettig moeten zijn, betekent dat ze moeten voldoen aan de regels die in de wet zijn gesteld. Verder moeten er minstens twee bewijsmiddelen zijn,

[87] De volgorde waarin deze elementen genoemd worden komt op juristen misschien vreemd over. Als de rechtbank oordeelt over zaken, moet ze achtereenvolgens vier hoofdvragen beantwoorden: is bewezen dat het ten laste gelegde feit door de verdachte is begaan? Zo ja, welk strafbaar feit levert het bewezen verklaarde op? Zijn verdachte en feit strafbaar? Zo ja, welke straf of maatregel wordt opgelegd? (art. 350 WvSv). Hoewel het de vraag is of beslissingen daadwerkelijk volgens dit schema worden genomen, is dit de wettelijk voorgeschreven manier. De politie beoordeelt de verschillende elementen niet in deze volgorde. Eerst moet worden bepaald om welke feiten het gaat, dan moet worden bepaald of de feiten strafbaar zijn en pas dan kan er over bewijsbaarheid worden gesproken. Geloofwaardigheid speelt in al deze fasen een belangrijke rol.

voordat de verdachte veroordeeld kan worden. Over de mate waarin bewijsmiddelen overtuigen, wordt bij de politie veel gepraat. Het wordt in die gesprekken niet 'de overtuiging' genoemd, maar geloofwaardigheid. Over de geloofwaardigheid van personen en verklaringen hebben rechercheurs vaak sterke ideeën, die ze ook doorgeven aan de officier van justitie. Strafbaarheid van de feiten komt bij de politie na geloofwaardigheid aan de orde, of soms ook al ervoor. Als al snel wordt geoordeeld dat de feiten waarover de aangeefster vertelt niet strafbaar zijn, heeft het weinig zin om nog te zoeken naar bewijsmiddelen ervoor: zelfs al worden alle elementen van het verhaal ondersteund door bewijsmiddelen, dan nog kan er geen vervolging plaatsvinden. Over de mate waarin de schuld van de verdachte bewijsbaar is in de rechtszaal, laten rechercheurs zich minder vaak uit. Rechercheurs zijn zich bewust van de noodzaak om voldoende wettige bewijsmiddelen te verzamelen, maar het oordeel over de mate waarin het verzamelde bewijs afdoende is om een verdachte te veroordelen, laten ze vaak graag aan de officier van justitie en de rechter over.

Rechercheurs spreken regelmatig met collega's over zaken. Met name over geloofwaardigheid wordt veel gesproken. In vijftien van de gevolgde zaken wordt er geoordeeld over de geloofwaardigheid van de aangeefster en van het verhaal. In de overige acht zaken wordt er niet veel over de zaak gesproken. De geloofwaardigheid van het verhaal en van de persoon die het vertelt, lijken sterk met elkaar samen te hangen. Hierop is in de gevolgde zaken één uitzondering te zien. Het gaat daarbij om een aangeefster die als persoon positief wordt beoordeeld; ze komt goed uit haar woorden en ze komt oprecht over, vindt de rechercheur. Tegelijkertijd is hij op zijn hoede; hij vindt dat de vrouw zo goed kan vertellen, dat je er als rechercheur gemakkelijk door meegesleept kan worden en je niet kritisch genoeg blijft. Omdat hij het verhaal 'inhoudelijk lastig' vindt, is het volgens hem juist belangrijk om kritisch te blijven. Daarnaast zijn er omstandigheden die volgens de rechercheur extra voorzichtigheid vereisen; de aangeefster en de verdachte (haar ex-man), hebben conflicten over de voogdij. Dit zou een motief voor een valse aangifte kunnen zijn.

Strafbaarheid en bewijsbaarheid komen minder vaak expliciet aan de orde in gesprekken tussen rechercheurs, dan geloofwaardigheid. In tegenstelling tot geloofwaardigheid, komen strafbaarheid en bewijsbaarheid vooral ter sprake als eraan getwijfeld wordt. Geloofwaardigheid wordt ook in positieve zin besproken. De strafbaarheid van de genoemde handelingen wordt in drie van de gevolgde zaken expliciet in twijfel getrokken. In één van deze zaken gelooft de rechercheur het grootste gedeelte van wat de aangeefster vertelt wel, maar vindt hij de manier waarop zij het categoriseert (als verkrachting) ongeloofwaardig. Hij denkt dat de gebeurtenissen niet strafbaar zijn en dat de aangeefster op vrijwillige basis gemeenschap met de verdachte heeft gehad. Hij vertelt aan de aangeefster dat de zaak niet bewijsbaar is. Bij de twee andere zaken wordt het verhaal van de aangeefster wel geloofwaardig gevonden, maar twijfelt de rechercheur aan de strafbaarheid van de handelingen. Eén van de aangeefsters is daar zelf ook niet zeker van. Zij wil de vervolging van de zaak laten afhangen van wat er uit het sporenonderzoek komt; als daar niets uitkomt, wil ze niet dat de zaak verder onderzocht en vervolgd wordt. Ze wil eigenlijk geen aangifte doen voordat ze weet of er iets gevonden is in het sporenonderzoek. De rechercheurs zeggen dat dit niet kan; zij hebben de aangifte nodig om te kunnen starten met het politieonderzoek.

6.2 Algemene kennis

Algemene kennis is belangrijk bij het beoordelen van verklaringen. Het beïnvloedt wat mensen aannemelijk vinden en wat ze verwachten in een verhaal. 'De eigen hypothese van de politie is vrijwel altijd afgeleid van het soort feiten van algemene bekendheid [...], zoals het feit dat geweldplegers bijna altijd mannen zijn. Juist omdat zij van algemene bekendheid worden geacht, worden ervan afgeleide hypotheses gemakkelijk en meestal voetstoots geloofd' (Crombag et al., 2005: 138). In de gevolgde zaken en zaken die besproken worden op de afdeling, wordt regelmatig verwezen naar 'feiten van algemene bekendheid', die samenhangen met bijvoorbeeld geslacht, etniciteit, (psychologische) theorieën of logica.[88]

6.2.1 Vrouwen en mannen

In Amerikaans en Engels onderzoek komt regelmatig naar voren dat vrouwelijke verkrachtingsslachtoffers die zich 'niet zedig' gedragen tot op zekere hoogte verantwoordelijk worden gesteld voor wat er gebeurd is (Frazier en Haney, 1996; Lea et al, 2003). Voor een deel wordt dat geweten aan het bestaan van 'verkrachtingsmythen'. In deze 'mythen' komt het idee naar voren dat vrouwen door hun uiterlijk of gedrag een verkrachting uit kunnen lokken (Blair, 1985; Morris, 1987). Uit Fins dossieronderzoek naar de manier waarop de politie omgaat met verkrachtingszaken, blijkt ook dat bepaalde 'verkrachtingsmythen' een rol spelen (Honkatukia, 2001: 23). Daarnaast speelt het gebruik van alcohol door betrokkenen een rol bij de beoordeling van zaken. Alcoholgebruik door mannen (verdachten) lijkt hen minder verantwoordelijk te maken voor hun gedrag, terwijl het de verantwoordelijkheid van vrouwen (aangeefsters) juist lijkt te vergroten. Het uiterlijk van een (vrouwelijke) aangeefster, haar burgerlijke status en haar seksuele verleden bleken in de Finse rapporten niet relevant te zijn (Honkatukia, 2001: 21-24).

In de onderzochte zaken is geen bevestiging gevonden voor het bestaan van verkrachtingsmythen in de Nederlandse strafrechtspraktijk. Rechercheurs noemen de 'mythen' niet in gesprekken met elkaar of in gesprekken met mij. Toch is in opmerkingen soms wel merkbaar dat er van meisjes 'voorzichtiger' gedrag wordt verwacht dan van jongens. Een meisje dat meegaat naar de caravan van een jongen die ze nog niet zo lang kent, wordt 'naïef' genoemd.[89] En van een meisje dat 's nachts met een jongen meeloopt naar het park, nadat ze teveel gedronken heeft, wordt gezegd dat ze toch 'had kunnen weten wat er zou gebeuren'. Deze zaken worden overigens niet minder serieus aangepakt en tegen de meldster wordt niet gezegd dat ze zelf verantwoordelijk is voor wat er gebeurd is. Maar sommige rechercheurs vinden

[88] Opmerkingen die op de politieafdelingen gemaakt worden, hangen overigens lang niet altijd samen met acties die rechercheurs in een zaak ondernemen en met de manier waarop ze over zaken oordelen. Er worden bijvoorbeeld soms grappen gemaakt over zaken die verder wel heel serieus worden genomen. Naast deze 'losse opmerkingen' wordt er regelmatig gepraat over de mate waarin verhalen geloofwaardig zijn en over de manier waarop zaken beoordeeld moeten worden.

[89] Deze zaak is niet gevolgd, maar besproken op de afdeling.

bepaalde gedragingen voor meisjes en vrouwen minder gepast dan voor jongens en mannen.

Van vrouwen en mannen wordt vaak verschillend gedrag verwacht. In een zaak vindt één van de rechercheurs het ongeloofwaardig dat de verdachte zei dat hij niet met de aangeefster naar bed wilde omdat hij vond dat hij eerst haar ouders moest ontmoeten.[90] Hij vindt het verhaal van de verdachte op andere vlakken heel geloofwaardig, maar hij kan zich niet voorstellen dat een jongen geen gemeenschap met een meisje wil als de mogelijkheid zich voordoet en zeker niet om deze reden. 'Het blijven toch mannetjes hè?' Hij komt hier een paar keer op terug.

Ook op andere momenten worden opmerkingen gemaakt waaruit blijkt dat er van vrouwen en mannen verschillend gedrag wordt verwacht. Van mannen wordt verwacht dat ze in principe altijd seks willen. En er wordt verwacht dat ze klaar willen komen. In een zaak wordt getwijfeld aan een deel van het verhaal van de aangeefster. Zij vertelt dat haar vader haar verkrachtte, zonder dat hij klaarkwam. Eén van de rechercheurs zegt daarover: 'Sodemieter op, die man wil toch klaarkomen.' Dit deel van het verhaal wordt weinig geloofwaardig gevonden. Andere onderdelen van het verhaal van de aangeefster worden overigens ook niet erg geloofwaardig gevonden. Mogelijk zou dezelfde opmerking wel geloofwaardig worden gevonden als een andere aangeefster het zou hebben gezegd. Dan zou er een verklaring voor het 'ongewone gedrag' van de verdachte kunnen worden gezocht.

Dat er voor vrouwen en mannen verschillende verwachtingen bestaan, blijkt ook uit de manier waarop vrouwen en mannen soms worden aangesproken door rechercheurs. Zo zegt een rechercheur tegen een mannelijke verdachte (van verkrachting) die vertelt dat hij een keer op niet geheel vrijwillige basis seksueel contact met een man heeft gehad: 'Maar je werd wel opgewonden!' Ik heb geen enkele keer meegemaakt dat een vergelijkbare opmerking tegen een vrouw werd gemaakt. Dat zou waarschijnlijk niet geaccepteerd worden. Ik vermoed overigens dat zo'n opmerking ook niet tegen een mannelijke aangever zou worden gemaakt. Tegen verdachten worden vaak 'hardere' opmerkingen gemaakt dan tegen aangeefsters.

Aannames over mannen en vrouwen zijn vaak subtiel en komen impliciet tot uiting. In een mutatie van agenten wordt een verhaal verteld over een mogelijke verkrachting in een woning.[91] De agenten gingen die woning binnen na een melding.

> 'Wij, verbalisanten, zagen dat er een jongen op een bed in de slaapkamer werd vastgehouden door drie […] personen. Wij, verbalisanten, zagen dat de jongen wild om zich heen sloeg en schopte. Wij, verbalisanten, hoorden dat de jongen alleen maar schold. Wij, verbalisanten, hoorden dat de jongen meerdere malen schreeuwde: "ik vermoord haar, die kankerhoer", en "ik ben verkracht door die kankerhoer" of woorden van gelijke strekking.'

[90] Wat overigens lastig is, is dat er soms meerdere 'feiten van algemene bekendheid' tegelijk zijn. Deze verdachte is bijvoorbeeld niet-Nederlands en in 'zijn cultuur' is het ontmoeten van de ouders in een vroeg stadium misschien heel normaal. Tegelijkertijd is hij ook 'een man' en 'een student', waardoor ook bepaald gedrag verwacht wordt. Afhankelijk van de categorie die geselecteerd wordt, kan gedrag op verschillende manieren geïnterpreteerd en beoordeeld worden.

[91] In deze zaak heb ik alleen de mutatie gelezen en met de rechercheur die de zaak behandelde gesproken.

> De bewoonster van het huis vertelt vervolgens aan de agenten dat zij verkracht is door de jongen en dat ze aangifte wil doen. Op het bureau legt een zedenrechercheur uit wat het doen van aangifte inhoudt. De vrouw bedenkt zich na het gesprek en zegt dat ze toch geen aangifte wil doen.
>
> Aanvulling zedenrechercheur: 'Toen de verdachte afgehoord. Die vertelde dat er van een verkrachting geen sprake was. Hij zou juist gedwongen zijn tot seks door [a]. Heb je altijd met een 1 [op] 1 verklaring.'
> (zaak besproken op de afdeling)

In deze mutatie valt iets op. Er staat dat de jongen, op het moment dat de agenten in de woning waren, schreeuwde dat hij verkracht was. Tijdens het verhoor door de rechercheur zou hij nog een keer gezegd hebben dat hij gedwongen was tot seks door de aangeefster. In de mutatie wordt hier echter weinig aandacht aan besteed. De vrouw, die ook vertelt dat ze is verkracht, wordt als (potentieel) slachtoffer gehoord. Op het moment dat zij laat weten dat ze toch geen aangifte wil doen, vertrekt ze weer. Ze wordt niet als verdachte gehoord. De jongen, die meerdere malen zegt dat hij verkracht is, wordt als verdachte gehoord. Er wordt niet aan hem gevraagd of hij aangifte wil doen van verkrachting. In het gesprek dat ik over deze zaak heb gehad met de rechercheur, zegt zij dat de jongen zich niet echt verkracht voelde en dat hij geen aangifte wilde doen, maar dat er een conflict was waarin alle partijen grote uitspraken deden. De uitleg van de rechercheur verklaart waarom er geen aangifte wordt opgenomen. Maar het is opvallend dat in de mutatie wel veel aandacht wordt besteed aan de vermeende verkrachting van de vrouw en dat op de opmerkingen van de jongen helemaal niet wordt ingegaan. Er wordt ook niet in de mutatie gezegd dat hij geen aangifte wil doen. De mogelijkheid dat de jongen verkracht is door de vrouw wordt niet (zichtbaar) overwogen. Dit zou overigens anders kunnen zijn als de jongen zou besluiten om aangifte te doen, of als een andere jongen melding zou doen van verkrachting door dezelfde vrouw. Maar in eerste instantie lijken de rollen van slachtoffer en verdachte min of meer vast te liggen.

6.2.2 Etnische achtergrond

Culturele achtergronden en waarden en normen zijn vaak onderwerp van gesprek als er iemand met een niet-Nederlandse (en met name een niet-westerse) nationaliteit of afkomst[92] betrokken is bij een zaak.[93] In dat geval wordt niet alleen de culturele achtergrond en 'de aard' van de niet-Nederlander besproken, maar wordt de Nederlandse cultuur soms ook onderwerp van gesprek.

---

[92] 'Nederlandse Marokkanen', die hier geboren zijn maar wiens ouders of grootouders uit Marokko komen, worden bijvoorbeeld vaak als 'allochtonen' aangesproken, op basis van de familielijn. Andere groepen, die uiterlijk minder verschillen van Nederlanders, zullen waarschijnlijk minder snel als allochtonen worden herkend of benoemd.

[93] Misschien heeft dat ook te maken met de etniciteit van de rechercheurs die geobserveerd zijn in het onderzoek; zij zijn allemaal Nederlanders met een Nederlandse achtergrond. Het is mogelijk dat er meer over 'typisch Nederlands gedrag' zou worden gesproken als één of meerdere rechercheurs een andere etnische achtergrond zouden hebben.

> Rechercheurs spreken over een 'groep Marokkanen' die twee meisjes hebben ingesloten in het zwembad. Ze hebben de meisjes niet aangeraakt, maar de meisjes vonden het wel bedreigend. Eén van de rechercheurs zegt: 'Weer Marokkaanse jongens', waarop een ander zegt: 'Nee, Egyptische of Irakese'. De eerste zegt daarop: 'Ach dat maakt toch niet uit.' Een ander zegt: 'Het is tuig hoor, het is tuig. […] met name groepjes Marokkanen. Ze kunnen de verleiding niet weerstaan, al dat bloot.'
> (zaak besproken op afdeling)

Ideeën zoals de bovenstaande worden regelmatig geuit bij het praten over zaken. Het wordt aannemelijk gevonden dat mensen met een bepaalde etnische achtergrond zich vaker op een bepaalde manier gedragen dan mensen met een andere achtergrond. In het bovenstaande voorbeeld wordt een relatie gelegd tussen cultuur en de 'omgang met bloot'. Ook het slaan van vrouwen wordt met cultuur in verband gebracht. Een rechercheur zegt dat dit in bepaalde culturen veel vaker voorkomt dan in de Nederlandse cultuur. Vanuit die culturen is het gedrag ook begrijpelijk. 'Sommige mannen [in het asielzoekerscentrum] komen uit landen waar vrouwen helemaal niets voorstellen. […] waar vrouwen als vuil behandeld worden.' De rechercheur probeert het gedrag van sommige mannen te verklaren aan de hand van cultuur. Op die manier kan gedrag begrijpelijk worden en de persoon die zich op deze manier gedraagt minder verwerpelijk; hij gedraagt zich niet op deze manier omdat hij 'slecht' is, maar omdat hij dat heeft geleerd. Tegelijkertijd leiden ideeën over cultuur ertoe dat er vaak al voordat er met de betrokken persoon gesproken is, conclusies worden getrokken over zijn gedrag en over de mogelijkheid dat hij schuldig is. Ideeën van rechercheurs over culturen en over gedrag dat in een bepaalde cultuur geaccepteerd wordt, komen soms ook in verhoren naar voren.

> Een rechercheur vertelt dat hij de verklaring van een Antilliaanse verdachte niet gelooft. De verdachte vertelde dat de aangeefster dominant was in de relatie en dat ze wel eens relaties met andere mannen had. Volgens de rechercheur '[accepteert] een Antilliaan […] het echt niet als een vrouw zegt "en nu wegwezen", of als ze met meerdere mannen naar bed gaat.' Hij zegt dat hij aan de verdachte vroeg: 'Heeft ze aan jou dan niet genoeg?' en: 'Laat je dat zomaar toe?' De verdachte zou hier lachend op gereageerd hebben.
> (zaak 15)

Algemene aannames over meningen en gedragingen van mensen met een bepaalde etnische achtergrond, zoals 'Antilliaanse mannen accepteren het niet dat een vrouw dominant is in de relatie', of 'Marokkaanse mannen hebben geen respect voor vrouwen' kunnen gebruikt worden als anker voor het bevestigen of juist ontkrachten van een verhaal. Ze worden overigens niet zonder meer op individuele gevallen toegepast. Meningen over de geldigheid van algemene aannames veranderen soms bijvoorbeeld in gesprekken met betrokkenen. In één van de zaken die besproken wordt op de afdeling, wordt er na het gesprek met de verdachten (Marokkaanse jongens) bijvoorbeeld heel anders over hen geoordeeld dan daarvoor. Voor het verhoor werden zij beschreven als 'rotjochies' en 'tuig', terwijl het na het verhoor 'aardige en nette jongens' zijn, waar de rechercheurs erg om hebben gelachen. 'De ouders zijn ook hele nette mensen.'

Ook in andere zaken laten rechercheurs theorieën over verschillende bevolkingsgroepen lang niet altijd de overhand krijgen. Er is vaak ruimte voor nuancering, voor verandering van beeldvorming en voor uitzonderingen op de regels. Soms wordt ook heel bewust geprobeerd om niet uit te gaan van algemene aannames en vooroordelen, maar om eerst met een 'neutrale blik' naar de situatie te kijken.

> De rechercheurs bespreken een zaak van kindermisbruik waarvan melding is gedaan. Er zijn ook andere kinderen bij betrokken, maar het is lastig om hen te horen. De ouders schijnen geen contact te willen met de politie. Dat hebben de rechercheurs via via gehoord. Een rechercheur zegt: 'Ik ken die cultuur […]. Ik ben bang dat ze ongenadig uit de zak krijgen.' Een andere rechercheur zegt dat het niet goed is als de politie de gevolgen al van tevoren gaat inschatten. Er moet gewoon contact met de ouders worden gezocht, met een goede tolk erbij (want tot nu toe is er alleen contact via de kinderen geweest). Dan kan besloten worden wat er verder gebeurt en dan blijkt of de ouders toestemming geven voor een studioverhoor. De eerste rechercheur twijfelt: 'Die mensen hebben duidelijk laten weten dat niet te willen.' De tweede brengt daar tegenin: 'Maar wij hebben dat niet gehoord. We moeten toch eerst uitleggen wat er gebeurt.' Ze zegt dat het gesprek puur informatief zal zijn, alleen om het uit te leggen.
> (zaak waarover op de afdeling werd gesproken)

Rechercheurs gaan er vaak vanuit dat mensen met verschillende etnische achtergronden, verschillende waarden en normen hebben en dat ze zich verschillend gedragen. Deze ideeën en verwachtingen hebben invloed op de manier waarop politieverhalen worden onderzocht en verankerd. Mensen blijken in het algemeen meer geneigd te zijn tot verificatie dan tot falsificatie (Crombag et al., 2005). Verwachtingen die op grond van de etnische achtergrond van betrokkenen bestaan, worden vaak bevestigd in het politieonderzoek. Een verhaal dat overeenkomt met verwacht gedrag wordt gemakkelijker verankerd en geloofd, dan een verhaal waarin afwijkend gedrag wordt beschreven. Toch proberen rechercheurs ook om hun (voor)oordelen niet te laten overheersen bij de beslissingen die ze nemen. Rechercheurs kunnen ook van mening veranderen nadat ze betrokkenen hebben gezien en gesproken. 'Feiten van algemene bekendheid' die zijn gebaseerd op etniciteit kunnen dus wel meespelen bij het verankeren van een verhaal, maar ze zijn niet bepalend.

6.2.3 'Theoretische' verwachtingen

Kennis bestaat op verschillende niveaus: in een samenleving, binnen instituties en binnen groepen. Een theorie die in eerste instantie vooral aanhang heeft binnen een beroepsgroep, wordt later soms breder verspreid (Edwards, 1981). Dat geldt bijvoorbeeld voor theorieën over gevolgen van verkrachting. In de jaren zeventig kwam er onder invloed van de vrouwenbeweging in verschillende westerse landen aandacht voor verkrachting en seksueel geweld en de beeldvorming daarover (Blair, 1985; Vorrink, 1982). In eerste instantie hielden vooral vrouwenorganisaties zich met het onderwerp bezig, maar vanaf het begin van de jaren tachtig staat seksueel geweld op de politieke agenda. In de definiëring van seksueel geweld door de overheid werd de opvatting van 'de vrouwenbeweging' grotendeels overgenomen (Lünnemann, 1996: 88). Het idee dat verkrachting psychische gevolgen heeft voor slachtoffers, was in de

jaren zeventig van de twintigste eeuw niet algemeen geaccepteerd. Het is in de decennia erna vanzelfsprekend geworden in de maatschappij en in de rechtspraak. 'Dat seksueel geweld tot ernstige gevolgen van lichamelijke en geestelijke aard kan leiden, wordt vanaf de jaren negentig in de rechtspraak als feit van algemene bekendheid erkend.' (Lünnemann & Piechocki, 2001: 12). Dat komt onder andere door de aandacht van de media ervoor. In de twintigste eeuw is er steeds meer aandacht gekomen voor psychische gevolgen van verkrachting en zijn de morele[94] en fysieke gevolgen ervan, die eerder centraal stonden, meer op de achtergrond komen te staan (Vigarello, 2001: 197). Ook psychische stoornissen, die in eerste instantie door psychologen zijn beschreven, zijn steeds meer tot het 'gemeengoed' gaan behoren. 'Depressie', 'ADHD', 'borderliner' en 'psychotisch' zijn begrippen die lang niet meer alleen door psychologen en psychiaters worden gebruikt.

Rechercheurs spreken regelmatig over psychische stoornissen en gevolgen van verkrachting. Bij een gesprek tussen twee rechercheurs en een officier van justitie komen theorieën over verkrachting en gevolgen daarvan duidelijk naar voren.

> Over de vriend van de aangeefster zegt R3 dat hij 'van hetzelfde laken een pak' is. Precies zoals haar vader, 'ze weet ze weer lekker uit te zoeken'. Hij is ook 'een zedenklant', veroordeeld voor verkrachting. R7 zegt dat het weer het bekende verhaal is, met mensen die misbruikt zijn. 'Ze doorbreken de spiraal niet. Haar eigen kindje komt hier later ook weer terecht.' Later wordt ook gesproken over haar stiefbroer, die een aantal jaren eerder misbruikt is, en over haar broer. R7: 'Ik weet zeker dat er ook met (broer) iets is gebeurd vroeger, dat kan niet missen. En bij jongetjes zie je dan toch sneller dat ze later zelf ook gaan misbruiken.' De officier geeft aan dat ze voor alle vier de verdachten een psychologisch en psychiatrisch onderzoek heeft aangevraagd, tot enthousiasme van de rechercheurs.
> (Zaak 10)

De verwachtingen van rechercheurs over 'de spiraal' waarin slachtoffers van verkrachting terecht kunnen komen, kunnen gebaseerd zijn op eigen ervaringen met slachtoffers. Maar de kans is groot dat ze ook beïnvloed zijn door resultaten van wetenschappelijk onderzoek en door theorieën in de psychologie en andere sociale wetenschappen.[95] Rechercheurs krijgen, voordat ze als zedenrechercheur gaan werken, een opleiding waarin een deel van deze theorieën naar voren komt. Bovendien zijn veel ideeën al zodanig tot de algemene kennis gaan behoren, dat ze vanzelfsprekend zijn geworden, ook zonder opleiding.

Begrippen als 'borderliner' en 'psychotisch' worden regelmatig door rechercheurs gebruikt om mensen te beschrijven. Betrokkenen gebruiken deze begrippen soms ook. Een vrouw vertelt in een informatiegesprek over dingen die 'psychisch niet goed zitten' bij de verdachte (haar ex-man). Haar advocaat[96] verwoordt datgene wat ze vertelt in psychologische begrippen.

---

[94] Zoals zedenverval.

[95] Zie bijvoorbeeld Walker (Walker, 1979), over de 'cycle of violence'.

[96] Er mag in principe een advocaat aanwezig zijn bij het informatiegesprek. Dit is de enige gevolgde zaak waarin dat het geval was.

> De meldster vertelt, na een vraag van de advocaat, dat de verdachte bij zijn geboorte hersenbeschadiging heeft gehad.
> Adv: 'Het zou me niet verbazen als hij ADHD heeft. […]. Het zal zeker ADHD zijn.'
> Nadat de aangeefster nog iets over zijn gedrag heeft verteld zegt de advocaat: 'Dan is hij waarschijnlijk ook borderliner, dat zal me niet verbazen.'
> (zaak 6)

De psychologie en begrippen die daarin worden gebruikt hebben duidelijk een plaats gekregen binnen de politieorganisatie en de samenleving. Psychologische begrippen kunnen bijdragen aan de verankering van een verhaal. Voor iemand met een borderliner stoornis, wordt labiel gedrag bijvoorbeeld normaal gevonden. Moeilijk verklaarbaar gedrag kan als 'labiel' worden gecategoriseerd en worden verklaard door de stoornis. Dit kan gedrag begrijpelijker maken en helpen te plaatsen. Er is wel een risico verbonden aan het indelen van mensen in psychologische of psychiatrische categorieën. Alles wat er gebeurt en wat er verteld wordt, kan in verband worden gebracht met de vermeende stoornis, waardoor mogelijke andere verklaringen, of elementen die er niet mee in overeenstemming zijn, worden genegeerd.

6.2.4 Logica

In een juridisch verhaal moet gedetailleerd worden beschreven welke handelingen de betrokkenen hebben verricht en hoe ze op elkaar reageerden. Met het oog op bewijsbaarheid en geloofwaardigheid wordt ook veel aandacht besteed aan de vraag hoe betrokkenen aan de informatie waarover ze vertellen komen.[97]

> A: 'Het was echt al flink laat.'
> R: 'Hoe weet je dat?'
> A: 'Ik heb overal in huis klokken hangen.'
> (zaak 21)

Door te zoeken naar verbanden tussen onderdelen van verhalen en de wereld daar omheen, worden verhalen verankerd. De mate waarin deze verbanden logisch worden gevonden, heeft invloed op de geloofwaardigheid die wordt toegekend aan het verhaal. Door gebruik te maken van logica en verwachtingen worden er ook afleidingen gemaakt waardoor het verhaal wordt ingevuld. Een rechercheur vraagt aan de aangeefster hoe ze op een bepaalde plek is gekomen in de toestand waarin ze verkeerde. De aangeefster weet dat niet. 'Maar ja, blijkbaar heb ik redelijk normaal kunnen lopen, anders had ik nog meer blauwe plekken gehad.' Ze zou een bepaald gevolg verwachten (blauwe plekken) als ze in een bepaalde toestand was geweest (niet 'normaal kunnen lopen'). Maar uit het feit dat dit gevolg er niet is, leidt ze af dat ze niet in deze toestand verkeerde.

[97] In artikel 153 lid 1WvSv staat dat rechercheurs zoveel mogelijk uitdrukkelijke redenen van wetenschap moeten geven voor de in het proces-verbaal genoemde informatie. Het zou wettelijk gezien voldoende zijn als zij aangeven dat ze de informatie van de aangeefster hebben gekregen. De verankering van het verhaal en de mogelijkheden voor de rechtbank om erover te oordelen, worden echter versterkt als de aangeefster ook doorgeeft wat de 'redenen van wetenschap' zijn voor de informatie die zij geeft.

Vaak wordt verwezen naar 'normaal gedrag', of wordt gevraagd waarom iemand iets wel of juist niet heeft gedaan. Aan een aangeefster die vertelt dat ze door een bekende verkracht is in zijn huis, terwijl een vriend van hem in dat huis lag te slapen, wordt gevraagd waarom ze niet heeft gegild. De aangeefster zegt dat ze verstijfd van angst was. De rechercheurs zeggen achteraf dat ze haar verhaal niet minder geloofwaardig vinden omdat ze niet heeft gegild, maar het roept wel vragen op over de strafbaarheid en het maakt het moeilijk bewijsbaar.

Niet iedereen vindt hetzelfde gedrag logisch en normaal. In de zaak die hieronder wordt beschreven hebben rechercheurs verschillende meningen over de logica van het gedrag van de aangeefster.

> Een rechercheur vertelt over een zaak waarbij een aangifte van aanranding is gedaan. De aangeefster heeft verteld dat ze door een taxichauffeur is aangerand. De rechercheur heeft haar twijfels over dit verhaal. Ze twijfelt er niet aan dat er iets gebeurd is, maar ze denkt niet dat het gebeurd is zoals het meisje vertelt. Dat komt onder andere doordat het meisje verteld heeft dat ze merkte dat de chauffeur verkeerd reed en dat ze vlak daarna in slaap was gevallen. De rechercheur vindt het ongeloofwaardig dat je in slaap valt nadat je dat hebt gemerkt. Andere rechercheurs zeggen dat het best kan; misschien vond het meisje het niet bedreigend. De behandelende rechercheur erkent dat dit mogelijk is. Maar ze vindt het toch vreemd.
> (zaak besproken op de afdeling)

Eigen ideeën en ervaringen beïnvloeden of gedrag van anderen als logisch of onlogisch wordt beoordeeld.[98] Het oordeel over de logica van gedrag beïnvloedt de mate waarin de aangifte geloofwaardig wordt gevonden. En de mate van geloof die aan de aangifte wordt toegekend, heeft invloed op het politieonderzoek. Als een aangifte niet geloofwaardig wordt gevonden, zullen er andere acties worden verricht dan wanneer de aangifte wel geloofwaardig wordt gevonden.

6.3 Beeldvorming

Bij het oordelen over verhalen en personen, is het zien van betrokkenen heel belangrijk. Een oordeel dat is gevormd op basis van schriftelijke informatie, kan bevestigd of aangepast worden nadat met de betrokkenen is gesproken. In processen-verbaal wordt soms een beeldende beschrijving van iemand gegeven, waardoor een indruk over het gedrag en karakter van die persoon ontstaat. Emoties die door de betrokkene worden getoond, of die juist niet worden getoond terwijl ze verwacht worden, spelen een belangrijke rol bij de beeldvorming.

6.3.1 Beeld van personen

Rechercheurs hebben soms al voordat ze iemand gezien hebben een beeld van haar of hem. Ze ontwikkelen beelden op grond van kenmerken van betrokkenen en verhalen

[98] Dat geldt niet alleen voor rechercheurs, maar ook voor betrokkenen bij zaken. Een verdachte zegt bijvoorbeeld: 'If I was a woman and I was raped, I wouldn't sleep with two other guys a week after'. Ook de rechercheurs zeggen later dat ze dat wel vreemd vinden.

van anderen. In één van de zaken wordt na het verdachtenverhoor een tweede gesprek met de aangeefster gepland. De rechercheur die dit gesprek voert, heeft nog niet eerder met de aangeefster gepraat. Hij heeft wel al een duidelijk beeld van haar. Dat beeld is gebaseerd op een aantal kenmerken van de aangeefster en op opmerkingen van andere rechercheurs over haar. De rechercheur weet dat de aangeefster drugsverslaafde is en hij heeft globaal gehoord wat ze verteld heeft. Hij denkt dat het weinig zin heeft om haar te horen, omdat drugsverslaafden meestal onbetrouwbaar zijn. Om te overleven liegen en bedriegen ze constant. Hij zegt dat haar kinderen haar niet interesseren en hij is ervan overtuigd dat ze seks met mannen heeft in ruil voor drugs (de verdachte heeft dit gezegd). Maar nadat hij haar gezien heeft, is dat beeld veranderd. Hij heeft het idee dat ze best betrouwbaar is. 'En ik vind haar eigenlijk wel aardig'. Zijn algemene beeld, dat met name gebaseerd was op één categorisatie van de aangeefster (een junk), veranderde dus nadat hij haar had gezien.

Sympathie voor of afkeer van betrokkenen speelt mee bij het vormen van een oordeel over het verhaal. De indruk die rechercheurs van een betrokkene krijgen als ze haar of hem zien, heeft invloed op het oordeel over de geloofwaardigheid van het verhaal dat hij of zij (in interactie met de rechercheur) vertelt. Van een verdachte die agressief overkomt, is bijvoorbeeld bepaald gedrag (zoals het gebruiken van geweld tegen de aangeefster) beter voorstelbaar dan bij een verdachte die niet agressief overkomt. De manier waarop een verdachte zich opstelt in een gesprek en de manier waarop dit gedrag wordt geïnterpreteerd, hangt overigens ook samen met de interactie tussen de verdachte en de rechercheur.

Interactie tussen de rechercheur en de betrokkene is van invloed op de opstelling van de betrokkene en op de indruk die de rechercheur van haar of hem heeft. Eén van de aangeefsters komt in een gesprek met een tweede rechercheur bijvoorbeeld heel anders over dan in het gesprek met de eerste.

> In de twee gesprekken die de aangeefster met de eerste rechercheur heeft, komt ze heel ongelukkig over. Ze kijkt veel naar grond, het lijkt steeds alsof ze bijna moet huilen, ze antwoordt niet of kort op antwoorden en ze kijkt de rechercheur niet aan. Ze komt boos en onwillig over.
>
> In het gesprek met de tweede rechercheur lijkt de aangeefster veel vrolijker en opener dan eerder. Ze kijkt de rechercheur aan, ze lacht af en toe en ze vertelt vrij veel uit zichzelf.[99]
> De aangeefster en de rechercheur praten eerst kort over de vorige gesprekken. De rechercheur vraagt onder andere: 'Hoe vond je het om door een man gehoord te worden?' De aangeefster zegt dat ze dat 'niet zo' vond. Hij was heel aardig, maar ze vindt het altijd moeilijker om met mannen te praten.[100]
> (zaak 13)

[99] Deze rechercheur vertelde me later dat de aangeefster in het eerste gesprek (het informatiegesprek) ook zo over kwam.

[100] De aangeefster heeft overigens niet gevraagd of ze door een vrouw gehoord kon worden. Als ze dat wel had gevraagd, was dit mogelijk geweest.

De rechercheurs beschrijven de aangeefster heel verschillend. De eerste rechercheur vindt het een moeilijk, 'niet prettig' meisje. De tweede rechercheur daarentegen vindt haar wel aardig, een lief meisje. De eerste rechercheur heeft het idee dat de aangeefster door haar ouders gedwongen wordt om aangifte te doen. De tweede rechercheur denkt dat de aangeefster misschien wel onder druk wordt gezet, maar dat ze ook niet goed kan vertellen over wat ze heeft meegemaakt omdat het te pijnlijk is. De verschillende beelden van de rechercheurs hebben duidelijk te maken met persoonlijke contacten en interactie. De verhalen die in de gesprekken met beide rechercheurs worden geconstrueerd, verschillen in samenhang hiermee ook sterk van elkaar.

Beeldvorming in proces-verbaal

Beelden over betrokkenen komen ook in het proces-verbaal naar voren. In het proces-verbaal over een zaak waarbij een 15-jarig meisje verdacht wordt van het doen van valse aangifte, staat: 'Op [datum] hoorden wij, […] als verdachte een vrouw die opgaf te zijn [a].' Normaal gesproken worden 15-jarigen geen 'vrouwen' genoemd, maar in dit geval is dat wel gedaan. Daardoor wordt een bepaald beeld gevormd. Waarschijnlijk kan je een vrouw meer verantwoordelijk houden voor wat ze heeft gedaan dan een meisje. Als gesproken wordt over een vrouw, lijkt het delict dat ze heeft gepleegd misschien ook ernstiger. Hoe dan ook wordt er duidelijk een (vertekend) beeld opgeroepen met deze opmerking.

Soms wordt er ook een beeld gevormd in het proces-verbaal door een beschrijving te geven van de manier waarop de betrokkene zich gedroeg bij het verhoor. Over een aangeefster staat in het proces-verbaal[101]: 'haar uiterlijk en haar gedrag gaven mij niet de indruk dat ze ooit iets heeft uitgelokt'.[102] De verdachte veranderde daarentegen 'tot een furie'. 'Vervolgens ging hij met zijn ogen draaien en knikte hij met zijn hoofd'. De gestoorde indruk die deze man maakte op de agenten is verwoord in het proces-verbaal. Het gedrag van de man tijdens het verhoor heeft zeer waarschijnlijk bijgedragen aan de geloofwaardigheid van het verhaal van het meisje dat als eerste aangifte tegen hem deed (later kwamen er nog andere aangiftes bij). Zij vertelde namelijk dat ze niet weg durfde te gaan omdat hij dan boos werd. Nadat de agenten zijn gedrag zelf hadden waargenomen, konden ze zich dit goed voorstellen. Als de verdachte heel rustig was geweest en de rechercheurs hem heel aardig hadden gevonden, was dit waarschijnlijk moeilijker voorstelbaar geweest.

In een verklaring waarbij de verdachte de aangeefster 'promiscue' heeft genoemd, schrijven de rechercheurs: 'Opmerking verbalisanten: Verdachte gebruikt de engelse term "promiscuous" om (aangeefster) te beschrijven.' Door letterlijk op te schrijven

[101] Deze zaak heb ik niet gevolgd, maar ik heb alleen het proces-verbaal gelezen en gehoord wat rechercheurs erover vertelden.

[102] Uit deze opmerking komt overigens de indruk naar voren dat een vrouw door haar uiterlijk en gedrag 'iets' (een verkrachting?) zou kunnen uitlokken. Dat lijkt op een 'verkrachtingsmythe'. In paragraaf 5.2.1 heb ik gezegd dat deze 'mythen' geen rol spelen. Mijn indruk is dat de 'zedelijkheid' van een vrouw wel kan worden gebruikt in haar voordeel, maar dat haar 'onzedelijkheid' niet wordt gebruikt in haar nadeel. In dat opzicht hebben eventuele 'mythen' dus wel invloed. Soms wordt de 'onzedelijkheid' van vrouwen overigens ook gebruikt als extra aanwijzing voor de geloofwaardigheid van de aangifte. Aangiftes van prostituees worden bijvoorbeeld vaak heel geloofwaardig gevonden, omdat er vanuit wordt gegaan dat zij er geen enkel belang bij hebben om te liegen. 'Zedelijkheid' en 'onzedelijkheid' lijken dus, net als andere categorieën, op verschillende manieren betekenis te kunnen krijgen en gebruikt te kunnen worden binnen verhalen.

wat de verdachte gezegd heeft, lijkt de rechercheur dichtbij het verhaal van de verdachte te blijven.[103] Tegelijkertijd geeft ze, door er expliciet bij te schrijven dat het de woorden van de verdachte zijn, aan dat dit niet altijd gebeurt. Sommige uitspraken worden letterlijk opgeschreven, maar veel andere zinnen niet. Er is sprake van selectie. Citaten kunnen 'strategisch' gebruikt worden. Door specifieke citaten te gebruiken, die passen bij het beeld dat naar voren komt, kan een meer overtuigend, levendig of coherent verhaal worden verteld (Aronsson, 1991). In onderzoek van Dudukovic en collega's (2004) bleek dat proefpersonen aan wie gevraagd was een accuraat verhaal te vertellen, vaker citaten gebruikten dan proefpersonen aan wie gevraagd was een vermakelijk verhaal te vertellen. Door degenen die een vermakelijk verhaal probeerden te vertellen werden ook wel citaten gebruikt, maar deze waren vaak niet accuraat. Ze werden met name als 'stilistisch middel' gebruikt (Dudukovic, Marsh & Tversky, 2004: 126). Hoewel de citaten van politieagenten waarover Aronsson spreekt wel accuraat zijn, worden citaten ook als stilistisch middel gebruikt. Er kan een bepaald beeld mee opgeroepen worden. Dat de verdachte in de beschreven zaak zei dat de aangeefster 'promiscue' was, kan overigens op verschillende manieren bijdragen aan de beeldvorming over de zaak. Het kan iets zeggen over de verdachte (bijvoorbeeld over zijn manier van denken over vrouwen) en over de aangeefster (bijvoorbeeld over haar manier van omgaan met mannen).

Door taalgebruik en omschrijvingen komt een indruk naar voren over de mening van rechercheurs. In het relaas van één van de zaken begint elke zin die geschreven wordt over het verdachtenverhoor bijvoorbeeld met woorden als 'hij verklaarde', 'hij gaf aan' of 'hij zou [gedaan hebben]'. Door deze woorden te gebruiken, wordt een slag om de arm gehouden; de verdachte vertelt het, maar dat wil niet zeggen dat het ook klopt. Het stukje dat over de verklaring van de aangeefster is geschreven, zit anders in elkaar. Dat begint ook met 'zij verklaarde'. De zinnen die hierop volgen worden echter als 'feiten' gebracht. 'Dit gebeurde meestal op [avond]. Hij betastte [...] en heeft eenmaal [...].' Door deze manier van schrijven ontstaan verschillende beelden over de geloofwaardigheid van de verhalen van de verdachte en de aangeefster: de verklaring van de verdachte wordt gepresenteerd als de versie van de verdachte, terwijl de verklaring van de aangeefster een feitelijk verhaal lijkt.[104]

6.3.2 Emoties

Bij verkrachtingszaken worden vaak veel emoties geuit. Emoties en verwachte emoties zijn sterk cultuurgebonden. De uitingsvormen van emoties veranderen ook voortdurend (Gergen, 1999: 111-112). In sommige gevallen wordt het tonen van bepaalde emoties niet gewaardeerd en geaccepteerd, terwijl het in andere gevallen juist verwacht wordt. Op het tonen van een emotie horen ook bepaalde handelingen te volgen. Als een aangeefster huilt, reageert een rechercheur vaak door iets troostends te zeggen, door water te halen of door een zakdoekje aan te bieden.

Van slachtoffers van verkrachting wordt verwacht dat ze bepaalde emoties hebben en dat ze die op een bepaalde manier uiten. De emoties die worden waargenomen,

[103] Later zegt ze dat ze dit erbij schreef om te voorkomen dat later gezegd zou worden dat de politie de verdachte woorden in de mond heeft gelegd.

[104] In de verklaring van de verdachte wordt het overigens niet op deze manier gebracht; dat wordt 'vanuit het perspectief van de verdachte' beschreven.

hebben invloed op de verankering van een verhaal. Uit onderzoek van Harris en Grace bleek bijvoorbeeld dat vermeende verkrachtingsslachtoffers die huilden over het algemeen geloofwaardiger werden gevonden dan slachtoffers die weinig emoties toonden (Harris & Grace, 1999). Dit kwam ook naar voren in een experiment van Merckelbach. Proefpersonen bleken vooral te letten op de emotie waarmee een verhaal over een verkrachting, of over een uit de hand gelopen vrijpartij, werd verteld, en minder op de inhoud ervan. Als het verhaal op een emotionele manier werd verteld, werd de vertelster vaak veel geloofwaardiger gevonden dan wanneer ze minder emotioneel overkwam (Merckelbach, Candel, Jelicic & Crombag, 2003: 219). 'Emotionaliteit' lijkt echter, net als de mate van stelligheid waarmee een verhaal wordt verteld, niet zo veel te zeggen over de betrouwbaarheid van de verklaring, maar eerder gebonden te zijn aan de persoon.

Bij het oordelen over zaken en over verhalen komen emoties regelmatig ter sprake. In een zaak waarbij het vermoeden bestaat dat de aangeefster valse aangifte heeft gedaan, brengen de emoties die de aangeefster toont (ze huilt veel en komt overstuur over) de rechercheurs aan het twijfelen. Ze vinden het verhaal ongeloofwaardig. 'Maar ze is wel heel emotioneel.' Daardoor denken ze dat er wel 'iets' is gebeurd. In een andere zaak wordt het verhaal van de aangeefster heel geloofwaardig gevonden. Dit komt onder andere doordat zij heel emotioneel bij het politiebureau aankwam. In het verhaal dat later over deze zaak verteld werd, speelden de emoties van de aangeefster een belangrijke rol.

Bepaalde emoties worden verwacht in bepaalde situaties. Tegelijkertijd zijn emoties, en verwachte emoties, heel persoonlijk. Rechercheurs verwijzen soms naar de emoties die ze zelf zouden hebben als zij in de situatie van de betrokkene zouden verkeren. Een rechercheur zegt bijvoorbeeld tegen een verdachte die vrij rustig blijft nadat hij gehoord heeft waarvan hij beschuldigd is, maar die zegt dat hij onschuldig is: 'Ik zou met dingen gaan gooien als ik vals beschuldigd zou zijn.' Zij vindt het niet aannemelijk dat iemand die vals beschuldigd is zo rustig blijft en ze laat dat ook duidelijk merken.[105] De betekenis die aan emoties wordt toegekend, hangt ook samen met het verhaal en het oordeel daarover. Agressie (tegenover de politie) wordt in een andere zaak juist gezien als aanwijzing voor de schuld van de verdachte: de agressie die de verdachte tegenover de politie toonde, zou typerend zijn voor zijn agressie in het algemeen (en tegen de aangeefster, eerder die dag). Doordat de verdachte agressief op de politie reageerde, werd aannemelijker gevonden dat hij schuldig was aan verkrachting en werd het verhaal van de aangeefster verankerd.[106]

Getoonde emoties, of het ontbreken daarvan, kunnen een verhaal geloofwaardiger of minder geloofwaardig maken. De manier waarop emoties worden geïnterpreteerd, wordt echter mede bepaald door het politieverhaal dat tot dan toe wordt aangehouden. 'Afwijkende' emoties worden soms heel geloofwaardig gevonden en kunnen bijdragen aan de verankering van een verhaal. In één van de zaken vertelt de aangeefster bijvoorbeeld heel rustig over verkrachtingen die door meerdere familieleden zouden zijn gepleegd. Rechercheurs vinden dat de rustige manier waarop

[105] Er zijn overigens ook andere redenen waarom ze het verhaal van de verdachte niet geloofwaardig vindt.

[106] De raadsman van de verdachte beschrijft de reactie van de verdachte overigens juist als teken van onschuld, in zijn pleidooi: iedereen die valselijk wordt beschuldigd zou op zo'n manier reageren.

zij vertelt over de gebeurtenissen bijdraagt aan de geloofwaardigheid van het verhaal. Ze zien de 'emotieloze' manier waarop de aangeefster vertelt als logisch gevolg van haar ervaringen; zij heeft zoveel seksueel misbruik meegemaakt in haar jeugd, dat het voor haar normaal is geworden.

6.4 Verklaringen vergelijken

Om een zaak te onderzoeken, worden verklaringen van betrokkenen vergeleken met elkaar en met verklaringen van getuigen. Verklaringen worden ook vergeleken met het politieverhaal. Over eventuele verschillen tussen verklaringen wordt doorgevraagd. Als de verklaringen blijven verschillen, wordt geprobeerd hier een oplossing voor te vinden in het politieverhaal (bijvoorbeeld door aan de ene verklaring meer waarde te hechten dan aan de andere). Verklaringen die met elkaar overeenstemmen, kunnen elkaar bevestigen en een politieverhaal verankeren.

6.4.1 Het politieverhaal

Rechercheurs streven ernaar een goed en bewijsbaar politieverhaal te construeren. Soms construeren ze zo'n verhaal al tijdens het informatiegesprek. Politieverhalen zijn verhalen over zaken, die rechercheurs aan elkaar en aan anderen, zoals officieren van justitie, vertellen. Ze worden voor een deel ook opgeschreven in de bevindingen waarmee een proces-verbaal begint. Een politieverhaal wordt in eerste instantie gecreëerd door de rechercheur die de aangifte heeft opgenomen of die andere onderzoekshandelingen heeft verricht. Dit verhaal wordt regelmatig besproken met andere rechercheurs. Die nemen het verhaal vaak over, soms met enige aanpassingen. Een politieverhaal verandert steeds naarmate het onderzoek vordert. Rechercheurs gebruiken verschillende invalshoeken en vertellen het verhaal op verschillende manieren aan verschillende luisteraars. Aan collega's wordt bijvoorbeeld vaak anders over de zaak verteld dan aan officieren van justitie. Het is ook mogelijk dat er meerdere politieverhalen over een zaak worden verteld.

Politieverhalen geven richting aan het politieonderzoek. In een politieverhaal worden gebeurtenissen met elkaar verbonden en worden oorzaak-gevolg-relaties gelegd (De Poot et al., 2004). Er komen delen van verklaringen van betrokkenen in voor en er kunnen indrukken van rechercheurs in zijn opgenomen. Als iemand bijvoorbeeld heel emotioneel is tijdens het verhoor, kan dat onderdeel worden van het politieverhaal. Er wordt dan een bepaalde interpretatie gegeven aan de emoties.[107] Oordelen over geloofwaardigheid, strafbaarheid en bewijsbaarheid komen tot uiting in het politieverhaal. In negen zaken bestaat er na de melding (of aangifte) een duidelijk oordeel over het verhaal van de aangeefster.[108] Op basis van dit oordeel wordt een politieverhaal geconstrueerd. In acht zaken bestaat de indruk dat de melding of aangifte geloofwaardig is. Het politieverhaal is in deze gevallen een samenvatting van

[107] Dit geldt voor mondelinge politieverhalen. In processen-verbaal mogen rechercheurs hun persoonlijke indrukken en interpretaties niet weergeven. In de praktijk gebeurt dit overigens wel. Later in dit hoofdstuk wordt daar verder op ingegaan.

[108] Bij de meeste zaken is dit meteen na de melding. Bij vier zaken weet ik niet hoe er over de zaak gesproken werd meteen na de melding, maar wel meteen na de aangifte.

het verhaal van de meldster, aangevuld met interpretaties, oordelen en indrukken. In één van de zaken denkt de rechercheur na de melding dat er vrijwillige seksuele contacten zijn geweest en dat het verhaal van de aangeefster niet klopt. Zijn ideeën over de manier waarop de aangeefster en verdachte met elkaar omgaan, over het karakter van de aangeefster en over de reden dat ze aangifte wil doen, komen in het alternatieve verhaal dat hij heeft gevormd naar voren.

In veertien zaken is er niet meteen na de melding een politieverhaal, of is het politieverhaal onduidelijk. In één van deze zaken is er geen verhaal; de meldster weet niet precies wat er gebeurd is: ze weet alleen dat ze dronken was en dat ze gemeenschap met de verdachte heeft gehad en dat ze dat niet wilde. In twee zaken is er niet of heel kort met de vermeende slachtoffers gesproken; zij willen geen aangifte doen. Uit mutaties en gesprekken met anderen is er wel wat informatie over de zaak verkregen, maar niet voldoende om er een duidelijk politieverhaal over te construeren. Over drie meldingen is weinig gesproken op de afdeling. In deze zaken is er geen aangifte gedaan. In de andere zaken weten de rechercheurs niet goed wat ze moeten denken van de melding of aangifte, omdat het verhaal dat in het gesprek naar voren is gekomen niet helemaal duidelijk is, of omdat het verhaal wel zou kunnen kloppen maar niet helemaal overtuigt.

6.4.2 De aangifte en het verdachtenverhoor

Het verhaal van de aangeefster is meestal het eerste verhaal dat over de zaak bestaat. In verdachtenverhoren en getuigenverhoren is het verhaal van de aangeefster (en het politieverhaal dat daarop gebaseerd is) duidelijk op de achtergrond aanwezig. Van de verdachte wordt verwacht dat hij vertelt over gebeurtenissen die in de aangifte naar voren zijn gekomen en dat hij reageert op beschuldigingen die de aangeefster heeft gedaan. Als de verdachte uit zichzelf niet vertelt over gebeurtenissen waarover de aangeefster heeft verteld, wordt er naar gevraagd. En als de verdachte bepaalde elementen uit de aangifte niet noemt, wordt de tekst uit de aangifte soms voorgelezen zodat de verdachte daarop kan reageren.

> In een verhoor vraagt de rechercheur verschillende keren naar de reactie van de verdachte op delen uit de verklaring van de aangeefster. 'Zal ik een stukje voorlezen wat [a] verteld heeft?' De verdachte moet dan zeggen of het klopt. Hij leest een stukje voor uit de aangifte. 'Klopt het dat jij [a] wel eens naar huis bracht?'
> Verdachte: 'Tuurlijk. […].'
> De rechercheur herhaalt het stukje nog eens in eigen woorden. 'Dat zegt [a]. Klopt dat?'
> De verdachte zegt dat het best zou kunnen, ja. Hij kan zich alle kleine dingen niet meer precies herinneren, maar het zou best kunnen.
> (zaak 23)

De aangifte is de basis en onderdelen daarvan worden voorgelegd aan de verdachte. Dit heeft onder andere te maken met de bewijsvoering. In de aangifte worden mogelijk strafbare feiten genoemd die onder andere door verdachten- en getuigenverhoren onderzocht worden. Door de verhalen van de aangeefster, getuigen en verdachten met elkaar te vergelijken, is het mogelijk om verhalen of deelverhalen te verifiëren en falsificeren. Aangeefsters worden later soms ook weer geconfronteerd met verhalen van getuigen en verdachten. In eerste instantie is het verhaal van de

aangeefster een meer 'open' verhaal dan het verhaal van verdachten en getuigen. Hoewel de aangeefster wordt gestuurd bij het vertellen van het verhaal, ligt de inhoud van het verhaal nog niet vast. Omdat de aangifte het eerste verhaal is, kan het nog alle kanten op. Dat is bij de verklaringen die erop volgen veel minder het geval. Als de aangeefster heeft verteld dat ze op een bepaalde plaats en in een bepaalde situatie door de verdachte is verkracht, wordt in het verdachtenverhoor vooral naar die gebeurtenissen gezocht of gevraagd. Maar de 'openheid' van de aangifte betekent niet dat het oordeel erover wordt uitgesteld. In veel zaken is er al snel na het informatiegesprek een oordeel over de geloofwaardigheid van het verhaal en van de aangeefster.

6.4.3 Verdachtenverhoor

Om een zaak te kunnen vervolgen, is het in de eerste plaats nodig om een verdachte te vinden. In 22 van de 23 gevolgde zaken is de verdachte een bekende van de aangeefster. In veertien van de zaken waarbij de verdachte een bekende is, wordt er aangifte gedaan (door zestien aangeefsters) en in acht zaken niet. In de zaak met de onbekende verdachte wordt ook aangifte gedaan. In deze zaak wordt gesproken met getuigen in de hoop dat er op die manier aanwijzingen worden gevonden die naar de verdachte toe leiden. Er wordt één verdachte gehoord, maar die blijkt er niets mee te maken te hebben.

In zaken waarin er aangifte wordt gedaan en er een verdachte is, is het verdachtenverhoor een belangrijk onderdeel van het onderzoek. In twaalf van de veertien zaken met een bekende verdachte waarin aangifte wordt gedaan, worden er één of meerdere verdachten gehoord. In totaal worden er in deze zaken zestien verdachten gehoord. In twee van de veertien zaken wordt de verdachte niet gehoord omdat de aangeefster heeft laten weten dat ze niet wil dat de zaak vervolgd wordt. Dit wordt geaccepteerd door de rechercheurs en officier van justitie, omdat zij ook al twijfelden aan de haalbaarheid van vervolging.

Bekentenissen

Van de verdachten in Nederlandse strafzaken bekennen de meesten het ten laste gelegde feit, vaak vroeg in het proces (Corstens, 2002: 527; Pakes, 2001: 73). Bij de aanhouding bekent twintig procent van de verdachten, bij de afsluiting van het proces-verbaal bekent tachtig procent, en bij de rechtszitting bekent 95 procent (Jörg & Kelk, 1998: 272). Jacobs (2004) maakt een onderscheid tussen bekennen, gedeeltelijk bekennen en ontkennen. Onder ontkennen verstaat hij het ontkennen van elke betrokkenheid, het ontkennen van de feiten of een weigering om een verklaring af te leggen. Gedeeltelijk bekennen wil zeggen dat de feiten erkend worden, maar dat de gevolgen ervan worden gebagatelliseerd. Ook het verdraaien van de feiten of het bekennen van een deel van de feiten en het ontkennen van een ander deel, valt onder gedeeltelijk bekennen. Op basis van cijfers uit de strafrechtsmonitor van de jaren 1993, 1995 en 1999, komt Jacobs tot de volgende percentages ontkenningen, bekentenissen en gedeeltelijke bekentenissen: gemiddeld achttien procent van de verdachten ontkent bij de politie, elf procent bekent gedeeltelijk en het overige deel bekent alle feiten. Als zaken waarbij meer dan zeven feiten tegelijkertijd ten laste worden gelegd uit de steekproef worden verwijderd, verandert het beeld overigens. Dan ontkent bijna 24 procent en bekent 12 procent. Zedenzaken worden vaker

ontkend dan andere zaken: 51 procent van de zedenzaken wordt ontkend, 17 procent wordt gedeeltelijk bekend en 32 procent wordt volledig bekend. Bij zaken waarin alles ontkend wordt, volgt relatief vaak sepot of vrijspraak. Ruim de helft van deze zaken wordt geseponeerd.

Een bekentenis is niet voldoende voor een veroordeling; er moet in ieder geval één ander bewijsmiddel zijn om tot een bewezenverklaring te kunnen komen. In de praktijk wordt echter veel waarde gehecht aan de bekentenis.[109] Een bekentenis wordt als een sterk bewijsmiddel gezien, omdat er vanuit wordt gegaan dat een verdachte zichzelf niet onterecht zal benadelen (Van Koppen & Schalken, 2004: 94). Die redenering gaat echter niet altijd op; er zijn mensen die ten onrechte bekennen dat ze een strafbaar feit hebben gepleegd (Van Koppen, 2003: 425).

Hoewel het verdachtenverhoor gericht zou moeten zijn op het 'achterhalen van de waarheid'[110], wordt volgens Van Koppen (2003) in politiehandboeken de indruk gewekt dat het verkrijgen van een bekentenis het doel is van het verdachtenverhoor. Voor het verkrijgen van een bekentenis worden verschillende technieken gebruikt. Eén van de methodes is het bagatelliseren van de negatieve aspecten van bekennen, terwijl de positieve aspecten benadrukt worden. Andere methodes zijn bijvoorbeeld isolatie, langdurige opsluiting en nachtelijke verhoren. Hoewel deze methoden er inderdaad voor zorgen dat meer verdachten bekennen, is er een probleem aan verbonden. Ook onschuldige verdachten bekennen hierdoor vaker. De waarheidsvinding, het eigenlijke doel van verhoren, raakt dan op de achtergrond (Van Koppen, 2003: 424). Daarnaast is er een ander risico aan verbonden: vaak komt in een verhoor ook veel politiekennis naar voren. Verdachten doen steeds meer kennis over het misdrijf op naarmate ze langer verhoord worden. Iemand die onterecht verdacht wordt kan daardoor over steeds meer details vertellen die tot de 'intieme kennis' worden gerekend, waardoor de overtuiging dat hij de dader is versterkt wordt (Van Koppen & Schalken, 2004: 96).

In de gevolgde zaken hopen rechercheurs in acht zaken, voor aanvang van het verhoor, dat de verdachte zal bekennen. Ze vinden de aangifte geloofwaardig en zijn ervan overtuigd dat er strafbare feiten zijn gepleegd door de betreffende verdachte. Uit de manier waarop zij de verdachte verhoren, wordt duidelijk dat ze zoeken naar verificatie van het politieverhaal. In drie andere gevallen wordt de verdachte 'voor de zekerheid' verhoord, terwijl rechercheurs niet verwachten dat hij schuldig is aan de strafbare feiten. Door de verdachten in deze gevallen toch te horen, zoeken rechercheurs naar falsificatie van het politieverhaal. In één van de zaken wordt de aangifte niet geloofwaardig gevonden en wordt ervoor gekozen om de verdachte 'af te horen',[111] om de zaak te kunnen sluiten. De rechercheurs laten daarbij de mogelijkheid wel open dat hij iets vertelt dat het oordeel over de aangifte verandert. In het verhoor vragen ze ook door over wat de aangeefster heeft verteld. Maar als de verdachte niet bekent en zijn verhaal geloofwaardig wordt gevonden, laten de rechercheurs hem graag weer naar huis gaan. Een andere verdachte wordt aangesproken door

[109] Als er een bekentenis is, lijkt het meestal niet zo moeilijk te zijn om tot een bewezenverklaring te komen met behulp van een aanvullend bewijsmiddel, zoals een verklaring van een rechercheur of getuige.
[110] '[Verbalisanten] dienen zowel voor hetgeen tegen als hetgeen pro de verdachte spreekt aandacht te hebben' (Corstens, 1995: 243).
[111] Zo werd het verhoren van deze verdachte genoemd door rechercheurs. Omdat ze verwachtten dat de zaak na het horen van de verdachte gesloten kon worden, noemden ze het verhoren 'afhoren'.

wijkagenten, nadat de broer van de aangeefster hem op straat ziet lopen en dit aan de agenten vertelt. De agenten nodigen de verdachte uit om mee te gaan naar het bureau. Vervolgens wordt een zedenrechercheur gebeld. De rechercheurs vinden de aangifte niet geloofwaardig en ze vinden dat de verdachte niet aangehouden had mogen worden, maar ze besluiten hem te horen, nu hij er toch is. Ze vinden zijn verhaal geloofwaardig en ook hij mag na het verhoor weer weg.[112] De derde verdachte waarbij de aanhouding 'procedureel' is, is een verdachte in een zaak waarbij de aangifte wel geloofwaardig, maar de gebeurtenissen niet strafbaar worden gevonden. De aangeefster vertelde een verhaal waarin 'de dwang ontbreekt', volgens rechercheurs. De verdachte vertelt een vergelijkbaar verhaal als de aangeefster, waarin de vrijwilligheid van de gebeurtenissen nog duidelijker naar voren komt dan in het verhaal van de aangeefster, dus er is geen reden om hem vast te houden. De rechercheurs laten hem, met enige wroeging, vertrekken.[113]

In de overige vijf verhoren is niet bekend hoe rechercheurs zich opstelden; ik was niet bij de verhoren en ik heb er ook niet gedetailleerd over gehoord.

Verhoortechnieken

Rechercheurs proberen in verhoren op verschillende manieren informatie te krijgen. Als een verdachte niets vertelt of niet de gewenste informatie geeft bij een vriendelijke bejegening, worden ze soms boos of proberen ze op het schuldgevoel van de verdachte in te praten. Ze geven soms ook complimenten. Een verdachte die op een gegeven moment iets vertelt over zijn relatie met de aangeefster, wordt bijvoorbeeld uitgebreid geprezen door de rechercheurs. De ene zegt dat de verdachte heel eerlijk is en dat ze zo bij de kern van de zaak komen. De andere zegt 'knap van je dat je het zo durft te vertellen'. Ze zeggen daarna ook hoe belangrijk dit is voor de aangeefster. De eerlijkheid van de verdachte zal haar helpen het gebeurde te verwerken. Bovendien kan de verdachte zelf ook alleen geholpen worden te voorkomen dat het nogmaals gebeurt, als hij alles vertelt.

Deze strategie valt binnen de categorie 'schoon schip maken', die door Crombag en collega's (2005) genoemd wordt als één van de 'politietrucs' die rechercheurs gebruiken om verdachten te laten praten. Bij 'schoon schip maken' stelt de rechercheur zich op als hulpverlener of vriend, aan wie de verdachte alles kan vertellen om zijn hart te luchten. Andere trucs die Crombag en collega's (2005: 172-177) noemen, zijn 'dit is geen verhoor' (waarbij de verdachte in de waan wordt gelaten dat hij niet verhoord wordt, bijvoorbeeld doordat de verhorende persoon zich niet als rechercheur kenbaar heeft gemaakt); 'u moet meewerken' (waarbij bijvoorbeeld de indruk wordt gewekt dat zwijgen als bewijs van schuld zal worden gezien); 'het valt wel mee' of juist 'dit is een zeer ernstige zaak' (waarbij de verdachte wordt misleid over de ernst van de gevolgen van het misdrijf); 'bedreigen en beloven' (waarbij bijvoorbeeld gezegd wordt dat de verdachte zichzelf steeds meer in de problemen brengt en dat praten of bekennen de enige manier is waarop dat kan worden

[112] De aangeefster wordt later vervolgd wegens het doen van valse aangifte.

[113] In het verhaal van de verdachte kwam geen geweld en dwang voor, maar de rechercheurs vonden dat hij zijn eigen rol wel erg klein maakte; volgens hem had de aangeefster het initiatief genomen en hij nam zelf nergens verantwoordelijkheid voor. Dat vonden de rechercheurs vervelend.

opgelost); 'wij weten alles al' (waarbij wordt gezegd of gesuggereerd dat de politie alles al weet en dat het geen zin meer heeft om te ontkennen).

Al deze categorieën, behalve 'dit is geen verhoor' ben ik tegengekomen in de gevolgde verhoren. De 'verhoorstrategieën' die worden gebruikt, verschillen per rechercheur en zijn afgestemd op de persoon van de verdachte. Rechercheurs proberen soms verschillende strategieën uit en merken dan wat er (op een bepaald moment) wel of niet 'werkt'. In het verhoor dat hieronder wordt besproken, vertelt de verdachte niet wat de rechercheurs willen horen. De rechercheurs proberen daarop verschillende strategieën uit om hem aan het praten te krijgen.

> De rechercheurs zijn al even in verhoor met de verdachte. De verdachte heeft over een aantal handelingen verteld en hij zegt dat er verder niets is gebeurd. De rechercheurs vragen door; de aangeefster heeft verteld over gebeurtenissen waarover de verdachte niets zegt. Eén van de rechercheurs (R1) zegt een aantal keren dat er meer is gebeurd. De verdachte gaat achterover zitten en kijkt boos.
> V: 'Dan weet je meer dan ik.'
> De andere rechercheur neemt het over. Hij zegt dat de verdachte hem een heel aardige jongen lijkt, die veel van zijn nichtje [de aangeefster] houdt en die haar geen pijn wil doen. Volgens hem begrijpt de verdachte zelf ook niet waarom hij dit heeft gedaan. 'Voor jou is dat waarschijnlijk ook een grote vraag. […]. Dat past helemaal niet bij jou.' De rechercheur is heel vriendelijk en hij zegt een aantal keren dat de verdachte zoveel van zijn nichtje houdt. 'We hebben hier wel eens andere jongens voor ons, zo ben jij helemaal niet. Wij hebben het beste met jou voor; je bent geen jongen waar we een hekel aan kunnen krijgen. Juist omdat je zoveel van je nichtje houdt is het voor jou zo moeilijk om te vertellen. […] Op dit moment ben jij gewoon geblokkeerd en dat moeten we even doorbreken. [A] verzint dit niet zomaar. Ze zegt ook verder geen kwade dingen over jou.'
> R1: 'Ze zegt alleen wat er gebeurd is. […]. Ze zit er alleen heel erg mee en voor haar is het heel belangrijk erkenning te krijgen. […]. Ze heeft moeite met de gebeurtenissen maar niet met jou.'
> Er wordt een hele tijd tegen de verdachte gepraat en hij lijkt het te herkennen. Hij bevestigt de dingen die ze zeggen soms.
>
> De verdachte zegt weer dat hij 's ochtends alles al heeft verteld. 'Ja, wat is er nog meer gebeurd …' Hij kijkt de andere kant op en is even stil. Dan vraagt hij om een foto van de aangeefster. 'Misschien helpt dat een beetje.'
> R2 belt om te vragen of voor een foto gezorgd kan worden.
> R1: 'Moeilijk hè?'
> V: 'Een beetje. Misschien als ik een foto van haar zie… Ik ben allang blij dat ik nu kan praten.'
> R1 praat over schoon schip maken en vooruit kijken, dat is heel belangrijk.
> V: 'Maar hoe lang moet ik zitten?'
> R1 zegt dat zij niet degene is die erover beslist. 'Het enige wat ik doe is aan de officier vertellen wat jij hebt gezegd. […]. Het enige wat je kan doen is schoon schip maken en vertellen wat er gebeurd is.' De sfeer is intussen weer beter geworden. De verdachte vertelt over zijn favoriete tv-programma's en wordt enthousiast.
> V: 'En dan heb ik een vraagje'. Hij vertelt met een ingehouden lach een mop. Hij zit zelf al te glunderen en als hij het antwoord geeft en één van de rechercheurs erom lacht, gaat

> hij nog even verder met moppen vertellen. Daarna vraagt de andere rechercheur weer naar de periode waar ze het over hadden. 'Kan je je weer dingen voor de geest halen?' (zaak 10)

In dit verhoor is te zien dat de sfeer verandert, in samenhang met een veranderende benadering door de rechercheurs. De rechercheurs beginnen met de suggestie dat de verdachte informatie achterhoudt; zij hebben van de aangeefster gehoord wat er is gebeurd[114] ('wij weten alles al'). De verdachte reageert hier boos op. De sfeer wordt beter als hij geprezen wordt, als zijn goede karaker wordt benadrukt en als de rechercheurs zeggen dat het goed voor hem is om 'schoon schip te maken'. De verdachte begint dan ook over andere dingen dan over 'de gebeurtenissen' te praten. De rechercheurs gaan hier even in mee. Wanneer de verdachte ook over andere dingen kan praten, wordt zijn bereidheid om over het vermeende delict te praten groter. Vanaf het moment dat de rechercheurs merken dat prijzen, 'hulpverlening' en 'gezelligheid' werkt, gaan ze daarmee door. Op deze manier kaarten ze ook verschillen aan tussen het verhaal van de verdachte en het verhaal van de aangeefster. Als de verdachte een andere periode noemt dan de aangeefster, zeggen ze bijvoorbeeld dat hij niet zo goed is met tijden en jaartallen. Hij probeert het zich wel goed te herinneren, maar het is niet zijn sterkste kant. Dat is niet erg, want de aangeefster weet het wel precies. Ze komen daar een aantal keer op terug, totdat de verdachte zegt dat de jaartallen die de rechercheurs noemen wel zullen kloppen.

De verdachte lijkt dus meer bereid te zijn mee te werken op het moment dat hij de rechercheurs aardig vindt.[115] Bij deze verdachte is dat overigens ook een gevaar; hij wil graag 'helpen' en is daardoor misschien geneigd om dingen te vertellen of te erkennen die niet kloppen. Het effect van opsluiting is bij hem ook al snel merkbaar. Voorafgaand aan het verhoor heeft de verdachte een paar uur in een cel gezeten (van langdurige opsluiting kan dus nog niet worden gesproken). In het gesprek met de rechercheurs zegt hij: 'Het is wel even gezellig zo praten, want zo alleen in dat hokje, dat is ook niks.' De rechercheurs zijn zich ervan bewust dat de verdachte beïnvloedbaar is en sociaal wenselijke antwoorden kan geven. Maar omdat ze de aangifte zo geloofwaardig vinden en ze de punten waarop het verhaal van de verdachte ervan afwijkt niet geloofwaardig vinden, doen ze verder weinig met die kennis. De rechercheurs die een andere (verstandelijk gehandicapte) verdachte in dezelfde zaak horen, vertellen dat ze wel hebben geprobeerd rekening te houden met de beïnvloedbaarheid van de verdachte. De rechercheur vertelt over dit verhoor dat de verdachte soms zo in de war raakte dat hij niet meer wist wat hij echt had meegemaakt en wat niet. Soms werd hij heel emotioneel. De rechercheur probeerde de verdachte weinig te sturen en geen suggestieve vragen te stellen. Maar ze weet niet of dat helemaal gelukt is.

Verschillende strategieën lijken bij verschillende mensen te werken. Verdachten reageren positief of negatief op bepaalde benaderingen en ze vertellen verschillende dingen aan verschillende rechercheurs. Rechercheurs zijn soms negatief over de

[114] Later in het gesprek wordt ook expliciet gezegd dat het verhaal van de aangeefster geloofwaardig wordt gevonden en dat er geen reden is eraan te twijfelen. Dat impliceert dus dat de verdachte liegt, als zijn verhaal afwijkt van dat van haar.

[115] Dit geldt overigens niet voor alle verdachten. Sommige verdachten vertellen juist meer op het moment dat er druk wordt uitgeoefend of op het moment dat de rechercheur een stilte laat vallen.

verdachte tijdens een verhoor en ze worden ook wel eens boos.[116] Maar verschillende rechercheurs benadrukken dat het belangrijk is om een verdachte te behandelen op een manier waarop je zelf behandeld wilt worden; je moet respect tonen voor een verdachte. Respect tonen kan belangrijk worden gevonden als principe ('iedereen verdient dat'), maar het kan er ook voor zorgen dat verdachten dan bereid zijn om meer te vertellen. Het is voorstelbaar dat een deel van de verdachten die op hun gemak gesteld worden en met respect worden benaderd, bereid is om te vertellen. Of dat ook daadwerkelijk zo is, zal afhangen van de persoon van de verdachte en van de relatie tussen de verdachte en de rechercheur.

6.4.4 'Zwijgende' verdachten

Sommige verdachten willen hun versie van het verhaal graag vertellen. Dat geldt vooral als de verdachte erkent 'dat er iets is gebeurd', zoals vrijwillig seksueel contact. Als een verdachte zegt dat er niets is gebeurd dat enigszins lijkt op wat de aangeefster beschrijft, of als hij zegt dat hij de aangeefster helemaal niet kent, ligt dat anders. Rechercheurs stellen dan nog steeds vragen en proberen een verhaal op papier te zetten, maar het is geen verhaal 'over de verkrachting' (alleen een verhaal over wat er niet is gebeurd). Verdachten kunnen er ook voor kiezen om helemaal niks te vertellen: ze hebben het recht om te zwijgen. Van de zestien verdachten die worden gehoord, zijn er twee die gebruik maken van hun zwijgrecht. De rechercheurs proberen hen toch aan het praten te krijgen.

> De verdachte meldt direct bij binnenkomst dat hij niets te zeggen heeft. Dit wordt niet zomaar geaccepteerd. De rechercheurs proberen op verschillende manieren een 'ingang' te vinden.
> R1: 'Heb je een idee waarover we met jou wilden praten?'
> V: 'Ik heb geen idee en ik hoef het ook niet te weten. En ik teken ook niet.'
> Er wordt wat over koetjes en kalfjes gepraat en even later vertelt de rechercheur dat de verdachte vastzit wegens zware beschuldigingen. Hij kan zich voorstellen dat de verdachte wel wil vertellen wat zijn versie van het verhaal is: het is een kans om '[…] jouw kant van het verhaal te vertellen', het biedt hem een 'mogelijkheid'.
> De verdachte zegt niets en kijkt ernstig voor zich uit.

> Ook later in het gesprek wil hij niets vertellen. De rechercheurs maken een verklaring op, waarin staat waarvan de betrokkene verdacht wordt, wat hem gevraagd is, en wat de verdachte geantwoord heeft. Ze draaien de verklaring uit en geven die aan hem.
> V: 'Dit teken ik niet hoor, dat willen jullie zeker hè?'
> R1: 'Ik begrijp uit je reactie dat de verkrachting nieuw voor je is.'
> V: 'Ja, alles is nieuw voor mij.'
> R1 probeert het nog een keer. '[…] dit is je kans om je verhaal te doen. […]. Maar als je ervoor kiest niet te verklaren is het ook prima.'

[116] Eén van de rechercheurs die regelmatig boos lijkt te worden op een verdachte, vertelt dat hij eigenlijk nooit boos is, maar dat het een soort toneelspel is. Hij wil de druk vergroten. Doordat hij niet echt boos is, kan hij de controle houden en wordt hij niet overmand door emoties. Zo gauw je dat wel krijgt, kan je niet meer verhoren en moet je (even) stoppen, vindt hij.

De verdachte zit een beetje voorovergebogen en kijkt naar de rechercheur. Hij zegt, met opgetrokken wenkbrauwen: 'Ik heb niets te verklaren en wil mijn advocaat erbij.'

Als de verdachte de (aangepaste) verklaring doorleest, zegt hij dat hem niet van tevoren is medegedeeld waarvan hij verdacht wordt en dat hij niet tekent. De opmerking over het mededelen wordt veranderd en een nieuwe verklaring wordt uitgeprint. De verdachte leest het en heeft commentaar op iets.
R1: 'Geef aan hoe je het op papier wilt hebben, dan veranderen we het.'
De verdachte is het ook niet eens met iets anders.
R2 zegt dat hij het wil veranderen.
V: 'Ik heb niets te verklaren, dat is het enige dat ik op papier wil hebben.'
Hij ondertekent de verklaring niet.
(zaak 1)

Rechercheurs zijn er niet blij mee als een verdachte niets wil zeggen. Als een verdachte praat is het mogelijk dat hij bekent. Maar ook als hij ontkent, kunnen rechercheurs het verhaal verder onderzoeken, waardoor de zaak duidelijker of beter bewijsbaar kan worden. In de meeste gevallen vertellen verdachten wel iets. In de gevolgde zaken spreken veertien verdachten, meer of minder open en vrijwillig, over wat er volgens hen is gebeurd. Zes van de veertien verdachten ontkennen dat ze strafbare feiten hebben gepleegd. Vier verdachten bevestigen een deel van de (strafbare) feiten waarover de aangeefster heeft verteld. Ze bekennen niet alles, of ze trekken de strafbaarheid van de handelingen in twijfel. Drie van deze verdachten vertellen vrij veel uit zichzelf. Op het moment dat de rechercheurs beschuldigende opmerkingen maken en hun verantwoordelijkheid voor de situatie benadrukken, worden ze boos en weigeren ze in eerste instantie allebei om verder te praten. Vier verdachten bevestigen vrijwel alles wat in de aangifte naar voren komt. Zij zeggen ook dat ze het niet hadden mogen doen en dat ze er spijt van hebben. In alle vier de gevallen gaat het om seksuele handelingen van volwassen mannen met minderjarige meisjes.

6.4.5 Het politieverhaal als basis van het getuigenverhoor

Rechercheurs hebben soms al voor het begin van een verhoor een duidelijk beeld van wat er gebeurd is, bijvoorbeeld door eigen aannames of door verklaringen van getuigen. Bij het horen van een nieuwe getuige gaan ze dan uit van het politieverhaal en zoeken ze bevestiging voor onderdelen daarvan.

In een zaak waarbij het vermoeden bestaat dat een aangeefster valse aangifte heeft gedaan, wacht een rechercheur op een getuige. Ze komt te laat. De rechercheur belt haar een half uur na de afgesproken tijd. Ze zegt dat ze zal komen, maar een half uur later is ze er nog niet. De rechercheur denkt dat ze niet durft te komen. Hij raakt er steeds sterker van overtuigd dat zij door haar vriendin (de aangeefster) is aangesproken, om te beloven dat ze hetzelfde zal vertellen als zij. Hij denkt dat ze misschien zelfs op dit moment bij de aangeefster is om de verhalen 'gelijk te trekken'. Uiteindelijk komt de getuige toch, bijna twee uur te laat.
Voordat het gesprek begint, heeft de rechercheur al een duidelijk beeld over wat er gebeurd is. De aangeefster heeft verteld dat ze met geweld verkracht is door de verdachte, die ze vaag kende, maar de rechercheur gelooft dit niet. Zijn verhaal is dat de

aangeefster en de verdachte een relatie hadden. Op de bewuste dag hadden ze samen gewinkeld; daarbij zijn ze de getuige tegengekomen. Na het winkelen is de aangeefster met de verdachte meegegaan naar huis; daar hebben ze gemeenschap gehad. De aangeefster was daarna bang dat ze zwanger was. Ze vertelde dit aan een collega. Toen de collega erover doorvroeg, zei ze dat ze verkracht was. De collega vertelde dit aan andere mensen, die de aangeefster aanspoorden om naar de politie te gaan.
De ideeën van de rechercheur, over wat er 'werkelijk' gebeurd is en over het 'gelijktrekken' van de verhalen, hebben invloed op het gesprek met de getuige.

De rechercheur stelt veel vragen: 'Waar ben je geweest maandag?' 'Ben je in de stad geweest?' 'Wie ben je tegengekomen?' 'Wie nog meer?'
De getuige zegt eerst dat ze het niet meer weet. Later zegt ze dat ze waarschijnlijk met een vriendin in de stad is geweest. Ze noemt een paar mensen die ze is tegengekomen, maar niet degene die de rechercheur wil horen. Hij zegt dat ze nog iemand is tegengekomen, maar zij zegt dat ze niet weet wie.
R: 'Volgens mij weet je het wel.' Hij tikt met zijn vingers op de leuning van de stoel. Hij zwaait met zijn been. '[Naam], ik wil gewoon een duidelijk verhaal van je horen, en je weet donders goed waarover het gaat.'
De getuige zegt dat ze het echt niet weet.
Hierop probeert de rechercheur het anders. Hij vraagt of de aangeefster op dit moment een vriendje heeft.
G: 'Nee.' Ze zegt dat de aangeefster wel een vriendje heeft gehad. Ze vertelt daar iets over. Dit is niet degene die de rechercheur bedoelt.
R: 'Jij bent haar hartsvriendin hè? Je weet meer. Ik denk dat je gewoon moet vertellen wat je weet. […] Over wat je gehoord en gezien hebt.'
De getuige vertelt niet wat de rechercheur wil horen.

De rechercheur probeert het nog een paar keer. 'En jij weet wel wie dat is. Want daar is ze hartstikke gek op. Maar die wil jij niet noemen, die durf jij niet te noemen. Je weet het best. […].'
De getuige zegt weer dat ze het niet weet. Ze vraagt wat de rechercheur precies bedoelt.
R: 'Ik weet het niet, ik wil het eigenlijk van jou horen.'

Even later zegt de rechercheur zelf wat hij bedoelt. Hij noemt niet de naam van de jongen waar het om gaat.
R: 'Ze gaat om met een andere jongen, stiekem, haar ouders weten het niet. Jij bent haar hartsvriendin, je moet open kaart spelen. Een jongen waar ze gek op is, en jij weet best wie het is [naam]. Breng jezelf niet in de problemen.' De rechercheur vertelt dat er proces-verbaal wordt opgemaakt, en dat justitie daarna besluiten gaat nemen. De officier van justitie kan ook besluiten dat zij nog een keer gehoord wordt, 'als er dingen niet kloppen die jij hier verteld hebt'.
De getuige zegt dat het klopt wat ze vertelt.
De rechercheur accepteert dat niet zomaar. 'Het is effe moeilijk voor je, dat geloof ik wel. Want je moet over je vriendin vertellen. […].'
De getuige zegt dat ze echt niet weet over welke jongen het gaat.

De rechercheur beweegt onrustig. Hij draait met zijn voet en tikt met zijn vingers. 'Want ze heeft aan jou gevraagd of je zijn naam niet wilde noemen. Omdat ze niet met hem om mag gaan van haar ouders.'
G: 'Maar ik weet echt niet wie.'
De rechercheur praat verder: '[…] want als je zo'n hartsvriendin bent, dan zal ze dat gewoon verteld hebben.'
G: 'Ik weet het niet.'
R: 'En de bewuste maandag was ze met die jongen en ben jij ze tegengekomen.'
G: 'Nee.' Ze zegt dat ze haar zeker niet is tegengekomen, want dan zou ze wel even zijn blijven praten. Ze begint te praten over een ander onderwerp; ze vertelt wat de aangeefster aan haar heeft verteld over de bewuste dag.
De rechercheur zegt nogmaals dat ze elkaar tegengekomen zijn. 'Een jongen met een scooter.'

R: 'Met wie gaat [a] nog meer om, met welke jongens?'
G: […].
R onderbreekt: 'Noem eens namen'.
De getuige noemt een paar namen, waaronder een meisje.
R: 'Ja, jóngens. Alleen jongens.'
De getuige noemt er een paar.
R onderbreekt: 'Buitenlandse jongens? Wie nog meer?'
G: […].
R: 'Ik wil toch een andere naam van jou horen [naam], die je misschien niet wilt noemen, omdat ze dat ook gezegd heeft. Breng jezelf niet in de problemen hè? Want wij weten meer. En ik hoop dat jij […]. Je moet gewoon de waarheid spreken. […].'
(zaak 16)

De rechercheur weet heel goed wat hij wil horen. Hij geeft zelfs wat informatie 'weg' in de hoop dat de getuige er op ingaat; hij vertelt dat het om een jongen met een scooter gaat en dat het een buitenlandse jongen is. Maar de getuige vertelt niet wat de rechercheur had gehoopt. De rechercheur wil heel specifieke informatie van de getuige krijgen. Hij blijft daarnaar vragen. Hij lijkt ervan overtuigd te zijn dat zij de verdachte tegen is gekomen op straat en dat zij de verdachte kent. Hij is er ook van overtuigd dat de getuige weet wie de vriend van de aangeefster was. Deze overtuiging berust op een aanname over hartsvriendinnen: 'Want als je zo'n hartsvriendin bent, dan zal ze dat gewoon verteld hebben.' De getuige blijft zeggen dat ze niet weet met wie de aangeefster nog meer omging.

De rechercheur probeert het politieverhaal te verifiëren. Op mogelijk falsificerende informatie die de getuige geeft (zoals dat ze niks weet van een buitenlands vriendje) gaat de rechercheur niet in. Een deel van de falsificerende informatie wordt wel in het journaal genoemd: 'Ze zei wel dat ze de verdachte NIET kende en dat zij hun samen NIET die maandag op de [straat] had gezien.' Hier is verder geen oordeel over gegeven.[117] Deze informatie komt niet overeen met het verhaal van de verdachte (en met het politieverhaal); het falsificeert het verhaal dus. Het wordt expliciet genoemd in

[117] Soms wordt er in het journaal een oordeel gegeven over wat iemand verteld heeft en de geloofwaardigheid daarvan.

het journaal, maar er wordt verder op de politieafdeling weinig aandacht aan besteed; dit deel van het verhaal wordt niet verder onderzocht. Als er andere informatie naar voren zou komen die hierbij aansluit, zou het waarschijnlijk wel meer aandacht krijgen.

Het ondertekenen van de verklaring
Nadat de verklaring door de rechercheurs is uitgewerkt, wordt aan betrokkenen gevraagd het door te lezen. Als ze het ermee eens zijn wordt hen gevraagd het te onderteken en als er dingen niet kloppen, moeten ze dat zeggen. Aangeefsters, getuigen en verdachten ondertekenen de verklaring meestal. In de gevolgde zaken was er slechts één betrokkene (een verdachte) die het proces-verbaal niet wilde tekenen.

Veel betrokkenen, vooral aangeefsters, verdachten die bekennen dat ze 'iets heel verkeerds' hebben gedaan en getuigen, lezen de verklaring niet kritisch door. Hoewel rechercheurs erop staan dat betrokkenen de verklaring doorlezen of voorgelezen krijgen voordat ze het tekenen, laten getuigen en verdachten regelmatig merken dat ze daar geen zin in hebben en dat ze het wel goed vinden zo. Opmerkingen als 'ik geloof het wel', of 'ik vertrouw jullie wel', worden regelmatig gemaakt. Vaak is de band met rechercheurs goed, waardoor betrokkenen erop vertrouwen dat het verhaal klopt. Voor aangeefsters geldt dat waarschijnlijk vaak sterker dan voor verdachten, doordat zij meestal een sterkere vertrouwensband met rechercheurs hebben. Daarnaast is het mogelijk dat betrokkenen na het verhoor moe zijn en dat ze geen zin meer hebben om kritisch na te denken. Het kan daarnaast moeilijk zijn om de verklaring rustig door te lezen, na een vaak emotioneel gesprek, terwijl twee mensen wachten totdat je klaar bent.

6.5 Conclusie

In de gevolgde zaken zijn twee vormen van verankering te zien. De eerste is verankering in 'feiten van algemene bekendheid', zoals aannames over geslacht, etnische achtergrond en psychologische theorieën. Hieronder vallen beslisregels zoals: 'Wanneer een man de kans heeft om met een vrouw naar bed te gaan, dan doet hij dat' en 'Marokkaanse mannen hebben geen respect voor vrouwen'. De vormen van verankering die geselecteerd worden, hangen samen met de categorie of categorieën waarin iemand wordt geplaatst. Iemand moet eerst als 'Marokkaan' of als 'borderliner' worden gezien, voordat beslisregels die hiermee geassocieerd worden, worden gebruikt. Beslisregels zijn nooit absoluut. Er is altijd ruimte voor nuanceringen, voor een categorie binnen de categorie (bijvoorbeeld 'moderne Marokkanen'), of voor het argument dat een bepaalde zaak een uitzondering is waarvoor de regel niet geldt.

De tweede vorm is verankering van verklaringen en van het politieverhaal in verhalen van andere betrokkenen en getuigen. Verklaringen worden met elkaar vergeleken en op grond daarvan wordt een oordeel gevormd over de waarde ervan. Hierbij spelen beslisregels overigens ook een rol: een verklaring van een getuige die de aangifte tegenspreekt, kan bijvoorbeeld als niet geloofwaardig terzijde worden geschoven met het argument dat de getuige een goede vriend van de verdachte is en dat hij daarom een reden heeft om te liegen in het voordeel van de verdachte. Daarnaast spelen oordelen over en indrukken van de persoon een rol bij het

beoordelen van verklaringen. Emoties van betrokkenen zijn bijvoorbeeld belangrijk bij het beoordelen van verklaringen. Daarbij worden beslisregels gebruikt zoals: 'Als iemand heel emotioneel is, is er meestal iets gebeurd'.

Verankering in feiten van algemene bekendheid is een vorm van algemene verankering. Hoewel de beslisregels die gebruikt worden zijn toegespitst op het verhaal dat wordt onderzocht en ze steeds specifieker kunnen worden naarmate het verhaal meer is uitgewerkt, zijn het beslisregels die in veel situaties gebruikt kunnen worden. Verankering in verhalen van andere betrokkenen en getuigen is specifieker. De verklaringen zijn op de situatie toegespitst. Het vergelijken van verklaringen met elkaar heeft alleen betrekking op de zaak die onderzocht wordt. De beslisregels die gebruikt worden bij het oordelen over de waarde van de verklaringen, zijn wel weer algemeen geldig (hoewel ze worden toegepast in specifieke zaken). Voor alle vormen van verankering geldt dat ze kunnen helpen een verhaal te plaatsen en beoordelen. Ze kunnen ook leiden tot vooroordelen en verkeerde conclusies.

Oordelen van rechercheurs komen tot uiting in politieverhalen. Op basis van onderzoek en de beoordeling van informatie die daaruit naar voren komt, kunnen verhalen worden gefalsifieerd en geverifieerd. Rechercheurs verifiëren en falsifiëren niet alleen politieverhalen, maar ook verhalen van betrokkenen. Deze processen vinden tegelijkertijd plaats. Als het verhaal van een aangeefster gefalsifieerd wordt, kan het verhaal van de politie over valse aangifte worden verankerd. En als een verhaal van een verdachte geverifieerd wordt, kan een verhaal van de politie gefalsifieerd worden. Op die manier worden politieverhalen steeds verder ontwikkeld en steviger verankerd. Het lukt echter niet altijd om een politieverhaal zodanig verankerd te krijgen, dat er geen twijfel meer bestaat over de geloofwaardigheid ervan. Soms zijn er meerdere verhalen die door rechercheurs aannemelijk worden gevonden, of is er geen enkel verhaal dat lijkt te voldoen. In die gevallen laten rechercheurs de oordelen over zaken graag over aan officieren van justitie. Maar ook als rechercheurs heel overtuigd zijn van de geloofwaardigheid van de aangifte, beslist de officier uiteindelijk over het vervolgen of seponeren van de zaak.

7 Vervolging door het OM
Afstandelijkheid en beeldvorming

Een beslissing te vervolgen

Een aangeefster komt naar het politiebureau. Ze vertelt dat ze die ochtend door haar ex-man is verkracht. Ze is vrijwel meteen erna naar de politie gegaan. Na een kort informatiegesprek en een bezoek aan het ziekenhuis, wordt de aangifte opgenomen. De verdachte wordt vervolgens 'op heterdaad' aangehouden. Hij vertelt dat er geen sprake is geweest van verkrachting, maar van gemeenschap op vrijwillige basis. De verdachte wordt, na voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie, een nacht vastgehouden.

De rechercheurs die de zaak behandelen, bellen de volgende ochtend met de officier van justitie die piket heeft. Ze vertellen over de aangifte en over het onderzoek dat zij tot dan toe hebben gedaan. Ze geven ook hun mening over de aangifte en de verklaring van de verdachte. Zij vinden de aangifte veel geloofwaardiger dan de verklaring van de verdachte, en ze willen de verdachte graag langer vasthouden. Hij moet daarvoor worden voorgeleid aan de rechter-commissaris. De beslissing tot voorgeleiding moet door de officier worden genomen.

Als ik de officier over de zaak spreek, vertelt ze dat ze het in eerste instantie moeilijk vond om hierover te beslissen. Ze vertelt dat het een 'typisch geval van het ene verhaal tegenover het andere' is. Maar een aantal onderdelen van het verhaal en de omstandigheden waarin het verhaal verteld werd, maken haar verhaal geloofwaardiger dan zijn verhaal. De aangeefster was volgens de rechercheurs bijvoorbeeld heel emotioneel toen ze bij de politie aankwam, terwijl de verdachte agressief en dronken geweest zou zijn bij de aanhouding. Dat pleit in het voordeel van de aangeefster. Dat de verdachte later heeft ontkend dat hij geweld heeft gebruikt bij de aanhouding, vindt ze ook in zijn nadeel werken. 'Hij weet wel dat hij haar niet verkracht heeft, maar hij weet niet meer dat hij geweld heeft gebruikt bij zijn aanhouding.' Hoewel de officier het verhaal van de aangeefster geloofwaardiger vond dan dat van de verdachte, twijfelde ze over het voorgeleiden van de verdachte. De verdachte heeft niet bekend, en tot het moment van de voorgeleiding waren er geen andere bewijsmiddelen die het verhaal van de aangeefster ondersteunden. Ze vertelt dat ze uiteindelijk besloot om de verdachte voor te geleiden, omdat ze 'nog iets open had staan'; de verdachte moest nog voorkomen voor een ander, veel minder ernstig, delict. De verdachte werd drie dagen na de aanhouding voorgeleid, waarna de rechter-commissaris besloot om de inverzekeringstelling te verlengen. Volgens de officier is deze beslissing onder andere genomen,

doordat de verdachte al een strafblad heeft. Dat maakt het gemakkelijker om hem langer vast te houden.

De officier vertelt dat ze van plan is te gaan vervolgen, maar ze wil eerst nog een aantal dingen weten. Het gaat om een paar 'simpele vragen', die de politie nog moet uitzoeken. In de verklaring van de verdachte staat een aantal uitspraken, die de officier niet helemaal duidelijk vindt. Ze wil dat de politie hier in een verhoor met de verdachte duidelijkheid over verkrijgt. Verder wil ze dat er vrienden en kennissen van de aangeefster worden gehoord, aan wie ze verteld zou hebben over eerdere mishandeling door de verdachte. De aangeefster moet zelf ook nog gehoord worden door de rechter-commissaris.

De officier vertelt dat ze zich zal voorbereiden op de zitting door zich te richten op tegenstrijdigheden in het verhaal van de verdachte. In de rechtszaal zal ze deze eruit proberen te lichten. Ze zal de aangeefster voor de zitting waarschijnlijk niet zien. Hoewel aangeefsters wel altijd een brief krijgen met de mededeling dat ze een slachtoffergesprek met de officier kunnen aanvragen, maken ze daar volgens de officier in de meeste gevallen geen gebruik van. De officier ziet de verdachte wel voor de zitting, namelijk bij de voorgeleiding. Soms duurt de voorgeleiding maar een minuut, maar toch is het fijn om de verdachte gezien te hebben. Ze krijgt daardoor een indruk van zijn karakter.

Ongeveer twee en een halve maand na de aangifte, vindt de zitting plaats. De officier krijgt als eerste het woord, om de tenlastelegging voor te lezen. Daarna wordt de verdachte door de rechters verhoord. De officier en de raadsman worden ook in de gelegenheid gesteld om de verdachte vragen te stellen. Nadat het verhoor is afgerond, geeft de officier in het requisitoir een overzicht van wat er is gebeurd en hoe dit geïnterpreteerd moet worden. Ze begint het verhaal met de opmerking: 'Wat vaststaat is dat hij op [datum] het lichaam van [a] is binnengedrongen. De vraag is of dit vrijwillig was of niet. […]. Ik ben ervan overtuigd dat het gaat om verkrachting.' De officier vertelt vervolgens waarom zij daarvan overtuigd is. Ze eindigt het requisitoir met de strafeis; ze eist een gevangenisstraf van 30 maanden, tien maanden voorwaardelijk en twee jaar proeftijd.

De raadsman van de verdachte vertelt in het pleidooi een ander verhaal. Hij constateert, net als de officier, maar anders geformuleerd, dat 'vaststaat dat er gemeenschap is geweest'. Vervolgens beargumenteert hij waarom het aannemelijk is dat het vrijwillig was.

Twee weken na de zitting doet de rechtbank uitspraak. Het wordt wettig en overtuigend bewezen geacht, dat de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan verkrachting, artikel 242. Hij krijgt 24 maanden gevangenisstraf opgelegd, waarvan acht maanden voorwaardelijk. Hij heeft twee weken de tijd om tegen deze beslissing in beroep te gaan.
(Zaak 12)

7.1 Inleiding

Officieren van justitie zijn op verschillende manieren betrokken bij de opbouw en afhandeling van zaken. Het politieonderzoek wordt formeel geleid door de officier. Zij kan instructies en opdrachten geven aan rechercheurs en ze beslist over bijvoorbeeld aanhouding buiten heterdaad en inverzekeringstelling. Daarnaast moet de officier beslissen over het vervolgen of seponeren van de zaak nadat het proces verbaal is toegestuurd door de politie. Ten slotte is de officier van justitie procespartij tijdens de rechtszitting, als de verdachte vervolgd wordt.[118] In deze drie fasen moet de officier beslissingen nemen op basis van verhalen en construeert ze nieuwe verhalen.
In de beschreven zaak is te zien dat de officier op verschillende manieren tot beslissingen over de zaak komt. Ze maakt daarbij gebruik van verhalen en ze construeert verhalen.

- Aan het begin van het politieonderzoek is de betrokkenheid van de officier niet zo sterk. De officier wordt op de hoogte gesteld van de aangifte en de aanhouding van de verdachte, nadat de rechercheurs de aangeefster en de verdachte al hebben gehoord. Rechercheurs vertellen de officier wat de stand van zaken is en ze geven daarbij hun eigen oordeel over de zaak. De officier neemt beslissingen, bijvoorbeeld over het voorgeleiden van de verdachte, op basis van het proces-verbaal en mondelinge informatie de ze van de politie heeft gekregen (*beslissen op basis van politieverhalen*).
- Om te beslissen over het vervolgen of seponeren van de zaak, beoordeelt de officier verhalen, vult ze verhalen aan en wijzigt of verankert ze verhalen. Ze doet dit onder andere door informatie te verzamelen. Ze geeft de politie opdracht om de verdachte nog een keer te horen en om verschillende getuigen te horen. Ze denkt dat ze met deze extra informatie een beter verhaal kan vertellen in de rechtszaal (*informatie verzamelen*).
- De officier interpreteert informatie die ze van de politie krijgt en ze oordeelt erover. Ze zegt bijvoorbeeld dat de verdachte 'een selectief geheugen' heeft. Hij had volgens haar 'geen flauw idee waarmee hij bezig was.' De officier interpreteert informatie op een zodanige manier dat het past binnen het verhaal dat ze aanhoudt (*interpreteren en oordelen*)
- Op basis van informatie van de politie, vormt de officier beelden van betrokkenen. Zo spreekt de officier over de verdachte als een agressieve man, en noemt ze de emoties die de politie waarnam bij de aangeefster als één van de redenen om meer waarde te hechten aan haar verhaal dan aan zijn verhaal. De officier zegt dat ze het fijn vindt om de verdachte voor aanvang van de zitting te zien, omdat ze dan een beeld krijgt van hoe hij reageert. Ze oordeelt over verhalen en personen door gebruik te maken van beeldvorming. En door de verhalen die ze vervolgens zelf vertelt, draagt ze bij aan (nieuwe) beeldvorming (*beeldvorming*).

[118] Officieren van justitie zijn daarnaast verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van beslissingen van de strafrechter (Corstens 2002: 101). Op deze taak ga ik niet in.

- In de laatste fase van het proces, waarbij de zaak voor de rechter wordt gebracht, en de voorbereiding daarvan, wordt het verhaal 'eenduidiger' gemaakt en meer toegespitst op de tenlastelegging. In de rechtszaal vertelt de officier een duidelijk verhaal, waarin geen ruimte voor twijfel is; de verdachte is in dat verhaal schuldig. Deze fase komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

De beslissingen van officieren zijn sterk verbonden met beslissingen die eerder door rechercheurs zijn genomen, met de manier waarop de zaak wordt overgedragen door rechercheurs en met beslissingen die verwacht worden in het volgende stadium.

7.2 Beslissen op basis van politieverhalen

De eerste informatie die officieren over een zaak krijgen, is afkomstig van de politie. Rechercheurs informeren de officier via het proces-verbaal en door het geven van mondelinge toelichtingen. Op basis van politie-informatie nemen officieren beslissingen in de zaak. Deze beslissingen kunnen het politie-onderzoek beïnvloeden. Rechercheurs en officieren van justitie zijn op verschillende manieren afhankelijk van elkaar.

7.2.1 Betrokkenheid officier bij politieonderzoek

Volgens de politiewet staat de politie onder het gezag van de officier van justitie, als ze optreedt om de rechtsorde strafrechtelijk te handhaven (Corstens, 2002). De officier van justitie heeft algemene opsporingsbevoegdheid en ze kan de politie aanwijzingen geven. De betrokkenheid van de officier van justitie bij politieonderzoek lijkt de afgelopen decennia veel groter te zijn geworden dan in de jaren ervoor. Van Duyne (1983) en Van de Bunt (1985) doen in de jaren tachtig onderzoek bij het OM. Zij stellen allebei dat officieren nauwelijks bij het concrete politiewerk betrokken zijn (Van de Bunt, 1985; Van Duyne, 1983). Van Duyne stelt dat officieren 'de grote massa der gewone strafzaken' pas na afsluiting van de processen-verbaal van de politie onder ogen krijgen (Van Duyne, 1983). Ook Van de Bunt en collega's (1983) hebben hun twijfels over de betrokkenheid van officieren van justitie bij concrete zaken. 'Het OM heeft formeel de leiding over de opsporing van strafbare feiten en oefent voorts controle uit op de rechtmatigheid van het politieoptreden. Door politiefunctionarissen en leden van het OM wordt openlijk in twijfel getrokken of deze formele machtspositie in de praktijk wel geëffectueerd wordt en of de feitelijke machtsverhoudingen niet precies omgekeerd liggen.' (Van de Bunt, De Jonge, Koops & Michel, 1983: 231).

Ongeveer tien jaar later concluderen Van de Bunt en Gerding (1992) dat officieren van justitie en rechercheurs in de jaren negentig veel meer contact met elkaar hebben dan in de jaren ervoor. Dat heeft onder andere te maken met het afgenomen verschil in status tussen rechercheurs en officieren (Van de Bunt & Gerding, 1992: 124).

De kritische conclusies van de commissie van Traa over gebruikte opsporingsmethoden, hebben in de jaren erna geleid tot verdere veranderingen in de verhouding tussen politie en OM. Het Wetboek van Strafvordering is uitgebreid met

bepalingen over verschillende opsporingsmethoden (Garnier, 2003). Rechercheurs en officieren van justitie zijn hierdoor gebonden aan meer regels bij de opsporing van strafbare feiten, en officieren van justitie hebben nadrukkelijker dan voorheen de leiding over het onderzoek. Mac Lean (2004) stelt dat officieren sinds de jaren negentig in de praktijk ook daadwerkelijk meer betrokken zijn bij politieonderzoek. Er is meer contact tussen officieren van justitie en rechercheurs; officieren zijn vaker aanwezig op politieafdelingen en rechercheurs komen vaker naar het parket. Hierdoor weten officieren en rechercheurs meer van elkaars werk en hebben ze ook meer begrip voor elkaars beslissingen. De grotere kennis van officieren van justitie over het werk van de politie wordt onder andere in stand gehouden door het toekennen van specialisaties aan sommige officieren. Sinds 2000 is er bijvoorbeeld op elk parket een zedenofficier aangesteld.[119]

Rechercheurs moeten de officier bij ingewikkelde en ernstige misdrijven al tijdens de opsporingsfase op de hoogte stellen. Er moet in ieder geval contact worden opgenomen met de officier als er besloten moet worden over verlenging van de inverzekeringstelling (art. 57 WvSv). Voor het toepassen van bepaalde dwangmiddelen kan de officier een vordering doen bij de rechter-commissaris. Ze kan bijvoorbeeld vorderen dat de verdachte in voorlopige hechtenis genomen moet worden (art. 67 en 67a WvSv).

7.2.2 Contact tussen politie en OM

Rechercheurs nemen in de gevolgde zaken niet altijd contact op met het OM. Meestal zoeken rechercheurs voor het eerst contact, op het moment dat ze toestemming van het OM nodig hebben voor bijvoorbeeld aanhouding of inverzekeringstelling. Officieren nemen beslissingen hierover op basis van informatie die ze van rechercheurs krijgen. Rechercheurs voeren het onderzoek verder voor een groot deel onafhankelijk van officieren van justitie uit. In sommige zaken is er wel tussentijds overleg, waarbij rechercheurs aan de officier uitleggen wat ze hebben gedaan en wat er volgens hen nog zou moeten gebeuren en waarbij officieren aangeven wat er volgens hen nog onderzocht moet worden.

In zeven van de 23 gevolgde zaken wordt er geen contact met het OM opgenomen door de politie. In vijf van deze zaken is er wel een melding gedaan, maar geen aangifte. In één geval is er wel aangifte gedaan, maar wordt er geen verdachte gevonden. In een andere zaak wordt de meldster, na het opnemen van de melding, doorverwezen naar een andere regio; de gebeurtenissen hebben daar (enige tijd geleden) plaats gevonden.

In zestien zaken wordt er wel contact met het OM opgenomen. Eén van deze zaken wordt in dit hoofdstuk niet behandeld. In deze zaak heeft een verdachte, die al in detentie zat, een penitiair inrichtingswerkster aangerand. Dit feit wordt gevoegd bij de strafzaak die al loopt. Er is niet gevolgd hoe dit feit behandeld is bij het OM. Bij de vijftien andere zaken waarin wel contact wordt opgenomen met het OM, gebeurt dat in een relatief vroeg stadium. In één zaak overleggen de rechercheurs met de officier van justitie zonder dat er een melding of aangifte is gedaan door het vermeende

[119] Dit zijn officieren die zedenzaken als specialisme hebben. Zij behandelen niet alle zedenzaken zelf, maar ze fungeren als aanspreekpunt voor collega's als er vragen zijn over zedenzaken of de wetgeving op dat gebied.

slachtoffer. Agenten hebben, na een melding van huiselijk geweld door buurtbewoners, van de bewoonster gehoord dat zij vlak voor hun komst door haar man verkracht is. Zij zegt dat ze geen aangifte wil doen, waarop de agenten besluiten haar man niet aan te houden. Er is op dat moment nog geen zedenrechercheur bij betrokken. De zedenrechercheur die later van de zaak hoort, is verontwaardigd. Zij vindt dat de verdachte meteen aangehouden had moeten worden, op heterdaad. Nu kan dat niet meer, maar ze wil toch kijken of er nog iets anders mogelijk is. Ze overlegt met de officier van justitie, om uit te vinden of de verdachte ambtshalve vervolgd kan worden. De officier van justitie besluit dit niet te doen, wegens gebrek aan bewijs.

In vier zaken is er snel nadat er melding is gedaan of aangifte is opgenomen, contact met een officier van justitie. Er wordt bijvoorbeeld contact opgenomen om te overleggen over de noodzaak van een sporenonderzoek in het ziekenhuis of van het horen van getuigen. Dit gebeurt in zaken waarbij rechercheurs hun twijfels hebben over de geloofwaardigheid van de aangifte of over de haalbaarheid van vervolging (bijvoorbeeld in verband met strafbaarheid). Overleg vindt in de andere tien zaken voor het eerst plaats als de zedenrechercheurs toestemming nodig hebben van de officier van justitie, bijvoorbeeld bij het aanhouden van de verdachte.

7.2.3 Relatie tussen rechercheur en officier

Over het algemeen lijken de contacten tussen rechercheurs en officieren op de onderzochte afdelingen vrij informeel te zijn. Rechercheurs en officieren bellen elkaar gemakkelijk op, zijn meestal vriendelijk tegen elkaar en voeren soms vrij lange gesprekken of discussies met elkaar. Zedenofficieren hebben in beide regio's regelmatig contact met zedenrechercheurs. In beide regio's zijn zij aanwezig geweest bij een overleg van zedenrechercheurs. Daarnaast hebben zij regelmatig contact met individuele rechercheurs over zaken.

De manier waarop rechercheurs en officieren van justitie met elkaar omgaan, de mate waarin ze elkaar proberen te beïnvloeden en de mate waarin ze elkaar vertrouwen, hangt samen met de persoonlijke relatie tussen hen. Sommige rechercheurs en officieren van justitie kunnen beter met elkaar opschieten dan anderen. Daarnaast wordt er op de politieafdelingen soms gesproken over officieren van justitie die gemakkelijk of minder gemakkelijk vervolgen. Als rechercheurs contact opnemen met het OM over een nieuwe zaak, bellen ze met de officier van justitie die op dat moment piket heeft.[120] Door rekening te houden met het weekdienstrooster, kunnen rechercheurs proberen een bepaalde officier van justitie te treffen of juist te vermijden.[121] In onderzoek van Van de Bergh en collega's (1994) kwam naar voren dat

[120] De officier die piket heeft, is die week de contactpersoon van rechercheurs die nieuwe zaken inbrengen of die vragen hebben. Zij kan bijvoorbeeld besluiten een verdachte voor te geleiden of ze kan opdracht geven een verdachte buiten heterdaad aan te houden. Sommige zaken worden later ook behandeld door de officier die weekdienst had tijdens de melding ervan door de politie, maar dat is lang niet altijd het geval.

[121] Dit geldt overigens alleen voor zaken waarbij uitstel mogelijk is. Als iemand melding heeft gedaan van een verkrachting die een dag eerder heeft plaatsgevonden, moet er meteen gehandeld worden in verband met onderzoek in het ziekenhuis en het vinden van de dader en getuigen. In zaken waarbij de verkrachting langer geleden heeft plaatsgevonden en waarbij niet meteen gehandeld hoeft te worden, is het mogelijk om later naar het OM te bellen.

rechercheurs verzoeken soms uitstellen totdat een officier waarmee ze niet goed kunnen opschieten geen weekdienst meer heeft. In de onderzochte zaken heb ik niet gezien dat er door rechercheurs bewust rekening werd gehouden met de officier die weekdienst had. In de gesprekken over zaken op de afdelingen, werden er wel eens grappen over gemaakt.

> R1 heeft de officier gebeld in verband met een aanhouding. Ze heeft meteen toestemming gekregen.
> R8: 'Wie was het?'
> R1 zegt dat het O5 was.
> R8: 'O, die is zo makkelijk.' Die wil altijd wel aanhouden.
> R2: 'Nou, die is wel omgeslagen dan. Eerst was ze niet zo makkelijk.'
> R8: 'Ik had pas ook zo'n zaak, van […], en toen zei ze ook meteen, o, hou maar aan.'
> R10 (lachend): 'O, dan bel ik volgende keer wel [andere officier], want ik wil juist niet dat 'ie aangehouden wordt.'
> (zaak die besproken wordt op de afdeling)

Rechercheurs kunnen de beslissingen die over een zaak worden genomen bij het OM dus proberen te beïnvloeden door rekening te houden met de weekdienst. Ze kunnen op die manier proberen een officier te treffen die de door hen gewenste beslissing neemt. Daarnaast kunnen rechercheurs bepaalde acties ondernemen om de kans te vergroten dat de officier een door hen gewenst besluit neemt. Zo besluiten rechercheurs soms om bepaalde informatie toe te voegen aan het proces-verbaal (zoals een foto van de aangeefster op de leeftijd dat ze vermoedelijk seksueel misbruikt werd door de verdachte) met het oog op mogelijke reacties van officieren van justitie, advocaten en rechters daarop.[122]

Officieren lijken minder duidelijke ideeën te hebben over rechercheurs waarmee goed of minder goed te werken valt dan omgekeerd. Een aantal officieren doet wel uitspraken over rechercheurs van de afdelingen in het algemeen. Eén van de officieren zegt bijvoorbeeld dat de rechercheurs van de afdeling erg betrokken zijn en dat ze vaak meedenken. Een andere officier zegt dat de rechercheurs vaak goede processen-verbaal opstellen; dat is lang niet in alle regio's het geval. Maar over individuele rechercheurs heb ik geen opmerkingen gehoord. Over individuele rechters worden wel regelmatig opmerkingen gemaakt door officieren. Officieren lijken over rechters te spreken zoals rechercheurs over officieren spreken; ze bespreken welke goed zijn en welke niet, en ze hebben verwachtingen over de manier waarop bepaalde rechters oordelen over verkrachtingszaken.[123]

---

[122] De rechercheur die vertelde dat hij bij voorkeur een foto meestuurt, vertelde dat dit vaak effect heeft op de emoties van de officier en de rechter. Het maakt duidelijk dat de handelingen niet zijn verricht met de aangeefster zoals ze nu is, maar zoals ze toen was.

[123] Het is aannemelijk dat mensen vooral ideeën ontwikkelen over hoe anderen handelen in specifieke situaties, als ze afhankelijk van die personen zijn (op een andere manier dan voor informatie). Vonk (1999: 79) signaleerde in ieder geval wel dat mensen meer geneigd zijn om causale attributies te maken ten aanzien van mensen waarvan ze afhankelijk zijn. Het maken van causale attributies is het zoeken van een oorzaak voor gedrag (Vonk, 1999: 115) Officieren van justitie zijn afhankelijk van rechters voor beslissingen over de zaak, terwijl rechercheurs dat zijn van officieren. Hoewel rechters ook afhankelijk zijn van officieren en officieren afhankelijk zijn van rechercheurs (voor informatie), is dat een ander soort

Steun zoeken voor acties

Als officieren besluiten om te vervolgen, zullen ze proberen de rechtbank te overtuigen van hun versie van de gebeurtenissen. Rechercheurs proberen dat soms ook bij officieren. Het gaat daarbij niet alleen om het verkrijgen van steun voor een verhaal, maar ook om steun voor de acties die daaraan verbonden zijn. In sommige gevallen doen rechercheurs veel moeite om officieren 'uit te leggen' hoe een zaak in elkaar zit en wat er zou moeten gebeuren. Dat doen ze door de processen-verbaal op een bepaalde manier op te stellen en door hun mening duidelijk te maken in telefonische gesprekken met officieren. Sommige rechercheurs vertellen heel uitgebreid over wat er volgens hen aan de hand is, wat er in de zaak al is gebeurd en wat zij ervan denken. Anderen houden het wat korter, maar allemaal vertellen ze 'het verhaal' van de zaak. Sommige rechercheurs brengen het proces-verbaal persoonlijk naar de officier. In de gevolgde zaken gebeurt dit twee keer. In de andere zaken waarover op de afdeling wordt gesproken, wordt het proces-verbaal ook een paar keer persoonlijk naar de officier gebracht. In één van de twee gevolgde zaken waarin het proces-verbaal wordt weggebracht, zegt de rechercheur dat ze niets aan de officier heeft verteld bij het wegbrengen van het dossier; ze vindt dat de officier er zelf maar naar moet kijken. In de andere zaak zegt de rechercheur dat ze het proces-verbaal wegbrengt omdat ze de zaak 'wil uitleggen' aan de officier. Over deze zaak worden twee persoonlijke gesprekken gevoerd met de behandelende officieren.[124] Rechercheurs doen in deze zaak veel moeite om de eerste officier te overtuigen van de noodzaak om het onderzoek op een bepaalde manier te verrichten.

> Eén van de rechercheurs (r1) is een hele tijd bezig geweest met het coördineren van een zaak waarbij vier verdachten (binnen één familie) betrokken zijn. Ze wil een 'grote klap' maken, waarbij alle verdachten in één keer aangehouden en verhoord kunnen worden. Verschillende rechercheurs zullen de verdachten tegelijkertijd verhoren, in 'verhoorkoppels'. Een paar dagen voordat de aanhouding gepland is, belt een andere rechercheur (r2) naar het OM over deze zaak. Ze heeft eerder ook al gebeld, maar de officier waarmee ze toen contact had (de zedenofficier) vond dat ze het maar moest regelen met de weekofficier. Deze blijkt geen toestemming voor aanhouding te willen geven, omdat de aanhouding gebaseerd is op slechts één aangifte, waar volgens haar 'rare dingen' in zitten. Ze wil eerst advies vragen aan de expertisegroep bijzondere zedenzaken.

---

afhankelijkheid. Officieren kunnen proberen beslissingen van rechters te beïnvloeden door de informatie die ze geven en de manier waarop ze die geven. In die zin is het belangrijk dat ze zich een beeld vormen van het beslissingsproces en de denkwijze van de rechter. Ze kunnen de zaak dan op de 'juiste' manier presenteren en proberen een werkwijze te kiezen die de rechter prettig lijkt te vinden. Het lijkt voor officieren minder noodzakelijk om zich te verdiepen in denkprocessen van rechercheurs die de processen-verbaal en informatie leveren. Ze kunnen rechercheurs vragen om specifieke informatie aan te leveren en ze kunnen eventueel verzoeken om een andere manier van verslaglegging. Hoewel het de vraag is in hoeverre ze hierdoor daadwerkelijk controle hebben op het politieonderzoek, kan het wel het idee geven van controle. Bij rechters hebben ze die controle niet, maar hebben ze wel de mogelijkheid om informatie op zo'n manier aan te leveren, dat de kans vergroot wordt dat de rechter de door hen gewenste beslissing neemt.

[124] De zaak werd op een gegeven moment overgedragen aan een andere officier van justitie.

De rechercheur (r2) is van haar stuk gebracht. Als er eerst een expertisegroep moet worden geraadpleegd, zal het volgens haar nog maanden duren voordat de verdachten aangehouden kunnen worden. Ze had er niet op gerekend dat ze geen toestemming zou krijgen en ze wil nu verder met de zaak. Er is nu al zoveel tijd en moeite in gestoken en alles is nu geregeld. Bovendien 'zit er nog een zusje thuis met drie gevaarlijke mannen'. De rechercheur vindt de reactie van het OM veel te traag; er is al veel eerder over gesproken, maar er is pas gisteren een officier toegewezen. Een andere rechercheur (r1) is een dag eerder, nadat bekend was geworden welke officier de zaak zou behandelen, ook meteen (op afspraak) naar haar toe gegaan, om 'de zaak uit te leggen', maar bij aankomst zei de officier dat ze geen tijd had en dat ze het proces-verbaal wel zou lezen. De rechercheur had dus niets kunnen vertellen, tot haar frustratie. En nu heeft de officier dus dit besluit genomen, volgens de andere rechercheur (R2) gebaseerd op heel beperkte informatie; ze zou verschillende verklaringen niet meegenomen hebben in haar beslissing.

De rechercheur (r2) belt een aantal mensen om te bekijken of er mogelijkheden zijn om de verdachten toch aan te houden. Na deze gesprekken besluit ze de officier nog eens te bellen om te vertellen welke verklaringen er zijn. Met de officier spreekt ze af (op haar initiatief) dat ze een psycholoog die ze kent om advies zal vragen. Na het telefonische gesprek met de psycholoog[125] komt ze opgelucht weer binnengelopen. Hij blijkt verschillende leden van de familie in behandeling te hebben. 'Hij zegt, "je hoeft mij niets te vertellen over die familie", echt gaaf.' De psycholoog had ook gezegd dat het hem niets verbaasde dat één van zijn cliënten (die therapie krijgt omdat hij zelf in het verleden misbruikt is) nu verdachte is. Hij heeft toegezegd dat hij de aangifte zal doorlezen. De rechercheur (r2) ziet het weer helemaal zitten. Als de psycholoog later terugbelt met het bericht dat hij denkt dat de aangifte betrouwbaar is, belt de rechercheur de officier weer om te vertellen wat de psycholoog heeft gezegd. De officier geeft daarop toestemming om de verdachte aan te houden.
In een gesprek dat ik later met de officier heb, vraag ik haar waarom ze in eerste instantie niet wilde aanhouden en later wel. Ze vertelt dat er in eerste instantie alleen een verklaring van de aangeefster was. Dat kan voldoende zijn voor een veroordeling, als de verdachte bekent, maar in zedenzaken bekennen verdachten volgens haar vaak niet. Ze vond de verklaring van de aangeefster daarom niet voldoende om een aanhouding op te baseren. Ze vroeg zich ook af of de verklaring wel juist was. De politie dacht dat de verklaring betrouwbaar was, maar daar kon ze niet op afgaan: de politie kent de familie een beetje, maar zij niet. Daarin heeft ze een achterstand op de politie. Daarom wilde ze liever eerst andere mensen horen die mogelijk iets wisten. Nadat ze van de politie hoorde dat een getuige iets had gezegd over de moeilijke situatie in het gezin, 'dat ze thuis klem zat', had de officier er meer vertrouwen in. Daarop zei ze tegen de politie dat ze wilde dat de verklaring werd voorgelegd aan de psycholoog voordat ze tot aanhouding over wilde gaan.[126] Toen de psycholoog 'heel stellig' zei dat hij er zeker van was dat de verklaring

[125] Voor dit gesprek ging de rechercheur in een aparte kamer zitten. Ik heb het daardoor, in tegenstelling tot de andere telefonische gesprekken, niet kunnen volgen.
[126] Ik heb het telefoongesprek tussen de officier en de rechercheur hierover gedeeltelijk gevolgd; ik hoorde niet wat de inbreng van de officier was, maar wel wat de rechercheur zei. Aan de hand daarvan lijkt het erop dat het op initiatief van de rechercheur gebeurde. De rechercheur zegt ook dat zij het voorstelde.

> van het meisje klopte vond de officier dat ze wel voldoende gronden had om aan te houden.
> (zaak 10, officier 1).

De rechercheurs proberen de beslissing van de officier te beïnvloeden. Door te vertellen welke ondersteunende verklaringen er zijn voor de aangifte en door voorstellen te doen voor extra onderzoek, waardoor de officier meer 'gronden' zou kunnen hebben voor de aanhouding, probeert de rechercheur een voor haar negatieve beslissing te veranderen. In dit voorbeeld zijn de verschillende belangen en verantwoordelijkheden zichtbaar die rechercheurs en officieren soms hebben. Voor de officier is het belangrijk 'voldoende gronden' te hebben, terwijl de rechercheurs snel willen handelen en 'een grote klap' willen maken. Zij vinden de aangifte geloofwaardig en ze willen verder met de zaak.

Dat de rechercheurs veel moeite steken in het overtuigen van de officier, heeft niet alleen te maken met de inhoud van de zaak en de gevoelens van de rechercheurs daarover. Het hangt ook samen met de manier waarop het plan van de rechercheurs gedwarsboomd dreigt te worden door een beslissing van de officier van justitie. Rechercheurs zijn gewend aan een redelijke mate van autonomie in hun werk. Ze bereiden zaken voor en maken plannen over de manier waarop ze een zaak gaan onderzoeken. Als deze plannen niet door kunnen gaan door een volgens hen onredelijke argumentatie, zijn ze daar niet blij mee. In dit geval heeft de rechercheur de beslissing van de officier kunnen beïnvloeden door mee te denken over de informatie die de officier nodig zou kunnen hebben om tot vervolging over te gaan en door tot op zekere hoogte tegemoet te komen aan de voorwaarden voor vervolging die de officier stelde. Ook in andere zaken hebben rechercheurs veel invloed op beslissingen van de officier, bijvoorbeeld door de informatie die ze aanleveren. Maar uiteindelijk beslist de officier over vervolging.

7.2.4 Beslissen over vervolging

Alleen de officier van justitie kan in Nederland beslissen over het al dan niet vervolgen in een strafzaak; zij heeft een vervolgingsmonopolie (Corstens, 2002). Volgens het opportuniteitsbeginsel mag de officier van justitie zelf bepalen of ze een zaak vervolgt of niet (Corstens, 2002: 50). Het is de bedoeling dat ze daarbij rekening houdt met belangen van betrokkenen en van de maatschappij, maar ze mag zelf afwegen hoe ze dat precies doet. Zaken die niet vervolgd worden (sepots) worden in twee categorieën ingedeeld: technische sepots en beleidssepots. Bij zaken die in de eerste categorie vallen, wordt de kans groot geacht dat de rechter niet tot een veroordeling zal komen, bijvoorbeeld wegens een gebrek aan bewijs. Zaken in de tweede categorie worden geseponeerd om redenen van 'algemeen belang' (Van den Biggelaar, 1994: 11,12).

De ruimte van de officier bij het beslissen over vervolging is niet onbeperkt; ze moet het gelijkheidsbeginsel in acht nemen en ervoor zorgen dat gelijke gevallen zoveel mogelijk gelijk worden behandeld (Garnier, 2003: 25). Naast het gelijkheidsbeginsel gelden er andere beginselen; het vertrouwensbeginsel, het beginsel van zuiverheid van oogmerk en het beginsel van redelijke en billijke belangenafweging (Corstens, 2002: 61). Officieren moeten rekening houden met deze beginselen. De beslissingen van officieren moeten ook in overeenstemming zijn met de wet. Verder moeten officieren rekening houden met beleid van het College van Procureurs-

generaal (het bestuur van het OM). In de praktijk hebben officieren van justitie relatief veel vrijheid bij het beslissen over vervolging, binnen de genoemde grenzen.

Vervolging of sepot

In de vijftien gevolgde zaken waarin contact wordt opgenomen met het OM, wordt acht keer vervolging ingezet. Zeven zaken worden geseponeerd. In drie van de zeven zaken waarin niet vervolgd wordt, heeft de meldster geen aangifte gedaan. In twee andere gevallen is er een aangifte gedaan, die ongeloofwaardig wordt gevonden door de politie. In beide gevallen is de verdachte ook gehoord en heeft hij ontkend. Eén van deze aangeefsters wordt uiteindelijk vervolgd wegens het doen van valse aangifte, omdat ze heeft toegegeven dat ze cruciale onderdelen van het verhaal verzonnen heeft. De andere zaak wordt, meteen nadat de politie verslag heeft gedaan van het verdachtenverhoor, geseponeerd door de officier van justitie. In één zaak bestaan er twijfels over de strafbaarheid van de handelingen en wordt om die reden niet vervolgd. In één zaak die niet vervolgd wordt, twijfelt de meldster sterk over het doen van aangifte. Uiteindelijk doet ze aangifte, maar ze zegt er meteen bij dat ze geen vervolging wil als er niets uit het sporenonderzoek komt. Het sporenonderzoek levert niets op en de zaak wordt niet vervolgd (mede wegens gebrek aan bewijs).

Bij de beslissing om een zaak al dan niet te vervolgen, oordelen officieren, net als rechercheurs, over geloofwaardigheid en bewijsbaarheid van verhalen en strafbaarheid van de verdachte. Het zwaartepunt ligt bij hen anders dan bij rechercheurs; er gaat veel aandacht uit naar bewijsbaarheid en strafbaarheid, en minder naar geloofwaardigheid. Oordelen over geloofwaardigheid worden vaak van rechercheurs overgenomen; die besteden daar veel aandacht aan en geven ideeën hierover vaak door aan officieren. Sommige zaken die niet geloofwaardig worden gevonden, worden direct nadat de rechercheur erover verteld heeft geseponeerd (op advies van de politie) of worden als 'valse aangiftes' afgehandeld. De politie filtert een deel van de zaken die ze ongeloofwaardig vindt dus al uit. Het oordeel van de politie over geloofwaardigheid wordt in al de zaken die vervolgd worden, door het OM overgenomen. In interviews komt geloofwaardigheid ook niet naar voren als problematisch punt. Over bewijsbaarheid en strafbaarheid bestaat soms wel twijfel.

Bewijsbaarheid

De rechtbank is de instantie die uiteindelijk oordeelt over de bewijsbaarheid van de ten laste gelegde feiten en over de strafbaarheid van de feiten en van de verdachte.[127] De rechtbank mag alleen tot een bewezenverklaring komen, als ze overtuigd is van de schuld van de verdachte, op grond van wettige bewijsmiddelen (art 338 WvSv). In het wetboek van Strafvordering worden vijf soorten wettelijke bewijsmiddelen genoemd. Dat zijn de eigen waarneming van de rechter, verklaringen van de verdachte, verklaringen van een getuige, verklaringen van een deskundige en schriftelijke stukken. Er moeten minstens twee bewijsmiddelen zijn om een feit bewezen te kunnen verklaren (Corstens, 2002).

[127] Er zijn wel uitzonderingen op deze regel. De officier van justitie mag bij lichte overtredingen een transactie voorstellen en de zaak zonder tussenkomst van de rechtbank afhandelen (art. 74 WvSr). Bij verkrachtingszaken is een transactie niet mogelijk.

Als de officier een zaak voorbrengt, presenteert ze haar versie van het verhaal, waarin de verdachte schuldig is. Ze geeft daarbij aan waarom ze overtuigd is van de schuld van de verdachte en met welke bewijsmiddelen dit ondersteund kan worden. Als officieren een zaak van de politie binnenkrijgen, oordelen ze met het oog op eventuele vervolging van de zaak al snel over de bewijsbaarheid van verhalen. De bewijsbaarheid wordt in een deel van de zaken problematisch gevonden door officieren, vooral als er geen bekentenis is terwijl de aangifte wel geloofwaardig wordt gevonden. Als er een (gedeeltelijke) bekentenis is, vinden officieren al snel dat een feit te bewijzen is.[128] De aandacht gaat dan vooral uit naar strafbaarheid van de verdachte.

In vijf van de zaken die vervolgd worden, heeft de verdachte bij de politie (gedeeltelijk) bekend. In drie gevallen heeft de verdachte ontkend. In twee van de zaken waarin de verdachte niet bekend heeft, heeft de aangeefster zware verwondingen opgelopen door mishandelingen. De politie heeft foto's gemaakt van de verwondingen. Volgens de aangeefsters zijn ze mishandeld door hun ex-partners, die hen ook verkracht zouden hebben. Eén van de verdachten bekent een deel van de mishandelingen, terwijl de andere ontkent. De verkrachtingen worden door beiden ontkend. De officier die de zaak behandelt van de verdachte die een deel van de mishandelingen bekent, besluit uiteindelijk verkrachting niet ten laste te leggen, vanwege een gebrek aan bewijs. De verdachte wordt wel vervolgd voor mishandeling. De andere officier legt verkrachting wel ten laste, maar ze zegt van tevoren (tegen mij) dat ze niet denkt dat de rechter zal vinden dat het voldoende bewezen kan worden. Mishandeling wordt gemakkelijker bewijsbaar geacht door haar, door de verwondingen van de aangeefster.

De andere ontkennende verdachte wordt vervolgd voor verkrachting. Hoewel het verhaal van de aangeefster niet bevestigd wordt door getuigen en sporen of verwondingen aan haar lichaam, wordt haar verhaal geloofwaardig genoeg gevonden om de verdachte te vervolgen. Bevestiging van haar verhaal wordt gevonden in feiten die niet als onafhankelijke bewijsmiddelen kunnen dienen, maar die het verhaal wel verankeren. De officier wijst onder andere op eerdere delicten die de verdachte heeft gepleegd, de manier waarop de aangeefster bij het politiebureau aankwam ('s avonds laat, helemaal overstuur), de relatie die tussen de aangeefster en verdachte bestond, tegenstrijdigheden in de verklaring van de verdachte en de agressieve manier waarop de verdachte op de politie reageerde bij zijn aanhouding. Deze en andere punten dragen bij aan de verankering van het verhaal van de aangeefster.

Strafbaarheid

Er is sprake van strafbaarheid als het gaat om een menselijke gedraging, die valt binnen een delictsomschrijving, die wederrechtelijk is en aan schuld te wijten. Dit zijn de voorwaarden voor strafbaarheid die in de rechtszaal gelden. Officieren beoordelen de strafbaarheid van gedragingen en personen op verschillende momenten in het proces. Vrij snel nadat ze de zaak toegestuurd krijgen, beoordelen ze of het feit strafbaar is. Als er geen sprake is van een strafbaar feit, heeft het weinig zin om te beoordelen of het bewijsbaar is; dat is dan niet relevant. Als in een verhaal van een

[128] Dit is overigens een kenmerk van het strafrechtelijke systeem waarover verschillende auteurs zich zorgen maken: als er een bekentenis is, wordt er verder vaak weinig onderzoek gedaan, terwijl de bekentenis ook vals kan zijn (Crombag et al., 2005; Van Koppen, 2003).

aangeefster bijvoorbeeld blijkt dat ze niet gedwongen is tot seksuele handelingen door de verdachte, maar dat ze uit eigen initiatief heeft meegedaan, is er (uitzonderingen daargelaten)[129] geen sprake van strafbare feiten. Het heeft dan ook geen zin om te onderzoeken of de gebeurtenissen waarover verteld wordt bewezen kunnen worden. Zelfs als het bewezen kan worden, kunnen er geen strafrechtelijke gevolgen aan verbonden worden. Nadat de officier tot de conclusie is gekomen dat het feit strafbaar is en dat bewezen kan worden dat de verdachte het heeft gepleegd, wordt strafbaarheid van de verdachte relevant. Het gaat dan om de vraag of het de verdachte kwalijk is te nemen dat hij zich op deze manier heeft gedragen. De officier gaat na of er rechtvaardigingsgronden of schulduitsluitingsgronden zijn.[130] Verder moet de officier bepalen welke strafeis ze rechtvaardig vindt. Tijdens de zitting legt ze deze strafeis voor aan de rechtbank.

Twijfels over de strafbaarheid van 'het feit' leiden in de gevolgde zaken één keer tot een sepot. De politie twijfelt aan de strafbaarheid van de handelingen waarover de aangeefster vertelt en wil de mening van de officier erover horen. De officier zegt meteen nadat ze het verhaal heeft gehoord dat ze de zaak waarschijnlijk zal seponeren. Ze vindt wel, net als de politie, dat de verdachte eerst gehoord moet worden voordat ze definitief zal beslissen. Na het verhoor blijkt dat in het verhaal van de verdachte ook geen strafbare feiten naar voren komen. De officier besluit daarop om te seponeren; ze vindt dat ze geen andere keus heeft. Ze gelooft wel dat de aangeefster het heeft ervaren als verkrachting, maar ze vindt het juridisch geen verkrachting. 'Het is wel traumatisch, maar juridisch is het moeilijk. Er is moeilijk een verkrachting van te maken.'

De strafbaarheid van de verdachte wordt door officieren in gesprekken over zaken die vervolgd worden, in alle gevallen naar voren gebracht. Officieren geven regelmatig aan dat ze het moeilijk vinden om te beoordelen in hoeverre handelingen de verdachte kwalijk te nemen zijn en om te bepalen welke straf rechtvaardig is. Bij het oordelen over strafbaarheid, refereren officieren regelmatig aan verschillen tussen de normen en waarden die naar voren komen in het strafrecht, normen en waarden van officieren van justitie en normen en waarden van betrokkenen en hun omgeving. Officieren proberen zich in te leven in de gebeurtenissen, onder andere door te proberen de normen en waarden van betrokkenen te begrijpen en door rekening te houden met de achtergrond van verdachten. Het proces-verbaal van de politie is een belangrijke bron van informatie hierover.

---

[129] Als de aangeefster niet in staat is om haar wil te laten blijken of te vormen, bijvoorbeeld doordat ze verstandelijk gehandicapt is of doordat ze heel jong is, kan er wel degelijk sprake zijn van strafbare feiten, ook als ze 'vrijwillig' heeft meegedaan.

[130] Rechtvaardigingsgronden zijn redenen of omstandigheden die buiten de verdachte liggen, die het gedrag van de verdachte begrijpelijk maken. Voorbeelden daarvan zijn overmacht, wettelijk voorschrift of zelfverdediging. Schulduitsluitingsgronden zijn redenen of omstandigheden die het gedrag voor deze specieke verdachte minder verwijtbaar maken. De geestelijke toestand van de verdachte speelt hierbij een rol. Het gaat dan bijvoorbeeld om ontoerekeningsvatbaarheid of verminderde toerekeningsvatbaarheid en noodweerexces (zelfverdediging waarin degene die aangevallen werd erg doorschiet in zijn reactie) (Corstens, 2002).

7.3 Informatie verzamelen

In een dossier van het OM zit een proces-verbaal van de politie. Soms is er ook een persoonsdossier toegevoegd. Hierin kan bijvoorbeeld een verslag van de reclassering, een verslavingskliniek of de kinderbescherming zijn opgenomen. Als er ooit een dergelijk rapport over iemand is opgesteld, wordt het automatisch bij het dossier gevoegd (Kannegieter, 1994: 49). Ook andere informatie, zoals brieven die door betrokkenen zijn geschreven, foto's van betrokkenen of van verwondingen en verslagen van telefoongesprekken kunnen zijn bijgevoegd. Verder zijn er een dagvaarding, een verificatie- en informatiestaat met gegevens van de verdachte en een uitreksel uit het documentatieregister van de justitiële documentatiedienst in het dossier opgenomen. Soms is er ook extra materiaal beschikbaar, in aanvulling op een dossier, zoals kledingstukken, videobanden, wapens en resultaten van een onderzoek in het ziekenhuis.

De eerste oordelen van de officier van justitie over bewijsbaarheid en strafbaarheid zijn gebaseerd op informatie die in het dossier te vinden is, en vooral op verhalen van de politie die in het proces-verbaal en in gesprekken zijn doorgegeven. Op basis van deze informatie beslist de officier van justitie of ze een zaak wel of niet vervolgt. Als de officier een zaak wil vervolgen, maar twijfelt over de bewijsbaarheid ervan, kan ze een gerechtelijk vooronderzoek (GVO) laten starten. Dat kan ze ook doen met het oog op de strafbaarheid van de verdachte. Ook de advocaat van de verdachte en de rechtbank kunnen een onderzoek instellen.

7.3.1 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO)

Hoewel de officier van justitie alle belangen zou moeten meewegen bij het beslissen over vervolging, zijn de politie en het OM in eerste instantie gericht op het verzamelen van bewijs dat de schuld van de verdachte bevestigt en niet zozeer naar ontkennende bewijsmiddelen of andere mogelijke daders. De politie onderzoekt de zaak en creëert daarbij een aannemelijk verhaal, rondom een bepaalde verdachte. Het OM beoordeelt de mate waarin een versie (of soms verschillende versies) van de gebeurtenissen die ze krijgt gepresenteerd van de politie overtuigend is. Ze beoordeelt ook de mate waarin dit wordt bevestigd in bewijsmiddelen en ze beoordeelt de mate waarin de gebeurtenissen de verdachte te verwijten zijn. Door deze manier van werken is de officier niet onbevooroordeeld. Daarom wordt een gerechtelijk vooronderzoek (GVO) niet door de officier van justitie verricht, maar door een rechter-commissaris. De rechter-commissaris (die rechter is) voert het GVO uit, omdat verwacht wordt dat ze een onpartijdige houding aanneemt tegenover de verdachte (Corstens, 2002: 287).

De rechter-commissaris kan verschillende soorten onderzoek doen in het kader van een GVO. Ze kan de politie opdracht geven om nader onderzoek te doen. Ze kan de reclassering of andere deskundigen, zoals psychiaters, vragen om een rapportage te schrijven over de verdachte. De officier van justitie kan dit overigens ook zelfstandig aanvragen (Corstens, 2002: 292). De rechter-commissaris hoort daarnaast de verdachte. Ze kan ook getuigen horen. De officier van justitie kan vragen opgeven die gesteld zouden moeten worden of opgeven welke punten er onderzocht moeten

worden. De verdachte of zijn advocaat kan de rechter-commissaris ook verzoeken om bepaalde getuigen of deskundigen te horen of om specifieke punten te onderzoeken (Corstens, 2002: 308).

Een GVO wordt meestal ingesteld na een vordering door de officier van justitie (Corstens, 2002: 294). Daarnaast kan de verdachte verzoeken om een mini-instructie. Veel bepalingen die gelden voor het GVO, gelden ook voor de mini-instructie. Door de mini-instructie, die op 1 februari 2000 is ingevoerd, kan de verdachte (of zijn advocaat) de rechter-commissaris verzoeken om deskundigenonderzoek te laten verrichten of getuigen te laten horen. De rechter-commissaris kan dit in bepaalde omstandigheden ook op eigen initiatief doen (Hielkema, 2001: 377).

In vijf van de acht vervolgde zaken wordt een GVO of mini-onderzoek gedaan. In geen van de zaken die geseponeerd worden, wordt een GVO aangevraagd. Het GVO leidt in de gevolgde zaken niet alsnog tot een sepot; het lijkt de beslissing van de officier over vervolging niet te beïnvloeden. Het is mogelijk dat het de tenlastelegging en de strafeis wel beïnvloedt. De uitvoering van het GVO is in het hier gepresenteerde onderzoek niet onderzocht.

7.3.2 Deskundigen in het strafrecht

Rapporten van de reclassering worden automatisch bij het dossier gevoegd. Als er een rapport is opgesteld door een psycholoog, psychiater of een andere deskundige wordt dat ook in het dossier opgenomen. In zo'n rapport wordt een beeld geschetst van de verdachte, zijn jeugd en zijn karakter, en kan een oordeel gegeven worden over de mate waarin hij toerekeningsvatbaar wordt geacht. Er wordt ook ingegaan op de ten laste gelegde feiten. Als de verdachte aan het onderzoek heeft meegewerkt, wordt ook advies gegeven over de te eisen straf of maatregel. Het rapport van een deskundige die de verdachte onderzocht heeft, kan als bewijsmiddel worden gebruikt door de rechter. Deskundigen kunnen ook als getuigen in de zitting optreden. De verdachte mag een verzoek indienen om een tegendeskundige te benoemen (Corstens, 2002: 323). Een verdachte kan ook bezwaar aantekenen tegen het plan om een deskundige, of een bepaalde deskundige, in te schakelen.

In de acht zaken die vervolgd worden (met elf verdachten), wordt zeven keer een rapport van de reclassering aangevraagd (over tien verdachten). In vijf van deze zaken wordt ook een psychologisch en/of of psychiatrisch rapport aangevraagd (bij acht verdachten). Dit wordt gedaan in zaken waarbij het idee bestaat dat er 'iets mis is' met de verdachte of waarbij juist het idee bestaat dat de verdachte volledig toerekeningsvatbaar is terwijl hij het anders doet voorkomen.

Een officier vertelt dat hij regelmatig een psychologisch onderzoek aanvraagt omdat hij denkt dat er vaak 'iets mis is' met zedendelinquenten.

> De officier vertelt dat er, in ieder geval bij 'jeugdigen die verdacht worden van een zedendelict', in principe altijd een psychologisch onderzoek wordt verricht. 'En dat is met jeugdigen doorgaans omdat zaken als dit, zedenzaken, zijn heel vaak veroorzaakt door een stoornis of een gebrekkige ontwikkeling. Wanneer er sprake is van gebrekkige ontwikkeling dan gaat het altijd over een psychiatrisch defect, gaat het over verkeerd opgevoed, [...], en dat […] is van belang voor hoe je iets kunt corrigeren. Is er een psychiatrisch defect dan moet het met behandeling en medicatie, maar het kan ook zijn dat iemand gewoon verkeerd is opgevoed, een verkeerd voorbeeld heeft gehad en dan

> moet dat opnieuw worden gevormd, dus opnieuw een geweten worden ingevuld bijvoorbeeld. […]. En is dit dan een, een brute nietsontziende verkrachter? Waarschijnlijk niet. Dit is gewoon een, een toch wel gestoord kind. Waar ergens een defect in zit. Hè, dat jeugdigen experimenteren met leeftijdsgenoten is heel normaal, dat jeugdigen op deze manier, ja hun bevrediging zoeken of hun lusten botvieren, is niet normaal.'
> (zaak 25, v1)

De officier wil weten waardoor het gedrag veroorzaakt is, om daar rekening mee te kunnen houden bij het bepalen van de strafeis. Hij hoopt dat psychologische rapporten meer duidelijkheid geven over de persoon van de verdachte en de oorzaken van zijn gedrag. De oorzaken die voor het gedrag worden gegeven, bepalen ook de reactie die gegeven moet worden (bijvoorbeeld medicijnen of 'heropvoeding'). Als er 'iets mis is' met de verdachte kan dat overigens verschillende gevolgen hebben voor de strafeis. Er kan bijvoorbeeld gepleit worden voor een lagere straf omdat het gebeurde de verdachte minder aan te rekenen is. En er kan gepleit worden voor een hoge straf of een TBS, omdat de verdachte gevaarlijk zou zijn en dat zelf niet beseft.

Aan psychologische rapporten wordt soms een belangrijke rol toegekend door officieren, in verband met de te eisen straf.

> Een officier vertelt dat de soort straf die ze zal eisen, afhangt van de psychologische en psychiatrische rapportage. Daar kan van alles uitkomen. Als de psycholoog en psychiater bijvoorbeeld van mening zijn dat de verdachten het niet goed begrijpen (dus niet weten dat ze iets fout hebben gedaan), zouden ze bijvoorbeeld een voorwaardelijke veroordeling of TBS kunnen krijgen. Maar de officier denkt niet dat dit gebeurt. Normaal gesproken krijgen verdachten van dit soort feiten wel een gevangenisstraf. Een volwassene die een veertienjarig meisje verkracht, zou normaal gesproken zeker twee en een half jaar straf krijgen. De officier denkt dat de verdachten zich niet realiseren dat ze zulke straffen kunnen krijgen. Op de vraag of de officier de adviezen uit de rapporten altijd overneemt, antwoordt ze dat ze dat meestal wel doet, maar niet altijd. Ze neemt de adviezen over als ze het ermee eens is, maar heeft ook wel eens tegen een advies in geëist. Ze vindt het zelf moeilijk dat te verantwoorden; hoe kan zij het eens of oneens zijn met een rapport, terwijl zij geen expert op dat gebied is? Toch heeft ze er soms wel een mening over. Ze heeft wel eens een tegenrapport laten maken, maar 'dit soort stappen neem je niet snel'. De rechtbank neemt het advies uit de rapporten meestal over, vertelt de officier. Het is moeilijk om als officier af te wijken van de adviezen. Je moet dan goed kunnen beargumenteren waarom je dat doet.
> (zaak 10, officier 1)

De rapporten en de adviezen die daarin gegeven worden lijken een belangrijke rol te spelen. De status ervan is groot; afwijken van een advies of een tweede advies aanvragen doe je niet zomaar. Officieren kunnen de analyse en het advies uit een rapport vaak echter wel op een zodanige manier in hun verhaal verwerken, dat het aansluit bij hun oordeel. Officieren kunnen bijvoorbeeld bepaalde onderdelen van de rapporten 'gebruiken' en andere niet noemen, en ze kunnen analyses op verschillende manieren interpreteren.

Psychologische rapporten worden in alle gevolgde zaken aangevraagd als de officier al van plan is te vervolgen. Het rapport kan daarna invloed hebben op de

tenlastelegging, het requisitoir en de strafeis, maar niet zozeer op de beslissing over vervolging. Die beslissing is dan al genomen.

7.4 Interpreteren en oordelen

Officieren moeten bepalen in hoeverre het strafbare feit de verdachte is aan te rekenen. Om hier een oordeel over te vormen, proberen officieren zich in te leven in de situatie en houden ze rekening met de normen en waarden van betrokkenen. Daarbij speelt informatie over de achtergrond van verdachten en andere betrokkenen een rol. Informatie over de achtergrond van betrokkenen kan gedrag begrijpelijker maken of juist onbegrijpelijker. Het kan helpen gedrag te interpreteren en het maakt het mogelijk het strafbare feit in perspectief te plaatsen en de ernst en verwijtbaarheid ervan te beoordelen. Daarbij spelen allerlei aannames en theorieën een rol. Als een verdachte vroeger door zijn vader misbruikt is, wordt het bijvoorbeeld niet vreemd gevonden dat hij dit zelf later ook gaat doen.[131]

7.4.1 Inleven

Van officieren wordt verwacht dat ze rekening houden met de persoonlijke omstandigheden van de verdachte. In de praktijk doen ze dat ook. De officieren die ik gesproken heb vinden het vaak wel moeilijk om zich een goede voorstelling te maken bij de achtergrond van de verdachte. Eén van de officieren vertelt dat veel officieren uit een heel andere omgeving komen en een heel andere jeugd hebben gehad dan betrokkenen bij zaken waarover ze moeten oordelen.

> O: '[…]. D'r is een, d'r is een rechtbank bij, die ook probeert zich een heel beeld te vormen. Je moet dus een integraal beeld hebben gevormd, je kunt daar niet zomaar gaan zitten en denken van zo, een verkrachting, en, daar zijn we zo mee klaar. […]. [...] maar je moet je wel, daarin, je moet proberen daar toch een juiste voorstelling van te maken. Hoe kan dat nou, denk je dan. Hoe kan dat nou, dat zo'n jongen, en [andere verdachte], tegelijkertijd dat soort dingen hebben gedaan. Zijn er dan nog meer mensen die misbruik hebben gemaakt van die meisjes? Is die jongen zelf misbruikt? Wat voor milieu is dat nou? Hè, waarom woont een kind überhaupt bij zijn grootouders? Wat is dat voor iets raars. Hè. Zo gaat dat maar, zo gaat dat maar verder. [...]. Dat is lastig. Dat is lastig omdat, dat zal niet verbazen, iedereen die hier werkt, en zeker iedereen die officier van justitie is, komt toch uit een relatief beschermd milieu. Het is natuurlijk niet zo dat het, nou ja, dat kinderen uit beschadigde milieus het makkelijk hebben en dus hoge opleidingen kunnen doen en het allemaal voor de wind zal gaan carrièretechnisch. Dus je,

[131] Theorieën over de manier waarop misbruik wordt 'doorgegeven' kunnen zoveel invloed hebben, dat kennis over misbruik van de verdachte in het verleden mee wordt gewogen bij het oordelen over zijn schuld aan verkrachting. In één van de zaken waarbij dit het geval is, zegt de officier van justitie in haar requisitoir dat bekend is dat mannen die vroeger zelf misbruikt zijn, later ook vaak gaan misbruiken. Hoewel dat niets zegt over dit individuele geval, wordt het als regel gebruikt die het aannemelijker maakt dat de verdachte schuldig is aan verkrachting.

> ja, daar zit gewoon een groot verschil in, ook maatschappelijk. Het kost wel wat inlevingsvermogen.'
> (zaak 25, v 1)

De officier probeert zich een beeld te vormen van de gebeurtenissen en van de betrokkenen door zich in te leven en door de zaak te vergelijken met eerdere zaken die hij heeft behandeld. Hij benadrukt dat niet alleen het gebeurde belangrijk is, maar ook de normen en waarden van betrokkenen. Hij wil weten ' hoe dit heeft kunnen gebeuren'. Omdat de omgeving van de betrokkenen heel anders is dan zijn eigen omgeving, is het voor hem moeilijk zich een realistisch beeld te vormen, waarin de relevante omgevingsfactoren worden meegewogen en op de juiste manier worden geïnterpreteerd.

In een krantenartikel over de behandeling van een grote zedenzaak wordt dit probleem ook geschetst (Derksen & Meerhof, 2004). Een aantal jongens wordt vervolgd voor het plegen van verkrachting en andere strafbare seksuele handelingen met een aantal meisjes. Zij zeggen dat alle seksuele handelingen vrijwillig zijn geweest. De advocaten van de verdachten stellen dat er veel te gemakkelijk vanuit wordt gegaan dat de jongens de meisjes gedwongen hebben, omdat het door politie en justitie niet aannemelijk wordt gevonden dat de meisjes bepaalde handelingen vrijwillig hebben verricht.[132] Een advocaat wordt daarin als volgt geciteerd: 'De politie begrijpt dat niet, een gemiddelde advocaat begrijpt dat niet, en de rechter waarschijnlijk ook niet. Maar dat betekent niet dat het niet kán. Er gaapt een enorme kloof tussen hún zeden en de zeden van de straat.' Hoewel het niet mogelijk is op basis van een krantenartikel te beoordelen in hoeverre er een 'juist' beeld wordt geschetst door de geciteerde advocaat[133], wordt 'de kloof' waarover hij spreekt ook door officieren zo ervaren. Veel officieren zijn zich bewust van het verschil tussen hun denkwereld en die van betrokkenen. Datzelfde zal overigens ook voor veel advocaten gelden.

7.4.2 Normen, waarden en strafbaarheid

Als betrokkenen 'andere normen en waarden' hebben dan normen en waarden die in de wetgeving naar voren komen (en dan normen en waarden van officieren zelf), vinden veel officieren het moeilijker om te bepalen met welke standaarden de betrokkenen moeten worden beoordeeld. Mensen worden beïnvloed door de normen en waarden in hun omgeving en het is de vraag of je het ze kwalijk kunt nemen als ze zich gedragen volgens de normen en waarden van de gemeenschap waarin ze opgroeien of leven.

> De officier praat over de straffen die hij zou moeten eisen. Hij weet dat niet zo goed. Hij vraagt zich ook af wat het doel moet zijn van het opleggen van straf: gaat het erom het misbruik te stoppen, of moet het ook gericht zijn op het straffen van iemand, op wraak? Hij vindt het eerste doel zelf het belangrijkste, maar denkt dat ook wel duidelijk moet zijn dat de verdachte de strafbare handelingen niet had mogen plegen. Voor slachtoffers kan

[132] Hierbij spelen wellicht ook de in hoofdstuk 6 genoemde verschillen in verwachtingen over gedrag van mannen en vrouwen een rol.
[133] Het is ook in het belang van zijn cliënten (de verdachten) om de vrijwilligheid van de handelingen te benadrukken.

> dat ook belangrijk zijn. De officier zegt dat deze beslissing verder nog gecompliceerd wordt, doordat waarden en normen steeds veranderen en per groep verschillen. In Nederland is bepaald dat sommige handelingen, zoals het hebben van seksueel contact met kinderen, verboden zijn, maar niet iedereen vindt dat. De officier zegt dat bepaalde subgroepen, zoals de familie en omgeving waaruit de slachtoffers en verdachten in deze zaak afkomstig zijn, waarschijnlijk andere normen en waarden hebben. Het misbruik wordt daar ook van generatie op generatie doorgegeven, en het is moeilijk die cirkel te doorbreken.
> (zaak 10, officier 2)

De officier vindt het moeilijk een afweging te maken tussen verschillende belangen en strafdoelen en hij vraagt zich tegelijkertijd af of officieren dat eigenlijk wel moeten doen, of dat ze dat aan de rechter over zouden moeten laten. Omdat officieren een strafeis vaststellen, moeten ze hier in de praktijk toch over oordelen. De officier vindt het in dit geval extra moeilijk om te beslissen, omdat de familie waarin de gebeurtenissen zich hebben afgespeeld zo duidelijk 'andere normen en waarden heeft'.

7.4.3 Begrijpelijkheid delict en strafeis

Door rekening te houden met de achtergrond van de verdachte, met persoonlijke omstandigheden en met zijn normen en waarden, kan gedrag begrijpelijk worden of juist minder begrijpelijk. Een moeilijke vraag is in hoeverre redenen die het gedrag begrijpelijker of minder begrijpelijk maken, de verwijtbaarheid en strafbaarheid van het gedrag beïnvloeden. Is het iemand die vroeger zelf misbruikt is minder kwalijk te nemen dat hij seksueel misbruik heeft gepleegd? Moet hij hiervoor minder gestraft worden dan iemand die zelf niet misbruikt is? En verdient iemand die uit een 'goede' familie komt en die een goede baan heeft een hogere straf?

Het lijkt erop dat de mate waarin gedrag verwijtbaar wordt gevonden door officieren, samenhangt met de achtergrond van betrokkenen en met de mate waarin het gedrag begrijpelijk wordt gevonden. Sommige verdachten worden, bijvoorbeeld door hun maatschappelijke positie, geacht de 'juiste' normen en waarden te hebben.[134] Het afwijken van deze normen en waarden wordt hen extra kwalijk genomen. In een zaak blijkt een man met een goede baan, die volgens de rechercheurs heel intelligent is, zijn dochter jarenlang misbruikt te hebben. De rechercheurs nemen hem dat zeer kwalijk en de officier doet dat ook. Ze vinden dat 'zo'n man beter [zou] moeten weten'.

Officieren houden rekening met persoonlijke omstandigheden van de verdachte bij het voorbereiden van de zaak. Het valt te verwachten dat dit tot uiting komt in de strafeis. In de gevolgde zaken is er echter geen duidelijk verband zichtbaar tussen het meewegen van de persoonlijke omstandigheden van de verdachte (in gesprekken) en de strafeis. In vijf zaken vertelden de behandelende officieren dat ze het moeilijk vonden om te bepalen welke straf gepast was. In drie gevallen ging het om verstandelijk gehandicapte of zwakker begaafde verdachten, die waren opgegroeid in een omgeving waarin 'losse seksuele omgangsvormen' bestonden. Eén van de

[134] Met de juiste normen en waarden bedoel ik normen en waarden die overeenkomen met die van officieren en met hun interpretatie van de wetgeving.

verdachten was zelf in het verleden door zijn vader misbruikt.[135] In een andere zaak twijfelde de officier over de strafeis, omdat de aangeefster had laten weten dat ze niet wilde dat de verdachte, een familielid, gestraft zou worden. In de laatste zaak waarin de officier twijfelde, ging het om een verdachte die was mishandeld door zijn vader en die andere vervelende dingen had meegemaakt in zijn jeugd. Bovendien was hij heel jong toen hij de strafbare feiten pleegde. De straffen die in deze vijf zaken worden geëist wijken niet zichtbaar af van de straffen in vergelijkbare zaken waarbij de officier minder rekening leek te houden met persoonlijke omstandigheden.

7.5 Beeldvorming

Officieren proberen een beeld van de situatie en de betrokkenen daarbij te creëren, dat zo compleet mogelijk is. De meeste informatie die ze daarbij gebruiken, is afkomstig van de politie en van gedragsdeskundigen. Officieren nemen beslissingen over betrokkenen en vertellen verhalen over hen, terwijl ze betrokkenen meestal niet zien. Sommige officieren ervaren dit als een gemis.

7.5.1 Beeldvorming via de politie

Rechercheurs praten niet alleen met betrokkenen, maar ze hebben vaak ook kennis van de omgeving waarin een mogelijke verkrachting zich heeft voorgedaan. Hierdoor wordt het gemakkelijker om verhalen te construeren en verklaringen te beoordelen. Kennis over een bepaalde buurt of familie kan gebruikt worden om de geloofwaardigheid van een verhaal, dat zich in die buurt of in die familie zou hebben afgespeeld, te beoordelen. Officieren van justitie hebben deze specifieke kennis in veel mindere mate. Ze kennen de betrokkenen meestal niet en ze kennen de buurt en de omgeving waarin een (vermeende) verkrachting heeft plaatsgevonden niet. Ze hebben daardoor een grotere afstand tot betrokkenen dan rechercheurs. Aan de ene kant is het mogelijk dat officieren door hun geringe betrokkenheid in staat zijn om op een eerlijke manier te beoordelen of er inderdaad voldoende verdenkingen zijn tegen de verdachte en of het politieonderzoek op een correcte manier is verlopen. Tegelijkertijd is het door de afstandelijke positie soms moeilijk voor officieren om een goed beeld van een zaak te krijgen.

Officieren vragen regelmatig aan rechercheurs wat hun indruk van betrokkenen is. Daarnaast geven rechercheurs hun indrukken uit zichzelf weer. Ze vertellen aan de telefoon vaak al uitgebreid over de zaak en over de personen die erbij betrokken zijn. Daarbij wordt bijvoorbeeld gesproken over het karakter van betrokkenen en over eventuele eerdere ervaringen van de politie met hen. Soms vertellen rechercheurs over betrokkenen terwijl ze het proces-verbaal persoonlijk bij de officier van justitie afleveren.

> Een rechercheur brengt een proces-verbaal naar een officier. Ze licht de officier daarbij in over de zaak. Ze vraagt of de officier de aangeefster heeft gezien. Dat is niet het geval. Ze vertelt hem dat de aangeefster groot en dik is; ze tilt haar ellebogen op naast haar lichaam om de breedte aan te geven en blaast haar wangen op. 'Nu heeft iedereen zich

[135] Zijn vader was hier ook voor veroordeeld.

> tegen haar gekeerd, […]. Zij wordt nu gezien als de kwade genius.' De officier wil weten of de rechercheur denkt dat het zinnig is om de aangeefster nog op de zitting op te roepen als getuige. De rechercheur weet het niet. Ze zegt dat de aangeefster er wel goed over kan praten, 'vrij emotieloos'. 'Ze is ook niet anders gewend.' Ze zegt dat ze de officier de voorgeschiedenis zal besparen, maar kort gezegd komt het erop neer dat het een zooitje is in die familie. Iedereen doet het met iedereen. De kinderen weten ook niet beter. De officier vraagt wat er nu van deze kinderen, en van de aangeefster moet worden. 'Niets. Ze heeft nu een relatie met een hele lieve jongen die ook al veroordeeld is voor verkrachting.' De rechercheur geeft een beschrijving van de verdachten. Ze zegt dat ze allemaal zielig zijn, maar dat is meestal zo met 'zedenklanten'. Eén van de verdachten beschrijft ze als een simpel mannetje. 'Hij zag er ook heel simpel uit.' Ze vertelt dat hij blij leek om weer op het bureau te komen nadat hij geschorst was door de rechter-commissaris. 'Hij kwam vrolijk aan op zijn fietsje.'
> (Zaak 10, officier 2)

De rechercheur geeft haar indrukken over de zaak graag door aan de officier. Ze wil dat de officier een goed beeld krijgt van de familie en van de gebeurtenissen. Bovendien wil ze graag dat de zaak vervolgd wordt; door het beeld dat ze schetst kan ze die beslissing misschien beïnvloeden.[136] De officier wil allerlei dingen weten van de rechercheur. Hij vraagt in het bijzonder naar de indruk die zij van betrokkenen heeft en naar haar ideeën over de toekomst van de betrokkenen. Door deze informatie kan het beeld dat de officier van de zaak heeft completer worden of veranderen. Hij kan op grond van deze informatie ook bepalen welke acties hij onderneemt (bijvoorbeeld de aangeefster horen op de zitting of niet).

In opmerkingen van officieren van justitie is vaak merkbaar dat ze beelden die zijn aangedragen door rechercheurs hebben overgenomen. In vijf van de acht zaken die vervolgd worden, hebben officieren duidelijk beelden van de rechercheurs overgenomen. Ze praten over het gedrag en karakter van betrokkenen voordat ze de betrokkenen gezien hebben en ze gebruiken dezelfde voorbeelden als rechercheurs, om uitspraken over karakter en levensinstelling van betrokkenen te illustreren.

> In een gesprek met de officier van justitie zegt één van de rechercheurs dat ze benieuwd is of de zus van de aangeefster zal vertellen over het tongzoenen met haar vader. Een getuige heeft hierover verklaard. De officier zegt dat ze denkt dat de zus dit wel zal vertellen. 'Ik denk dat ze het ook normaal vindt.'
> (zaak 10)

De officier heeft de aangeefster en de zus van de aangeefster niet eerder gezien. Ze baseert haar opmerking ('ik denk dat ze het ook normaal vindt') op informatie en opmerkingen van rechercheurs. Zij hebben eerder aangegeven dat het een familie is waarin allerlei 'grensoverschrijdend gedrag' normaal wordt gevonden. Ook in andere opmerkingen is te zien dat de officier beelden overneemt van rechercheurs.

[136] Daarnaast vinden rechercheurs het vaak gewoon leuk om te vertellen over hun werk en over de zaken waarmee ze bezig zijn. Het vertellen daarover gebeurt niet alleen met 'strategische doelen'.

> De twee rechercheurs en de officier bevestigen het verhaal van de aangeefster en de betrouwbaarheid daarvan in het gesprek steeds opnieuw. Met zijn drieën komen ze overeen dat de aangeefster de waarheid heeft gesproken en dat één van de verdachten gelogen heeft over latere seksuele contacten. Die zijn waarschijnlijk helemaal niet voorgekomen, maar door de verdachte verzonnen om zichzelf vrij te pleiten. De officier had aan het begin van het gesprek twijfels over de aangifte, maar doet nu steeds vaker uitspraken als 'ik geloof haar wel'. Er wordt door de rechercheurs meerdere keren gezegd dat de aangeefster heel eerlijk en betrouwbaar is. De manier waarop ze vertelde wees erop dat het klopte: ze antwoordde heel eerlijk, ze 'vertelde ook uit zichzelf dat ze een keer was klaargekomen', ze wist overal een antwoord op dat logisch klonk en ze 'kopte niet in', ze 'maakt het niet mooier dan het is'.
> (zaak 10)

De officier neemt beelden en oordelen van de rechercheurs over. Ze doet dat niet alleen in het gesprek met de rechercheurs, maar ze beschrijft ze later in een gesprek met mij opnieuw. Het beeld van de aangeefster als 'eerlijk' en 'eenvoudig' meisje en het idee dat het een kwestie is van 'geloven of niet geloven' komt ook in dit gesprek naar voren. De officier zegt: 'Als zij zegt verkrachting, dan is dat ook gebeurd.' De officier heeft niet alleen het beeld van de aangeefster als 'eenvoudig' en 'eerlijk' meisje overgenomen; ze denkt ook dat het doen van nader onderzoek in de buurt geen zin heeft. Dit vermoeden komt voort uit het gesprek dat zij met de rechercheurs heeft gevoerd. Officieren lijken zich beelden van rechercheurs eigen te maken, waarna het onderdeel wordt van hun eigen referentiekader.

7.5.2 Het zien van betrokkenen

Door processen-verbaal te lezen en door met rechercheurs te praten, krijgen officieren van justitie een beeld van de betrokkenen en de gebeurtenissen. Maar deze beelden veranderen soms nadat ze betrokkenen gezien hebben. Dat heeft invloed op het verhaal dat verteld wordt. Verschillende officieren vertellen dat het verhaal dat ze wilden vertellen in de rechtszaal veranderde nadat ze de verdachte of aangeefster gezien hadden.[137] Dat ging overigens over andere zaken dan de gevolgde zaken.

De indruk die betrokkenen maken heeft invloed op de manier waarop zaken worden afgehandeld. Eén van de officieren vertelt over een zaak waarin een vijftienjarig meisje gemeenschap heeft gehad met een 21-jarige jongen. Hoewel het wettelijk als strafbaar feit kan worden gecategoriseerd, betwijfelt de officier of het in dit geval ook om een strafbaar feit gaat. Dat hangt af van de betrokkenen, van hun ervaringen en van de indruk die zij maken. 'De ene vijftienjarig is de andere vijftienjarige niet'. Hoe een specifieke vijftienjarige beoordeeld wordt, kan sterker bepaald worden door het zien van de persoon, dan door het beeld dat naar voren komt uit schriftelijke stukken. Iemand van vijftien kan heel volwassen over komen of heel kinderlijk. De indruk beïnvloedt het oordeel over de zaak.

[137] Hoewel officieren de verdachte vaak al hebben gezien, bijvoorbeeld bij de voorgeleiding, is dat niet altijd het geval. De officier die bij de voorgeleiding aanwezig is, is niet altijd de officier die de zaak behandelt. Soms wordt een zaak ook tussentijds aan een andere officier overgedragen. Officieren zien aangeefsters soms in een slachtoffergesprek.

In de gevolgde zaken ziet de officier van justitie de betrokkenen niet in de zes gevallen waarin niet vervolgd wordt. In de zaken waarin wel vervolgd wordt, vertellen de officieren in twee zaken dat de indruk die ze van de verdachte krijgen redelijk overeenkomt met het beeld dat ze hebben gevormd. In zes andere zaken laat de officier zich niet uit over de mate waarin de indruk die de verdachte en eventueel andere betrokkenen op hen maken overeenkomt met hun verwachtingen. Verschillende officieren vertellen wel dat ze het prettig vinden om de verdachte gezien te hebben voor aanvang van de zitting, zodat ze niet voor verrassingen komen te staan. Officieren zien aangeefsters soms ook voor de zitting, in een slachtoffergesprek.

7.5.3 Slachtoffergesprek

Aangeefsters worden door de officier van justitie die de zaak behandelt, uitgenodigd voor een slachtoffergesprek.[138] Niet alle aangeefsters gaan hierop in. Van de acht zaken die vervolgd worden (met tien aangeefsters en tien verdachten in totaal), wordt er met drie aangeefsters een slachtoffergesprek gevoerd. Bij één van die gesprekken was ik aanwezig.

De meeste officieren geven aan dat ze een slachtoffergesprek over het algemeen nuttig vinden. Slechts één officier ziet het nut er niet zo van in. Volgens haar zijn er ook maar weinig slachtoffers die er behoefte aan hebben. Officieren die het wel nuttig vinden, vinden het vooral prettig dat ze door een slachtoffergesprek een beeld krijgen van de aangeefster en van de impact die de gebeurtenissen hebben gehad.

> Een officier antwoordt op de vraag of het slachtoffergesprek voor hemzelf ook nuttig is: 'Dat is wel nuttig omdat je, omdat je ook een beeld krijgt […] van het slachtoffer. […]. Dat kan in het voordeel van het slachtoffer zijn, het kan ook in het nadeel zijn. [...].Hè, dus het, het wordt daardoor meer ingekleurd, maar dat is niet altijd in het nadeel van de verdachte. […]. En het is ook goed om, het confronteert je met het feit […] dat achter elk dossier ook een mens zit, met verdriet en tranen en een verstoord leven en de moeite om dat maar weer op te pakken.'
> (zaak 25)

Officieren staan relatief ver af van betrokkenen bij zaken. Zij behandelen 'zaken' en zijn minder bezig met de mensen die daarbij betrokken zijn. Door de nadruk op schriftelijke stukken en wettelijke bepalingen, worden betrokkenen soms uit het oog verloren. Door betrokkenen te zien en te spreken kan het beeld van een zaak veranderen. Het zien van de aangeefster kan het verhaal dramatischer of juist minder dramatisch maken. De confrontatie met emoties van betrokkenen kan de gevolgen

[138] In de 'Aanwijzing Slachtofferzorg', die sinds 2005 geldt, is vastgesteld dat het slachtoffer van een ernstig misdrijf, zoals een zedendelict, voorafgaand aan de zitting recht heeft op een gesprek met de behandelende officier van justitie (Art. 51a t/m f Sr). Deze aanwijzing is een vervolg op de aanwijzing slachtofferszorg van 1999. In deze aanwijzingen wordt overigens, net als in de 'Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring', steeds gesproken over slachtoffers als het om aangeefsters gaat. Voordat de strafbare feiten bewezen worden verklaard, is er (juridisch) eigenlijk nog geen sprake van een slachtoffer. Officieren van justitie, en ook rechters, spreken echter wel vaak over slachtoffers voordat er een uitspraak is gedaan. Hierdoor ontstaat de indruk alsof er al een oordeel is gevormd; als er een slachtoffer is, is er ook een dader en is er een strafbaar feit gepleegd, terwijl dit officieel nog beoordeeld moet worden.

van de gebeurtenissen voor de betrokkenen benadrukken en het verhaal 'reëler' maken. Het kan het verhaal ook minder dramatisch maken omdat er een ander beeld van betrokkenen kan ontstaan. Tijdens een gesprek is een betrokkene vaak niet alleen een 'slachtoffer', maar ook een aardige persoon met gevoel voor humor, of een ambitieuze zakenvrouw. Ook de manier waarop een betrokkene gebeurtenissen verwerkt kan invloed hebben op de manier waarop de officier het ervaart. Het beeld van de betrokkene wordt daardoor minder eenzijdig.

Door een slachtoffergesprek te houden, lijkt het tot op zekere hoogte alsof de officier de advocaat van de aangeefster is. Ze vraagt naar ervaringen en wensen van de aangeefster, waarnaar ze in de rechtszaal kan verwijzen, als vertegenwoordiger van de aangeefster. Tegelijkertijd kan het in een slachtoffergesprek heel duidelijk worden dat de officier niet de advocaat van de aangeefster is. In het gesprek dat ik heb bijgewoond was dit het geval.

> De officier legt in het slachtoffergesprek aan de aangeefster uit dat een officier een andere rol heeft dan een advocaat. Een officier is wel 'bedoeld voor het slachtoffer', maar is 'genuanceerder' dan een advocaat. Als de aangeefster duidelijk maakt dat ze niet meer wil dat de verdachte vervolgd wordt, zegt de officier dat hij 'een andere verantwoordelijkheid' heeft. 'Ik moet ervoor zorgen dat het niet meer gebeurt en dat er vanuit de maatschappij een antwoord komt op dit gedrag.' De getuige vraagt of ze de officier als boosdoener moeten zien. De officier bevestigt dit, 'als u niet wilt dat hij vervolgd wordt, dan kunt u mij inderdaad als de boosdoener zien.'
> (zaak 5)

De officier is niet de advocaat van de aangeefster, maar hij komt in veel gevallen wel voor de belangen van de aangeefster op. Vaak vertegenwoordigt een officier met zijn optreden namens 'de maatschappij' mede de benadeelde partij (de aangeefster). De wensen en belangen van de benadeelde partij en de maatschappij hoeven echter niet met elkaar overeen te komen. Als de aangeefster iets anders wil dan de officier rechtvaardig vindt, kan de officier een keuze maken die niet met de wens van de aangeefster overeenkomt. Dat maakt de rol van de officier soms verwarrend. Dat de officier beslissingen neemt waardoor hij in dit geval als 'boosdoener' wordt gezien door de aangeefster en de getuige, heeft te maken met het opportuniteitsbeginsel. Bij zijn afweging betrekt hij ook de maatschappelijke gevolgen en de mate waarin de 'rechtsorde geschokt is'. Dat wil overigens niet zeggen dat de officier zich niets aantrekt van de wensen van de aangeefster. De officier zegt na het gesprek dat hij het vreemd vond; hij heeft nog nooit zoiets meegemaakt. Op de vraag hoe hij het vond dat de aangeefster niet wil dat de verdachte veroordeeld wordt, zegt hij dat het niet motiverend is.[139] Hij vindt dat er toch iets moet gebeuren, maar de opstelling van de aangeefster en de getuige die bij het gesprek aanwezig was, maakt het moeilijk om de eis te bepalen. De eis wordt waarschijnlijk lager dan normaal: je moet toch rekening houden met gevoelens van het slachtoffer. Ook in andere gevallen houden officieren soms rekening met de wensen van aangeefsters.

[139] De officier zegt ook dat slachtoffers vaak heel dubbel zijn in hun wensen. Hij zegt dat hij meerdere malen heeft meegemaakt dat slachtoffer en verdachte gearmd bij de rechtszaal aankomen voor het begin van de zitting. Voor officieren maakt dat het niet gemakkelijker. Voor wie doe je het dan eigenlijk?

Invloed van aangeefsters
Formeel kan een aangeefster geen invloed uitoefenen op de beslissing van de officier om te vervolgen of te seponeren. Aangeefsters kunnen een aangifte ook niet meer intrekken. Maar in de praktijk kunnen het gedrag en de wensen van een aangeefster wel van invloed zijn op de beslissing van de officier.

> Na het opnemen van de aangifte bellen de rechercheurs met de officier van justitie. Die vindt de zaak 'mager'. Hij wil de verdachte wel uitnodigen en verhoren, maar ziet (net als de rechercheurs) niet genoeg grond voor aanhouding. Na de aangifte ligt de zaak een paar weken stil: er zijn andere zaken waaraan gewerkt wordt. Uiteindelijk wordt er een afspraak gemaakt voor een verdachtenverhoor, maar de verdachte komt niet opdagen. Eén van de rechercheurs belt later om een nieuwe afspraak met de verdachte te maken. Die vertelt de rechercheur dat de aangeefster (zijn ex-vrouw) de aangifte heeft ingetrokken.
> (zaak 6)

Hoewel een aangifte formeel niet ingetrokken kan worden, kan de wens van de aangeefster om niet te vervolgen, als dat in een vroeg stadium duidelijk wordt gemaakt, wel invloed hebben op beslissingen van rechercheurs en officieren van justitie. In dit geval ging de officier meteen akkoord met de wens van de aangeefster om niet te vervolgen. Dat heeft te maken met het feit dat hij het al een zwakke zaak vond; misschien zou de zaak ook zonder de wens van de aangeefster zijn geseponeerd. Dat het zo snel is gebeurd, heeft wel met haar opstelling te maken. Als zij niet zou hebben gezegd dat ze 'ermee wilde stoppen', zou in ieder geval de verdachte nog gehoord zijn.

7.6 Conclusie

Officieren van justitie hebben drie hoofdtaken: ze hebben de leiding over het politieonderzoek, ze beslissen over vervolging en ze zijn verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van straffen. De derde taak van officieren is in het kader van dit onderzoek niet relevant; de afdoening van zaken is gevolgd tot en met de uitspraak van de rechtbank.

In de praktijk zijn officieren meestal niet intensief betrokken bij het politieonderzoek. Rechercheurs nemen voornamelijk contact met hen op als er toestemming moet worden gegeven voor officiële handelingen (zoals inverzekeringstelling). Verder is er over het algemeen weinig contact over zaken. In een paar onderzochte zaken is er meer overleg dan gebruikelijk. Het gaat daarbij om 'moeilijke zaken'.

Bij het beslissen over vervolging hebben officieren te maken met factoren die hun beslissingsruimte beperken, zoals wetten, richtlijnen en beleid van het OM. Binnen deze grenzen zijn officieren redelijk vrij om oordelen te vormen en om beslissingen te nemen op basis van eigen afwegingen. Het oordeel over geloofwaardigheid wordt grotendeels overgenomen van de politie. Vooral bewijsbaarheid en strafbaarheid spelen een rol in de overwegingen van officieren. Officieren oordelen hier in eerste

instantie over op basis van informatie van de politie. Als ze eenmaal besloten hebben dat ze willen vervolgen, vragen ze vaak ook andere informatie op, zoals psychologische rapporten. Om te kunnen beslissen over de strafbaarheid van de verdachte, interpreteren ze de informatie uit de rapporten en proberen ze zich in te leven in de situatie die beschreven wordt. Officieren proberen een compleet beeld van de gebeurtenissen te verkrijgen. Ze betrekken daar achtergrondinformatie over betrokkenen bij en proberen in te schatten wat de normen en waarden van betrokkenen zijn. Soms is het voor officieren moeilijk om zich in te leven in betrokkenen bij zaken, door verschillen in achtergronden en normen en waarden. Daarnaast weten ze niet altijd in hoeverre ze rekening met deze verschillen moeten houden. Hoewel officieren een afstandelijke positie hebben ten opzichte van zaken en de betrokkenen erbij (de 'beroepsmatige distantie'), moeten ze op de een of andere manier inzicht krijgen in de zaak en de betrokkenen, voordat ze erover kunnen oordelen. Ze proberen een beeld te krijgen van betrokkenen, hun karakter en hun uiterlijk, door met rechercheurs te praten. Verder zien en spreken ze aangeefsters soms in een slachtoffergesprek. Verhalen van rechercheurs worden vaak overgenomen door officieren. De beelden die rechercheurs schetsen van betrokkenen, lijken door officieren vaak te worden gebruikt om verhalen completer te maken en om te kunnen oordelen over zaken. Door extra informatie te verzamelen, zoals psychologische rapporten, kunnen verhalen verder worden verankerd. De extra informatie lijkt vooral gebruikt te worden om beelden te bevestigen en minder om de zaak te onderzoeken of om meerdere kanten van de zaak te bekijken.

Nadat officieren hebben besloten over vervolging en hebben geoordeeld over de strafbaarheid van de verdachte, worden de verhalen teruggebracht tot twee centrale elementen; de tenlastelegging en de strafeis. De politieverhalen zijn hierin 'tot de kern teruggebracht' en meer expliciet in bewijsmiddelen verankerd. Het requisitoir is om de tenlastelegging en strafeis heen opgebouwd. In het volgende hoofdstuk komt dit aan de orde.

8 De zitting
Een duidelijk verhaal?

Een zitting
Een verdachte wacht samen met zijn raadsvrouw voor de deur van de rechtszaal totdat de zitting begint. Ze praten zacht met elkaar. Zij is vooral aan het woord; hij zit met zijn hoofd naar voren gebogen te luisteren. Een paar minuten na de geplande begintijd, roept de bode de naam van de verdachte om. De verdachte loopt met zijn raadsvrouw naar binnen. De officier van justitie en de drie rechters en griffier zijn al aanwezig. Er is slechts één toeschouwer.

De voorzitter van de rechtbank vraagt naar een aantal persoonlijke gegevens van de verdachte; zijn naam, geboortedatum en adres. Daarna geeft hij het woord aan de officier van justitie. Zij leest de tenlastelegging voor. Het primair ten laste gelegde (artikel 245 lid 1 en artikel 246) wordt in zijn geheel voorgelezen en bij het secundaire (artikel 247, lid 1) zegt ze dat het om dezelfde handelingen gaat als die ze bij het primaire heeft genoemd. De taal in de tenlastelegging is formeel. Er wordt bijvoorbeeld gezegd dat de verdachte de aangeefster gedwongen heeft tot 'het ondergaan van een handeling of handelingen die bestonden uit of mede bestonden uit het seksueel binnendringen van het lichaam van [a], hebbende [v] zijn penis in de vagina van [a] gebracht of geduwd, […], en bestaande dat geweld of die andere feitelijkheden en/of bedreiging met geweld of andere feitelijkheden hierin dat [v] misbruik heeft gemaakt van zijn fysieke en/of emotionele en/of feitelijke verhoudingen en/of verschil in leeftijd voortvloeiende overwicht […].'

Nadat de officier is uitgesproken, vraagt de voorzitter aan de verdachte: 'Klopt dat, wat de officier van justitie zegt?'
De verdachte zegt dat niet alles klopt.
Vz: 'Niet alles?'
V '[…]'
Vz: 'De vingers in de vagina. Dat klopt niet?'
V: 'Nee.'
Vz: 'Dat heeft u bij de rechter-commissaris wel zo gezegd hè?'

De voorzitter neemt informatie uit het proces-verbaal van de politie en van de rechter-commissaris, met de verdachte door. Hij stelt veel vragen achter elkaar, die de verdachte kort beantwoordt. 'Het was de dochter van een vriendin van u, hè?' 'Wanneer is het nou precies begonnen? Wanneer?' 'Het is voor het eerst begonnen toen […], hè?' 'Waar raakte u haar aan?' 'Niet alleen haar borsten,

hè? U heeft verklaard ook haar billen en vagina…' 'U had zelf die woning in [plaats], hè?' 'Hoe is dat nou precies gegaan, […], of heeft u haar meegetroond, of …?' 'Hm hm. Toen heeft u uw penis bij haar naar binnen gebracht?' 'U heeft zelf gezegd dat u uw penis wel een stukje bij haar naar binnen heeft gebracht.'
De voorzitter pakt de aangifte erbij. 'Zij zegt zelf dat ze het uitgilde van de pijn en dat u zei we gaan wel even door.' Hij leest een stukje uit de aangifte voor. 'En had u haar nou geld beloofd?'
De verdachte ontkent dat dit er iets met te maken had.
Vz: 'Zo lees ik dat wel in de aangifte hè? Dat het […] was voor geld.'

Nadat verschillende punten uit het dossier doorgelopen zijn, zegt de voorzitter: 'Goed. U weet hoe de zaak aan het rollen is gekomen hè? Dat [a], toen nog een jong meisje uit [geboortejaar], op een gegeven moment aan haar moeder vertelde […].' De voorzitter vertelt verder over de aanloop naar de aangifte, over de aangifte en over het politieonderzoek dat erop volgde. De politie heeft verklaringen opgenomen van verschillende personen. Er is onder andere een tante van de aangeefster gehoord. 'Daar staat toch wel iets in, wat heel opmerkelijk is. Daaraan zie je hoe ernstig dit soort feiten kunnen aankomen bij zo'n jong meisje.' Hij vertelt dat erin staat dat de aangeefster de gedachte heeft gehad om van het dak te springen.
De verdachte zucht.
Vz: 'Dat heeft u toch wel gelezen?'
V zegt van niet.
Vz: 'Hoort u dat voor het eerst?'
V bevestigt dat.
Vz: 'Wat vindt u daar nou van?'
V: 'Erg.' Hij zit met zijn hoofd naar beneden.
Vz: 'Ja, want dat krijg je hè, als je als volwassene…' Hij maakt zijn zin niet af.
Even later wordt er gesproken over de keer dat de verdachte de aangeefster een pornofilm heeft laten zien.
Vz: '[…]. En u bent het met me eens dat u het niet had moeten doen.'
V: 'Ja. Het was niet netjes.'
Vz: 'U probeerde het daarnet een beetje goed te praten hè?'
V: 'Niet dat ik het goed probeerde te praten. […]. Op deze manier ging het. […].'

Als de voorzitter klaar is met het verhoor, mogen de andere rechters vragen stellen. Eén van de rechters (rt2) vraagt om verduidelijking. 'Wie kwam nou met dat idee om een stap verder te gaan, zei u dat, of zei zij laten we met elkaar naar bed gaan, hoe ging dat? […]'
V geeft een onduidelijk antwoord.
Rt2: 'Waarom wilde zij dat u met haar naar bed ging?'
V zegt niets.
Rt2: 'Was zij verliefd op u?'
V: 'Dat neem ik aan.'
Rt2: 'Denkt u dat, dat zij verliefd op u was?'
De rechter stelt nog een paar vragen over dit onderwerp, en spreekt de verdachte dan aan op zijn antwoorden. 'Wat mij opvalt, meneer [naam].' Bij de politie

vertelde hij weinig, totdat de politie hem confronteerde met het verhaal van de aangeefster. Daarop zei hij dan steeds: 'Ja, het klopt.' Nu doet hij dat weer. '[…] totdat het vervelend voor u wordt. En dan denk ik, ja, hoe kan dat nou. […]. Alle dingen die [a] vertelt kloppen. Totdat het vervelend voor u wordt en dan klopt het niet. Dat vind ik opvallend. […].'

Na het verhoor door de rechters, krijgt de officier de gelegenheid om vragen te stellen. Zij stelt nog een aantal vragen over data. Verder komt ze terug op een aantal verschillen tussen de verklaring van de aangeefster en de verklaring van de verdachte. 'Waarom zou [a] daar nou over liegen?'
V zegt dat het niet klopt.
O: 'Dus alles wat ze zegt van […] is gelogen? Waarom zou ze dat doen?'
V zegt dat hij het niet weet.
O: 'Daar heeft u geen verklaring voor?'
V: 'Misschien haat ze mij. […].'

De raadsvrouw mag na de officier vragen stellen. Zij heeft geen vragen. Daarop wordt overgegaan op de persoonlijke omstandigheden. De voorzitter vertelt dat de verdachte eerder in contact met politie en justitie is geweest, maar niet voor delicten 'op dit gebied'. Het rapport van de reclassering wordt besproken. 'Wat u daar aan de reclassering heeft gezegd, is wat u hier ook een paar keer heeft gezegd, dat het u spijt en dat u zich ervoor schaamt.' Vervolgens wordt gesproken over het werk van de verdachte en over de opleiding die hij gevolgd heeft. Ook de hobby's van de verdachte worden besproken. De relatie met zijn vrouw komt daarna aan de orde. Die is er niet beter op geworden.
Vz: 'Dus u ziet elkaar wel?'
V zegt dat ze elkaar wel zien.
Vz: 'Want hier staat dat er geen sprake is van een relatie.'
V zegt dat ze geen relatie hebben, maar wel contact.
Vz: 'Er staat hier dat uw vrouw u het hele gebeuren zeer kwalijk neemt.'
V: 'Tuurlijk.'
Vz: 'Hier staat inderdaad dat u elkaar nog wel ziet.'
De reclassering raadt een werkstraf en een voorwaardelijke straf aan, op voorwaarde dat de verdachte contact met de reclassering houdt en een training krijgt. 'Dat is ook zo met u besproken? […]. Wat vindt u daarvan?'
V: 'Ik vind het goed.'
Vz: 'Ja, u vindt het goed… Maar denkt u dat u er iets aan heeft?'

Na de behandeling van de persoonlijke omstandigheden, krijgt de officier het woord voor het requisitoir. '[A] heeft in [maand] vorig jaar een heel uitgebreide aangifte gedaan. En die verklaring wordt min of meer ondersteund door andere verklaringen. […].' De officier vertelt kort wat er volgens de aangeefster gebeurd is en ze beargumenteert vervolgens waarom de verklaring van de aangeefster zo geloofwaardig is. Ze vertelt ook waarom het de verdachte zo kwalijk te nemen is. '[V] is ook een vertrouwenspersoon […]. Zo wordt hij ook gezien door de ouders […]. Hij heeft haar de kans ontnomen […] op haar eigen manier te ontdekken. Verdachte heeft puur en alleen gedacht aan zijn eigen

seksuele behoeften.' Dit heeft grote gevolgen gehad voor de aangeefster. De officier zegt dat ze de feiten te ernstig vindt voor een werkstraf. Ze eist achttien maanden, waarvan zes voorwaardelijk.

Het requisitoir wordt gevolgd door het pleidooi van de raadsvrouw. Zij noemt de aanleiding voor het doen van aangifte en de verschillende jongens waarmee de aangeefster naar bed zou zijn geweest. 'Uiteindelijk komt de aap uit de mouw, ik heb met [v] geslapen, mijn cliënt dus.' Ze zegt dat 'het delictsbestanddeel geweld of andere feitelijkheden […] niet wettig en overtuigend is bewezen.' Verder zegt ze dat ze de verklaring van de verdachte geloofwaardiger vindt dan die van de aangeefster, op punten waarop ze van elkaar afwijken. Ze stelt dat de verdachte moet worden vrijgesproken van verkrachting. Van geweld was geen sprake. Volgens de raadsvrouw was er ook geen sprake van andere feitelijkheden waardoor de aangeefster geen weerstand kon bieden. Er is wel sprake geweest van ontucht. 'Nou, goed, zowel [v] als [a] hebben dit erkend, dat er sprake was van seksueel binnendringen. Rest nog de vraag of dit ethisch aanvaardbaar is. […]. Het leeftijdsverschil is zo groot, dat het niet aanvaardbaar is. Dat zegt mijnheer zelf ook.' De advocate pleit voor een voorwaardelijke straf, een werkstraf en een training.

De verdachte krijgt het laatste woord. 'Ik heb er gewoon spijt van. Ik weet dat ik echt helemaal verkeerd zat.' Hij zegt dat hij zijn best zal doen om mee te werken met de training. Hij zegt ook dat hij het graag goed wil maken.

De zitting wordt gesloten, met de mededeling dat er over twee weken uitspraak wordt gedaan. Het heeft ongeveer een uur geduurd.

Na twee weken wordt er uitspraak gedaan. De uitspraak is er één in een lange rij. Lang niet alle verdachten zijn aanwezig. Er zitten een aantal belangstellenden in de zaal. Als een verdachte er niet is, vraagt de rechter of er iemand is voor de zaak. Als dat niet het geval is, wordt het heel kort behandeld. Als er wel iemand is, motiveert de rechter de uitspraak.

De verdachte in de betreffende zaak is niet aanwezig. De rechter vertelt (nadat ik mezelf kenbaar heb gemaakt als belangstellende) dat de verdachte schuldig is bevonden aan strafbare feiten. Ze vertelt voor welke feiten hij wordt veroordeeld en welke straf er wordt opgelegd. Het wordt bewezen geacht dat de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan ontuchtige handelingen en seksueel binnendringen buiten echt bij iemand van tussen de 12 en 16 jaar. Bij de straf is overwogen dat het gedurende langere periode heeft plaatsgevonden, dat het om de dochter van een vriendin ging, en dat hij niet alleen het vertrouwen van de aangeefster heeft geschaad, maar ook dat van haar moeder. Hij was uit op persoonlijke lustbevrediging. Hij krijgt een taakstraf van 240 uur opgelegd en een voorwaardelijke gevangenisstraf van 12 maanden. Verder moet hij deelnemen aan een training 'zelfconfrontatie'.

8.1 Inleiding

In de stadia voorafgaand aan de zitting zijn verschillende verhalen geconstrueerd, op papier gezet en beoordeeld. Tijdens de zitting wordt, mede op grond van deze verhalen en op grond van verhalen die tijdens de zitting worden geconstrueerd, geoordeeld over de mate waarin de tenlastelegging bewijsbaar is. In de hierboven beschreven zaak vallen een aantal dingen op:

- Professionals en de verhalen die zij vertellen, domineren de zitting. De verdachte mag weliswaar vragen beantwoorden en verduidelijking geven, maar hij is onderwerp van onderzoek. De rechters, de officier van justitie en de raadsvrouw mogen om de beurt vragen stellen aan de verdachte. Soms doen ze ook suggesties, zoals: 'Was zij verliefd op u?' Door de vragen die ze stellen en de suggesties die ze doen, beïnvloeden ze duidelijk wat de verdachte vertelt. De dominante positie van professionals is ingebed in de structuur van de zitting; zij mogen om de beurt vragen stellen aan de verdachte en zij krijgen allemaal de kans om hun visie op de gebeurtenissen te geven (*dominantie verhalen van professionals*).
- De status van rapporten en andere schriftelijke stukken die in eerdere stadia zijn opgesteld, is groot. De meeste van deze stukken zijn in het dossier van het OM opgenomen. Het verdachtenverhoor in de rechtszaal is voor een groot deel gericht op het doornemen en verifiëren van de schriftelijke stukken. Soms lijkt het erop alsof een antwoord van de verdachte pas voldoet, als het al eerder ergens op schrift is gesteld. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij het bespreken van het rapport van de reclassering. Na zijn aanvankelijke wantrouwen over wat de verdachte vertelt, zegt de voorzitter: 'Hier staat inderdaad dat u elkaar nog ziet.' Als de verdachte in zijn antwoorden afwijkt van wat er in de verslagen en rapporten staat, moet hij dat kunnen uitleggen. 'Zo lees ik dat wel in de aangifte, hè? Dat het […] was voor het geld.' Verhalen die eerder zijn geconstrueerd, worden tijdens de zitting geverifieerd (*verhalen verifiëren*).
- De verdachte wordt, door de rechters en door de officier van justitie, aangesproken op zijn verantwoordelijkheid. De voorzitter wijst hem erop dat hij probeerde het 'een beetje goed te praten'. Eén van de andere rechters spreekt de verdachte ook aan op wat hij wel en niet vertelt. Hij stemt overal mee in, 'totdat het vervelend voor u wordt'. In de verhalen in de rechtszaal spelen, meer dan in verhalen in de voorgaande fasen, moraliteit en normen en waarden een expliciete rol; de verdachte wordt daarop aangesproken. De zitting lijkt dus ook een functie te hebben als 'moreel platform' (*moraliteit bespreken).*

In de onderstaande paragrafen worden de hierboven genoemde punten besproken. Achtereenvolgens komen de dominantie van verhalen van professionals, het verifiëren van schriftelijke verhalen en het bespreken van de moraliteit van de verdachte aan de orde.

8.2 Verhalen van professionals

Een verkrachtingszaak wordt, vanwege de zwaarte van het delict, meestal beoordeeld door een meervoudige kamer, die bestaat uit een voorzitter en twee andere rechters. Zij worden bijgestaan door een griffier, die een verslag maakt van de zitting. De officier van justitie treedt op namens 'het algemeen belang' en is de eisende partij. Daarnaast is de verdachte procesdeelnemer. De verdachte kan zichzelf verdedigen of hij kan zich laten bijstaan door een raadsvrouw of -man. Zij kan namens de verdachte het woord voeren. De verdachte kan er ook voor kiezen om een advocaat te machtigen om hem te vertegenwoordigen en namens hem het woord te voeren, terwijl hij zelf niet aanwezig is bij de zitting.

In de gevolgde zaken was de verdachte in alle gevallen aanwezig bij de zitting, samen met een raadsvrouw of -man. Dat verdachten vrijwel altijd een raadsvrouw of -man hebben en dat deze de verdediging voert in plaats van de verdachte zelf, hangt samen met het geprofessionaliseerde karakter van het Nederlandse strafrechtssysteem. Professionals (rechercheurs en officieren van justitie) verzamelen bewijsmiddelen, zetten verklaringen op papier en presenteren de zaak aan de rechtbank. Ze krijgen daarbij vaak hulp van andere professionals, zoals psychologen en psychiaters. Betrokkenen bij zaken leveren de informatie, maar zijn verder weinig zichtbaar. De aangeefster is tijdens de zitting voor een deel uit beeld verdwenen. Zij wordt gerepresenteerd door de officier van justitie (hoewel die formeel optreedt namens de maatschappij) en haar verklaring in het proces-verbaal speelt een belangrijke rol. Maar als persoon is zij meestal geen partij in de zitting. Een uitzondering daarop vormen aangeefsters die zich voegen als benadeelde partij. In die gevallen wordt tijdens de zitting aandacht besteed aan de vraag of de aangeefster recht heeft op schadevergoeding. Als de aangeefster aanwezig is, vraagt de voorzitter haar of ze haar verzoek nog wil toelichten. Daarnaast kunnen aangeefsters als getuigen worden gehoord.

De taak van de rechtbank

De rechtbank doet uitspraak over de schuld van een verdachte aan strafbare feiten en over de straf die daarop zou moeten volgen. Om uitspraak te kunnen doen, moeten rechters vier vragen beantwoorden:[140] Is bewezen dat het ten laste gelegde feit door de verdachte is begaan? Zo ja; welk strafbaar feit levert dit bewezen verklaarde feit op? Als er een strafbaar feit is geconstateerd; is de verdachte strafbaar? Zo ja; welke straf of maatregel wordt opgelegd? (Corstens, 2002). Bewijzen betekent in het strafrecht 'aantonen dat in redelijkheid niet kan worden getwijfeld aan de juistheid van het verwijt dat aan de verdachte wordt gemaakt' (Corstens, 2002: 614). Er hoeft geen absolute zekerheid te zijn. In de praktijk is dat ook niet mogelijk. Om het feit bewezen te kunnen verklaren, moet de rechter de overtuiging hebben dat het ten laste gelegde

[140] Voordat een rechter aan deze materiële vragen van bewijs, strafbaarheid en straf toekomt, moet ze bepalen of ze inhoudelijk over de zaak kan oordelen. Dat is het geval als de dagvaarding geldig is, de rechter bevoegd is, de officier ontvankelijk is en de vervolging niet geschorst wordt (Corstens, 2002).

delict door de verdachte is gepleegd. Het verhaal van de officier over de schuld van de verdachte moet geloofwaardig worden gevonden en moet door bewijsmiddelen worden ondersteund. De rechter is vrij bij het waarderen van bewijsmiddelen waarop die overtuiging berust. De overtuiging moet wel beredeneerd worden (Corstens, 2002: 616-619).

Bewijsmiddelen moeten aan een aantal eisen voldoen. De rechter mag geen inhumane en oneerlijke instrumenten gebruiken, alleen wettige bewijsmiddelen mogen worden gebruikt en om iemand te kunnen veroordelen moet er meer dan één bewijsmiddel zijn (Corstens, 2002: 615). Wettige bewijsmiddelen zijn de eigen waarneming van de rechter, verklaringen van de verdachte, getuigen en deskundigen en schriftelijke stukken. Binnen deze categorieën vallen vele soorten bewijs, zoals video- en geluidsopnamen, politieverklaringen en verklaringen van een arts. Een andere eis waaraan voldaan moet zijn voordat de verdachte veroordeeld kan worden, is dat de feiten en de verdachte strafbaar zijn. Er is sprake van strafbaarheid als er een menselijke gedraging is, die valt binnen een delictsomschrijving, die wederrechtelijk is en aan schuld te wijten (Corstens, 2002).

Rechters hebben een grote mate van vrijheid bij het beoordelen van zaken. Omdat zij niet democratisch gekozen worden, maar benoemd zijn voor het leven, is de controle op hun werk beperkt. Om toch een mate van controle mogelijk te maken, zijn rechtszittingen in principe openbaar (Corstens, 2002). Hoewel het de vraag is in hoeverre het onderzoek op de terechtzitting en de uitspraak van de rechtbank ook begrijpelijk zijn voor toeschouwers,[141] biedt het een mogelijkheid aan 'buitenstaanders' om te zien hoe concrete zaken worden behandeld.

8.2.1 Tenlastelegging

De tenlastelegging staat centraal tijdens de zitting. 'Het verhaal van het OM' is daarin in juridische termen verwoord. Een echt verhaal kan de tenlastelegging niet genoemd worden; er is niet uit af te leiden wat er precies gebeurd is en in welke context het gebeurd is. De strafbare handelingen en de plaatsen waar ze zouden zijn uitgevoerd worden weliswaar genoemd[142], maar er wordt geen verhaal verteld waarin buitenstaanders zich kunnen inleven. De tenlastelegging kent geen opbouw waarin een opeenvolging van gebeurtenissen wordt beschreven rondom een duidelijk begin, midden en einde. Gebeurtenissen worden niet oorzakelijk met elkaar verbonden. Er worden ook geen motieven en emoties genoemd. Op andere momenten in de zitting

[141] Malsch en collega's (2002) stellen dat is gebleken dat zittingen, met name op de afzonderlijke publieke tribunes, lang niet altijd goed te volgen zijn. De procesdeelnemers waren bijvoorbeeld vaak niet goed verstaanbaar en zichtbaar (Malsch et al., 2002: 128). Daarnaast werden vonnissen in een onderzoek van Malsch en collega's (2004) vaak niet begrijpelijk gevonden. Zij onderzochten de begrijpelijkheid van drie vonnissen van Nederlandse rechtbanken en de door hen aangepaste versies daarvan. De oorspronkelijke vonnissen werden door leken vaak niet (gemakkelijk) begrepen (Malsch, De Poot, Verkuylen & Wolters, 2004).

[142] Onderdelen die niet direct relevant lijken voor 'het feit' op zich, zoals de plaats waar het zich heeft afgespeeld, worden in de tenlastelegging opgenomen. Dit is een wettelijke verplichting. In de tenlastelegging moet staan op welke tijd en plaats het feit zou zijn begaan. Ook de omstandigheden waaronder het feit zou zijn begaan moeten worden vermeld (Corstens, 2002: 513). De tenlastelegging moet ook duidelijk zijn. Daarnaast mag het niet innerlijk tegenstrijdig zijn en moet het voldoende feitelijk zijn. Als niet aan de gestelde eisen wordt voldaan kan de rechter de nietigheid van de dagvaarding uitspreken. Er zal dan niet over de zaak geoordeeld worden door de rechtbank.

komen deze onderdelen van het verhaal wel naar voren. Rondom de juridische termen uit de tenlastelegging worden verhalen verteld, bijvoorbeeld in het requisitoir en pleidooi. Uiteindelijk wordt op grond van die verhalen beoordeeld of de tenlastelegging bewezen kan worden en of de verdachte strafbaar is.

In de gevolgde zaken worden verkrachting, seksueel binnendringen bij iemand van tussen de 12 en 16 jaar, ontuchtige handelingen met of zonder geweld en aanranding ten laste gelegd. In negen zaken wordt meer dan één feit ten laste gelegd en wordt er per feit een primair en subsidiair delict ten laste gelegd.[143] In één zaak wordt alleen verkrachting ten laste gelegd. In één van de negen zaken waarin meerdere feiten ten laste worden gelegd, wordt geen verkrachting of een ander seksueel delict ten laste gelegd, hoewel de aangeefster er wel aangifte van heeft gedaan. De verdachte staat terecht voor poging tot doodslag en mishandeling. De aangifte van verkrachting wordt tijdens de zitting wel een paar keer genoemd.

> De officier zegt, als ze de tenlastelegging voorleest, 'mishandeling en verkrachting', maar zegt meteen daarna 'mishandeling, sorry'. Later valt het begrip verkrachting ook nog een paar keer. De voorzitter noemt de aangifte van verkrachting bij het verhoren van de verdachte: '[…] doet zij ook melding van anale verkrachting. Dat staat overigens niet in de dagvaarding, maar wel in het dossier.'
> In het requisitoir vertelt de officier dat de aangeefster ook aangifte van verkrachting heeft gedaan. Ze heeft dat niet in de tenlastelegging opgenomen, omdat de aangifte pas vrij laat binnen kwam. Ze had daardoor de keuze tussen de zaak aanhouden, wat zou betekenen dat de behandeling zou worden uitgesteld, of de zaak nu afhandelen en de verkrachting buiten beschouwing laten. Ze heeft voor het laatste gekozen, onder andere doordat de verkrachting moeilijk bewijsbaar was. '[…] niet omdat ik mevrouw niet geloof, maar omdat het wettelijk benodigd bewijs ontbreekt.'
> (zaak 1)

De aangifte van verkrachting speelt formeel geen rol in deze zaak en zou ook geen rol mogen spelen bij de beoordeling, omdat het niet ten laste is gelegd. Het proces-verbaal van de aangifte hiervan is echter wel in het dossier opgenomen, waardoor de rechters er kennis van hebben genomen. Daarnaast wordt het door de officier en door de rechters genoemd tijdens de zitting. Het is mogelijk dat het hierdoor toch een rol speelt bij de beoordeling van de zaak.[144]

Reactie van de verdachte op de tenlastelegging

Na het voorlezen van de tenlastelegging, wordt aan de verdachte gevraagd te reageren. De rechter wil eerst weten wat er volgens de verdachte klopt van de tenlastelegging.

---

[143] Een delict dat subsidiair ten laste wordt gelegd, wordt rondom dezelfde feiten opgebouwd als het primair ten laste gelegde, maar het gaat dan meestal om een delict waarop minder zware straffen staan dan op het primaire. Zo kan er bijvoorbeeld voor worden gekozen om primair verkrachting ten laste te leggen en secundair aanranding.

[144] Dat geldt overigens ook voor andere uitspraken die in principe niet direct relevant zijn voor het oordeel over het strafbare feit, maar die wel relevant worden gevonden in verband met beeldvorming over betrokkenen. Mededelingen over het gedrag dat de aangeefster of de verdachte in het verleden vertoonde, of een uitspraak van een getuige over de eerlijkheid of oneerlijkheid van de aangeefster, kunnen ook invloed hebben op de beoordeling van het verhaal.

Op de onderdelen die ter discussie staan, kan dan worden ingegaan. In drie gevallen ontkent de verdachte alles wat ten laste wordt gelegd en één verdachte ontkent bijna alles. Deze laatste verdachte bekent alleen dat hij een keer 'een tik heeft uitgedeeld' en dat hij toen misschien wat te ver ging. Eén verdachte bekent vrijwel alles wat ten laste is gelegd, op een aantal details na. In vijf gevallen bekent de verdachte een deel van de ten laste gelegde feiten. Drie van hen bekennen dat ze gemeenschap hebben gehad met een jong meisje en dat ze misbruik van haar hebben gemaakt, maar ze ontkennen dat ze daarbij geweld hebben gebruikt of haar op een andere manier hebben gedwongen. Eén verdachte bekent dat hij, toen hij zelf nog minderjarig was, handelingen heeft gepleegd die ten laste zijn gelegd. Hij ontkent dat dit ook korter geleden nog is gebeurd. Eén verdachte bekent een deel van de feiten die ten laste zijn gelegd, maar hij stelt dat die anders geïnterpreteerd moeten worden dan de politie heeft gedaan. Hij vindt dat de handelingen niet verkeerd waren en niet strafbaar zijn.

Uit onderzoek van Komter komt naar voren dat de rechtszitting vooral een formaliteit is, als de verdachte (delen van) de tenlastelegging heeft bekend (Komter, 1998). Er wordt dan niet uitgebreid op de feiten en de bewijsmiddelen ingegaan. De betrokkenen zouden hier ook vaak geen behoefte aan hebben (Corstens, 2002). Bij ontkennende verdachten is dat anders. In de gevolgde zaken wordt het beeld dat vooral ontkennende verdachten lang worden verhoord en dat de zitting bij bekennende verdachten meer procedureel is, slechts gedeeltelijk bevestigd. Dat komt vooral doordat bekentenissen en ontkenningen gradaties kennen.[145] In de gevolgde zaken zijn er, ook bij verdachten die gedeeltelijk bekennen, onderdelen van de ten laste gelegde feiten die niet bekend worden, zoals het gebruik van geweld. Hierover wordt soms vrij uitgebreid gesproken. Een 'gave bekentenis', waarover de voorzitter in één van de zaken spreekt, komt uitsluitend in dit geval voor. De feiten worden in deze zaak inderdaad maar kort behandeld. De voorzitter vraagt aan de raadsvrouw en officier, nadat ze de verdachte zelf kort verhoord heeft: 'Ik weet niet of u dingen nog uittentreure wilt behandelen?' Als de officier en advocaat zeggen dat ze dat niet willen, zegt de voorzitter: 'Bij deze gave bekentenis, dat u inderdaad met een veel te jong meisje dingen heeft gedaan die echt niet kunnen, zullen we het dan maar laten.' Hierna wordt overgegaan op de persoonlijke omstandigheden.

8.2.2 Het verhaal van de rechtbank

Het tweede verhaal van een professional dat in de rechtbank gepresenteerd wordt, is meestal dat van de voorzitter van de rechtbank. Dit verhaal is (voor het grootste deel) gebaseerd op de stukken in het dossier dat de officier van justitie heeft aangeleverd. Sommige voorzitters vertellen, voordat ze de verdachte verhoren of erna, 'hoe de zaak aan het rollen is gekomen'. Degenen die het vóór het verdachtenverhoor vertellen, vertellen 'het verhaal' (of de werkhypothese) eerst helemaal, voordat de verdachte erop kan reageren. Andere voorzitters vragen tijdens het vertellen van het verhaal meteen een reactie van de verdachte, of accepteren dat de verdachte er meteen op reageert.

In drie gevallen vertelt de voorzitter eerst het verhaal zoals dat naar voren komt uit het dossier. Dit is voor een groot deel gebaseerd op de aangifte en op andere

[145] Zie ook Jacobs (2004) over het onderscheid tussen bekennende, ontkennende en gedeeltelijk bekennende verdachten.

politieverklaringen. In twee van deze zaken komt ook 'de geschiedenis van de aangifte' aan de orde; er wordt verteld over de manier waarop aangifte werd gedaan, de aanleiding daarvoor, de aanhouding van de verdachte, wijzigingen in verhalen van betrokken, en de indruk van de politie. Het is niet de bedoeling dat de verdachte dit verhaal onderbreekt; in de zaak waarin de verdachte tussendoor iets probeert te zeggen, zegt de voorzitter dat ze eerst het verhaal wil afmaken en dat de verdachte er later op mag reageren.

> Nadat de tenlastelegging is voorgelezen, vertelt de voorzitster een chronologisch verhaal over de gebeurtenissen. Ze begint het verhaal met de opmerking: 'Hoe komt een zaak aan het rollen?' Ze vertelt dat de aangeefster en de verdachte in eerste instantie naar de politie komen om melding te doen van mishandeling door een bekende van hen. De voorzitter leest voor uit het proces-verbaal en geeft de indruk van de politie weer. Ze zegt dat de aangeefster 'als een dood vogeltje naast die man [de verdachte] zit […]. De man kwam agressief over, had het woord en deed het verhaal.' Er zijn bij de politie foto's gemaakt van het letsel. 'U kent het dossier, meneer [v]'. Er wordt een afspraak gemaakt voor het doen van aangifte, maar de aangeefster en verdachte komen niet meer opdagen.
> Een buurjongen die vaak bij de aangeefster en verdachte komt, gaat korte tijd later naar de politie. Hij vertelt dat de verdachte de aangeefster en haar zoontjes mishandelt. Hierop zoekt de politie in het computersysteem naar mutaties. Daaruit blijkt dat ook iemand van de school waarop de zoontjes zitten melding heeft gedaan van mishandeling van de kinderen door de verdachte. De ex-vriendin van de verdachte is in het verleden ook naar de politie gegaan, omdat ze had gehoord dat de zoontjes van de aangeefster door hem mishandeld werden.
> Enige tijd later doet de aangeefster alsnog aangifte van mishandeling door de verdachte. Ze heeft verwondingen op haar lichaam. 'Wat de politie ook ziet, is dat [zoon] bij haar is en dat hij blauwe plekken heeft.' De politie neemt contact op met de maatschappelijk werker van de verdachte, die zegt dat de verdachte 'een wandelende tijdbom is, die tot erge dingen in staat is'. Hierop besluit de politie de verdachte aan te houden.
>
> De verdachte heeft tijdens dit verhaal van de voorzitter al een paar keer geprobeerd te reageren (hij klaagt ook dat hij 'niet de kans [krijgt] om te reageren op wat er gezegd wordt'), maar de voorzitter zegt dat ze liever eerst haar verhaal afmaakt en vertelt 'wat het slachtoffer heeft gezegd' en hem daarna de kans zal geven te reageren. 'Ik begrijp dat u heel graag iets wil zeggen, maar ik denk dat ik u dit toch eerst moet voorhouden.'
> (zaak 1)

De voorzitter vertelt het verhaal over de gebeurtenissen, de manier waarop de politie daarvan op de hoogte is geraakt en de informatie die de politie gedurende het onderzoek heeft gevonden. Ze leest voor uit verklaringen van verschillende betrokkenen en getuigen. In dit verhaal, dat gebaseerd is op processen-verbaal van de politie, wordt een duidelijk beeld geschetst, dat ook voor buitenstaanders goed te volgen is. Het verhaal wordt later, op het moment dat hij mag reageren, in gedeelten aan de verdachte voorgelegd.

In zes gevallen wordt het verhaal niet eerst door de voorzitter verteld, maar wordt het direct met de verdachte besproken.[146] De voorzitter leest korte stukken voor uit het proces-verbaal en vraagt meteen een reactie van de verdachte, of vertelt in eigen woorden over gebeurtenissen die in het proces-verbaal naar voren komen, terwijl de verdachte direct mag reageren. Bij deze manier van werken komt minder duidelijk een officieel juridisch verhaal, of een werkhypothese, naar voren. De gesprekken hebben vooral een verifiërend karakter. In deze fragmentarische verhalen komt de geschiedenis van de aangifte en de indruk van de politie minder nadrukkelijk aan de orde.

> V: 'Ze had de leeftijd van [naam], dus dat was veertien/vijftien jaar.'
> Vz: 'Nu zegt [a] dat ze bij u is gaan logeren omdat ze thuis problemen had […].'
> V: 'Klopt.'
> Vz: '[…] dat ze tegen u heeft verteld dat ze seksueel misbruikt zou zijn.'
> V: 'Klopt.'
> Vz: '[…] dat ze de eerste avond toen ze daar sliep lag te huilen en u haar ging troosten.'
> V: 'Klopt. Toen ging ik haar troosten […] en dat is erg uit de hand gelopen.'
> Vz: 'Ja.'
> V: 'Ja, heel erg uit de hand gelopen, en ik heb er erg veel spijt van.'
> Vz: 'En u zegt ook dat [a] niet wilde.'
> V: 'Klopt, in het begin wel, maar later niet.'
> Vz: '[…] dat u als volwassen vent dat soort dingen niet hoort te doen.'
> V zegt dat het hem echt spijt, dat hij een 'enorme klootzak' is geweest en dat hij zijn excuses wil aanbieden.
> Vz reageert daar instemmend op. 'Dat mag ik zelf niet zeggen, maar wel beamen.'
> (zaak 10, v 3).

Bij het verhoren van de verdachte wordt 'het verhaal' in gedeelten verteld door de voorzitter. De verdachte vult onderdelen van het verhaal aan, bevestigt, nuanceert of ontkent het. Komter zegt dat het verkrijgen van instemming van de verdachte op deze wijze een manier is om een 'basis van kennis' te verkrijgen die onbetwist is. Deze kennis kan de basis vormen voor het vonnis (Komter, 1998: 13).

In alle zaken waarbij het verhoor is bijgewoond, speelt het proces-verbaal van de politie een belangrijke rol. Er worden stukken uit voorgelezen, waarbij de voorzitter soms aangeeft dat dit is wat ze de verdachte wil 'voorhouden'. En als de verdachte iets anders vertelt dan uit zijn verklaring in het proces-verbaal naar voren komt, moet hij dat uitleggen.

8.2.3 Eigen verhaal verdachte

De verdachte is tijdens de zitting volgens de wet een volwaardige procespartij. De verdachte mag het woord voeren en zijn versie van de gebeurtenissen vertellen. In de gevolgde zaken maakt geen enkele verdachte volledig gebruik van dit recht. De verdachten besteden de rol van procespartij voor een deel uit aan hun raadsvrouw; zij

[146] Het is niet duidelijk waarom dit verschil bestaat. De zaken die fragmentarisch of juist als geheel worden verteld, verschillen niet duidelijk van elkaar. Misschien heeft het te maken met de persoonlijke voorkeur van de voorzitter.

houdt het proces in de gaten en vertelt in het pleidooi een verhaal namens de verdachte. De raadsvrouw lijkt ook te beoordelen of het verstandig is dat de verdachte bepaalde dingen vertelt.

> O: 'Heeft u in de periode dat u gevangen zat contact gehad met uw nichtje?'
> V: 'Ja, […].'
> O: 'Waarom denkt u dat zij in eerste instantie aangifte heeft gedaan […] met feiten die volgens u niet gebeurd zijn?'
> V zegt dat het 'een ontwikkeling van tien jaar' is. 'Dat kunt u het beste aan haar vragen, waarom zij dit zo heeft opgeblazen.'
> Vz: 'Waarom gebruikt u het woord 'opblazen'? "Opblazen" is als er iets gebeurd is, maar het buiten proporties wordt gebracht. Maar als er niets is gebeurd […].'
> De verdachte vertelt dat hij een nieuwe (en enige 'ware') verklaring wil afleggen; hij heeft het verhaal al op papier gezet.
> Hierop vraagt de raadsvrouw vijf minuten schorsing om te overleggen. Als ze terugkomen, zegt de verdachte dat hij het toch niet wil voorlezen.
> (zaak 5)

Hoewel ik niet weet wat de verdachte en de raadsvrouw besproken hebben, lijkt het erop dat de verdachte niet wordt gestimuleerd om een eigen verhaal te vertellen. Het is voorstelbaar dat officieren van justitie en raadsvrouwen het beter vinden (voor de zaak) om zelf het woord te doen.[147] Sommige advocaten (en onderzoekers) vinden dat 'de stem van cliënten' meer gehoord moet worden (Miller, 1994). Maar verdachten zitten daar helemaal niet altijd op te wachten. 'The problem is that many clients deeply want to exercise their free choice to rely on someone else's judgment even though, or precisely because, that lawyerly judgment does not represent any well-worked-out choice by the client.' (Weisberg, 1996: 75).

Bij het verhoor door de voorzitter van de rechtbank en eventueel door de andere rechters, de officier van justitie en de raadsvrouw, komt de verdachte aan het woord. In deze verhoren kan hij een meer of minder uitgebreid verhaal vertellen. Het is wel de bedoeling dat hij dit doet aan de hand van de gestelde vragen. Dat vermindert de vrijheid die verdachten hebben bij het vertellen van een verhaal, hoewel sommige verdachten zich hier weinig beperkt door lijken te voelen.

In vier zaken geven de verdachten vaak uitgebreide antwoorden op vragen en vertellen ze verhalen over wat er gebeurd is. In deze verhalen worden oorzaak-gevolg-relaties gelegd en komen achtergronden aan de orde, die niet altijd direct relevant lijken te zijn voor het beantwoorden van de gestelde vragen. In drie van deze zaken krijgen de verdachten de ruimte om te vertellen. Eén verdachte vertelt lang achter elkaar over allerlei gebeurtenissen, op een beeldende manier; hij staat twee keer op om

[147] Conley en O'Barr (1990) stellen dat 'relationele weergaves' door de rechtbank minder worden gewaardeerd dan 'regel-georiënteerde weergaves'. Relationele verhalen zijn opgebouwd rondom het perspectief van de vertelster en haar relaties met anderen. Er worden achtergronddetails in verteld, die door de rechtbank niet relevant worden gevonden. Regel-georiënteerde verhalen passen beter bij het taalgebruik van rechters; in deze verhalen staat een regel of afspraak, zoals een contract, centraal. Betrokkenen bij zaken gebruiken vaker relationele weergaves, terwijl professionele deelnemers regel-georiënteerde verhalen vertellen. Voor een gunstige beoordeling van de zaak, kan het verstandiger zijn om een regel-georiënteerd verhaal te vertellen.

iets voor te doen. Ook de twee andere verdachten vertellen vrij lang achter elkaar, waarbij ze soms uitwijden over onderwerpen of gebeurtenissen die niet in het proces-verbaal beschreven zijn. Zij worden, in eerste instantie, niet onderbroken door de voorzitter. De voorzitter vraagt wel regelmatig door over wat ze vertellen. Bij één verdachte die uitgebreid vertelt, kapt de voorzitter dit steeds snel af. Hij wijst de verdachte erop dat hij ontwijkend antwoordt en hij vraagt de verdachte om antwoord te geven op de vragen; ja of nee.

> De voorzitter leest een stukje voor uit de verklaring en vraagt de verdachte of het klopt.
> V: 'U moet zich kunnen voorstellen […].' Hij vertelt iets over de situatie bij de politie.
> Vz: 'Nee, ik vraag u klopt die zin? Heeft u geen seksuele handelingen verricht met uw nichtje?'
> V: 'Nee, dat is niet gebeurd.'
> Later leest de voorzitter een lang citaat voor. Nadat hij daarmee klaar is zegt de verdachte dat deze woorden hem in de mond zijn gelegd door degene die hem verhoord heeft.
> Vz: 'Heeft u ooit aan haar vagina gezeten?'
> V: 'Ik heb haar gestreeld.'
> Vz: 'Heeft u ooit aan haar vagina gezeten?'
> V: 'Nee.'
> De voorzitter herhaalt zijn vraag nog eens, in iets andere bewoordingen.
> V: 'Niet zoals in de aanklacht staat.'
> De voorzitter herhaalt de vraag.
> V: 'Nee.'
> (zaak 5)

De rechter zoekt naar duidelijke antwoorden: klopt het of niet. Dat is van belang om over de tenlastelegging te kunnen oordelen. De verdachte wil daarentegen juist een 'complexer' en wellicht ook onschuldiger beeld schetsen. Daar krijgt hij de kans niet voor. De voorzitter gaat al snel over tot het stellen van gesloten vragen; heeft hij het gedaan of niet? Hij is niet geïnteresseerd in de manier waarop de verdachte het omschrijft, maar in 'de feiten'. De verdachte vindt het heel belangrijk dat een handeling 'strelen' wordt genoemd in plaats van 'bevredigen'. Misschien vindt hij dit belangrijk omdat het beeld dat ermee wordt opgeroepen naar zijn mening minder ernstig is, of misschien vindt hij het begrip beter passen bij wat er volgens hem gebeurd is.[148] Voor de rechters is de manier waarop de handelingen worden verwoord, in dit geval, veel minder van belang. Er kan wel een bepaald beeld mee opgeroepen worden, maar het gedrag is hoe dan ook strafbaar, of dat nou strelen of bevredigen wordt genoemd. De voorzitter van de rechtbank reageert met irritatie op de 'nuanceringen' van de verdachte.

De andere vijf verdachten geven kortere antwoorden. Zij zeggen vaak vooral wat er wel en niet klopt, en geven soms een korte uitleg over het 'voorgehouden' onderdeel van het proces-verbaal, zonder dat ze een (compleet) verhaal vertellen. Bij deze vijf verdachten, die korter antwoorden op vragen, staat de voorzitter ook vaak toe dat er minder feitelijk gereageerd wordt. Vooral aan het begin van het verhoor

[148] Verdachten hebben ook regelmatig veel moeite met het begrip verkrachting; het beeld dat ze daarbij hebben, past niet bij hun beeld van wat ze gedaan hebben.

worden vage antwoorden of een andere interpretatie van gebeurtenissen door de verdachte geaccepteerd en wordt er doorgevraagd. Later in de verhoren wordt er vaker met minder geduld gereageerd. De voorzitter wil dan weten of een uitspraak klopt of niet, en vraagt vaak niet meer door op antwoorden van de verdachte die niet overeenkomen met verklaringen in het proces-verbaal.

8.2.4 Requisitoir en pleitnota

Nadat de verdachte verhoord is en de persoonlijke omstandigheden zijn behandeld, geven de officier en de raadsvrouw- of man hun visie op de gebeurtenissen in het requisitoir en pleidooi. Ze interpreteren feiten, gaan in op bewijsbaarheid, geloofwaardigheid en strafbaarheid en anticiperen op elkaar. De posities van de officier en de raadsvrouw zijn hierbij niet gelijk. De tenlastelegging, die door de officier is opgesteld, staat centraal tijdens de zitting. Het dossier dat de rechtbank gebruikt als basis voor verhoren en dat rechters inzien voor aanvang van de zitting, bestaat voor een groot deel uit informatie die door de politie en officier is verzameld en geordend.

Het verhaal van de officier kan worden gezien als het dominante verhaal, terwijl dat van de advocaat vaak een 'tegenverhaal' is. In tegenverhalen worden allerlei aannames en opeenvolgingen van gebeurtenissen die in het dominante verhaal voorkomen, ontkracht of ontkend, zonder dat er een volledig verhaal wordt gepresenteerd dat ook onafhankelijk van het dominante verhaal zou kunnen bestaan (Roe, 1994). Om veroordeling van de verdachte te voorkomen, is het niet noodzakelijk dat raadslieden een overtuigend en compleet verhaal brengen. Ze kunnen ook laten zien dat er serieuze twijfels zijn aan het verhaal van de officier.

Overtuigen van de rechtbank

De officier en de raadsvrouw proberen de rechtbank te overtuigen van de juistheid van een verhaal en van de bewijsbaarheid ervan. Een groot deel van het requisitoir en pleidooi is gewijd aan de vraag in welke mate de door de officier en de raadsvrouw gepresenteerde feiten bewijsbaar zijn. De meeste officieren en raadsvrouwen beschrijven eerst de gebeurtenissen, met daarin verweven de bewijsmiddelen. Soms noemen ze daarna de bewijsmiddelen nog eens apart. Sommige officieren en raadsvrouwen beginnen met het opnoemen van de bewijsmiddelen. Ze noemen de strafbare feiten die ten laste zijn gelegd en geven kort aan of ze vinden dat die feiten bewezen kunnen worden. Vervolgens werken ze dit uit. De discussies tussen de raadsvrouw en de officier zijn vaak toegespitst op de mate waarin bewijsmiddelen overtuigend (geloofwaardig) zijn, en daarmee op de vraag of ze geaccepteerd moeten worden als bewijsmiddel of niet.

> De officier spreekt over de 'combinatie van seks en geld'. 'Ik ben er heilig van overtuigd dat het gegaan is zoals [a] zei.' Maar 'hoe dan ook', het gaat om 'dezelfde handelingen en dezelfde omstandigheden'. Het heeft gedurende een 'lange periode' plaatsgevonden. 'Wat mij betreft heeft het wel gedurende de hele periode plaatsgevonden [noemt periode]. […]. Ik zou niet weten waarom ze daarover zou liegen. Dus ik ga uit van de verklaring

> van [a]. Ik heb u ook geen plausibele verklaring horen geven waarom ze zou liegen.' De officier richt zich hierbij rechtstreeks tot de verdachte.[149]
>
> De raadsvrouw oordeelt anders over de betrouwbaarheid van de verdachte en de aangeefster. 'Zij heeft hem ook daadwerkelijk opgebeld. Ja, en wat zij hadden afgesproken dat ging die avond ook gebeuren. […]. Dat was gewoon allemaal vrijwillig. […]. Wat er op dat moment gebeurt, is essentieel. […]. Cliënt zegt, ik ben gelijk gestopt en [a] zegt hij wilde nog vijf minuten doorgaan. […]. Omdat ik de verklaring van [v] hier toch geloofwaardiger vind dan de verklaring van [a] […]. Mijn cliënt is zelf naar de politie gegaan' en de rechercheur zei ook dat hij 'zo overstuur' was en dat hij 'zo eerlijk was geweest'. De raadsvrouw vertelt dat ze de verdachte die middag bij de politie heeft gezien. Zij zag zelf ook hoe overstuur hij was. 'Dat het nu met zoveel horten en stoten eruit komt vind ik wel logisch, meneer is zo ontzettend zenuwachtig.' Ze zegt dat uit de verklaring van de aangeefster blijkt dat ze zelf heeft ingestemd en voor en na de gebeurtenissen probeerden ze ook 'normaal met elkaar om te gaan. […]. Dat vind ik een beetje vreemd, als ze het niet had gewild en het is onder dwang gegaan, […] vreemd dat ze nog bij hem op bezoek is geweest.' Ook haar gedrag direct nadat ze uit de woning kwamen vindt de raadsvrouw vreemd. 'Dat komt dan ook raar op mij over, dat ze, terwijl ze aan het huilen was, toch vroeg om dat geld.' En 'ook andere verklaringen zijn niet in het voordeel van [a].' Eén van de getuigen 'verklaarde niks over dingen die [a] zei.' Ook de vrouw van de verdachte zei over de verkrachting: "Ik kan me niet voorstellen dat hij zoiets heeft gedaan." 'De verklaring van mijn cliënt wordt min of meer ondersteund door andere verklaringen.'
> (zaak 23)

De officier zegt dat de verklaring van de aangeefster geloofwaardig is en geeft aan waarom deze verklaring als bewijsmiddel geaccepteerd zou moeten worden. De raadsvrouw geeft redenen om de verklaring van de verdachte te geloven en die van de aangeefster niet. Ze gebruiken onder andere beslisregels en algemene kennis (wat is logisch en wat is vreemd gedrag) om hun mening kracht bij te zetten en om te beargumenteren waarom de ene verklaring geloofwaardiger is dan de andere. De vraag of feiten wel of niet bewezen worden verklaard, hangt in verkrachtingszaken af van de mate waarin verklaringen, geheel of gedeeltelijk, als (wettige en voldoende) bewijsmiddelen worden geaccepteerd. Het hangt dus voor een groot deel af van het geloof dat aan verklaringen wordt gehecht. Officieren en raadsvrouwen besteden niet alleen aandacht aan de geloofwaardigheid van de verklaring (en eventuele ondersteunende bewijsmiddelen) van respectievelijk de aangeefster en de verdachte; ze gaan ook in op de ongeloofwaardigheid van de verklaring van de tegenpartij. De raadsvrouw besteedt bijvoorbeeld veel aandacht aan elementen in de verklaring van de aangeefster, die volgens haar onlogisch zijn.

In de hieronder beschreven zaak verschillen de verklaringen van de aangeefster en de verdachte op essentiële onderdelen van elkaar. De officier en de raadsman gaan beiden uitgebreid in op de geloofwaardigheid (of ongeloofwaardigheid) van de verklaringen van de aangeefster en de verdachte.

[149] De meeste officieren richten zich op de rechtbank en niet op de verdachte.

> O: 'Wat vaststaat, is dat hij op [datum] het lichaam van [a] is binnengedrongen. De vraag is of dat vrijwillig was of niet.' Ze zegt dat 'het feit gebeurd is tussen half zes en half zeven en het slachtoffer al om zeven uur geheel van streek bij de politie is.' Verder noemt ze de 'indruk van de politie van de geestelijke toestand van het slachtoffer' en de aanhouding van de verdachte; 'daar zit verdachte dan dronken, te grommen en gewelddadig'. 'De wijze van aanhouding vind ik significant omdat de gemoedstoestand van [v] overeenkomt met wat het slachtoffer omschreef, en dat de politie dat eigenlijk ook zo ervaren heeft.' De drie getuigen (vrienden van de verdachte) die op het moment van de verkrachting in de flat waren zijn volgens de officier dubieuze getuigen. 'Zij zijn afhankelijk van verdachte.' Hun verklaringen, waarin ze zeggen dat ze niks hebben gemerkt, hebben dus weinig waarde.
>
> De raadsman begint zijn pleidooi ook met: 'Wat vaststaat is […] dat er gemeenschap is geweest. Het is aan de rechtbank om te oordelen of de bewijsconstructie compleet is. […]. Er wordt wel gezegd, de aangifte is heel gedetailleerd, maar de verdachte is ook heel gedetailleerd geweest. Het is helemaal niet zo'n kunst om een gedetailleerde aangifte te doen. […]. Beide zijn evenveel waard, dus er moet gekeken worden naar andere dingen. […] wat hebben medebewoners ervan gemerkt. Mevrouw zegt dat ze het ook verbaal kenbaar heeft gemaakt. Betrokkenen zouden haar dan gehoord moeten hebben', maar dat is niet het geval. De onderbuurman heeft gezegd dat er normaal wel eens geschreeuw was en dat er op de bewuste datum ook geschreeuw was, met name in het portiek. Daarna heeft hij niets meer vernomen. 'Het was zeer aannemelijk geweest dat de buurman het gehoord zou hebben.' Ook andere buurtbewoners hebben niets gemerkt. Een ander belangrijk punt is volgens de raadsman het punt van het geweld. 'Wij zijn er natuurlijk niet bij geweest', maar vaak is er wel sprake van letsel als er geweld is gebruikt. En dat is in dit geval niet zo. De raadsman beschrijft waar de verdachte de aangeefster geslagen zou hebben, volgens de verklaring van de aangeefster. Hij zegt dat de aangeefster heeft verteld dat het veel pijn deed. 'Om dan even terug te gaan naar wat de verbalisanten hebben geconstateerd'; niets. 'Het zijn zedenrechercheurs, die letten daar meteen op', maar ze hebben niets kunnen vinden. 'Als je dan zo vaak geslagen bent, […], dat moet toch zichtbare gevolgen hebben gehad.' Maar 'helemaal niets, geen letsel. […]. Niet alleen [dag], maar ook twee dagen later was er nog steeds niets te zien. […]. Het mag een feit van algemene bekendheid zijn, dat als je een flinke klap krijgt, dat dan sporen achter moet laten.' De raadsman komt terug op het ontbreken van lichamelijk en ander letsel: '[…] zou je mogen verwachten dat ze gescheurde kleren heeft, als ze zich verzet heeft. […] met de nodige schade aan de kleding', maar dat is ook niet zo.
> (zaak 12)

De verklaringen van de aangeefster en de verdachte verschillen sterk van elkaar op essentiële punten (de aangeefster zegt dat het verkrachting was, de verdachte zegt dat het vrijwillig was). Het geloven van de verklaring van de één, betekent automatisch dat de verklaring van de ander (op het punt van de instemming) niet kan kloppen. Daarom is het van belang om aandacht te besteden aan de verklaring die wordt bestreden. Dit wordt gedaan door de verhalen te verankeren in 'feiten van algemene bekendheid' (de raadsman zegt letterlijk 'het mag een feit van algemene bekendheid zijn, dat…') en door 'logische' afleidingen te maken. Er wordt gesproken over verwachte gevolgen van de vermeende handelingen, die zich

niet hebben voorgedaan (als je geslagen wordt, valt te verwachten dat je blauwe plekken krijgt, maar deze zijn niet gevonden). Verder wordt er gesproken over de betekenis van bepaald gedrag (je zit niet voor de lol 's ochtends vroeg huilend bij de politie; dan is er echt iets aan de hand).
Als de verklaring van één van de partijen niet geloofwaardig wordt gevonden, betekent dat overigens niet per definitie dat de verklaring van de andere wel geloofwaardig wordt gevonden. De rechtbank kan ook zelf een verhaal construeren, dat in het midden ligt van wat de partijen vertellen, of dat bijvoorbeeld gebaseerd is op een getuigenverklaring. Toch besteden de officier en de raadsman allebei meer aandacht aan het bestrijden van de verklaring van de tegenpartij, dan aan het verankeren van de verklaring van de 'eigen cliënt'. Misschien is het gemakkelijker om te beargumenteren waarom een verklaring niet overtuigend is, dan om aannemelijk te maken dat een verklaring wel overtuigend is. Bovendien mag een rechter de verdachte niet veroordelen als ze niet overtuigd is van het verhaal van de officier, ook als daar geen goed verhaal van de advocaat tegenover staat. De advocaat hoeft geen alternatief verhaal te construeren om vrijspraak te kunnen verkrijgen, maar het is (in theorie) voldoende om gerede twijfel op te wekken over het verhaal van de officier.

8.3 Verhalen verifiëren

In het proces-verbaal, het requisitoir, de pleitnota en psychologische rapporten wordt een bepaald beeld van de verdachte geschetst. De verdachte kan dit beeld door zijn gedrag tijdens de zitting aanpassen (Van Rossum, 1998), maar een deel ervan 'ligt vast'. Het dossier, met de indruk over de verdachte die daarin naar voren komt, staat centraal tijdens de zitting. De officier en raadsvrouw vertellen verhalen over onder andere de verdachte, zonder dat de verdachte daar direct op kan reageren. En in de psychologische rapporten wordt een beeld geschetst dat weinig genuanceerd lijkt te kunnen worden door opmerkingen van de verdachte. Net als officieren van justitie, vormen rechters zich beelden over verdachten op grond van het proces-verbaal. Verdachten verzetten zich soms tegen die beeldvorming.

> Vz: 'De politie heeft ook gezegd dat u zei dat u helderziend was, dat u gaven had van een kat.'
> V: 'De politie vroeg naar de betekenis van het schilderij.' Hij zegt dat de politie dingen uit hun verband heeft getrokken.
> Vz: 'En dat u erg veel zelfleed had.'
> V: 'Dat heeft ieder mens toch.' De verdachte zegt dat de politie zijn verhaal verdraaid heeft en hem neer probeert te zetten als een psychopaat.
> (zaak 1)

De verdachte is niet blij met het beeld dat van hem naar voren komt uit het proces-verbaal. Hij komt daarin over als een vreemde of gestoorde man. De verdachte probeert opmerkingen uit het proces-verbaal 'normaal' te maken, door ze te koppelen aan een schilderij, of door het algemene karakter ervan te benadrukken ('dat heeft ieder mens toch'). Misschien beïnvloeden zijn verklaringen en de indruk die hij maakt

in de rechtszaal, het beeld van de rechters. Een eerste indruk is echter al gevormd op grond van het proces-verbaal.

8.3.1 Beeldvorming en taalgebruik

Dat rechters soms een duidelijk beeld hebben van verdachten voordat ze hen gezien hebben, wordt duidelijk in een zaak waarbij de verdachten enigszins zwakbegaafd zijn. Aan de eerste verdachte die voorkomt is niet direct te zien dat hij geestelijk minder begaafd is. Voordat hij iets gezegd heeft, praat de voorzitter al tegen hem op een andere manier dan bij andere verdachten wordt gedaan. De voorzitter probeert alles heel simpel uit te leggen. Dat komt soms vreemd over. Ze zegt bijvoorbeeld: '[…] met je lul in haar kut zoals jij dat zegt. Wij zeggen dan penis in vagina, als je begrijpt wat ik bedoel.' (zaak 10 v1). Bij de tweede verdachte (zaak 10, v2) zegt ze onder andere: 'Vagina zoals wij dat met een mooi woord noemen.' 'Penis noemen wij dat.' De verdachten zijn weliswaar minder begaafd, maar ze begrijpen deze woorden wel.

> Vz: 'Je moet goed opletten.' Als hij het niet begrijpt moet hij het zeggen. 'De officier van justitie, die mijnheer daar, zal je vertellen wat je verweten wordt.'
>
> Nadat de officier de tenlastelegging heeft voorgelezen zegt de voorzitter: 'Ik heb gehoord dat er bij de politie met je gepraat is en dat op papier is gezet wat je verweten is. […]. Het gaat om seks, […]. Het gaat dan om [a] en dat is je nichtje hè?'
> V: 'Ja.'
> (zaak 10, v 1).

De voorzitter past haar vragen aan haar verwachting over de verdachte aan. Ze zegt niet: 'Wat is je reactie daarop?', nadat de officier de tenlastelegging heeft voorgelezen, maar ze verwijst naar het verhoor bij de politie. Ze maakt de vraag concreter voor de verdachte. Het is noodzakelijk dat een rechter rekening houdt met de capaciteiten van een verdachte; als een verdachte er niets van begrijpt, is het proces weinig zinvol. Een gevolg van de manier waarop de rechter zich probeert aan te passen is wel, dat er aan deze verdachte (en de andere twee verdachten in dezelfde zaak) heel veel gesloten en suggestieve vragen worden gesteld. Waarschijnlijk doen rechters dit om het gemakkelijker te maken voor de verdachte. Het stellen van gesloten en suggestieve vragen aan getuigen (aangeefsters) lijkt over het algemeen echter meer onjuiste informatie op te leveren dan het stellen van open vragen. Bij minder begaafde getuigen geldt dit nog sterker dan bij normaal begaafde getuigen (Kebbell, Hatton & Johnson, 2004). Minder begaafde getuigen zijn over het algemeen vaker dan begaafde getuigen geneigd om in te stemmen met suggesties. Het stellen van open vragen levert over het algemeen minder informatie op, maar wel juistere informatie.[150] Hoewel het hierboven beschreven onderzoek is verricht onder aangeefsters, is het aannemelijk dat de conclusies ook gelden voor verdachten, vooral als het gaat om verdachten die 'mee willen werken' (Van den Bergh, 2002).

[150] Kebbell en collega's (2004) onderzochten 32 zaken; 26 verkrachtingszaken en 6 aanrandingen. Ze analyseerden de manier waarop aangeefsters werden ondervraagd door advocaten. De helft van de aangeefsters was normaal begaafd, de andere helft was minder begaafd.

Verwachtingen en beelden over verdachten worden niet alleen duidelijk door de manier waarop er tégen verdachten wordt gesproken. Beelden worden ook duidelijk, en wellicht versterkt, door de manier waarop er óver betrokkenen wordt gesproken. Rechters spreken vaak over 'slachtoffers' in plaats van over aangeefsters. Door dat begrip te gebruiken, lijkt het alsof rechters al een oordeel hebben gevormd. Een slachtoffer is, zoals de naam al aangeeft, ergens slachtoffer van geworden, terwijl een aangeefster daar aangifte van heeft gedaan, terwijl nog niet bepaald is of ze (juridisch) ook als slachtoffer gezien kan worden. Officieren van justitie noemen aangeefsters vaak bij de voornaam, terwijl ze de verdachte 'mijnheer [achternaam]' noemen. Ze noemen de aangeefster ook regelmatig 'slachtoffer'. Raadsvrouwen gebruiken meestal andere benamingen. Soms gebruiken ze de achternaam van de aangeefster. De verdachte wordt vaak 'mijn cliënt' genoemd. Een raadsvrouw zegt in haar pleidooi: '[Achternaam a], ik noem haar [achternaam] omdat ik dat makkelijker vindt, […].' Ze wijst hier specifiek op de benaming. Meestal wordt dit niet expliciet gemaakt, maar roept het (onbewust) een bepaald beeld op. Mensen die bij hun voornaam worden genoemd lijken 'dichterbij' te staan. Het gebruik van een voornaam suggereert intimiteit en sympathie. Het noemen van de achternaam van iemand, kan respect suggereren. Het creëert echter ook afstand.

8.3.2 Verklaringen van politie en rechter-commissaris (RC)

Verklaringen van de politie en de rechter-commissaris lijken over het algemeen een hoge status te hebben in de rechtszaal. Nijboer en Sennef (1999) stellen dat het vertrouwen dat professionals in het strafrecht in elkaar hebben, te maken heeft met de beroepscultuur in Nederland. Deze cultuur is gebaseerd op vertrouwen in de rechtelijke oordeelsvorming en in de integriteit en vakkundigheid van politie en forensische deskundigen (Nijboer & Sennef, 1999). Doordat de integriteit en vakkundigheid van de politie niet ter discussie staat, wordt het proces-verbaal van de politie over het algemeen voor waar aangenomen. Dat processen-verbaal kunnen worden gebruikt als waarheidsgetrouwe weergaven, is overigens ook wettelijk bepaald. De positie van het proces-verbaal wordt versterkt doordat betrokkenen de verklaringen die erin zijn opgenomen vaak hebben ondertekend. Hoewel de ondertekening van de verklaring niet vereist is door wet of rechtspraak, is het wel gebruikelijk (De Hullu & Rüter, 1992: 21).

Betrokkenen lijken niet altijd te beseffen dat het proces-verbaal zo'n grote rol kan gaan spelen in het proces en dat de zinnen die erin staan, aan hen worden toegeschreven. In de rechtszaal zeggen sommige verdachten dat wat er in het proces-verbaal staat niet helemaal klopt, of niet goed weergeeft wat ze gezegd hebben. Bij de politie hebben ze dit echter niet duidelijk gemaakt. Het is niet duidelijk of dit komt doordat ze het bij de politie niet zagen (bijvoorbeeld door vermoeiendheid of gespannenheid), of dat ze dachten dat het wel goed was als het ongeveer klopte, of dat ze pas in de rechtszaal merkten hoe belastend de verklaring was. Uiteraard is het ook mogelijk dat de verklaring wel klopt en dat de verdachte in de rechtszaal probeert er onderuit te komen of het minder belastend te maken.

Verdachten zeggen regelmatig dat de verklaringen die de politie heeft opgesteld niet kloppen. Vier verdachten zijn kritisch over de manier waarop de politieverklaring tot stand is gekomen. Twee van hen zeggen dat de politie opmerkingen uit hun verband heeft getrokken en een verkeerd beeld schetst. Drie van de vier verdachten

zeggen dat ze onder druk zijn gezet door de politie. Eén verdachte zegt dat de verklaring niet onjuist is, maar dat het niet zijn woorden zijn. De rechters gaan in drie gevallen in op klachten van verdachten over de politieverklaring of over de manier waarop die tot stand is gekomen. Twee keer worden de verdachten kritisch ondervraagd over de manier waarop de verklaring is opgenomen. Hen wordt verweten dat ze nu zeggen dat het niet klopt, terwijl ze dit in het verhoor bij de RC niet hebben aangegeven. Bovendien hebben ze hun handtekening onder het proces-verbaal gezet.

> De verdachte antwoordt op vragen van zijn raadsvrouw over de totstandkoming van de politieverklaring, dat hij onder druk is gezet door de rechercheurs. In reactie hierop vraagt de voorzitter (met harde stem): 'De dag erna, bij de rechter-commissaris, had u toen ook last van [ziekte]?'
> V zegt dat dit niet het geval was.
> Vz: 'Waarom heeft u dit dan […] verklaard?'
> V zegt dat de RC vroeg 'hoe vaak bent u erin geweest […]?'
> Vz zegt dat de RC meerdere keren gevraagd moet hebben of de verklaring klopte. De verdachte had meerdere keren kunnen zeggen dat het niet klopte. 'Het klopt niet, en u heeft er toch een handtekening onder gezet.'
> V zegt weer dat hij wel heeft 'gestreeld, maar niet […].'
> Vz: 'Meneer [naam], dit is toch niet een zin die voor meerdere betekenissen op te vatten is.'
> V zegt 'het zal wel', het zou kunnen dat het toch is gebeurd, maar het is in ieder geval niet bewust gebeurd.
> (zaak 5)

In deze zaak wordt uitgebreid en kritisch ingegaan op de klachten van de verdachte over de manier waarop de verklaring bij de politie tot stand is gekomen. Het is duidelijk dat de rechters het een ongeloofwaardig verhaal vinden. In twee andere zaken waarbij de verdachte zegt dat hij onder druk is gezet door de politie, of dat er dingen uit verband zijn getrokken, gaat de voorzitter er niet, of niet kritisch, op in. Eén van de verdachten die niet kritisch wordt ondervraagd over zijn klachten over het proces-verbaal, heeft geen verklaring afgelegd bij de politie. De politie kent hem wel van eerdere 'contacten', en heeft mutaties en andere informatie bij het dossier gevoegd. Daaruit komt een bepaald beeld naar voren waarmee de verdachte het niet eens is. De andere verdachte die niet kritisch ondervraagd wordt, is verstandelijk gehandicapt. De voorzitter vraagt wel of hij kan vertellen hoe de verklaring tot stand is gekomen, maar stelt er geen kritische vragen over.

> Vz zegt dat er ook nog iets anders is gebeurd, waarover de verdachte bij de politie wel dingen heeft verklaard, bijvoorbeeld over de douche.
> V: 'In de douche is niks gebeurd. Maar ik moest het vertellen tegen hun. Ik heb een paar keer gezegd, ik heb het niet gedaan, maar ze bleven maar doorgaan.'
> Vz: '[A] zegt dat jij er ook bij was.'
> V: 'Nee klopt niet, is niet waar.' Hij begint een verhaal te vertellen over het uitlaten van de honden.
> Vz: 'Maar je hebt ook gezegd, [a] vertelt altijd de waarheid.'

> V: 'Ja normaal wel, maar nu niet.' Hij zegt dat hij gedwongen is om dingen te zeggen door de politie. Ze waren 'heel gemeen' en ze bleven maar doorgaan.
> Vz: 'Dus om van het gezeur af te zijn heb je het toch maar gezegd?'
> De verdachte zegt dat dit klopt.
> (zaak 10, v2)

De verdachte zegt dat hij onder druk is gezet. In dit geval reageert de voorzitter begrijpend. Ze onderzoekt echter niet of de verdachte daadwerkelijk door de politie onder druk is gezet. Uit de uitspraak is ook niet af te leiden dat aan de bruikbaarheid van de politieverklaring is getwijfeld. Dit komt overeen met de bevinding van Van Koppen (2003: 430). Als verdachten beweren dat ze onder druk zijn gezet, moeten ze dat zelf bewijzen.

8.3.3 Psychologische rapporten

Nadat de ten laste gelegde feiten zijn besproken, komen de persoonlijke omstandigheden aan de orde. Dit is met name van belang in verband met de strafbaarheid van de verdachte. In sommige gevallen is het verplicht een deskundige in te schakelen. Voordat er een terbeschikkingstelling kan worden opgelegd, moet de rechtbank bijvoorbeeld beschikken over een recent advies van ten minste twee gedragsdeskundigen, waaronder een psychiater. In de tien gevolgde zaken werden er negen keer rapporten aangevraagd, meestal van een psycholoog, psychiater en de reclassering. Twee keer kwamen deze rapporten heel uitgebreid aan de orde tijdens de zitting, zes keer kort, en bij één zaak is mij niet bekend of de rapporten zijn behandeld. De officier kan ook een getuige-deskundige op laten roepen tijdens de zitting. In de zaken die ik heb gevolgd, is dat geen enkele keer gebeurd.

Psychologen en psychiaters worden ingeschakeld om de rechtbank over de achtergrond en psychische toestand van verdachten te informeren en om te adviseren over straf en behandeling. Ze krijgen niet de opdracht om zich met de bewijsvoering bezig te houden. Volgens Derks doen ze dat echter wel (Derks, 2001). De rapporten die gedragswetenschappers schrijven over verdachten, spitsen zich toe op de besluitvorming van de rechter. Hierdoor is een rapport soms geen adviserend stuk over eventuele behandeling, maar vormt het een middel dat bijdraagt aan de bewijsbaarheid van de feiten (Van Koppen, 2004). In de gevolgde zaken worden de tenlastelegging en uitspraken die de verdachte over het ten laste gelegde heeft gedaan in het bijzijn van de psychiater, psycholoog of reclasseringsmedewerker, in ten minste vijf van de rapporten uitgebreid beschreven.

De rechter moet de adviezen uiteindelijk zelf, op een onafhankelijke manier, beoordelen (Corstens, 2002: 138). Over de mate waarin dat ook daadwerkelijk onafhankelijk gebeurt, bestaan grote twijfels; rechters zouden geneigd zijn om de adviezen over te nemen (Derks, 2001; Drost, 1991; Van Koppen, 2004). Uit onderzoek van Harte en collega's (2005) blijkt dat het behandeladvies van het Pieter Baan Centrum (PCB) in negentig procent van de zaken wordt opgevolgd.[151] Zij

[151] Harte en collega's hebben uitspraken opgevraagd van alle verdachten die in 1998 en 1999 in het Pieter Baan Centrum zijn opgenomen ter observatie. In 96 procent van de zaken zijn de uitspraken ontvangen. Er zijn in totaal 484 uitspraken van de rechtbanken en gerechtshoven verzameld, waarvan er 426 nader zijn bestudeerd. De uitspraken van de Hoge Raad zijn buiten beschouwing gelaten.

concluderen overigens, dat 'niet gebleken [is] dat rechters het advies van het PCB klakkeloos overnemen; rechters vinden de eventuele oplegging van een tbs-maatregel een moeilijke beslissing en lijken hun afwegingen zorgvuldig te maken.' (Harte, Van den Berg & Stroobach, 2005: 1395).

Respect verdachte voor rapporten

Bij het behandelen van de persoonlijke omstandigheden vertelt de voorzitter wat er in het rapport besproken wordt. De achtergrond en opvoeding van de verdachte, zijn daginvulling en een beschrijving van zijn karakter komen daarbij aan de orde. Als er 'karakterstoornissen' of psychiatrische stoornissen gevonden zijn, wordt dit ook besproken. In de gevolgde zaken wordt er twee keer gesproken over een psychiatrische stoornis en drie keer over een verstandelijke handicap. In zeven van de negen gevallen wordt de verdachte (ondanks eventuele 'stoornissen') toerekeningsvatbaar geacht, in één geval wordt hier niet over geoordeeld, en in één geval vindt de psychiater dat de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar is, terwijl de psycholoog hem wel toerekeningsvatbaar acht. Adviezen over behandeling worden gegeven in alle zeven van de negen zaken waarbij er een rapport is. In de zeven zaken waarbij geadviseerd wordt, wordt in alle gevallen een behandeling aangeraden. Daarnaast wordt in drie gevallen een voorwaardelijke straf met een proeftijd geadviseerd, in één geval aangevuld met elektronisch toezicht. Bij het advies wordt ook een inschatting gemaakt van de mate waarin de verdachte mee wil werken aan een behandeling.

Nadat de voorzitter stukken uit het rapport heeft voorgelezen, vraagt ze de reactie van de verdachte. Twee verdachten zeggen dat er een verkeerde indruk wordt geschetst en dat het rapport niet klopt. Zij zeggen dat de psycholoog of psychiater zaken heeft verdraaid en opmerkingen verkeerd heeft geïnterpreteerd. Ze vragen zich ook allebei af hoe de psychiater of psycholoog bepaalde dingen kan weten; hoe kan iemand zulke vergaande conclusies trekken op basis van een kort gesprek? Twee andere verdachten zeggen dat ze het beeld dat wordt geschetst van hun karakter niet herkennen en zij vertellen hoe ze volgens henzelf wel in elkaar zitten. Ze zeggen echter niet expliciet dat de psychiater en psycholoog opmerkingen verkeerd hebben geïnterpreteerd of niet deskundig zijn. Vier verdachten zeggen weinig over de rapporten. Het is niet duidelijk of ze het ermee eens zijn of niet; het lijkt alsof ze het voor kennisgeving aannemen. Eén verdachte zegt dat het beeld klopt. Hij vertelt daar meer over.

Cynische of afwijzende reacties op de rapporten worden niet gewaardeerd door rechters. In een zaak waarbij de verdachte zich afvraagt waar de psycholoog zijn conclusies op baseert, zegt de voorzitter: 'Hij is deskundige op dat gebied, meneer [naam].' Later zegt de voorzitter dat het belangrijk is dat de verdachte zich 'overgeeft' aan de behandeling en dat hij de deskundigheid van de behandelaars niet in twijfel moet trekken. Met name als van de verdachte wordt verwacht dat hij een behandeling of therapie gaat volgen, moet de autoriteit en deskundigheid van de behandelaars gerespecteerd en aangenomen worden. Verdachten worden geacht zich bij de conclusies neer te leggen.

8.3.4 'Het verhaal van de aangeefster'

De aangifte in het proces-verbaal van de politie is heel belangrijk tijdens de zitting. Onderdelen uit de aangifte worden regelmatig 'voorgehouden' aan de verdachte. In het verhaal dat rechters vertellen, refereren ze vaak aan de aangifte en aan verklaringen van getuigen.

> Vz: 'Ja, en zij zegt dus dat u die avond […] tegen haar zin in seks wilde hebben, dat u haar toen de hals zou hebben dichtgeknepen […], geslagen […].'
> V: 'Nee, helemaal niet.'
> De voorzitter zegt dat de aangeefster ook bij de politie heeft verteld dat het eerder gebeurd is, dat ze 'tegen haar zin seks heeft gehad, ook met, maar ook tegen'. De verdachte zou ook al eerder geweld gebruikt hebben
> V: 'Ik heb het nog nooit gedaan met een vrouw tegen haar wil.' Hij vertelt een verhaal over waar ze naartoe waren geweest, dat hij terugkwam, dat de aangeefster drugs wilde. Het is een warrig verhaal. Hij krijgt wel de ruimte, hij vertelt lang.
> Vz: 'Maar zij zegt dat u die mannen in huis haalde en dat zij seks moest hebben zodat u kon roken. […] Dus dat zij voor u de cocaïne verdiende.'
> V: 'Nee, nee, helemaal niet zo.' Hij vertelt over een keer dat de aangeefster een dealer uitnodigde en daar seks mee had. 'Die jongen heeft [a] geneuken.' Hij gaat staan voor de rechters en doet voor hoe dat ging. Hij zegt dat de aangeefster daarna ging huilen en schreeuwen. Hij gaat weer staan om voor te doen hoe de aangeefster uit het raam wilde springen.
> (zaak 15)

De voorzitter vertelt wat de aangeefster heeft gezegd en legt dat aan de verdachte voor. Het verhaal van de aangeefster blijft, in verwoordingen van de politie, officier van justitie en rechters, de basis van de zaak vormen. De rechtbank bepaalt of dit verhaal (of meer specifiek de tenlastelegging die erop gebaseerd is) bewezen kan worden. Het verwijzen naar de verklaring van de aangeefster en het weergeven van haar verhaal, is dus van belang in verband met het onderzoeken van de tenlastelegging. Soms lijkt het ook alsof rechters de aangeefster verdedigen. In drie zaken deed de voorzitter dit duidelijk.

> De voorzitter leest voor uit de aangifte en vraagt de reactie van de verdachte.
> V zegt dat [a] jaloers was op vriendinnen van hem.
> De voorzitter zegt daarop dat de aangeefster dat juist helemaal niet erg vond, dat ze het best vond.
> V: 'Dat vond ze helemaal niet best.'
> Vz: 'Het is natuurlijk voor een vrouw, of een meisje, ook nogal bitter als de relatie is afgelopen en ze woont nog bij u in huis, en er komen meteen andere vrouwen op bezoek. Dat is ook bijna vragen om moeilijkheden met vrouwen, hè?'
> (zaak 12)

De voorzitter noemt hier niet alleen elementen uit de verklaring van de aangeefster, maar ze legt ook uit hoe de aangeefster zich gevoeld zou kunnen hebben (terwijl dit door de aangeefster zelf niet verteld is), met een verwijzing naar een algemene

aanname. Door deze opmerking geeft de voorzitter een indruk van haar gedachten over de zaak.

Ondervraging aangeefster

Aangeefsters en andere getuigen kunnen worden opgeroepen om als getuige op de zitting te verschijnen. Ze zijn verplicht daar gehoor aan te geven. Ze kunnen ondervraagd worden door de officier van justitie, de raadsvrouw van de verdachte, de rechters of door de verdachte zelf. Een weigering om ondervraagd te worden door de verdachte wordt alleen geaccepteerd als de rechter oordeelt dat het belang van de verdachte daardoor niet redelijkerwijs zal worden geschaad. De kans op mogelijk negatieve gevolgen voor de aangeefster, zoals (meer) psychische schade door het verschijnen voor de rechtbank, wordt in het besluit meegenomen (Lünnemann, 1996: 141-142). In het algemeen worden aangeefsters van delicten als mishandeling binnen de relatie of verkrachting niet opgeroepen om te getuigen. Het proces-verbaal, waarin de aangeefster haar verhaal heeft verteld, dient meestal als bewijsmiddel. Een mondelinge verklaring wordt vaak niet nodig geacht (Lünnemann, 1996: 233-236).

In de gevolgde zaken wordt de aangeefster in drie gevallen opgeroepen. In één van de gevolgde zaken wordt een andere getuige gehoord. De verdachte wordt in twee gevallen uit de zaal verwijderd bij het horen van de aangeefster. Eén verdachte mag in de zaal blijven zitten en zelf vragen stellen aan de aangeefster. Hij maakt gebruik van die mogelijkheid. Aangeefsters worden niet lang verhoord; de verhoren duren ongeveer vijf tot tien minuten. De rechters, de raadsvrouw en de officier stellen een paar vragen. De aangeefster wordt in alle gevallen vriendelijk en rustig ondervraagd, ook door de raadsvrouw; ze wordt niet 'voor het blok gezet'. De vragen die gesteld worden gaan over details, zoals vragen over data en tijdstippen. Er worden ook algemene vragen gesteld, bijvoorbeeld over de reden voor het doen van aangifte.

Door bepaalde vragen te stellen kunnen officieren en raadsvrouwen proberen om ondersteuning te vinden voor het verhaal dat ze vertellen.

> De officier mag de aangeefster vragen stellen. Ze vraagt naar de aanleiding om aangifte te doen. De aangeefster vertelt hierover, maar de officier lijkt naar iets anders te zoeken. Ze verwijst een paar keer naar het slachtoffergesprek. Daarin vertelde de aangeefster iets interessants. Ze vraagt waarom de aangeefster niet eerder is weggegaan bij de verdachte. De aangeefster geeft verschillende redenen en op een gegeven moment lijkt ze ook datgene te zeggen wat de officier bedoelt. Die springt daar meteen op in, door te zeggen dat dit ook in het gesprek naar voren kwam: 'angst, overleven'.
> (zaak 1)

De officier probeert een uitspraak van de aangeefster te verkrijgen, die voor haar de kern van de zaak vormt. Ze verwijst naar wat de aangeefster heeft gezegd in het slachtoffergesprek, maar ze wil niet zelf zeggen wat de aangeefster precies zei; ze wil het opnieuw van de aangeefster horen. Als de aangeefster dit zelf tijdens de zitting vertelt, maakt het meer indruk dan wanneer de officier het vertelt.[152] De officier komt er in het requisitoir ook op terug. Ze vertelt dan over haar gesprek met de aangeefster

[152] Verklaringen 'van horen zeggen' hebben ook een andere status in het strafrecht dan opmerkingen die door de getuige zelf ter plekke zijn gemaakt.

en over gevolgen van de gebeurtenissen voor de aangeefster. Ze vertelt dat de aangeefster hier tijdens de zitting nogmaals over vertelde en dat het haar zichtbaar raakte. 'De tranen sprongen haar weer in de ogen.' De verklaring van de aangeefster tijdens de zitting kan op deze manier gebruikt worden in het verhaal van de officier.

Raadsvrouwen en –mannen noemen de verhoren die in de rechtszaal zijn gehouden ook in hun pleidooi. In twee gevallen komen zij na het verhoor terug op antwoorden van de aangeefster, op een voor haar negatieve manier.[153] In één geval wijst de raadsman direct na het verhoor op een fout in de data die de aangeefster noemde en suggereert hij in zijn pleidooi dat de aangeefster niet erg zorgvuldig of geloofwaardig is, omdat ze zo gemakkelijk data door elkaar haalt. In het andere geval verwijst de raadsvrouw in haar pleidooi naar een leugen die de aangeefster zou hebben verteld tijdens de zitting. Ze zegt dat de aangeefster onbetrouwbaar is en dat dit door haar 'optreden' tijdens de zitting werd bevestigd.

Aanwezigheid aangeefster in de rechtszaal

Bij vijf zittingen was de aangeefster aanwezig. In drie van deze zaken moest ze ook getuigen. Bij de twee andere zittingen was ze aanwezig in de zaal. Het viel de rechters in deze gevallen op dat de aangeefster er was. Ze reageerden daar ook op.

> De aangeefster zit in de zaal, samen met iemand anders. Ze huilt af en toe zacht en de vrouw die bij haar is, legt soms een hand op haar arm. De rechters kijken af en toe naar de aangeefster, soms met een bezorgde blik. De aangeefster krijgt op een gegeven moment een glaasje water van een parketwacht, die dit met een bemoedigende glimlach aan haar geeft.
> (zaak 12)

De aanwezigheid van de aangeefster en haar gedrag (ze huilt af en toe zacht), kunnen het beeld van de rechters over de zaak beïnvloeden. De aangeefster maakt een bepaalde indruk, waardoor verwachtingen kunnen worden opgewekt of waaruit aannames kunnen worden afgeleid. Als een aangeefster huilt en getroost wordt, blijkt daar een emotie uit. Dat ze dit op een ingetogen manier doet, kan ook een bepaald gevoel bij de rechters opwekken. De manier waarop haar gedrag geïnterpreteerd wordt, kan invloed hebben op de manier waarop de verhalen van de officier en van de raadsvrouw worden beoordeeld.

In één zaak wordt regelmatig aan de aanwezigheid van de aangeefster gerefereerd.[154] De aangeefster wordt niet gehoord in de rechtszaal, maar ze is wel aanwezig.

> Eén van de aangeefsters zit in de zaal met twee bekenden. Het is duidelijk dat ze in de zaal aanwezig is: ze huilt soms en praat soms zacht en er wordt een aantal keren iets gezegd over haar aanwezigheid. De officier verwijst naar de aanwezigheid van de aangeefster in het requisitoir. Hij zegt dat de gebeurtenissen de aangeefster veel pijn

[153] Officieren doen overigens hetzelfde met de verdachte. Vergissingen van de verdachte tijdens de zitting of een bepaalde opstelling van de verdachte, worden in het requisitoir genoemd om 'het karakter' van de verdachte te illustreren of als bewijs van zijn ongeloofwaardigheid

[154] In deze zaak zijn er twee aangeefsters. Eén van hen is aanwezig bij de zitting.

> hebben gedaan. 'U had moeten zien wat er zich achter u afspeelde. Want [a2] kwam al huilend binnen en is blijven huilen.' De verdachte zegt daarop 'Ze is erg gevoelig.'
> Aan het eind van het requisitoir zegt de officier: 'Verder wens ik [a1], die er niet is, maar vooral ook [a2] heel erg veel sterkte.'
>
> Ook de raadsman verwijst een paar keer naar de aangeefsters. Hij zegt dat ervoor gekozen is de meisjes niet meer te horen. Die keuze heeft hij mede gemaakt met het oog op de impact die dit op de meisjes zou kunnen hebben en op de fragiele familieverhoudingen. 'Daarnaast, en ik druk me heel cryptisch uit, mede vanwege de aanwezigheid van [a2] in de zaal, […].' Hij zegt dat hij veel contact heeft gehad met de vader van de meisjes en dat die heel anders reageerde dan hij verwacht had; van hem hoefde de verdachte niet bestraft te worden. De raadsman zegt nogmaals dat hij zich 'cryptisch' uitdrukt, omdat het anders misschien pijnlijk is voor de aangeefster die aanwezig is.
> (zaak 25)

Verschillende procesdeelnemers verwijzen naar de aanwezigheid van de aangeefster. Dit lijkt het gebeurde reëler en misschien ook wel ernstiger te maken. Het proces wordt niet alleen 'voor de maatschappij' gevoerd, maar ook voor de aangeefster. De officier zegt zelfs dat hij 'vooral' de aangeefster die in de rechtszaal aanwezig is, veel sterkte wenst. De enige aannemelijke reden hiervoor is dat zij aanwezig is, in tegenstelling tot de andere aangeefster. Het is niet zo dat de aanwezige aangeefster ernstiger dingen heeft meegemaakt, of meer sterkte nodig heeft. De raadsman houdt ook rekening met de aangeefster. Hij zegt dat hij zich 'cryptisch uitdrukt' vanwege haar aanwezigheid. De aanwezigheid van de aangeefster beïnvloedt zijn pleidooi, en de duidelijkheid ervan.

8.4 Moraliteit en verantwoordelijkheid

Tijdens zittingen is de moraliteit en de verantwoordelijkheid van de verdachte regelmatig onderwerp van gesprek. Moraliteit is belangrijk in verband met strafbaarheid van de verdachte en met de strafwaardigheid van gedrag. De gerichtheid op moraliteit komt onder andere naar voren in de eigen mening die rechters soms laten blijken en in de opbouw van het requisitoir en het pleidooi.

8.4.1 Opmerkingen van rechters

Rechters zouden volgens de wet hun mening over schuld of onschuld van de verdachte niet kenbaar mogen maken tijdens de zitting; ze moeten zich onpartijdig opstellen. Toch wordt hun mening soms wel duidelijk tijdens het verdachtenverhoor.

> De voorzitter gaat in op de aangifte. 'Er zitten toch wat details in die wat ingewikkelder liggen dan in uw simpele verklaring. […]. Woonde ze bij u?'
> V- […].
> Vz: 'Sliep ze bij u? Ik hoorde dat u heeft gezegd dat ze nog wel bij u in bed sliep.'
> V: 'Ja, dat klopt.' De verdachte vertelt dat ze vaak bij hem in bed sliep, 'naakt, geen probleem'.

> De voorzitter zegt dat de relatie toch verbroken was.
> V: 'Ja, maar we gingen nog wel met elkaar naar bed.'
>
> Even later zegt de voorzitter: 'Als u zegt het is allemaal vrijwillig gegaan en zij gaat naar de politie met zo'n gedetailleerde verklaring […], wat niet waarschijnlijk is bij een valse aangifte, dan is er in ieder geval sprake geweest van een misverstand.'
> V: 'Nee. […].'
> Vz: 'Zou het niet kunnen zijn dat u met uw dronken hoofd niet gemerkt heeft dat zij niet wilde?'
> V zegt dat dit niet kan. 'Ik weet altijd wat ik doe als ik gedronken heb.'
> De voorzitter zegt dat het toch wel invloed kan hebben.
> (zaak 12)

De voorzitter geeft door haar opmerkingen ('details die ingewikkelder zijn dan in uw simpele verklaring', 'niet waarschijnlijk om zo'n gedetailleerd verhaal te vertellen bij een valse aangifte') een indruk van haar mening over de verklaringen van de betrokkenen. Het lijkt erop alsof ze de verklaring van de aangeefster geloofwaardiger vindt dan die van de verdachte. Het is overigens ook mogelijk dat ze deze opmerkingen maakt om de verdachte 'uit te lokken' en om te laten merken dat er meerdere interpretaties mogelijk zijn. Hierdoor krijgt ze een completer beeld van de zaak.

In vijf van de gevolgde zaken komt de indruk naar voren dat de voorzitter de verdachte niet gelooft. Voorzitters laten hun twijfel over de verklaring van de verdachte op verschillende manieren merken. Ze maken opmerkingen waaruit dat blijkt, ze gaan niet in op wat de verdachte zegt, ze laten door non-verbaal gedrag en intonatie blijken weinig waarde te hechten aan de woorden van de verdachte, ze beamen negatieve opmerkingen van de verdachte over zichzelf en ze wijzen de verdachte op zijn verantwoordelijkheid. In drie van deze zaken maakt de voorzitter opmerkingen waaruit blijkt dat ze de verklaring van de verdachte, of onderdelen daarvan niet geloofwaardig vindt, of dat ze de aangifte juist wel geloofwaardig vindt. Een voorbeeld daarvan is: 'Nu zegt zij dat het regelmatig gebeurd is. Dat u op haar inpraatte. Dat kan ik me nu wel voorstellen, want u lijkt me iemand die flink door kan drammen.' In één van deze drie zaken laat de voorzitter ook op andere manieren merken wat hij van de verdachte vindt; hij reageert op een afgemeten manier op opmerkingen van de verdachte ('hum'), vraagt niet door en laat door zijn non-verbale gedrag en intonatie merken dat de verdachte hem ergert. In een andere zaak wijst de voorzitter de verdachte er regelmatig op dat hij verantwoordelijk is voor de gebeurtenissen in plaats van de aangeefster. In één zaak zegt de verdachte dat hij een klootzak is geweest. De voorzitter beaamt dit. Ze zegt dat ze het zelf niet mag zeggen, maar wel beamen.

8.4.2 Emoties

Door bepaalde beschrijvingen van de situatie maken officieren en raadsvrouwen in het requisitoir en pleidooi duidelijk dat het niet slechts om verhalen gaat, maar om 'reële situaties'.

> O: 'Ik denk dat we ons niet kunnen voorstellen wat er dan gebeurt. Als je objectief de stukken doorleest met droge ogen is het een heel ander verhaal dan wanneer je er middenin zit.'
> (zaak 1)

De officier benadrukt dat de situatie waarover ze vertelt moeilijk voorstelbaar is, maar dat het voor de aangeefster de realiteit was. De officier vertelt het verhaal vanuit het gezichtspunt van de aangeefster. Door de manier waarop ze het vertelt, wordt het voor anderen mogelijk om zich in te leven in de gebeurtenissen.[155]

Voor de verdachte kan ook begrip en sympathie worden opgeroepen. In zaken waarin de verdachte (een deel van) de gebeurtenissen bekend heeft, besteedt de officier meestal veel aandacht aan de ervaringen van de aangeefster, terwijl de raadsvrouw- of man begrip voor de verdachte probeert te verkrijgen.

> De officier vertelt over de situatie voor de aangeefster. 'Het moet een hel zijn geweest voor een opgroeiend kind.' De officier spreekt over 'Sodom en Gomorra'. 'Vanaf haar tiende jaar is ze te pas en te onpas misbruikt. Dat moet een enorme impact op haar hebben gehad.' De officier vertelt verder over gevolgen voor de aangeefster. Hij praat zacht en nadrukkelijk. 'Er zijn nu wel allemaal rapporten verschenen over de verdachte, maar hoe schrijnend is het voor het slachtoffer. Over haar zijn geen rapporten geschreven. Maar het is wel iets om bij stil te staan, de impact die het op haar heeft gehad.'

> De raadsman vertelt in zijn pleidooi een verhaal waarin het gezin centraal staat, in plaats van de aangeefster. 'Het is een ernstige, trieste zaak. […]. Mijn cliënt heeft deel uitgemaakt van een sociaal zeer zwak gezin, met meerdere zwakbegaafde kinderen'. Eigenlijk zijn alle kinderen in het gezin zwakbegaafd. Verder werd het gezin gekenmerkt doordat er meerdere vaders en meerdere moeders waren. 'Ze gaan met elkaar om op een wijze waarbij je je afvraagt hoe is dat mogelijk. Met name op seksueel gebied is er geen enkele grens. […]. De psychiater zegt eigenlijk dat het geen wonder is dat dit gebeurd is.' De 'grote onmacht van vader' werd 'heel treffend' geïllustreerd doordat hij zijn zoon een 'klap voor z'n hoofd heeft gegeven' toen zijn dochter zei dat hij aan haar had gezeten. Vader 'kon niet anders, was niet bij macht om adequaat te reageren'.
> (zaak 10).

De officier en de raadsman vertellen verhalen vanuit verschillende perspectieven. De officier vertelt het vanuit het perspectief van de aangeefster. Hij beschrijft wat zij heeft meegemaakt en wat voor impact de gebeurtenissen op haar hebben gehad. De raadsman beschrijft de gebeurtenissen vanuit het perspectief van de verdachte. Het gezin waarin hij opgroeide, neemt een grote plaats in dat verhaal in. De verdachte is eigenlijk zelf ook slachtoffer, door zijn opvoeding (of het gebrek daaraan).

In het verhaal van de officier zijn de verdachten verantwoordelijk voor de situatie waarin de aangeefster is opgegroeid. Zij zouden de gevolgen van hun gedrag dan ook

[155] De officier vertelt het verhaal niet vanuit het perspectief van de aangeefster, maar vanuit het perspectief van een derde persoon die weet hoe het voor de aangeefster voelt maar die het zelf niet heeft meegemaakt. Hierdoor ontstaat een combinatie van begrip en afstandelijkheid.

moeten ondervinden. De raadsman benadrukt dat de verdachten eigenlijk niet verantwoordelijk zijn voor wat ze hebben gedaan. Zij zijn zelf ook slachtoffers. Bovendien wisten ze niet beter. Ze hebben weliswaar een 'verkeerde moraliteit', maar ze hebben gehandeld volgens de normen en waarden die in het gezin golden. In dat opzicht hebben ze dus helemaal niet zo verkeerd gehandeld; ze gedroegen zich op dezelfde manier als mensen om hen heen. Het is dan ook de vraag in hoeverre het bestraffen daarvan terecht is.

8.4.3 Moraliteit in requisitoir en pleidooi

In het requisitoir en de pleitnota worden soms beschrijvingen uit de psychologische rapporten opgenomen. De beelden van de aangeefster en de verdachte die erin naar voren komen, zijn in overeenstemming met de verhalen die de officier en de raadsvrouw vertellen. Beiden proberen ze de psychologische rapporten in hun voordeel te gebruiken (Derks, 2001: 8).

> De officier beschrijft de verdachte als een egoïstische man, die uit is op bevrediging van zijn eigen behoeften zonder rekening te houden met de gevolgen die dat voor zijn nichtje kon hebben. 'Hij heeft zijn eigen seksuele behoeften boven de behoeften van zijn nichtje gesteld.' Het is een man die uit is op zijn eigen genot: zijn vrouw heeft weinig interesse in seks, dus dan zoekt hij het maar bij zijn nichtje. Hij praat dit bovendien goed voor zichzelf en neemt niet de volledige verantwoordelijkheid. De officier noemt de 'narcistische karaktertrekken', die in het psychologische rapport beschreven worden. Dit past ook in het beeld van iemand die vooral op zichzelf gericht is.
>
> In het verhaal van de raadsvrouw komt het beeld naar voren van een 'gewone, aardige man', een vriendelijke oom, die een (ernstige) fout heeft gemaakt waar hij veel spijt van heeft. De verdachte is 'zo'n aardige man', dat blijkt ook uit de rapporten. '[…] Het is niet voor te stellen dat hij zich schuldig zou hebben gemaakt aan systematische en gewelddadige verkrachtingen van zijn nichtje, van wie hij hield en voor wie hij zich uitsloofde om een goede oom te zijn.' Bovendien is de verdachte een hele eerlijke en 'onschuldige' man. 'Een geraffineerder iemand dan cliënt' zou het anders hebben gedaan, maar hij heeft geprobeerd 'eerlijk en genuanceerd te antwoorden' op vragen van de politie. Hij is ontdaan over wat er met zijn antwoorden is gebeurd.
> (zaak 5)

De raadsvrouw en de officier benadrukken verschillende elementen uit de rapporten. De officier noemt de 'narcistische karaktertrekken' van de verdachte. Dit past in zijn verhaal. De verdachte heeft zijn dochter misbruikt voor zijn eigen gerief, zonder aan haar belangen te denken. Bovendien probeert hij het goed te praten, wat het nog erger maakt; hij erkent niet dat hij iets verkeerds heeft gedaan waar hij verantwoordelijk voor is. In de beschrijving van de raadsvrouw wordt de verdachte wel een 'goede moraal' toegekend. Zij zegt dat uit de rapporten ook blijkt dat het 'zo'n aardige man' is. Hij heeft weliswaar iets verkeerds gedaan, maar hij weet dat, en hij heeft er spijt van. In essentie is de verdachte een onschuldige en eerlijke man, die een fout heeft begaan.

8.5 Conclusie

Verhalen van professionals domineren de zitting. Het verhaal van de politie is in het dossier verwoord in het proces-verbaal. Het verhaal van het OM, dat hierop gebaseerd is, is samengevat in de tenlastelegging. Dit is wat de rechter voor zich krijgt; daarover moet ze oordelen. In schriftelijke stukken komt een beeld naar voren over de verdachte en andere betrokkenen. Rechters richten zich in het verdachtenverhoor vooral op het verifiëren van deze stukken. Beeldvorming in schriftelijke stukken is moeilijk te herstellen op de zitting, maar de indruk die verdachten en andere betrokkenen tijdens de zitting maken, heeft wel invloed op de manier waarop de voorzitter en andere professionals op hen reageren. De moraliteit van de verdachte komt vaak expliciet naar voren in de zitting. Rechters spreken verdachten regelmatig aan op hun verantwoordelijkheid.

Oordelen over geloofwaardigheid (de overtuiging) krijgen bij het beslissen over vervolging door de officier minder aandacht dan bij de politie. In de rechtszaal krijgt dit wel weer veel aandacht, vooral in het requisitoir en pleidooi. Rechters hebben veel vrijheid bij het beoordelen van de mate waarin bewijsmiddelen overtuigen. Officieren en raadsvrouwen proberen hen te laten inzien dat bepaalde bewijsmiddelen (met name verklaringen) geloofwaardig zijn of juist niet. Als een verklaring niet geloofwaardig wordt gevonden, draagt het niet bij aan de overtuiging van de rechtbank en daarmee aan de bewijsbaarheid.

Rechters moeten oordelen over een aantal vragen: is de verdachte schuldig aan de ten laste gelegde feiten, zo ja, is het terecht om hem hiervoor te straffen en zo ja, welke straf zou hij moeten krijgen? Om deze vragen te beantwoorden, is het nodig om de informatie die tijdens de zitting en in de fase ervoor naar voren komt te structureren, interpreteren en beoordelen. Rechters krijgen te maken met verschillende verhalen en verschillende mogelijke interpretaties. Door de opbouw van de zitting, waarin verhalen met name door professionals worden verteld op een vooraf bekende manier, wordt de informatie gestructureerd. De informatie die in de zitting naar voren komt, is bovendien (voor het grootste deel) al voor aanvang van de zitting bekend.

Officieren en raadsvrouwen proberen de rechtbank te overtuigen van de juistheid van hun verhaal en van de bewijsbaarheid daarvan. Dit doen ze niet alleen door te beargumenteren waarom de verklaring van respectievelijk de aangeefster of de verdachte zo geloofwaardig is, maar ook, of soms vooral, door te beargumenteren waarom de verklaring van de andere partij niet geloofwaardig is. Tijdens de zitting speelt dus niet alleen verificatie van 'het eigen verhaal' een rol, maar ook de falsificatie van andere verhalen. Door falsificatie van een verhaal dat afwijkt van het eigen verhaal, kan het eigen verhaal weer geverifieerd worden.

9 Veranderingen in interactie
Conclusies en aanbevelingen

9.1 Inleiding

Betrokkenen en besluitvormers in het strafrecht reconstrueren gebeurtenissen door er verhalen over te vertellen. Door verhalen te construeren en door over de aannemelijkheid ervan te oordelen, wordt door besluitvormers geoordeeld over de schuld en strafbaarheid van de verdachte. In onderzoek dat tot nu toe naar oordeelsvorming van besluitvormers is gedaan, was de aandacht steeds gericht op één van de stadia in het strafrechtelijke traject. In het in dit boek beschreven onderzoek is de doorloop van verkrachtingszaken door de strafrechtsketen gevolgd. De resultaten hiervan zijn in hoofdstuk vier tot en met acht gepresenteerd. In dit hoofdstuk probeer ik een antwoord te geven op de onderzoeksvraag die in hoofdstuk 1 gesteld is:

> *Op welke manier worden verhalen die een rol spelen bij de opbouw en behandeling van verkrachtingszaken in het strafrecht geconstrueerd, hoe ontwikkelen deze verhalen zich in het strafrechtelijke proces en waarom gaat het op deze manier?*

In de paragrafen hieronder wordt eerst een samenvatting gegeven van de resultaten uit de vorige hoofdstukken. Daarbij wordt ingegaan op de constructie, beoordeling en ontwikkeling van verhalen in de strafrechtsketen. Daarna volgt een overzicht van de conclusies uit het onderzoek. Vervolgens worden de beperkingen van dit onderzoek beschreven. Tenslotte worden aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan.

9.2 De constructie en ontwikkeling van verhalen

Verhalen in het strafproces worden, vooral als ze gebaseerd zijn op informatie van direct betrokkenen, vaak benaderd als gegeven: er is aandacht voor de manier waarop ze beoordeeld worden, maar de vraag hoe ze tot stand komen en hoe ze het proces doorlopen wordt niet onderzocht. In de paragrafen hieronder wordt achtereenvolgens ingegaan op de constructie en beoordeling van verhalen en op de ontwikkeling van verhalen in het traject.

9.2.1 De constructie van verhalen

'Feiten' worden in verhalen met elkaar in verband gebracht en krijgen betekenis door het gebruik van algemene kennis (zie onder andere Bennett en Feldman, 1981). De

kennis die als vanzelfsprekend wordt geaccepteerd, verschilt per groep, bijvoorbeeld door verschillen in achtergronden en ervaringen. Bij het vertellen van en het luisteren naar verhalen wordt bepaalde achtergrondkennis gedeeld, of wordt verondersteld dat die gedeeld wordt. Door verbanden te leggen met algemene kennis, worden verhalen verankerd in de context. Algemene kennis heeft een functie bij het verwerken van 'feiten' in een verhaal en bij het geven van betekenis eraan. De 'feiten' worden echter niet op zichzelf gepresenteerd aan de politie, maar zijn door betrokkenen al verwerkt in een verhaal.

Meldsters en aangeefsters

Meldsters en aangeefsters vertellen vaak over de gebeurtenissen aan vrienden en familieleden, voordat ze naar de politie gaan. Ze doen dat om bijvoorbeeld steun, advies of reflectie op de gebeurtenissen en het eigen handelen te krijgen. Hoewel ik niet bij gesprekken tussen meldsters en mensen in hun omgeving aanwezig ben geweest, krijg ik uit wat meldsters en getuigen bij de politie zeggen de indruk dat meldsters in die eerste gesprekken vaak nog geen 'definitief verhaal' vertellen. Ze weten vaak nog niet precies hoe ze de gebeurtenissen moeten categoriseren en hoe ze hun eigen gedrag en het gedrag van anderen moeten interpreteren en beoordelen. In gesprekken zoeken ze dit uit. Deze manier van verhalen construeren, komt overeen met het vertellen van persoonlijke verhalen op de manier die Ochs en Capps (1995) beschrijven. Het zoeken van reflectie bij anderen kan vertellers helpen bij het evalueren en beoordelen van de situatie, het eigen gedrag en het gedrag van anderen. Het kan ze helpen te beslissen hoe ze moeten reageren. Aangeefsters kunnen bijvoorbeeld wel of geen aangifte doen en ze kunnen de verdachte aanspreken op de gebeurtenissen of juist niet.

Sommige aangeefsters voelen zich door anderen gedwongen om te vertellen over de (vermeende) gebeurtenissen. Zij hebben het verhaal meestal vrijwillig verteld aan één persoon, die het vervolgens aan iemand anders vertelt. Die andere persoon kan dan vragen gaan stellen aan degene die het verhaal oorspronkelijk vertelde. In de gevolgde zaken hoorden ouders bijvoorbeeld soms via via dat hun dochter was verkracht. Zij stelden hier dan vragen over aan hun dochter, die daarop vertelde dat het klopte. Als de ouders er niet via iemand anders over zouden hebben gehoord, had de dochter het misschien nooit verteld. Sommige meldsters gaan naar de politie doordat iemand anders ze ervan overtuigt dat ze dat moeten doen. Anderen besluiten zelf om naar de politie te gaan. De reden die vaak genoemd wordt voor het doen van aangifte, is dat aangeefsters willen dat de verdachte weet dat hij dit niet had mogen doen, dat ze willen dat de verdachte gestraft wordt, of dat ze willen voorkomen dat de verdachte hetzelfde bij iemand anders kan doen.

Het vertellen over verkrachting aan vrienden en familieleden is anders dan het vertellen hierover in het strafproces. Hoewel vrienden en familieleden kritische vragen kunnen stellen en hun mening kunnen laten blijken, zijn meldsters min of meer vrij om aan hen te vertellen wat ze willen. In gesprekken met de politie is dat anders. Die gesprekken zijn gericht op het verkrijgen van een juridisch relevante aangifte. Er wordt geoordeeld over de mate waarin het verhaal geloofwaardig is en de mate waarin de gebeurtenissen erin strafbaar en bewijsbaar zijn. Deze oordelen hebben gevolgen voor de verdere behandeling van de zaak.

De meldster bepaalt of ze aangifte doet of niet. Maar vanaf het moment dat er aangifte wordt gedaan bij de politie, heeft de politie de regie. Rechercheurs gaan de zaak verder onderzoeken en zij bepalen in principe wat relevant is en welke informatie nodig is.

'Uitgenodigde verhalen'
Verdachten vertellen in het strafrecht in sterkere mate een 'uitgenodigd' verhaal dan aangeefsters.[156] Hoewel verdachten het recht hebben om te zwijgen[157], lijken ze soms min of meer gedwongen te worden door de politie of door de rechter om te praten. De indruk dat de verdachte móet praten, kan worden gewekt door de situatie, de machtsverschillen tussen verdachten en besluitvormers of doordat rechercheurs en rechters op verschillende manieren proberen de verdachte aan het praten te krijgen. Er is in de gevolgde zaken maar één verdachte die gebruik maakt van het zwijgrecht. De meesten vertellen over wat er volgens hen is gebeurd. Daar zijn verschillende redenen voor. Sommige verdachten vertellen omdat ze hun versie van de gebeurtenissen duidelijk willen maken, sommige verdachten vertellen omdat ze spijt hebben van de strafbare feiten die ze hebben gepleegd en sommige verdachten vertellen omdat ze de gebeurtenissen willen nuanceren of hun rol in het geheel in een ander perspectief willen plaatsen. De behoefte aan contact kan een andere reden zijn om te praten. Bij een aantal verdachten was goed merkbaar dat ze het niet prettig vonden om alleen in de cel te zitten en dat ze blij waren dat ze even met iemand konden praten. Een gevolg hiervan kan zijn dat sommige verdachten geneigd zijn om sociaal wenselijk te antwoorden, om de rechercheurs te vriend te houden en om de sfeer van het gesprek goed te houden. Voor aangeefsters geldt dit overigens ook.

9.2.2 Gezamenlijke constructie

Voor rechercheurs is de melding het beginpunt van de zaak. Iemand, vaak het vermeende slachtoffer, meldt een (mogelijke) verkrachting bij de politie. Er wordt haar dan gevraagd te vertellen 'wat er is gebeurd'. In de aangifte die mogelijk op de melding volgt, wordt gedetailleerd op de gebeurtenissen ingegaan. Dat gebeurt op een juridisch relevante manier. Betrokkenen vormen de belangrijkste bron van informatie in verkrachtingszaken; het is dus belangrijk dat hun verhaal goed op papier komt te staan. Het moet echter op een specifieke (juridisch relevante) manier worden opgebouwd. Een verhaal waarin de aangeefster vooral vertelt over haar emoties en waarin de precieze gebeurtenissen vaag blijven, voldoet niet in de strafrechtelijke context. Er is een verhaal nodig op grond waarvan geoordeeld kan worden over bewijsbaarheid, geloofwaardigheid en strafbaarheid van de feiten en van de verdachte. Rechercheurs die de zaak behandelen, geven richting aan het gesprek en moedigen de aangeefster aan om gedetailleerd te vertellen over wat er is gebeurd. Op die manier worden gezamenlijke verhalen geconstrueerd.

---

156 Verdachten vertellen misschien ook aan vrienden en familieleden over de gebeurtenissen, net als aangeefsters. Ik heb daar in het onderzoek echter geen aandacht aan besteed.
157 Crombag en collega's (2005) noemen overigens voorbeelden van zaken waarin de methoden die rechercheurs gebruiken om verdachten aan het praten te krijgen zo ver gaan, dat wel van dwang gesproken kan worden.

Als de meldster aangifte doet, begint het politieonderzoek. Om een aangifte te verkrijgen die onderzocht kan worden, willen rechercheurs een juridisch relevant verhaal op papier zetten. Tegelijkertijd moet de aangifte 'het eigen verhaal' van de aangeefster zijn. Het resultaat is een verhaal dat vanuit de persoon van de aangeefster verteld wordt, terwijl zij het (duidelijk) niet op deze manier verteld heeft. De verhalen die aangeefsters, verdachten en getuigen bij de politie vertellen, zijn meestal sterk gestuurd door vragen van rechercheurs. Er wordt een lopend verhaal van gemaakt in het proces-verbaal van de politie. De processen-verbaal vormen in de volgende stadia de basis voor beslissingen over de zaak en voor verdere verhoren.

Verklaringen van betrokken worden beïnvloed door de inbreng van rechercheurs. Vaak wordt al snel vergeten wie wat heeft ingebracht in een gesprek. Als een verdachte of een aangeefster iets niet zelf vertelt, maar het bevestigt, herinneren rechercheurs zich achteraf vaak dat de betrokkene het zelf heeft ingebracht. Opmerkingen die tijdens een gesprek door rechercheurs worden gemaakt, worden daarna soms aan de aangeefster of verdachte toegeschreven. Mensen lijken al snel te vergeten hoe een gesprek precies is verlopen. Ze onthouden bepaalde inhoudelijke punten die aan de orde zijn gekomen, maar voor het verloop van het proces hebben ze een minder goed geheugen. In verslagen en in vervolggesprekken worden uitspraken dan toegeschreven aan anderen dan aan degene die de uitspraak of suggestie deed. Degene aan wie de uitspraak wordt toegeschreven, weet zelf overigens ook vaak niet meer of ze die uitspraak heeft gedaan of niet. Op zichzelf is dit niet opzienbarend. Veel mensen zullen wel eens ervaren hebben dat iemand anders ze vertelt dat ze iets zeiden, terwijl ze zich dat niet kunnen herinneren ('zei ik dat?'). In de meeste gesprekken is het ook niet zo belangrijk van wie bepaalde informatie afkomstig is. Maar in het strafrecht is dat wel belangrijk. Juist omdat elke zin in een proces-verbaal relevant kan zijn voor de manier waarop er over een zaak wordt geoordeeld, is het van belang te weten welke informatie er precies gegeven is en door wie.

Verhalen die in de strafrechtelijke context worden geconstrueerd, zijn juridische verhalen. Er worden veel details in genoemd die voor de aangeefster en andere betrokkenen misschien niet relevant lijken. De verklaring is toegespitst op de delictsomschrijving. Om een goede aangifte te krijgen, maken rechercheurs het verhaal ook completer. De achtergrond van betrokkenen wordt bijvoorbeeld beschreven. Rechercheurs doen dit mede met het oog op eventuele vervolging; ze zeggen vaak dat de officier van justitie dit wil weten, om een goed beeld te kunnen krijgen van de situatie. Deze informatie kan helpen gebeurtenissen te plaatsen en te beoordelen. Een effect van het toevoegen van achtergrondinformatie kan ook zijn, dat het duidelijker 'het verhaal van de verteller' wordt.

Het verhaal van de verkrachting en het strafrechtelijke verhaal

Bij de behandeling van verkrachtingszaken, worden er verhalen op verschillende niveaus verteld en geconstrueerd. 'Het verhaal van de verkrachting', waarin de gebeurtenissen rondom de (vermeende) verkrachting worden beschreven door betrokkenen, is afgerond op het moment dat erover verteld wordt. Er kan op verschillende manieren over verteld worden en de gebeurtenissen kunnen op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, maar aan de gebeurtenissen zelf kan niets meer veranderd worden.

Door de behandeling van de zaak in het strafrecht, wordt er echter nog een ander verhaal geconstrueerd; het strafrechtelijke verhaal. De officier van justitie vertelt dit verhaal vaak in het requisitoir. Het beginpunt van dit verhaal is dat er aangifte is gedaan. Vervolgens wordt de aangifte onderzocht, met bepaalde resultaten. Het eindigt met de afhandeling van de zaak (bijvoorbeeld een sepot of een uitspraak van de rechtbank). Omdat tijdens de zitting nog niet duidelijk is hoe het verhaal afloopt, heeft het in het requisitoir nog een open einde. In de strafeis wordt wel een voorstel gedaan voor een gewenst einde.

Degenen die de zaak beoordelen, bepalen hoe het strafrechtelijke verhaal wordt opgebouwd en beëindigd. In de verschillende stadia worden strafrechtelijke verhalen verteld die enigszins van elkaar verschillen. Rechercheurs vertellen bijvoorbeeld 'politieverhalen'. Aan de hand van die verhalen wordt het politieonderzoek opgezet en uitgevoerd en wordt geoordeeld over zaken.

9.2.3 Het beoordelen van verhalen

Bij het afhandelen van zaken moeten besluitvormers oordelen over geloofwaardigheid, bewijsbaarheid en strafbaarheid. De politie oordeelt soms al snel in het traject over de geloofwaardigheid van verklaringen en personen. Dit oordeel kan tot stand komen op grond van bewijsmiddelen, maar dat is niet altijd het geval; er kunnen ook bewijsmiddelen worden gezocht die aansluiten bij het oordeel over de geloofwaardigheid van een verhaal. Officieren van justitie zoeken zelf niet zozeer naar bewijsmiddelen, maar beoordelen en selecteren de bewijsmiddelen die door de politie zijn aangeleverd. Omdat officieren vaak al over de zaak hebben gehoord voordat ze het proces-verbaal doorlezen, hebben ze vaak ook al snel een idee over de schuld van een verdachte en de bewijsbaarheid van het verhaal. Oordelen over geloofwaardigheid neemt het OM in eerste instantie meestal over van de politie. Oordelen over de mate waarin de bewijsmiddelen wettig zijn en over de vraag of het er voldoende zijn, vormt de officier vooral zelf. De (schriftelijke) verhalen van de politie, van de officier en van de raadsvrouw van de verdachte, bepalen het beeld dat de rechtbank in eerste instantie vormt. Voor rechercheurs, officieren van justitie en raadsvrouwen is het dus belangrijk om 'goede verhalen' te vertellen, op grond waarvan de rechtbank het door hen gewenste besluit neemt.

Verschillende auteurs noemen criteria waaraan 'goede verhalen' moeten voldoen. Leitch stelt dat goede verhalen vertelbaar en coherent zijn (Leitch, 1986). Voor vertelbare verhalen geldt in ieder geval dat er een situatie wordt beschreven die zich ontwikkelt. Een coherent verhaal is doelgericht en leidt toe naar een logisch einde ('closure'). Coherentie is een element dat ook door Pennington en Hastie (1993) wordt genoemd. Zij stellen dat een goed verhaal in het recht onder andere coherent is. Dit betekent dat het verhaal consistent is, plausibel en compleet. Ook Bennett en Feldman (1981) gaan ervan uit dat een goed verhaal coherent is. In het in dit boek gepresenteerde onderzoek bleek coherentie een kenmerk van verhalen te zijn waarop gelet wordt, maar het werd niet altijd als noodzakelijke voorwaarde voor een 'goed verhaal' gezien.

Coherentie en consistentie van een verhaal

Consistentie is van belang bij het beoordelen van verhalen. Het vertellen van verschillende verhalen over dezelfde gebeurtenissen, is over het algemeen niet positief

voor de geloofwaardigheid die aan de verteller en aan het verhaal dat ze vertelt wordt toegekend. Toch is consistentie niet altijd vereist in verhalen die in het strafrecht worden verteld. Dat geldt in ieder geval voor verhalen bij de politie; enige onzekerheid over wat er precies gebeurd is en wanneer, en wat 'foutjes' in de volgorde (die overigens wel rechtgezet moeten worden), worden vaak niet problematisch gevonden. Soms wordt het juist gezien als teken van geloofwaardigheid. Rechercheurs zeggen dat ze iemand met een heel 'vloeiend' verhaal, waarin niets wordt vergeten of gecorrigeerd, soms minder betrouwbaar vinden dan iemand met een meer hakkelend, aarzelend verhaal waarvan onderdelen veranderen of 'scherper' worden tijdens het vertellen. Bij een vloeiend en consistent verhaal kunnen ze de indruk krijgen dat het verhaal verzonnen is. Inconsistenties lijken overigens vooral geaccepteerd te worden bij aangeefsters; verdachten kunnen het zich minder vaak veroorloven.

Bij de acceptatie van inconsistenties, is overigens wel van belang om wat voor soort inconsistenties het gaat. De inconsistenties moeten passen bij het algemene beeld dat van de aangeefster en van het verhaal bestaat. Ook de indruk die bestaat over de persoon die het verhaal vertelt, is belangrijk bij het beoordelen van het verhaal en het interpreteren van inconsistenties. Vaak worden beide oordelen zodanig aan elkaar gelijkgesteld, dat ze inwisselbaar lijken. Als er wordt gesproken over 'een ongeloofwaardige persoon', wordt ook bedoeld dat het verhaal ongeloofwaardig is. Over de persoon die het verhaal vertelt, bestaan vaak allerlei beelden en categorisaties, zoals 'eerlijk', 'simpel', 'emotioneel', 'vervelend', 'aandachtstrekker'. Deze en andere uitspraken over personen worden zowel bij aangeefsters als bij verdachten gedaan. Over verdachten bestaat vaak al een beeld vóór het eerste verhoor, op basis van wat de aangeefster verteld heeft, of op basis van bekende achtergrondkenmerken van de verdachte (zoals zijn etniciteit). Deze beelden kunnen veranderen bij het zien van en spreken met de verdachte. De indruk die van een betrokkene bestaat, hangt samen met verbaal en non-verbaal gedrag van de betrokkene, met kennis over de achtergrond van een betrokkene, met vooroordelen op grond van kenmerken van een betrokkene en met ervaringen in andere zaken. Ook sympathie of antipathie voor een betrokkene speelt een rol. Over het algemeen geldt dat betrokkenen die geloofwaardig worden gevonden, zich meer inconsistenties kunnen veroorloven dan mensen die minder geloofwaardig worden gevonden. Er kan in het eerste geval vaak wel een verklaring voor eventuele inconsistenties worden gevonden.

Hoewel betrokkenen (en vooral aangeefsters) in eerste instantie niet volledig consistent hoeven te zijn, is het in latere stadia, bij het OM en in de rechtszaal, niet verstandig om inconsistent te zijn. Inconsistentie lijkt dan tot een vermindering van de geloofwaardigheid te leiden. Aan een aangeefster die twee data door elkaar haalt op het moment dat ze als getuige wordt verhoord in de rechtszaal, wordt door de voorzitter gevraagd hoe dat nou toch kan. Hoewel niet duidelijk is in hoeverre de rechters de aangeefster door deze fout als een onbetrouwbare getuige zien, is het niet positief voor haar geloofwaardigheid. Door de advocaat wordt het in het pleidooi ook genoemd als indicatie voor de ongeloofwaardigheid van haar hele verklaring.

Verankering

De mogelijkheden voor gedragingen die volgen op andere gedragingen zijn bijna onbeperkt. Dat wil niet zeggen dat alle mogelijke opeenvolgingen van gedragingen zonder meer worden geaccepteerd door luisteraars; het verhaal moet wel aannemelijk

worden gevonden. Gedrag dat in eerste instantie niet aannemelijk wordt gevonden als reactie op ander gedrag, kan dat overigens wel worden als er een motivatie of achtergrond bij gegeven wordt. Dat een aangeefster regelmatig blijft slapen bij haar ex-man, die eerder geprobeerd zou hebben haar te verkrachten, wordt bijvoorbeeld vreemd gevonden door de rechercheur die haar verhoort. De verklaring van de aangeefster dat ze dat doet om zoveel mogelijk bij haar dochter te kunnen zijn, die bij haar ex-man woont, maakt het echter begrijpelijk. Dit maakt het gedrag doelgericht en plausibel.

Om te kunnen beoordelen of feiten bewijsbaar zijn en of bewijsmiddelen overtuigend zijn, moeten ze verankerd worden. De politie gebruikt verschillende vormen van verankering: algemene verankering, waarbij feiten verankerd worden in 'algemene kennis' en specifieke verankering, waarbij feiten verankerd worden in verklaringen van andere betrokkenen en getuigen. Bij het verankeren van verklaringen in algemene kennis, worden beslisregels gebruikt. Beslisregels hebben vaak betrekking op de geloofwaardigheid van personen. Een beslisregel kan bijvoorbeeld zijn: 'een aangeefster die heel gedetailleerd vertelt, vertelt de waarheid' of 'een getuige die afhankelijk is van de verdachte en die een getuigenis aflegt die in het voordeel van de verdachte is, kan niet betrouwbaar worden genoemd'. Bij beslisregels spelen vaak bepaalde kenmerken of toegeschreven karaktereigenschappen van mensen een rol. Geslacht, etniciteit, geestelijke gezondheid en emotionaliteit zijn daar een paar van. Voorbeelden hiervan zijn 'als een man kans heeft op seksueel contact met een vrouw, gaat hij daar vrijwel altijd op in' en 'Marokkaanse mannen hebben geen respect voor vrouwen'. Afhankelijk van de categorie die wordt gekozen en eventuele deelcategorieën daarin, worden bepaalde beslisregels gebruikt. Al deze beslisregels kunnen gedrag van betrokkenen begrijpelijk maken en in perspectief plaatsen.

Voor beslisregels geldt tegelijkertijd, dat ze snel een te beperkte interpretatie opleveren. Dat is vooral het geval, als er op slechts één kenmerk van een betrokkene wordt gelet. Als iemand bijvoorbeeld alleen wordt gezien als 'een Marokkaan', 'een borderliner', of, zoals in één van de zaken het geval was, als 'een eerlijk meisje', worden elementen in de zaak die niet binnen deze categorie passen, gemist. In de praktijk worden er meestal meerdere categorieën en deelcategorieën gebruikt. Hierdoor worden oordelen en verhalen genuanceerder. De combinatie van categorieën kan wel weer andere beelden en associaties oproepen, met andere vooroordelen, stereotyperingen en beslisregels. Bij 'een Antilliaanse man' worden andere beslisregels opgeroepen dan bij 'een Antilliaanse student' en bij 'een Nederlandse vrouw die een relatie heeft met een Marokkaanse man' kan een ander beeld ontstaan dan bij 'een onafhankelijke Nederlandse vrouw die een relatie heeft met een Marokkaanse man'. Het gebruik van categorieën en de beslisregels die daarbij opgeroepen worden, hangt onder andere samen met het zien van mensen. Door het zien van betrokkenen ontstaat er vaak een meervoudiger beeld of ontstaat er ruimte om af te wijken van een bestaand beeld. Rechercheurs gaan er dan bijvoorbeeld vanuit dat de betreffende persoon een uitzondering op de regel is. Dat was bijvoorbeeld het geval bij een aan drugs verslaafde vrouw die ondanks de verwachtingen toch betrouwbaar leek, en bij een aantal Marokkaanse jongetjes die heel aardig en netjes werden gevonden, terwijl ze vóór het gesprek 'Marokkaans tuig' werden genoemd.

Rechercheurs en officieren van justitie kunnen lang niet altijd uitleggen waarom ze een verklaring geloofwaardig vinden. Soms spreken ze over 'een gevoel' dat moeilijk

onder woorden te brengen is. Zoals een officier van justitie het verwoordde: 'Het is een kwestie van geloven of niet geloven'. Zo'n gevoel, dat niet (uitsluitend) gebaseerd is op bewijsmiddelen, kan soms later wel gelegitimeerd worden in bewijsmiddelen. Als de aangifte heel geloofwaardig wordt gevonden door een rechercheur en een getuige vervolgens een verhaal vertelt dat een deel van de aangifte bevestigt, zijn er voldoende bewijsmiddelen die de overtuiging, die er al was voordat dit bevestigd was door een tweede verklaring, ondersteunen.

Algemene verankering en juridische verankering

In het requisitoir worden juridische verankeringen gebruikt. Er wordt bijvoorbeeld ingegaan op de waarde van een gedetailleerde aangifte en op de hoeveelheid getuigen die een onderdeel van het verhaal bevestigen, en verklaringen daarvoor. De beslisregels die hierin verborgen liggen, worden meestal niet expliciet uitgesproken. Een officier zegt bijvoorbeeld dat ze de verklaring van de aangeefster overtuigend vindt. 'Ik noem het feit dat de verkrachting om 10 uur plaatsvond en dat de aangeefster al om 11 uur bij de politie was'. Ze spreekt verder niet uit wat dit feit zou bewijzen en welke beslisregel hierbij hoort. Dat gebeurt heel vaak. Soms worden vormen van 'algemene kennis' wel uitgesproken. Een officier zegt bijvoorbeeld dat bekend is dat kinderen die vroeger misbruikt zijn, later zelf vaak anderen misbruiken. Hij zegt niet expliciet: 'Er is een grote kans dat een verdachte die zelf misbruikt is als kind, later zelf ook misbruikt (dus er is een grote kans dat de betreffende verdachte schuldig is)', maar dit is wel wat hij impliceert. Hij noemt alleen het 'feit van algemene bekendheid', zonder de specifieke beslisregel erbij te noemen. Het is voorstelbaar dat beslisregels sneller worden geaccepteerd als ze worden geïmpliceerd, maar niet expliciet worden gemaakt. Als het expliciet wordt gemaakt, blijkt het misschien vaak toch niet te voldoen, omdat het bijvoorbeeld te generaliserend is of niet helemaal past bij de betreffende zaak. Als het impliciet wordt gelaten, kan de beslisregel gebruikt worden zonder dat er kritisch naar gekeken hoeft te worden.

Beslisregels die door de officier worden gebruikt of gesuggereerd in het requisitoir, zijn bedoeld om de rechtbank te overtuigen. Sommige beslisregels die in eerste instantie een rol speelden bij de verankering van het verhaal, worden niet genoemd in het requisitoir. Een officier zegt bijvoorbeeld niet in het requisitoir dat het onwaarschijnlijk is dat een Antilliaanse man het accepteert als zijn vrouw met andere mannen naar bed gaat (en dat het verhaal van de verdachte dus niet klopt), terwijl dit in de overwegingen van de politie wel een rol speelde. Ze noemt in het requisitoir wel het verschil in lengte en lichaamskracht van de aangeefster en de verdachte, om aan te tonen dat de aangeefster 'niets tegen hem kon beginnen'. Dit punt heeft ze in gesprekken die ik vóór de zitting met haar had, niet als reden genoemd om het verhaal te geloven. Het is mogelijk dat oordelen over verhalen tot stand komen op basis van bepaalde kenmerken en verankeringen, maar dat de verhalen in de rechtszaal worden gepresenteerd met andere ankers.

Verankering wordt niet alleen gebruikt om tot een oordeel te komen, maar ook om anderen (de rechtbank) van een verhaal te overtuigen. Soms lijken er andere vormen van verankering gebruikt te worden voor het overtuigen van de rechtbank, dan er gebruikt zijn bij het beoordelen van het verhaal. Het is mogelijk dat de officier het verhaal 'als persoon' beoordeelt en 'als officier'. Voor het beoordelen van het verhaal als persoon, gebruikt ze algemeen geaccepteerde beslisregels. Deze beslisregels

worden in de juridische context niet altijd geaccepteerd. Onder algemeen geaccepteerde beslisregels kunnen bijvoorbeeld stereotypen over vrouwen en mannen vallen, die in de rechtszaal (onbewust) misschien ook worden aangenomen, maar die niet als regel genoemd of geïmpliceerd kunnen worden. De officier zal het verhaal dus ook moeten beoordelen en verankeren 'als officier'. Daarbij gebruikt ze algemeen geaccepteerde beslisregels in de juridische context.

9.2.4 Complexiteit

In veel strafzaken geldt, dat het moeilijk is om met zekerheid te zeggen of een verdachte schuldig is of niet. Bij verkrachtingszaken lijkt dat vaak extra moeilijk te zijn. Verklaringen van betrokkenen zijn meestal de enige bewijsmiddelen. Als deze verklaringen elkaar tegenspreken, terwijl ze beide aannemelijk worden gevonden, is het moeilijk te bepalen welke verklaring geloofd moet worden. Mensen kunnen liegen en ze kunnen zich gebeurtenissen verkeerd herinneren. Bovendien zijn de gebeurtenissen ook voor betrokkenen niet altijd gemakkelijk te interpreteren. Is er bijvoorbeeld sprake van dwang als de verdachte geen fysiek geweld heeft gebruikt maar verbale druk heeft uitgeoefend?

Besluitvormers hebben veel discretionaire bevoegdheid bij het behandelen van zaken. Ondanks het bestaan van regels en richtlijnen kan het behandelen van individuele zaken niet gestandaardiseerd worden. In elke fase van het onderzoek zijn er verschillende soorten acties mogelijk. Acties in het ene stadium (bijvoorbeeld bij de politie) hebben invloed op acties in het volgende stadium (bijvoorbeeld bij het OM). Indirect kunnen acties ook invloed hebben op stadia die eraan vooraf gaan; als een officier van justitie een zaak met bepaalde kenmerken seponeert, is het mogelijk dat de politie daar bij een volgende zaak op anticipeert. De implicatie hiervan is dat een actie in het beginstadium grote invloed kan hebben op de eindsituatie. De richting die in eerste instantie wordt ingeslagen, bijvoorbeeld op grond van een werkhypothese, bepaalt welke beslissingen er in een later stadium genomen kunnen worden.

9.2.5 Keten van verhalen

Bij de behandeling van een zaak ontstaat er een 'keten van verhalen'. Eerst staat het verhaal van de aangeefster, dat in interactie wordt geconstrueerd en opgeschreven, centraal. Dit verhaal is 'vanuit de persoon van de aangeefster' geschreven. Al bij de constructie van dit verhaal in het gesprek en bij het opschrijven ervan, raakt het vermengd met het perspectief van de rechercheur. Als rechercheurs met elkaar over de zaak spreken raakt het perspectief van de aangeefster verder op de achtergrond en wordt er over gebeurtenissen die iemand anders (de aangeefster) heeft meegemaakt verteld, in plaats van over eigen ervaringen. Er ontstaat dan een politieverhaal. Oordelen of observaties van de rechercheur komen in zo'n verhaal terug: 'Het was geen aardig meisje' of 'Ze was wel heel emotioneel'. De verhalen van andere betrokkenen en andere verhalen van rechercheurs breiden de keten van verhalen verder uit. In deze keten komen overigens veel overlappingen en vervormingen voor. Officieren van justitie oordelen over een zaak waarover ze niet, of slechts kort, hebben gesproken met direct betrokkenen. Zij construeren en beoordelen dus met name verhalen over onbekenden, op grond van politieverhalen. Bij het oordelen hierover construeren ze het strafrechtelijke verhaal zelf ook verder.

Naarmate een zaak het traject doorloopt, komen de verhalen op steeds grotere afstand van de betrokkenen te staan. De officier van justitie verwijst in haar requisitoir niet alleen naar verklaringen van de betrokkenen, maar ook naar verklaringen van de politie. Zij vertelt dus voornamelijk over gebeurtenissen die anderen hebben meegemaakt en over indrukken en ervaringen van anderen. Soms vertelt ze echter ook iets over haar eigen ervaring, bijvoorbeeld over het gesprek dat ze heeft gehad met de aangeefster, of over haar eigen indrukken, bijvoorbeeld van de verdachte. Deze toevoegingen maken het verhaal persoonlijker. Ze kunnen daardoor bijdragen aan de verankering ervan; ervaringskennis wordt als waardevoller gezien dan kennis die door anderen is doorgegeven ('van horen zeggen').

Samenhang verklaringen

Het verhaal van de aangeefster is het eerste verhaal dat de politie hoort over de zaak. In principe wordt van dit verhaal uitgegaan en wordt het politieverhaal hier omheen opgebouwd, tenzij er redenen zijn om dit verhaal niet te geloven. Naar het verhaal van verdachten wordt over het algemeen met meer wantrouwen gekeken. Van verdachten wordt vaker gedacht dat ze goede redenen hebben om te liegen; door te liegen kunnen ze proberen om een straf te vermijden. Hoewel rechercheurs soms vermoeden dat een aangeefster aangifte doet vanuit 'verkeerde motieven' (bijvoorbeeld een aangifte tegen haar ex-man in verband met de voogdij over de kinderen), kunnen aangeefsters hun verhaal in eerste instantie redelijk 'vrij' doen.

Het verhaal van een verdachte wordt niet op zichzelf beoordeeld, maar het oordeel erover hangt samen met het oordeel over de aangifte en getuigenverklaringen. Verklaringen worden beoordeeld in samenhang met andere verklaringen en verhoren worden gedaan met andere verhoren in gedachten. Aan verdachten en getuigen worden bijvoorbeeld vragen gesteld over onderdelen van de aangifte en nadat er een verdachtenverklaring is opgenomen kan er een tweede gesprek met de aangeefster worden gehouden, over onderdelen van de verdachtenverklaring.

De positie van verklaringen van betrokkenen verschilt. Als het verhaal van de aangeefster geloofwaardig wordt gevonden, is het voor de verdachte heel moeilijk een daarvan afwijkend verhaal te vertellen, dat het geloof in het eerdere verhaal verkleint. Het verhaal van de verdachte kan op zichzelf geloofwaardig worden gevonden, maar als het afwijkt van een aangifte die al heel geloofwaardig werd gevonden, bestaat er minder kans dat rechercheurs en officieren er open voor staan. Als de aangifte niet zo geloofwaardig of ongeloofwaardig wordt gevonden, wordt het verhaal van de verdachte anders benaderd. Als hij dan een verhaal vertelt dat geloofwaardiger wordt gevonden dan dat van de aangeefster, zelfs al bestaat er enige twijfel over, krijgt hij 'het voordeel van de twijfel'. Dit betekent niet dat aangiftes per definitie een 'hogere status' hebben dan verdachtenverklaringen. Ze hebben over het algemeen echter wel een andere positie. Als de aangifte geloofwaardig wordt gevonden, wordt het verhaal van de verdachte dat meestal niet, zelfs al zou het op zichzelf een geloofwaardig verhaal kunnen zijn. Andersom geldt dat niet. De vraag is of dit betekent dat een verdachte, als de aangifte heel geloofwaardig wordt gevonden, geen kans heeft dat zijn hiervan afwijkende verhaal geloofd wordt. Het lijkt erop dat dit heel moeilijk is. In de gevolgde zaken worden verdachten vrijwel nooit geloofd op het moment dat ze een verhaal vertellen dat op essentiële onderdelen afwijkt van een als geloofwaardig beoordeeld verhaal van de aangeefster. Bij de zaken die op de afdeling besproken

worden, is er één zaak waarin de aangeefsters in eerste instantie heel geloofwaardig worden gevonden, terwijl na het verdachtenverhoor het idee bestaat dat 'de waarheid in het midden ligt'. Het verhaal van de verdachten en de indruk die zij maken heeft de rechercheurs in dit geval overtuigd. Een geloofwaardig verhaal van een verdachte kan het oordeel over een als geloofwaardig beoordeelde aangifte dus veranderen, maar dit gebeurt niet snel.

De positie van getuigen is weer anders dan die van de aangeefster en de verdachte. Veel onderzoek over het gebruik van verhalen in het rechtsproces is gebaseerd op onderzoek onder (oog)getuigen en proefpersonen die als getuigen optreden. Op basis van literatuur over de behandeling van rechtszaken bestaat de indruk dat de rechtbank een heel grote waarde toekent aan getuigenverklaringen, vooral van ooggetuigen. Ooggetuigen zijn er in verkrachtingszaken vrijwel nooit. In de gevolgde zaken waren er ook geen ooggetuigen. Er worden wel getuigen ondervraagd, zoals mensen waarmee de aangeefster of de verdachte gesproken heeft (bijvoorbeeld artsen, docenten en familieleden). De positie van deze getuigen verschilt per zaak. Als het vermoeden bestaat dat een getuige 'meer weet', maar dat ze dit niet wil zeggen om iemand te beschermen, heeft de verklaring zeker geen onaantastbare positie. Als het idee bestaat dat de getuige een buitenstaander is die 'dus' geen reden heeft om te liegen, wordt er meer waarde aan de verklaring gehecht. Maar ook dan geldt, dat het voor de waarde die aan de verklaring wordt gehecht en voor de manier waarop de verklaring geïnterpreteerd wordt, van belang is welk verhaal tot dan toe wordt aangehouden. Verklaringen die bij het verhaal aansluiten worden sneller geloofd dan verklaringen die ervan afwijken.

Vertrouwen

Omdat alle besluitvormers professionals zijn die weten wat hun eigen rol en de rol van anderen in het systeem is, is een grote mate van afstemming op elkaar te verwachten (Strauss, 1993). Professionals, zoals rechters, vertrouwen erop dat andere professionals, zoals rechercheurs, accurate en complete informatie geven (Pakes, 2001: 56). Verklaringen die zijn opgetekend door de politie en de rechter-commissaris hebben over het algemeen een hoge status in de rechtszaal. Met name als verdachten twee keer 'hetzelfde hebben verklaard' [158], wordt een afwijking daarvan in de rechtszaal niet erg serieus genomen.

Het lijkt logisch om te veronderstellen dat een verklaring die door een getuige of verdachte is ondertekend, goed weergeeft wat er in het gesprek is gezegd. Het valt te verwachten dat een verklaring die niet klopt, niet ondertekend wordt. Als verdachten in de rechtszaal zeggen dat de politieverklaring niet klopt, wordt hen dan ook voorgehouden dat ze het wel hebben ondertekend. Rechters laten blijken dat ze het niet aannemelijk vinden dat iemand een verklaring ondertekent die niet klopt. De bezwaren van de verdachte worden, in de gevolgde zaken, dan ook niet heel serieus genomen, of juist eerder gezien als (negatief te waarderen) poging van de verdachte om de feiten zo voor te stellen dat hij minder schuldig of verantwoordelijk lijkt. Maar ondanks het feit dat verdachten en getuigen verklaringen meestal ondertekenen, wil

[158] Het gaat overigens in beide gevallen om een verklaring die op papier is gezet door besluitvormers. De rechter-commissaris heeft bovendien beschikking over het proces-verbaal van de politie tijdens het verhoor.

dat niet zeggen dat gesprekken er helemaal correct in worden geformuleerd en weergegeven. In de gevolgde zaken wordt duidelijk dat rechercheurs veel invloed hebben op de manier waarop het verhaal op papier wordt gezet. Door de vragen die ze stellen, door de reacties op antwoorden van betrokkenen, maar ook door het gebruik van eigen formuleringen bij het opschrijven van de verklaring, hebben rechercheurs een duidelijke inbreng.

Veel betrokkenen lezen de verklaring bovendien niet kritisch door. Mijn indruk is dat betrokkenen na het verhoor vaak moe zijn en geen zin meer hebben om kritisch na te denken of om te 'onderhandelen' over wat er in de verklaring staat. Betrokkenen lijken ook niet altijd te beseffen dat het proces-verbaal en de letterlijke tekst daarin zo'n belangrijke rol kan gaan spelen in het verdere proces. Door er een handtekening onder te zetten, geven ze aan dat het proces-verbaal klopt en dat ze uitspraken die erin zijn opgenomen hebben gedaan. Het is de vraag of ze hierbij stil staan op het moment dat ze het ondertekenen. Een andere reden om de verklaring niet kritisch door te lezen en gemakkelijk te ondertekenen, zou kunnen zijn dat de band tussen betrokkenen en rechercheurs vaak goed is, waardoor betrokkenen erop vertrouwen dat het verhaal klopt. Hoewel rechercheurs altijd zeggen dat betrokkenen het proces-verbaal echt moeten doorlezen voordat ze het tekenen, lijken veel betrokkenen het te zien als een formaliteit. Vertrouwen speelt dus niet alleen een rol bij de relatie tussen professionals in het strafrecht, maar ook bij de relatie tussen betrokkenen en professionals.

9.2.6 Verandering verhalen in traject

Verhalen veranderen als ze door het traject lopen. Verhalen veranderen onder andere doordat er andere elementen centraal komen te staan in het proces. De 'oorspronkelijke' verhalen ontwikkelen zich voortdurend, worden aangevuld met andere perspectieven en komen steeds verder af te staan van degenen die de gebeurtenissen hebben meegemaakt. Deze ontwikkeling vindt plaats door acties van verschillende actoren en door interacties tussen hen en de omgeving. Verhalen zijn daarbij niet onafhankelijk van de context. De vorm van verhalen wordt mede bepaald en beperkt door de (juridische) regels en praktijken.

Bij de politie is de geloofwaardigheid van verhalen heel belangrijk (de overtuiging). Bewijsbaarheid en strafbaarheid staan minder centraal. Bij het OM is het omgekeerde het geval. Dit heeft te maken met de verschillen in werkzaamheden van politie, OM en rechtbank. Rechercheurs onderzoeken een aangifte door bewijsmiddelen te verzamelen die de aangifte ondersteunen of ontkrachten. Zij moeten keuzes maken over de manier waarop ze de zaak gaan onderzoeken. Om dat te kunnen doen, moeten ze oordelen over de geloofwaardigheid van verklaringen en onderdelen daarvan. Als ze in eerste instantie zoeken naar bewijsmiddelen die de geloofwaardigheid van een verklaring of een onderdeel daarvan bevestigen, kunnen ze het aantal zoekmogelijkheden beperken.

Door officieren wordt bij de beslissing over vervolging minder over de geloofwaardigheid van verklaringen gesproken. Officieren lijken oordelen over geloofwaardigheid vaak over te nemen van de politie. In gesprekken met officieren over zaken, vertelden ze regelmatig over bewijsbaarheid en strafbaarheid in de gevolgde zaken. Over geloofwaardigheid spraken ze minder. Tijdens de zitting wordt geloofwaardigheid weer van belang. In het requisitoir wordt aan de geloofwaardigheid

of ongeloofwaardigheid van verklaringen veel aandacht besteed, naast strafbaarheid en bewijsbaarheid.

Tijdens het proces veranderen verhalen op verschillende manieren. Aan het begin is er veel aandacht voor de persoonlijke verhalen van betrokkenen. Deze verhalen hebben kenmerken van de verhalen die Ochs en Capps (1995) beschrijven. Het zijn relatief open verhalen, die in gesprekken worden gevormd en waarin oordelen nog niet altijd duidelijk zijn. Deze verhalen krijgen vaste vorm vanaf het moment dat ze zijn opgeschreven in processen-verbaal. De schriftelijke verklaringen van aangeefsters en andere betrokkenen gaan dan gelden als dé verhalen die zijn verteld over de gebeurtenissen. Deze verhalen veranderen niet meer, maar ze vormen de basis voor een verhaal dat een steeds grotere rol gaat spelen: het strafrechtelijke verhaal. De verhalen van de aangeefster en van andere betrokkenen vormen belangrijke onderdelen van dit verhaal. Deze verhalen worden gebruikt om een nieuwe verhaallijn uit te werken, waarvan het einde nog niet bekend is. Pas bij de afhandeling van de zaak, heeft het verhaal van de afhandeling van de zaak 'closure' gekregen.

9.3 Patronen

In de bovenstaande paragrafen zijn de resultaten van het onderzoek samengevat. Hieronder volgt een kort overzicht, waarin gevonden patronen beschreven worden.

Interactie

Interactie is heel belangrijk bij de constructie van een verhaal. Het verhaal van een meldster of aangeefster die bij de politie komt, is beïnvloed door mensen uit haar omgeving. Meldsters en aangeefsters hebben over de gebeurtenissen gesproken; de constructie (en beoordeling) van een verhaal begint al vóór de melding.

Interactie blijft ook in de volgende stadia een belangrijke rol spelen. Rechercheurs hebben invloed op de beslissing van de meldster om al dan niet aangifte te doen. Als er aangifte wordt gedaan, beïnvloeden ze de inhoud daarvan. Dat komt doordat ze op een bepaalde manier reageren op de aangeefster, door de vragen die ze stellen en door de manier waarop ze de verklaring opstellen.

Door de betrokkenheid van verschillende mensen bij de constructie van verhalen, zowel binnen als buiten het strafrecht, zijn 'de verhalen van betrokkenen' slechts gedeeltelijk 'persoonlijke verhalen'. De aangifte die tot stand komt, is een gezamenlijk geconstrueerd product. Datzelfde geldt voor verklaringen van andere betrokkenen. In het strafproces worden deze verklaringen echter als persoonlijke verhalen behandeld en worden ze toegeschreven aan één van de betrokkenen.

Afstand

Verhalen 'van betrokkenen' komen, naarmate een zaak verder door het proces loopt, steeds verder van hen af te staan. Het proces-verbaal, met daarin de verklaringen van betrokkenen, vormt de basis voor het proces dat er mogelijk op volgt. De verklaringen erin nemen de plaats in van de betrokkenen; officieren van justitie spreken vrijwel niet met betrokkenen, maar baseren hun beslissingen voor een groot deel op de schriftelijke verklaringen en op verhalen van de politie. Op die manier worden strafrechtelijke verhalen uitgewerkt en ontwikkeld. De strafrechtelijke verhalen komen

steeds verder af te staan van betrokkenen. Verklaringen worden hierin aangevuld met beeldvorming en beoordeeld met behulp van beslisregels, verankering en algemene kennis. Er worden vooral verhalen verteld over verhalen van anderen, waarin indrukken van professionals over betrokkenen duidelijk worden.

Oordelen
Verhalen en betrokkenen bij verkrachtingszaken worden beoordeeld op bewijsbaarheid, strafbaarheid en geloofwaardigheid. Door de politie wordt vooral geoordeeld over geloofwaardigheid. Later in het proces wordt bewijsbaarheid steeds belangrijker. Geloofwaardigheid en bewijsbaarheid hangen overigens sterk met elkaar samen. Over strafbaarheid van de handelingen wordt vaak minder getwijfeld dan over geloofwaardigheid en bewijsbaarheid. Beslissingen over de strafbaarheid van de verdachte worden vaak wel moeilijk gevonden. Het gaat daarbij om de vraag, in hoeverre het de verdachte is aan te rekenen. In verhalen van officieren van justitie en raadsvrouwen komen vaak verschillende opvattingen over de strafbaarheid van de verdachte naar voren. Vaak worden in de verhalen die zij vertellen min of meer dezelfde feiten gebruikt, die op verschillende manieren in het verhaal worden verweven.

Keten van verhalen
Bij de ontwikkeling van verhalen in het strafrecht ontstaat een keten van verhalen. Deze keten start met het verhaal van betrokkenen (meestal een melding). Daarna worden er politieverhalen geconstrueerd, vertelt de officier van justitie een verhaal en worden verhalen gepresenteerd en beoordeeld door de rechtbank.

Voor het politieonderzoek is het verhaal van de aangeefster de basis. Afhankelijk van het oordeel over dat verhaal, worden andere verhalen als geloofwaardig of minder geloofwaardig beschouwd. Bovendien wordt het politieonderzoek uitgevoerd op basis van de aangifte. Verhalen die na het politieonderzoek naar voren komen (bijvoorbeeld verhalen van andere betrokkenen), worden niet op zichzelf geconstrueerd en beoordeeld, maar in vergelijking met de aangifte.

9.4 Evaluatie en aanbevelingen

9.4.1 Mogelijkheden en beperkingen

In het in dit boek beschreven onderzoek, is een onderzoeksmethode gehanteerd die tot nu toe weinig is gebruikt bij het onderzoeken van strafzaken. Strafzaken zijn gevolgd in het strafproces, door gebruik te maken van observatie, informele interviews en documentanalyse. Daarbij is geprobeerd om de bestaande praktijk zo dicht mogelijk te benaderen. De onderzoeksmethode bood een aantal mogelijkheden.

Het onderzoek is uitgevoerd in de 'natuurlijke omgeving'. Het is uitgevoerd in de omgeving waarin verkrachtingszaken normaal gesproken behandeld worden, door de mensen die zich hier normaal gesproken mee bezig houden. Er zijn van tevoren geen categorieën geselecteerd die onderzocht moesten worden of die juist uitgeschakeld dienden te worden, maar het traject dat een verkrachtingszaak doorloopt is in zijn geheel bekeken. Hierdoor is het beeld van de behandeling van zaken breed, gevarieerd en zo waarheidsgetrouw mogelijk.

Doordat er veel gebruik is gemaakt van observatie, zijn de situaties en handelingen die zich concreet voordeden beschreven en is niet alleen de interpretatie of rationalisatie daarvan achteraf beschreven. Observatie is gecombineerd met interviewen en met documentanalyse. Door de combinatie van observatie en interviewen, wordt duidelijk hoe handelingen en gesprekken achteraf worden geïnterpreteerd en herinnerd. Door de combinatie van observatie en documentanalyse, wordt zichtbaar hoe verklaringen worden opgesteld en wat daarbij gebeurt en verandert. Hierdoor wordt duidelijk welke transformaties er plaatsvinden bij het omzetten van gesprekken naar mondelinge en schriftelijke verhalen.

Door de combinatie van observatie, interviewen en documentanalyse, worden subtiele veranderingen in de ontwikkeling van verhalen waarneembaar. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om veranderingen die besluitvormers zich achteraf niet meer herinneringen, zoals veranderingen in de manier waarop ze een verhaal beoordelen.

Het gebruik van informele interviews heeft als voordeel, dat informatie wordt verkregen over wat respondenten belangrijk vinden. Het wordt duidelijk waar ze zelf aan denken bij het vertellen over de behandeling van een zaak. Hierdoor kunnen elementen die niet bij de opzet van het onderzoek bedacht zijn, maar die wel belangrijk zijn in de praktijk, aandacht krijgen in het onderzoek.

Tenslotte bood deze methode de mogelijkheid om zaken te volgen door het proces. Eerdere onderzoeken concentreerden zich op één van de strafrechtelijke fasen. Doordat de behandeling van dezelfde zaak in verschillende fasen is gevolgd, is meer duidelijk geworden over de rol van elk van de fasen in het geheel.

De gebruikte methode en de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd, kent ook beperkingen. Een aantal van deze beperkingen was al voor aanvang van het onderzoek bekend. Andere zijn tijdens het uitvoeren van het onderzoek duidelijk geworden.

De controleerbaarheid en herhaalbaarheid van het onderzoek is klein, doordat de zaken die onderzocht zijn zich 'toevallig' op dat moment voordeden. Als het onderzoek nogmaals zou worden uitgevoerd, zouden er andere zaken worden bekeken. Daarnaast is het zo, dat de persoon van de onderzoeker bij kwalitatief onderzoek belangrijk is. Een andere persoon zou waarschijnlijk voor een deel andere patronen ontdekken. Daarmee samenhangend, is de mate waarin de resultaten generaliseerbaar zijn naar de behandeling van verkrachtingszaken in het algemeen, klein. Zaken zijn slechts in twee regio's gevolgd en in totaal zijn er relatief weinig zaken gevolgd.

Daarnaast was er sprake van bias in de gevolgde zaken. In één van de regio's heb ik voornamelijk zaken gevolgd waarin aangifte was gedaan en waarin vervolging werd ingezet, en ik heb bij sommige rechercheurs veel meer gesprekken bijgewoond dan bij anderen. Dat het niet gaat om een representatieve weergave, blijkt onder andere uit het feit dat de verdachte in de gevolgde zaken in 22 van de 23 gevallen een bekende van de aangeefster was.

Door het relatief kleine aantal zaken dat gevolgd is, zijn sommige situaties zelden geobserveerd. Ik heb bijvoorbeeld slechts één keer meegemaakt dat er een raadsman van de aangeefster aanwezig was bij de melding. Raadslieden van verdachten zijn in de door mij gevolgde zaken geen enkele keer bij politieverhoren aanwezig geweest. Hierdoor is het niet mogelijk om op grond van dit onderzoek een standpunt in te nemen in bepaalde actuele discussies, zoals discussies over de aanwezigheid van

raadslieden bij politieverhoren en het nut van het maken van opnamen van politieverhoren.

Er zijn verschillende onderdelen van het strafproces gemist. Gemiste stadia zijn bijvoorbeeld het gerechtelijk vooronderzoek en de voorbereiding van de zitting door de raadsvrouw van de verdachte. Ook psychiaters, psychologen en reclasseringsmedewerkers die de verdachte hebben onderzocht zijn niet gesproken. Doordat ik wel officieren van justitie, maar geen raadslieden heb gesproken, is er mogelijk een beeld ontstaan dat niet helemaal in balans is; raadslieden spelen in mijn beschrijving een kleine rol. Hoewel dit voor een deel overeen zal komen met de realiteit (de officier van justitie heeft in het strafproces een 'bevoorrechte' positie, doordat zij de zaak voorbrengt, het grootste deel van de documenten aan de rechtbank levert en de inhoud van de zitting grotendeels bepaalt door bepaalde strafbare feiten ten laste te leggen) doet het geen recht aan de inbreng en invloed van raadslieden in de rechtszaal en vóór de zitting.

Naast onderdelen die in het geheel niet in het onderzoek betrokken zijn, zijn andere onderdelen slechts op één manier onderzocht. Bepaalde betrokkenen en besluitvormers zijn wel geobserveerd, maar niet gesproken. Dat geldt voor betrokkenen bij zaken en voor rechters. Het hoofdstuk over de rechtszitting (hoofdstuk 8) is uitsluitend gebaseerd op observatie en niet op interviews met rechters. Het hoofdstuk over de invloed van familieleden en bekenden voorafgaand aan de aangifte, is uitsluitend gebaseerd op wat ik hierover heb gehoord in gesprekken bij de politie.

De afgenomen interviews waren informeel van aard. Hoewel bepaalde vragen aan alle officieren van justitie en rechercheurs werden gesteld, werd er geen vaste vragenlijst afgenomen en is er geen gebruik gemaakt van vooraf vastgelegde antwoordcategorieën. Hierdoor zijn de gevoerde gesprekken minder goed met elkaar vergelijkbaar. Er kunnen ook geen kwantitatieve gegevens uit worden afgeleid.

Door het gebruik van een theorie, worden zowel mogelijkheden als beperkingen gecreëerd. Er is sprake van een selectie van bepaalde factoren, terwijl andere factoren gemist worden. Door het gebruik van de verhaaltheorie, heb ik veel factoren die relevant zijn voor het behandelen van zaken niet in het onderzoek betrokken. Het gaat dan bijvoorbeeld om organisationele factoren, bepaalde inzichten uit de psychologie (zoals attitudes van besluitvormers) en inzichten uit de bestuurskunde (zoals de relatie tussen politiek en bestuur of de relatie tussen beleid en praktijk). Ik heb vooral aandacht besteed aan de invloed van besluitvormers op betrokkenen. Maar omgekeerd hebben betrokkenen ook invloed op besluitvormers. Die invloed is in het hier gepresenteerde onderzoek grotendeels buiten beschouwing gelaten.

9.4.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek

In dit onderzoek is geconcludeerd dat rechercheurs veel invloed hebben op de verklaringen van betrokkenen die op papier komen te staan. Interactie met anderen, zoals familieleden en bekenden, kan het verhaal van een betrokkene ook beïnvloeden. En op het moment dat een verhaal in de rechtszaal wordt gepresenteerd door de officier van justitie, is het nog verder aangepast. De vraag is, wat dit betekent voor de waarheidsvinding. Gaat het verhaal, ondanks de veranderingen erin, nog steeds over dezelfde gebeurtenissen en hebben die gebeurtenissen nog dezelfde betekenissen? Wat komt er terug in het verhaal, wat verandert er en in hoeverre raken de veranderingen

de essentie van het verhaal? Om dit te achterhalen, zou een systematische en gedetailleerde tekstanalyse nodig zijn.

Bennett en Feldman stellen dat mensen die goed zijn in het vertellen van verhalen, in het voordeel zijn in het strafproces. In de Verenigde Staten worden getuigen en verdachten vaak langdurig verhoord in de rechtszaal, en moeten alle bewijsmiddelen in principe tijdens de zitting naar voren komen. In Nederland is dat anders. De enige betrokkenen bij zaken die in de zitting altijd worden verhoord, zijn verdachten. Getuigen kunnen ook worden verhoord en soms gebeurt dit ook, maar in de meeste gevallen worden de processen-verbaal van hun verklaringen ter kennisgeving aangenomen. Het verteltalent van betrokkenen speelt in het Nederlandse strafproces dus een andere rol dan in het Amerikaanse. Voor verdachten kan de manier waarop ze vertellen in de rechtszaal van belang zijn voor de uitspraak, hoewel het waarschijnlijk is dat het oordeel van rechters voor een groot deel gebaseerd is op het dossier en de verklaringen die daarin zijn opgenomen. Het verteltalent van aangeefsters en getuigen speelt in de rechtszaal echter een veel minder grote rol. In eerdere stadia kan dit overigens wel van belang zijn; in het in dit boek beschreven onderzoek is gebleken dat het oordeel van rechercheurs veel invloed heeft op de manier waarop de zaak wordt behandeld. En hun oordelen zijn voor een groot deel gebaseerd op direct contact met betrokkenen. Officieren en rechters hebben veel minder direct contact met betrokkenen. Voor hen zijn de verhalen van de politie heel belangrijk. De manier waarop een rechercheur een verhaal opschrijft, kan wel van invloed zijn op het oordeel dat officieren en rechters over bijvoorbeeld de geloofwaardigheid van een verklaring hebben. Dat roept de vraag op, in hoeverre het 'verteltalent' van de rechercheur van invloed is op de waargenomen geloofwaardigheid van de aangifte en andere stukken. De ene rechercheur schrijft verklaringen die meer aanspreken dan de andere, of is in staat er een pakkender verhaal van te maken dan de andere. Als verschillende rechercheurs verschillende betrokkenen hebben verhoord en deze verklaringen op papier hebben gezet, kan dat invloed hebben op het oordeel van besluitvormers in latere stadia. Het is ook mogelijk dat rechercheurs de 'leesbaarheid' of aantrekkelijkheid (vertelbaarheid) van verklaringen van verschillende betrokkenen (bewust of onbewust) beïnvloeden, om de kans dat er een door hen gewenst oordeel wordt geveld door officieren en rechters te vergroten.

Nader onderzoek is ook gewenst over de manier waarop indrukken over een zaak en een verteller precies tot stand komen. In onderzoek dat tot nu toe is gedaan, wordt veel aandacht besteed aan kenmerken van verhalen, zoals consistentie, volledigheid en de zekerheid waarmee verteld wordt. Het lijkt er echter op, dat er in de praktijk niet (alleen) op deze kenmerken wordt gelet. Als besluitvormers praten over de redenen waarom ze verklaringen wel of niet geloofwaardig vinden, komen deze kenmerken soms naar voren, maar lang niet altijd. Het is mogelijk dat besluitvormers niet beseffen dat ze op deze kenmerken letten. Maar waarschijnlijk spelen er ook andere dingen mee. De indruk van de verteller en van het verhaal, kan voortkomen uit wat de betrokkene vertelt en uit non-verbaal gedrag. Maar soms lijkt het vooral 'een gevoel' te zijn. Het is belangrijk te weten waarop dit gevoel gebaseerd is: op basis van eerste oordelen wordt de onderzoekslijn bepaald. En afhankelijk van het eerste oordeel (bijvoorbeeld het oordeel dat de aangifte geloofwaardig is), wordt nieuwe informatie geïnterpreteerd.

De manier waarop een verklaring wordt beoordeeld, hangt samen met het oordeel over andere verklaringen in de zaak. Het is zinvol om in onderzoek naar de manier waarop verklaringen worden beoordeeld, rekening te houden met deze samenhang. Als uitsluitend wordt gelet op kenmerken van één verklaring, wordt al snel een vertekend beeld opgeroepen. Het zou interessant zijn om de samenhang tussen oordelen over verschillende verklaringen te onderzoeken. Daarbij horen ook eventuele veranderingen of bevestigingen van oordelen, nadat er een nieuwe verklaring is opgenomen.

Het in dit boek beschreven onderzoek is gericht op verkrachtingszaken. Een aantal kenmerken lijkt specifiek te zijn voor verkrachtingszaken, zoals de intensieve en vaak moeilijke verhoren over een pijnlijk en persoonlijk onderwerp en de geschokte reacties van vrienden en familieleden, en hun betrokkenheid bij het al dan niet doen van melding. Ook bepaalde vormen van verankering, zoals theorieën die bestaan over seksueel misbruik, zijn specifiek voor dit soort zaken. Bewijsproblemen worden ook vaak genoemd als typerend voor verkrachtingszaken. Of dat ook daadwerkelijk typerend is, is niet uit het huidige onderzoek af te leiden. Andere patronen die in dit onderzoek genoemd zijn, zoals de manier waarop verklaringen in interactie worden gevormd en de manier waarop officieren van justitie zich een beeld proberen te vormen van betrokkenen, zouden algemener geldig kunnen zijn. Om te achterhalen welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen verkrachtingszaken en andere soorten zaken, is er onderzoek nodig waarin deze zaken met elkaar vergeleken worden. Het is belangrijk om te weten in hoeverre onderzoeksgegevens gegeneraliseerd kunnen worden, om de kennis over de behandeling van zaken in het strafrechtssysteem verder te vergroten.

Literatuur

Adler, Z. (1987). *Rape on trial*. London: Routledge & Kegan Paul.

Ahrens, C. E.& Campbell, R. (2000). Assisting rape victims as they recover from rape. *Journal of Interpersonal Violence, 15*(9), 959-986.

Angrosino, M. V.& Mays de Perez, K. (2000). Rethinking observation: From method to context. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 673-702). Thousand Oaks: Sage.

Ankersmit, F. (1990). Het verhaal in de filosofie. In F. Ankersmit & M. Doeser & A. Kibeki Varga (Eds.), *Op verhaal komen*. Kampen: Kok Agora.

Aronsson, K. (1991). Social interaction and the recycling of legal evidence. In N. Coupland & H. Giles & J. M. Wiemann (Eds.), *"Miscommunication" and problematic talk* (pp. 215-243). California: Sage.

Bennett, L. W.& Feldman, M. S. (1981). *Reconstructing reality in the courtroom*. London: Tavistock Publications.

Blaauw, J. A. (2000). *De Puttense moorzaak: Reconstructie van een dubieus moordonderzoek*. Baarn: Fontein.

Blair, I. (1985). *Investigating rape: A new approach for police*. London: Croom Helm.

Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Brouwers, M.& Smit, P. R. (2005). Seksuele delinquentie: De prevalentie door de jaren heen. *Justitiële Verkenningen, 31*(1), 37-47.

Conley, J. M.& O'Barr, W. M. (1990). Rules versus relationships in small claims disputes. In A. D. Grimshaw (Ed.), *Conflict talk: Sociolinguistic investigations of arguments in conversations* (pp. 178-196). Cambridge: Cambridge University Press.

Corstens, G. J. M. (2002). *Het Nederlands strafprocesrecht*. Arnhem: Kluwer.

Crombag, H. F. M.& Merckelbach, H. L. G. J. (1997). Post-hoc informatie, suggestie en hypnose. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het hart van de zaak: Psychologie van het recht*. Deventer: Gouda Quint.

Crombag, H. F. M., Van Koppen, P. J.& Wagenaar, W. A. (2005). *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs* (3 ed.).

Amsterdam: Olympus/ Contact.
De Bruijn, J. A. (2002). Prestatiemeting in de publieke sector: Strategieën om perverse effecten te neutraliseren. *Bestuurswetenschappen, 56*(2), 139-159.
De Hullu, J.& Rüter, C. F. (1992). *Een gewone strafzaak* (1 ed.). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
De Poot, C. (1996). *De sturende werking van het werkwoord in de vraag.* Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.
De Poot, C. J., Bokhorst, R. J., Van Koppen, P. J.& Muller, E. R. (2004). *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing.* Alphen aan den Rijn: Kluwer.
De Poot, C. J.& Van Koppen, P. J. (2002). Het opsporingsonderzoek. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. L. G. J. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 295-322). Deventer: Kluwer.
De Savornin Lohman, P. M.& Slump, G. J. (2003). *Zedenalmanak.* Den Haag: Ministerie van Justitie.
Denzin, N. K.& Lincoln, Y. S. (2000). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 1-28). Thousand Oaks: Sage.
Derks, W. (2001). *Het oordeel van Hippias: Over de deskundigheid van psychiaters en psychologen en hun invloed op de strafrechtspraak.* Amsterdam: De arbeiderspers.
Derksen, D.& Meerhof, R. (2004, 14-09-2004). Groot zedenproces in R'dam zou jeugdcultuur miskennen. *De Volkskrant.*
Drost, T. R. (1991). *Wikken en wegen: Een onderzoek naar de beslissing tot het wel of niet verlengen van een terbeschikkingstelling.* Groningen: Wolters-Noordhoff.
Dudukovic, N. M., Marsh, E. J.& Tversky, B. (2004). Telling a story or telling it straight: The effects of entertaining versus accurate retellings on memory. *Applied Cognitive Psychology, 18*, 125-143.
Edwards, S. (1981). *Female sexuality and the law: A study of constructs of female sexuality as they inform statute and legal procedure.* Oxford: Robertson.
Engelhard, B. J. M., Huls, F. W. M., Meijer, R. F.& Van Panhuis, P. (2001). Criminaliteit en opsporing. In F. W. M. Huls & M. M. Schreuders & M. H. ter Horst-van Breukelen & F. P. van Tulder (Eds.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2000: Ontwikkelingen en samenhangen* (pp. 45-82). Den Haag: WODC.
Ensink, B.& Van Berlo, W. (1999). *Indringende herinneringen: De ontwikkeling van klachten na een verkrachting.* Delft: Eburon.
Fisher, B. S., Daigle, L. E., Cullen, F. T.& Turner, M. G. (2003). Acknowledging sexual victimization as rape: Results from a national-level study. *Justice Quarterly, 20*(3), 535-574.
Frazier, P. A.& Haney, B. (1996). Sexual assault cases in the legal system: Police, prosecutor, and

victim perspectives. *Law and Human Behavior, 20*(6), 607-628.
Frenken, J., Gijs, L.& Van Beek, D. (1999). Sexual offender research and treatment in the Netherlands. *Journal of Interpersonal Violence, 14*(4), 347-371.
Galvin, J.& Polk, K. (1983). Attrition in rape case processing: Is rape unique? *Journal of Research in Crime and Delinquency, 20*, 126-153.
Garnier, W. M. (2003). Het Nederlands strafrechtsysteem. In W. van der Heide & A. T. J. Eggen (Eds.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2001* (pp. 15-44). Den Haag: Boom.
Gergen, K. J. (1999). *An invitation to social construction*. London: Sage.
Gewirtz, P. (1996). Victims and voyeurs: Two narrative problems at the criminal trial. In P. Brooks & P. Gewirtz (Eds.), *Law's stories: Narrative and rhetoric in the law* (pp. 135-161). New Haven: Yale University Press.
Gezondheidsraad (2004). *Omstreden herinneringen* (2004/02). Den Haag: Gezondheidsraad.
Glaser, B.& Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Aldine Publishing Company.
Gregory, J.& Lees, S. (1996). Attrition in rape and sexual assault cases. *The British Journal of Criminology, 36*(1), 1-17.
Groenhuijsen, M. S. (2003). Prestatiecontracten met de politie: Afspraken over veiligheid en kwaliteit? *Delikt en Delinkwent, 33*(6), 560-566.
Harris, J.& Grace, S. (1999). *A question of evidence? Investigating and prosecuting rape in the 1990s*. London: Home Office.
Harte, J. M., Van den Berg, W. M. C.& Stroobach, C. (2005). De invloed van klinische pro justitia rapportage op de rechter. *Nederlands Juristen Blad, 27*(juli), 1391-1396.
Hester, S.& Eglin, P. (1992). *A sociology of crime*. London: Routledge.
Hielkema, J. (2001). Deskundigenbewijs in strafzaken. *Delikt en Delinkwent, 31*(4), 375-389.
Honkatukia, P. (2001). Rough sex? Understandings of rape in finnish police reports. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 2*(1), 15-30.
Horselenberg, R., Merckelbach, H., Crombag, H. F. M.& Van Koppen, P. J. (2002). Getuigen helpen herinneren. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 445-464). Deventer: Kluwer.
Jacobs, M. (2004). *Bekennen en ontkennen van verdachten: Een onderzoek naar de proceshouding van verdachten naar aanleiding van het wetsvoorstel strekkende tot een vereenvoudigde bewijsmotivering bij bekennende verdachten* (WODC-cahier). Den Haag: WODC.
Jörg, N.& Kelk, C. (1998). *Strafrecht met mate* (10 ed.). Amsterdam: Gouda Quint.

Kannegieter, G. (1994). *Ongelijkheid in de straftoemeting: De invloed van de sociale positie van de verdachte op strafrechtelijke beslissingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Kebbell, M. R., Hatton, C.& Johnson, S. D. (2004). Witnesses with intellectual disabilities in court: What questions are asked and what influence do they have? *Legal and Criminological Psychology, 9*, 23-35.

Kester, J. G. C.& Junger-Tas, J. (1994). *Criminaliteit en strafrechtelijke reactie: Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag: WODC.

Komter, M. (1998). *Dilemmas in the courtroom: A study of trials of violent crime in the Netherlands*. Mahwah: Erlbaum.

Komter, M. (2001). Dilemma's in de verhoorkamer. *Tijdschrift voor de Politie, 63*(3), 25-31.

Koss, M. P. (1993). Detecting the scope of rape: A review of prevalence research methods. *Journal of Interpersonal Violence, 8*(2), 198-222.

Lea, S. J., Lanvers, U.& Shaw, S. (2003). Attrition in rape cases: Developing a profile and identifying relevant factors. *British Journal of Criminology, 43*(3), 583-599.

Leitch, T. M. (1986). *What stories are: Narrative theory and interpretation*. University Park: Pennsylvania state university press.

Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.

Loftus, E. (1979). *Eyewitnesss Testimony*. Cambridge: Harvard University Press.

Loftus, E.& Ketcham, K. (1995). *Graven in het geheugen: De mythe van de verdrongen herinnering*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.

Lünnemann, K. D. (1996). *Vrouwenmishandeling, strafrechtelijk afgedaan? Strafrechtelijke regulering van mannelijk geweld tegen vrouwen in de privésfeer*. Deventer: Gouda Quint.

Lünnemann, K. D.& Piechocki, D. J. G. (2001). *Seksueel geweld betaald gezet*. Nijmegen: Ars aequi libri.

MacLean, B. L. (2004). Contact tussen O.M. en recherche door de jaren heen; de praktijk. *Justitiële Verkenningen*(4), 63-71.

Malsch, M., De Poot, C. J., Verkuylen, M. W.& Wolters, G. (2004). Hoe helder is de rechter? Leesbaarheid en begrijpelijkheid van strafrechtelijke vonnissen. *Nederlands Juristen Blad, 22*, 1112-1117.

Malsch, M.& Nijboer, J. F. (1999). Conclusions and recommendations. In M. Malsch & J. F. Nijboer (Eds.), *Complex cases: Perspectives on the Netherlands criminal justice system* (pp. 229-240). Amsterdam: Thela Thesis.

Malsch, M.& Smeenk, W. (2004). Politie en huiselijk geweld: Visies op straf en hulpverlening. *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg, 1*, 18-31.

Malsch, M., Van den Berg, F., De Bruijn, I., Buist, H., De Keijser, J.& Nijboer, H. (2002). De ideale rechtbank: Openbaarheid en gerichtheid op de buitenstaander. In M. Malsch (Ed.), *De burger in de rechtspraak: Ervaringen en percepties van niet-professionele procesdeelnemers* (pp. 117-133). Den Haag: Elsevier.

Malsch, M.& Visscher, S. M. (2002). *Relatiecriminaliteit binnen de regio Haaglanden: Verslag van stap 1 van het onderzoek bij de politie Leiden*. Leiden: NSCR.

March, J. G.& Olsen, J. P. (1989). *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. New York: The Free Press.

Merckelbach, H., Candel, I., Jelicic, M.& Crombag, H. F. M. (2003). De goede getuige. *TREMA, 26*(6), 213-219.

Merckelbach, H., Crombag, H. F. M.& Horselenberg, R. (2002). Hervonden herinneringen. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Pyschologie van het recht* (pp. 485-505). Deventer: Kluwer.

Miller, B. (1994). Give them back their lives: Recognizing client narrative in case theory. *Michigan Law Review, 93*(december), 485-576.

Minch, C., Linden, R.& Johnson, S. (1987). Attrition in the processing of rape cases. *Canadian Journal of Criminology, 29*(4), 389-402.

Mintzberg, H. (1983). *Power in and around organizations*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Moerings, M.& Swiers, B. (1997). *Recht rond zedendelicten: Handboek voor de (juridische) hulpverlening*. Alphen aan de Rijn: Samsom.

Morris, A. (1987). *Women, crime and criminal justice*. Oxford: Basil Blackwell.

Nijboer, J. F.& Sennef, A. (1999). Justification. In M. Malsch & J. F. Nijboer (Eds.), *Complex cases: Perspectives on the Netherlands criminal justice system* (pp. 11-26). Amsterdam: Thela Thesis.

Nooij, A. T. J. (1990). *Sociale methodiek: Normatieve en beschrijvende methodiek in grondvormen*. Leiden: Stenfert Kroese.

O'Barr, W. M. (1982). *Linguistic evidence: Language, power and strategy in the courtroom*. New York: Academic Press.

Ochs, E.& Capps, L. (2001). *Living narrative*. Cambridge: Harvard University Press.

Pakes, F. (2001). *Spiders in the web: Public prosecutors at work*. Leiden: Universiteit Leiden.

Pennington, N.& Hastie, R. (1993). The story model for juror decision making. In R. Hastie (Ed.), *Inside the juror: The psychology of juror decision making* (pp. 192-221). Cambridge: Cambridge University Press.

Rassin, E.& Candel, I. (2002). Suggestie tijdens het verhoor. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. L. G. J. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 465-483). Deventer: Kluwer.

Rassin, E.& Van Koppen, P. J. (2002). Het verhoren van kinderen in zedenzaken. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. L. G. J. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 507-539). Deventer: Kluwer.

Roe, E. (1994). *Narrative policy analysis: Theory and practice*. Durham: Duke University Press.

Shiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse*. Oxford: Blackwell.

Stake, R. A. (1996). *The art of case study research*. London: Sage.

Strauss, A. L. (1993). *Continual permutations of action*. New York: Aldine de Gruyter.

Twining, W. (1994). *Rethinking evidence: Exploratory essays*. Evanston: Northwestern University Press.

Van de Bunt, H. G. (1985). *Officieren van justitie: Verslag van een participerend observatieonderzoek*. Zwolle: Tjeenk Willink.

Van de Bunt, H. G., De Jonge, G., Koops, H. J.& Michel, H. J. (1983). De verhouding tussen het O.M. en de politie: Inleiding. In H. G. van de Bunt & G. de Jonge & H. J. Koops & H. J. Michel (Eds.), *De macht van het O.M.* (pp. 231-232). Nijmegen: Ars Aequi Libri.

Van de Bunt, H. G.& Gerding, R. A. F. (1992). Staand beleid: Het openbaar ministerie, beleidsplannen en de sturing van politiewerk. In T. Schalken (Ed.), *Magistraat met beleid: De officier van justitie en zijn omgeving* (pp. 113-127). Arnhem: Gouda Quint.

Van den Bergh, P. M. (2002). Verstandelijke handicap in zedenzaken. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*. Deventer: Kluwer.

Van den Bergh, P. M., Claessen, A. I. M. G.& van Drunen, M. G. (1994). *Belevingsonderzoek incestslachtoffers: Een onderzoek naar het optreden van de politie bij aangifte van incest*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.

Van den Biggelaar, G. (1994). *De buitengerechtelijke afdoening van strafbare feiten door het openbaar ministerie*. Arnhem: Gouda Quint.

Van Duyne, P. C. (1983). *Beslissen in eenvoud: Hoe officieren van justitie over strafzaken beslissen*. Arnhem: Gouda Quint.

Van Gelder, J. (1998). *Politiële zedenzorg in Nederland, deel 1*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Van Koppen, P. J. (2003). Kroniek rechtspsychologie 2003: Het verhoren van verdachten. *Tijdschrift voor Criminologie, 45*(4), 423-432.

Van Koppen, P. J. (2004). Weg van de toerekeningsvatbaarheid: Over rapportages over de verdachte. *TREMA*, 221-228.

Van Koppen, P. J.& De Keijser, J. W. (2002). Beslissende rechters. In P. J. Van Koppen & D. J. Hessing & H. L. G. J. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*

(pp. 801-811). Deventer: Kluwer.

Van Koppen, P. J.& Schalken, T. M. (2004). Rechterlijke denkpatronen als valkuilen: Over zes grote zaken en derzelver bewijs. In J. W. de Keijser & H. Elffers (Eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 85-131). Den Haag: Boom.

Van Rossum, W. (1998). *Verschijnen voor de rechter: Hoe het hoort en het ritueel van Turkse verdachten in de rechtszaal*. Amsterdam: Duizend & Een.

Vigarello, G. (2001). *A history of rape: Sexual violence in France from the 16th to the 20th century*. Cambridge: Polity.

Vonk, R. (1999). Attributie. In R. Vonk (Ed.), *Cognitieve sociale psychologie: Psychologie van het dagelijks denken en doen* (pp. 77-141).

Vonk, R. (1999). Schema's. In R. Vonk (Ed.), *Cognitieve sociale psychologie: Psychologie van het dagelijks denken en doen* (pp. 143-194).

Vorrink, L. (1982). De beeldvorming ten aanzien van seksueel geweld. *Tijdschrift voor Criminologie, 24*(5-6), 294-309.

Vrij, A.& Winkel, F. W. (2002). Liegen en voorgelogen worden. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. L. G. J. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 625-647). Devener: Kluwer.

Wagenaar, H. (1997). Beleid als fictie: Over de rol van verhalen in de bestuurlijke praktijk. *Beleid & Maatschappij, 24*(1), 7-21.

Wagenaar, W. A. (1989). *Het herkennen van Iwan: De identificatie van de dader door ooggetuigen van een misdrijf*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

Wagenaar, W. A., Van Koppen, P. J.& Crombag, H. F. M. (1993). *Anchored narratives: The psychology of criminal evidence*. London: Harvester Wheatsheaf.

Walker, L. (1979). *The battered woman*. New York: Harper and Row.

Weisberg, R. (1996). Proclaiming trials as narratives: Premises and pretenses. In P. Brooks & P. Gewirtz (Eds.), *Law's stories: Narrative and rhetoric in the law* (pp. 61-83). New Haven: Yale University Press.

Weiss, R. S. (1994). *Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies*. New York: The Free Press.

White, H. (1980). The value of narrativity in the representation of reality. *Critical Inquiry, 7* (1), 5-27.

Witteveen, W. (1990). Het verhaal in het recht. In F. Ankersmit & M. Doeser & A. Kibeki Varga (Eds.), *Op verhaal komen*. Kampen: Kok Agora.

Wolters, G. (2002). Herinneren door getuigen. In P. J. van Koppen & D. J. Hessing & H. Merckelbach & H. F. M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 397-415). Deventer: Kluwer.

Summary
Changing stories in criminal proceedings

Introduction

Every day, the police learn of facts that may be criminal offences. Detectives must investigate whether these facts are indeed criminal offences, who is involved and what the evidence is. If they conclude that a criminal offence has been committed, if a suspect has been found and if the suspicion against the suspect is firm enough, they can bring the case before the public prosecutor. He or she then must decide either to dismiss the case or to bring it to court. If the case is prosecuted, the court will decide whether the alleged offence can be proven, whether it is punishable, and whether or not the suspect is eligible for punishment.

In this process of investigation and evaluation of facts, narratives play an important role. Evidence is given shape and meaning through narratives. Narratives make it possible to investigate and evaluate criminal cases. With certain cases, such as those involving rape, narratives are probably even more important than in other cases, because the statements made by the people involved are often the only sources of information available.

This study looks at how narratives relating to rape are constructed in criminal law, from the phase preceding a possible report until its settlement. The study has looked at the interaction between those involved, and between the people involved and the decision makers. Both the decisions made and the actions that were taken in the different stages have been investigated. The main question was: how are the narratives that are relevant in rape cases constructed in criminal law, how do these narratives develop within the criminal proceedings, and why are they developed in this way?

Theory and method of investigation

Chapter 2 describes the theory of narratives and the process surrounding them that is central to this study. In rape cases statements from those involved as well as from (eye) witnesses are often the most important sources of information. In the statements the events are described and cause-and-effect relations are made. The statements often differ from each other. Detectives, public prosecutors and judges must try and discover where the truth lies. Sometimes, one of the statements may be found to be the most convincing. This statement then forms the basis for the narrative that is used by the decision-makers. This basic narrative determines all other actions of the police investigation. Conversely, the information discovered during the police investigation determines the shape that the narrative will take.

In chapter 3 the method of study is described. The way narratives are developed during criminal proceedings has been studied by following rape cases from the

moment they were reported until their conclusion. It is a qualitative study. The cases have been followed by sitting in on conversations between those involved and decisionmakers. Detectives and prosecutors have also been interviewed, and I listened to the discussions between decision-makers themselves. In addition, documents relating to the cases were studied and the decision-makers have been interviewed. The field study was carried out in two police districts. In the first district seventeen cases were followed, and in the second district six cases.

The data from this study were analysed using the method of grounded theory. The observation reports, interviews and document studies generated dominant subjects that were then categorized. This process resulted in a number of main themes, such as the importance of interaction and image in judging cases. These main themes and the accompanying patterns are described for each stage of the criminal process.

Preceding the report

Chapter 4 describes the role of family and friends during the period before a woman reports rape. The person reporting may be a man, but in the present study only women reported rape. Therefore, I speak of 'the woman reporting' instead of 'the person reporting'.

Family and friends of the woman reporting may be involved in her decision whether or not to report the crime, and may influence the content of the report. This influence can take on different shapes: family and friends may help to define the events (collective reconstruction); they may support the woman reporting, sometimes resulting in undue pressure; they may influence which information the woman provides to the police, because the women fear the reaction from their friends and family, and other people than the alleged victim may report the crime to the police.

Interaction with friends and relatives may lead to a certain categorization of events. It may make it more or less likely that the crime will be reported, because the woman involved is supported in her decision to report the crime, or because she meets with opposition from significant others. Contacts with the suspect may result in the alleged victim from refraining to report, or conversely, to report the crime all the same. It seems that the way an alleged victim experiences the events and her decision to undertake certain legal steps, is not connected solely to the events themselves. The reconstruction of events by the alleged victim and friends and relatives plays an important role as well.

When the alleged victim finally talks to the police, she has often gone over the events with others several times and thought about them many times. A narrative has been formed that, incidentally, may change again (slightly) during the police interrogation.

Recording the report of rape

In chapter 5 the way the report is recorded by the police is described. During the police investigation and during all subsequent steps of the process, the report is seen as 'the victim's story'. Detectives, however, have a high degree of influence on the way the report is worded. A number of factors contribute to this: detectives often ask many, very detailed questions which steer the narrative; detectives determine the form of the conversation, because they decide which points they want to pursue further (or not) and what is written down; detectives also make connections between the events

described and the law; and detectives help the victim decide whether or not to report the event.

What the alleged victims recount and how they recount this, is influenced in many different ways through the interaction with detectives. The detectives guarantee (to a large extent) that the statement is legally relevant, but at the same time this means that the statement is no longer 'the victim's story'. The statement is, however, attributed solely to her and she may be held accountable for it during the criminal proceedings that may follow from the report.

Written statements are very important in the entire process of criminal proceedings. Decisions are based largely on the report and other written documents.

The police investigation

Chapter 6 deals with the police investigation. Taking statements from those involved is an important part of the police investigation. During the investigation, detectives must constantly decide whether these statements are credible, if they can be proven and if the described acts are punishable. Based on these decisions, action can then be taken, such as hearing witnesses, carrying out forensic investigations and detaining a suspect. The report, the starting point of the investigation, takes up a special place. The police investigation is mainly aimed at the report. The way the report is assessed, can influence the investigation. If a report is considered to be credible, detectives are more prone to look for information that can confirm the report. If detectives doubt the report, they will construct alternative narratives or investigate the doubtful elements in the victim's narrative.

A judgement about the report or other statements is sometimes quickly formed. Judgements are formed in different ways. Before the detectives have even spoken to the victim, they already have expectations about the story she is about to tell, based on general knowledge and experience. The narratives are linked to the people who tell them and to the impression those people give, and statements are compared with each other and with the police story.

The detectives' judgements manifest themselves in the police narrative. Based on the investigation and assessment of the information resulting from the investigation, narratives may be falsified or verified. The detectives not only falsify or verify the police narrative, but also the narratives of all those involved. These processes take place concurrently. If the narrative of the victim is falsified, the police narrative concerning a false report is verified. On the other hand, if the alleged victim's story is verified, the police narrative regarding a possible false report may be falsified. The police narratives are thus developed further and embedded. However, it is not always possible to embed a police narrative to such an extent that no doubt remains about its credibility.

Based on judgements regarding credibility, punishability and provability decisions are taken about any further investigations and the course the case will take. Credibility plays an especially important role in any police investigation.

Deciding to prosecute

In chapter 7, the attention is focused on the actions of the public prosecutor. Public prosecutors are involved in a number of ways in the build-up and settlement of cases. The police investigation is formally led by the prosecutor. She can give detectives

tasks or instructions and she takes decisions regarding detentions other than those resulting from flagrante delicto and custody. In addition, the prosecutor decides whether the case will be pursued or dismissed once the report has been sent in by the police. The prosecutor bases her decisions on the police narratives, and in deciding about prosecution and during the preparation of the court hearing, she constructs her own narratives. The prosecutor has many different ways to come to a decision: she bases her decisions on police narratives; she supplements the narratives, changes and embeds them by looking for extra information, and she forms a mental image of the people involved based on the information the police have given her and on her own experiences, which influence the narrative she constructs and the way she constructs it.

Prosecutors tend to adopt the detectives' narratives to a large extent. They seem to use the images the detectives present of those involved to supplement the narrative and to form a better judgement. By gathering extra information, such as psychological reports, the narratives can be embedded even further. The extra information is apparently mostly used to confirm images, and to a lesser extent to investigate the case or to provide a different perspective on the case.

Once the prosecutor has decided to prosecute and has determined that the suspect is punishable, she brings the narratives in the case down to two central elements: the charge and the sentence demand. In the charge and the demand the police narratives are distilled to their essence, and embedded in evidence.

The court hearing

Chapter 8 is focused on the way stories are told and dealt with in court. In the period preceding the hearing different narratives have been constructed, written down and assessed. During the court hearing judgement is passed on the provability of the charge. A number of things attract attention during the hearing: professionals and the narratives they tell dominate the hearing; narratives that were constructed during earlier stages are verified during the hearing, and the judges and the prosecutor call the suspect to account on his responsibility and morality.

Prosecutors and counsel try to convince the court that their narratives are correct and can be proven to be so. They do this not only by arguing why the statement from the victim or the suspect is credible, but also, and sometimes mainly, by arguing why the statement given by the other party is not credible. During the hearing it is therefore not only important that 'the own narrative' is verified, but also that the other narratives are falsified. Falsification of a narrative that deviates from the own narratives, can verify the own narrative.

Patterns

A number of patterns have emerged from the study:

Interaction is very important to the construction of a narrative. The story of someone who goes to the police to make a report has been influenced by friends and relatives. The people reporting have discussed the events; construction (and evaluation) of a narrative begins even before a report is made.

Interaction continues to be of importance during the next stages. Detectives require a personal statement, but also a statement that is legally relevant. They influence the decision of the person making the report to formalise the report, and

once this decision has been made, they influence the content of the report. This is because they react in a certain way, ask a certain type of question and because of the way they put the narrative to paper.

Since many different people are involved in the construction of the narratives, both inside and outside criminal law, the 'victim's narratives' are only partly 'personal stories'. The same is true for the statements of other people involved. However, during the criminal proceedings these statements are treated as personal narratives and attributed to those involved.

Narratives by 'people involved' tend to become further removed from them as a case progresses. The record, including the statements of those involved, forms the basis for any further stages. The statements take the place of the people involved; public prosecutors hardly ever speak to the people involved, but instead base their decisions to a large extent on the written statements and police accounts regarding those involved and their narratives. The narratives of the people involved start to lead a separate life. They are removed from the persons in question, supplemented with images and assessed using decision rules, embedding and general knowledge.

The stories of those involved are, as the case progresses further, increasingly told by professionals, without the persons involved being able to influence the narrative, or without the need for their contribution to the proceedings. In short, narratives are told about other people's narratives.

The narratives surrounding and regarding rape cases are judged on provability, punishability and credibility. The police mainly assess credibility. Later in the process the provability (the lawfulness and convincingness of the evidence) becomes more important. Credibility and provability are strongly connected. There is often less doubt about the punishability of the actions than about the credibility and provability. However, decisions on whether the suspect can be punished or not are often found to be very difficult. Central to this is the question whether the suspect can be held accountable for the events. Different opinions about the punishability of the suspect emerge from the prosecutor's and counsel's narratives. These narratives often use more or less the same facts, woven into the narrative in different ways.

When stories are created during criminal proceedings, a chain of narratives is formed. This chain starts with the story of the people involved (it usually begins with a report). After that police narratives are constructed, the prosecutor relates a narrative, and narratives are presented and evaluated in court.

During the police investigation, the victim's story forms the basis. Depending on how this story is judged, the other narratives are viewed as credible or less credible. Moreover, the police investigation is carried out on the basis of the report. Narratives that turn up after the police investigation (from other people involved, for instance) are not constructed and assessed in their own right, but compared to the original report.

The police investigation and the detectives' judgement concerning the events (and the police narrative that follows on from that) form the basis for any other judgements made during possible following stages.

Implications for future research

In this study it has been concluded that detectives influence the statements of those involved. Communication with others, like friends and relatives, can also influence the

story of an alleged victim or a suspect. By the time the case is presented in the courtroom by the prosecutor, it has been adjusted even more. The question is what this means for the possibility to do justice. Is the story, despite the changes that have been made to it, still about the same incidents? Do the incidents still have the same meanings? And in what way do the changes effect the essence of the story? To find this out, a systematic and detailed textual analysis is needed.

Further research is also needed about the way that impressions about a case or about a storyteller are created. Furthermore, it would be helpful to have more information about the degree in which the results of this study are applicable to other areas of research.

Dankwoord

Dit proefschrift is tot stand gekomen dankzij de hulp en medewerking van collega's, vrienden, familieleden en niet te vergeten de mensen 'uit de praktijk'. Zij hebben het niet alleen mogelijk gemaakt om het onderzoek uit te voeren en af te ronden, maar ze hebben er ook voor gezorgd dat het, ondanks frustrerende momenten, vaak heel leuk was om te doen.

In de eerste plaats wil ik de betrokkenen bij de gevolgde zaken bedanken. Hoewel aangeefsters, verdachten en getuigen vaak in een heel kwetsbare positie verkeerden op het moment dat ze bij de politie kwamen, en sommigen in eerste instantie wat reserves hadden bij mijn aanwezigheid, heeft uiteindelijk iedereen ermee ingestemd dat ik bij de gesprekken aanwezig was. Tijdens en na de gesprekken besefte ik regelmatig hoe bijzonder dit was. Betrokkenen die vaak emotioneel waren, onzeker over de gang van zaken bij de politie, die moesten vertellen over zeer persoonlijke, vaak pijnlijke zaken, gaven toestemming voor de aanwezigheid van een onderzoekster bij de gesprekken. De toestemming van betrokkenen heeft mij de kans geboden om dit onderzoek te verrichten. Ik hoop dat betrokkenen bij toekomstige zaken ook iets opschieten met de resultaten van het onderzoek.

Daarnaast wil ik de rechercheurs en officieren van justitie, die hun medewerking aan dit onderzoek hebben verleend, bedanken. Rechercheurs betrokken mij bij allerlei beslissingen die ze namen, namen me mee met gesprekken, lieten me documenten lezen en waren altijd bereid om uitleg te geven. De meesten van hen gingen een discussie niet uit de weg, maar debatteerden met enthousiasme over allerlei onderwerpen die direct of zijdelings met verkrachtingszaken te maken hadden. Mijn beeld van de politie, in ieder geval van de afdelingen waar ik het onderzoek heb gedaan, is er een van een open organisatie, waar professionele en betrokken mensen werken die graag willen leren en die open staan voor kritiek en suggesties.

De officieren van justitie waarmee ik heb gesproken, wil ik bedanken voor de gesprekken die ze met mij hebben gevoerd. De meeste officieren hebben hun overwegingen en gedachten bij zaken uitgebreid met mij doorgenomen. Bovendien mocht ik vaak documenten inzien en hielden sommige officieren mij steeds op de hoogte van ontwikkelingen in de zaak.

Het onderzoek is uitgevoerd bij het departement Bestuurskunde van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Leiden. De uitvoering van de studie vond plaats binnen het onderzoekprogramma van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), waar ik was gedetacheerd. In deze stimulerende werkomgeving heb ik alle ruimte gekregen voor het opzetten en uitvoeren van het onderzoek. Ik wil alle collega's en voormalige collega's van het NSCR en van het departement Bestuurskunde bedanken voor de bereidheid om mee

te denken, de hulp, adviezen en gezelligheid. Ik bedank in het bijzonder Heike Goudriaan, Leontine den Dijker, Renee Slater en Manon van de Riet. Met jullie kon ik en kan ik gelukkig nog steeds, discussiëren over allerlei onderwerpen, klagen over het maken van een proefschrift, relativeren en lachen. Jullie hebben de 'eenzaamheid' die bij het schrijven van een proefschrift hoort een stuk gezelliger gemaakt! Ik ben blij dat onze vriendschap ook na ons werk bij het NSCR nog bestaat.

Ariena van Poppel, Peter van der Voort en Roos Scharroo hebben mij, ook nadat ik niet meer erg vaak bij het NSCR kwam, altijd snel, goed en vriendelijk geholpen met het regelen van praktische zaken of het vinden van literatuur. Bedankt hiervoor. Ik voelde me altijd welkom als ik weer eens langskwam om dingen te bespreken of te regelen.

Mijn ouders en zussen voelden goed aan wanneer ze wel en wanneer ze beter niet over 'het onderzoek' konden praten. In de meeste perioden spraken we er niet over en dat was prima. Mar, Frans, Petra en Sandra: Bij de vele etentjes en wandelingen hebben jullie, samen met de kinderen en zwagers, voor de nodige ontspanning gezorgd. Petra, jij hebt me ook meerdere malen geholpen met het proefschrift. Je hebt stukken doorgelezen, commentaar gegeven en ideeën over de opmaak van het proefschrift gegeven. Mar en Frans, jullie hebben mij de mogelijkheid gegeven om in de laatste periode regelmatig even door te werken, door nog vaker op David te passen. Daarnaast stonden en staan jullie altijd klaar om op andere gebieden te helpen. Bedankt daarvoor! Ook mijn schoonouders Joop en Ciska hebben bijgedragen aan de ontspanning. Ik hoop dat onze 'donderdagavond-etentjes' nog lang blijven doorgaan.

Vriendinnen en vrienden hebben de 'proefschrift-periode' ontspannend en leuk gemaakt. Ik kon altijd bij jullie terecht met mijn twijfels en frustraties. Maar gelukkig hebben we vooral ook veel over andere dingen gesproken. Bedankt voor jullie steun en jullie vriendschap. Ook de boekenclubdames wil ik bedanken; dankzij jullie kwam ik regelmatig toe aan een ander boek dan mijn eigen proefschrift…

Ik wil in het bijzonder Carolien, Mandy, Anouk en Sabine bedanken. Carolien, ik vind het geweldig dat je helemaal uit Zambia komt om paranifm te zijn! Mandy, jij bent, net als Carolien, in al die jaren blijven vragen naar de voortgang van het proefschrift. In 'tijden van crisis' kon en kan ik altijd bij jullie terecht. Ik ben blij dat jullie mijn paranimfen willen zijn. Anouk, met je humoristische, maar vaak ook kritische en confronterende opmerkingen, zet je me altijd weer aan het denken. En Sabine, met je onstuitbare energie en optimisme weet je overal een positieve draai aan te geven. Ik verheug me al op de volgende discussie met jullie!

Tenslotte bedank ik 'het thuisfront': Mark en David. Mark, door jouw humor, relativeringsvermogen en hulpvaardigheid, heb je mij alle ruimte gegeven om het boek af te maken. Met je grappen over het proefschrift dat toch nooit af zou komen, bood je een mogelijkheid tot relativering en een stimulans om tóch door te gaan. Ondanks onze verschillen in opvattingen, kunnen we om vrijwel alles lachen. Ik voel me altijd goed als ik bij jou ben.

En David, het klinkt als een cliché, maar sinds jij er bent is het leven nog leuker. Je hoeft alleen maar te glimlachen en ik word al blij!

Over de auteur

Vera Haket (Pijnacker, 9 juni 1974) startte in 1994 met de studie bestuurskunde aan de Universiteit Leiden. In 1999 behaalde ze haar doctoraal. In 1995 startte ze met de studie psychologie, waarvoor ze in 1997 haar propedeuse behaalde. Tijdens haar studie deed ze onderzoek naar de organisatie en de werkwijze van een NGO in India, voor de Stichting ICR. Daarnaast deed ze als stagiaire onderzoek naar het asielbeleid in EU-landen, bij het ministerie van Buitenlandse Zaken. Voor haar afstudeerscriptie onderzocht ze de manier waarop het asieldebat in de politiek gevoerd werd.

Van 2000 tot 2005 was ze als promovenda verbonden aan het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Sinds juli 2006 werkt ze bij de afdeling Inburgering van de gemeente Leiden.